

KEMAL SAYAR'IN EDEBÎ DÜNYASI

Fatma TAŞCI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU

Erzurum – 2024

Her hakkı saklıdır.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL SAYAR'IN EDEBÎ DÜNYASI

Fatma TAŞCI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU

ERZURUM-2024

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI

Fatma TAŞCI tarafından hazırlanan Kemal Sayar'ın Edebî Dünyası adlı bu çalışma 28.08.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☒ **oybirliği**/☐ **oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı **Ana Bilim Dalı**, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU Atatürk Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Murat KACIROĞLU Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Caner SOLAK Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza

Fatma TAŞCI tarafından hazırlanan Kemal Sayar'ın Edebî Dünyası başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 28.08.2024

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

Bu tez çalışması tarafından nolu proje ile desteklenmiştir. (Tez çalışması herhangi bir proje tarafından desteklenmese dahi bu kısım **çıkartılmamalıdır**).

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullandığım her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sorumluluğu ve tezin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum. 28.08.2024

İmza

Fatma TAŞCI

Öğrenci

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI	I
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	IX
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
TÜRK PSİKİYATR VE YAZAR KEMAL SAYAR'IN HAYATI VE ESERLERİ	4
1.1. HAYATI	4
1. 2. ESERLERİ	8
1. 2. 1. Derleme Kitapları ve Tanıtımı	8
1. 2. 1. 1. Sana Ruhtan Soruyorlar.....	8
1. 2. 1. 2. Bir Bilim Olarak Psikiyatri	9
1. 2. 1. 3. Psikiyatri ve Kültür.....	10
1. 2. 1. 4. Kültür ve Ruh Sağlığı	13
1. 2. 1. 5. Kaygı Çağı.....	18
1. 2. 1. 6. Melekleri Ürkütmek.....	20
1. 2. 1. 7. Sufi Psikolojisi	28
1. 2. 2. Telif Kitapları ve Tanıtımı	31
1. 2. 2. 1. Karanlıkta Görmek.....	31
1. 2. 2. 2. Hüzün Hastalığı.....	35
1. 2. 2. 3. Kendine İyi Bak.....	40
1. 2. 2. 4. Özgürlüğün Baş Dönmesi	44
1. 2. 2. 5. Her Şeyin Bir Anlamı Var	46
1. 2. 2. 6. Merhamet.....	51
1. 2. 2. 7. Ruhun Labirentleri	52
1. 2. 2. 8. Otoyol Uykusu	56
1. 2. 2. 9. Ölümünden Önce Bir Hayat Vardır	63
1. 2. 2. 10. Ruhun Derin Yaraları.....	70
1. 2. 2. 11. Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez	74
1. 2. 2. 12. Bütün Şiirleri	79
1. 2. 2. 12. 1. Biçim.....	80
1. 2. 2. 12. 2. Üslûp.....	81
1. 2. 2. 12. 3. İçerik.....	81
1. 2. 2. 13. Beni Sessiz De Sevebilir Misin?	85
1. 2. 2. 14. Başı Sınuklar İçin Kılavuz.....	88
1. 2. 2. 15. Kayıp Arkadaş.....	93
1. 2. 2. 16. Kalbin Direnişi	97
1. 2. 2. 17. Bir Kalbi Kırılmaktan Koruyabilsem	100
1. 2. 2. 18. Hatıraların Evi	104
1. 2. 2. 19. Olmak Cesareti.....	107
1. 2. 2. 20. Ruh Hali	111
1. 2. 2. 21. Terapi	115
1. 2. 2. 22. Hayat Teselli Bulmaktır	119

1. 2. 2. 23. Yavaşla	122
1. 2. 2. 24. Kendi Işığına Yürü.....	127
1. 2. 3. Başka Bir Yazarla Yazdığı Kitapları ve Tanıtımı	134
1. 2. 3. 1. Antipsikiyatri.....	134
1. 2. 3. 2. Sanal Aşk.....	137
1. 2. 3. 3. Koruyucu Psikoloji.....	143
1. 2. 3. 4. Psikolojiye Giriş	146
1. 2. 3. 5. Ağ	148
1. 2. 3. 6. Dijital Çocuk.....	155
1. 2. 3. 7. Merhamet Devrimi	158
1. 2. 3. 8. Dijital Yorgunluk	166
1. 2. 3. 9. Kendi Özünü Bil.....	169
1. 2. 4. Söyleşi / Sohbet Kitapları ve Tanıtımı	175
1. 2. 4. 1. Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı	175
1. 2. 4. 2. İnsan Hâlleri	181
1. 2. 4. 3. Dünyaya Geldim Gitmeye / Gönül Sadası'ndan Akisler	183
1. 2. 4. 4. Aşk İle Ânı Seyretmek / Gönül Sadası'ndan Akisler 2	186
1. 2. 4. 5. Âleme Bir Yâr İçin Âh Etmeye Geldik / Gönül.....	189
Sadası'ndan Akisler 3	189
1. 2. 4. 6. Dem Bu Demdir Saat Bu Saat / Gönül Sadası'ndan	192
Akisler 4	192
1. 2. 4. 7. Gönül Çalab'ın Tahtı / Gönül Sadası'ndan Akisler 5.....	194
1. 2. 4. 8. Dün Gece Yâr Hanesinde / Gönül Sadası'ndan Akisler 6	197
İKİNCİ BÖLÜM	201
KEMAL SAYAR'IN EDEBÎ DÜNYASI	201
2. 1. BİREYSEL TEMALAR.....	201
2. 1. 1. Kalp.....	201
2. 1. 2. Umut / Ümit.....	201
2. 1. 3. Sevgi / Aşk.....	203
2. 1. 4. Saygı	204
2. 1. 5. Sohbet / Muhabbet.....	205
2. 1. 6. Mutluluk / Haz	206
2. 1. 7. Sabır / Rıza	208
2. 1. 8. Olgunluk / Sorumluluk / Diğerkâmlık / Narsistik	209
2. 1. 9. İyimserlik.....	211
2. 1. 10. Güven	212
2. 1. 11. Dost / Dostluk / Vefa	213
2. 1. 12. Cesaret	215
2. 1. 13. Nezaket / Edep / Tevazu / Sadakat.....	216
2. 1. 14. Merhamet	218
2. 1. 15. Şükran / Şükür.....	221
2. 1. 16. Cömertlik.....	222
2. 1. 17. Unutmak / Hatırlamak	223
2. 1. 18. Haysiyet / Vicdan	225
2. 1. 19. Sessizlik / Dinlemek / Aylaklık / Yavaşlık / Sükût	226
2. 1. 20. Ahlak.....	227

2. 1. 21. İstirap.....	229
2. 1. 22. Haset / Kıskançlık / Kibir.....	230
2. 1. 23. Kayıp	231
2. 1. 24. Yalnızlık / Öznellik / Benlik	232
2. 1. 25. Hüzün.....	234
2. 1. 26. Öfke / Nefret / Kötülük.....	235
2. 2. SOSYAL TEMALAR.....	237
2. 2. 1. İnsan.....	237
2. 2. 2. Mutlak Hakikat.....	239
2. 2. 3. Hayat / Ölüm	240
2. 2. 4. Dikkat / İhtimam.....	241
2. 2. 5. Zaman / An.....	242
2. 2. 6. Dünya / Kâinat	243
2. 2. 7. Aidiyet.....	244
2. 2. 8. Özgürlük.....	245
2. 2. 9. Yol / Yolculuk / Yolcu.....	246
2. 2. 10. Varlık / Yokluk.....	247
2. 2. 11. Bilgelik	248
2. 2. 12. Öteki Kavramı.....	250
2. 3. DİNİ TEMALAR.....	251
2. 3. 1. Allah / İman / İnanmak	251
2. 3. 2. Tevekkül / Teslimiyet	252
2. 3. 3. Düşünmek / Tefekkür / Sezgi.....	253
2. 3. 4. Maneviyat	253
2. 3. 5. İbadet / Sufi / Tevbe / Tasavvuf.....	254
2. 3. 6. Hayâ / Mahremiyet	255
2. 4. MODERN ÇAĞ ELEŞTİRİSİ.....	256
2. 4. 1. Modern Çağ / Birey	256
2. 4. 2. Hız	261
2. 4. 3. Aile İlişkileri / Ebeveyn Tutumları	262
2. 4. 4. Anlam Arayışı	264
2. 4. 5. Covid-19 Salgını.....	266
2. 5. PSİKOLOJİ VE RUH SAĞLIĞI.....	269
2. 5. 1. Terapi / Psikoterapi	269
2. 5. 2. Ruh / Ruh Sağlığı	270
2. 5. 3. Kültür.....	273
2. 5. 4. Psikiyatri / Empati / Önyargı.....	274
2. 6. DİĞER KAVRAMLAR	276
2. 6. 1. Şiir	276
2. 6. 2. Sanat.....	278
2. 6. 3. Eğitim.....	280
2. 6. 4. Kelimeler / Dil	281
2. 6. 5. Algı / Bellek / Bilinç	283
2. 6. 6. Güzel	284
2. 6. 7. Mazi ve Çocukluk	285
2. 6. 8. Tabiat	286

2. 6. 9. Güç	287
2. 6. 10. 15 Temmuz	288
2. 6. 11. Darbe / Deprem / Zulüm	289
SÖYLEŞİ.....	293
Kemal Sayar İle Yapılan Online Söyleşi.....	293
KAYNAKÇA.....	307
A. İNCELENEN ESERLER.....	307
B. YARARLANILAN DERGİLER / MAKALELER / TEZLER.....	309
C. İNTERNET KAYNAKLARI.....	322

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KEMAL SAYAR'IN EDEBİ DÜNYASI

Fatma TAŞCI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat KACIROĞLU

2024, (337) Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Danışman)

Doç. Dr. Caner SOLAK (Üye)

21. yy, birçok yönden değişim ve gelişimin yaşandığı önemli bir çağdır. Gelenek ve değerlerin ön planda olduğu bir geçmişten modern hayata geçiş, beraberinde birçok kolaylık ve zorluğu getirmiştir. Yaşanılan ve tecrübe edinilen her bir olay veya durum insanı ve toplumu derinden etkilemiştir. Özellikle teknolojik gelişmeler çağa ve insana önemli fırsatlar ve kolaylıklar sunmuş olsa da insanoğlunu bazı çıkmazlara sürüklemiştir. Modernlikle birlikte geleneksel – modern arası sınırlar muğlaklaşmış, insanlar bulundukları çağın sorunlarıyla baş başa kalmışlardır.

Toplumun ve bireyin şahit olduğu tüm bu gelişmeler ve yarattığı etkiler göz ardı edilmediği gibi fırsat bulunan her yerde ve zamanda dile getirilmiş ve bu duruma çözüm yolları aranmıştır. Çağı ve insanı etkisi altına alan bu yüzyıla dair araştırmalarını sürdüren ve görüşlerini aktaran önemli isimlerden biri de Kemal Sayar'dır. Daha çok psikiyatr mesleğiyle tanıdığımız ve ekranlarda gördüğümüz Sayar, toplumun ve Türkiye'nin gerçeklerini ele almış ve mesleği itibarıyla insana / insan ruhuna fazlasıyla kıymet vermiştir.

Bu bağlamda yapılan çalışmada, Kemal Sayar'ın mesleki ve çağa yönelik çalışmaları dikkate alınarak edebî yönü öne çıkarılmıştır. Sonuç olarak Sayar'ın ülkemize, günümüze ve insana yönelik değerlendirmeleri ve sorgulamaları yoluyla, edebî hayatı detaylandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Edebiyat, Kemal Sayar, Modernlik, Modern insan.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE LITERARY WORLD OF KEMAL SAYAR
Fatma TAŞCI
Thesis Advisor: Prof. Dr. Murat KACIROĞLU
2024, (337) Page

Jury: Prof. Dr. Sőleyman EFENDİOĞLU (Minister)
Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Advisor)
Assist. Prof. Dr. Caner SOLAK (Member)

The 21st century is an important era of change and development in many ways. The transition from a past where tradition and values were at the forefront to modern life has brought with it many conveniences and difficulties. Each event or situation experienced and experienced has deeply affected people and society. Especially technological developments have offered important opportunities and conveniences to the age and human beings, but they have also led human beings to some dead ends. With modernity, the boundaries between traditional and modern have become blurred and people have been left alone with the problems of their age.

All these developments witnessed by the society and the individual and the effects they created were not ignored, but were expressed wherever and whenever there was an opportunity and solutions to this situation were sought. Kemal Sayar is one of the important names who continues his research and conveys his views on this century, which has influenced the age and human beings. Sayar, whom we mostly know and see on the screens with his profession as a psychiatrist, has dealt with the realities of society and Turkey and has highly valued the human / human spirit in terms of his profession.

In this context, in this study, Kemal Sayar's professional and contemporary works were taken into consideration and his literary aspect was emphasized. As a result, Sayar's literary life has been elaborated through his evaluations and inquiries about our country, the present and human beings.

Keywords: Psychology, Literature, Kemal Sayar, Modernity, Modern man

KISALTMALAR

Ed. : Editör

S. : Sayı

Ss. : Sayfa Sayısı

Vs. : Ve Saire

ÖN SÖZ

İlk insanın dünyaya gelişi yüzyıllar öncesine dayanmakta ve neslin devamı bugüne dek sürmektedir. Dolayısıyla farklı dönem ve süreçlerden geçen insan, bir var oluş sorunsalıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktada önemli olan insan ve insan ruhudur. Elbette söz konusu insan olunca hâl ve hareketlerin, duygu ve düşüncelerin ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu yüzden hayvanlardan ayıran özelliği ile irade sahibi olan insanın, anlamaya ve anlaşılmaya ihtiyacı vardır. O zaman hem kendisine değer verecek hem de başkasına olan saygısını ve empatisini sürdürecektir.

İslam geleneğinde önemli görülen bazı değerler vardır. Sevgi, saygı ve hoşgörü gibi bu değerlerin insan ve toplum ilişkileri açısından anlamlı ve bütünleştirici bir özelliğe sahip olduğu söylenir. Dolayısıyla insanı anlama ve anlamlandırma çabası İslam geleneğinde de vardır ve kıymetli görülmektedir.

Türkiye'nin önde gelen psikiyatr uzmanlarından olan Kemal Sayar, uzmanlık alanından aldığı bilgi ve deneyimlerle insana ve edebiyatımıza yönelmiş, araştırma ve sorgulamalarını bu açıdan genişletmiştir. Sayar, İslam geleneğine olan bağlılığını eserlerinin içeriğinde ve isminde fazlasıyla göstermiştir. Dolayısıyla İslam geleneğinin önemli görülen değerlerini ön plana çıkararak modern çağı ve insanı değerlendirmeye almıştır. *İnsan insana karşı sorumlu, insan insana yazgılı* (Sayar, 2020: 171) ifadesiyle, toplumun insansız olmayacağına, kişiler arası ilişkilerin sorumluluk ve anlayış çerçevesinde gelişeceğine ve etkili olacağına vurgu yapmıştır.

Psikiyatr ve yazar, geçmişten gelen kültürel değerlere sadık kalmakla birlikte ülkemizin önceki ve şimdiki yıllarda yaşadığı bazı sorunları ve gerçekleri ele almıştır. Bunu yaparken de ilk olarak psikiyatriye, psikoterapiye, psikiyatrinin kültür ile olan bağlantısına açıklık getirmiştir. Sonrasında bu alanlarla ilişkisini dikkate alarak çağı ve çağ insanını sorgulamıştır. Bu bağlamda ele alınan çalışmada, *Türk Psikiyatr ve Yazar Kemal Sayar'ın Hayatı ve Eserleri* isimli ilk bölümde öncelikle Sayar'ın hayatına bakılmış olup ardından eserleri dört alt başlık altında açıklanmıştır. *Derleme Kitapları ve Tanıtımı* isimli ilk alt başlıkta yazarın derleme çalışmaları tanıtılmış ve detaylıca incelenmiştir.

Yirmiden fazla telif eserinin tanıtım ve açıklamasının yapıldığı *Telif Kitapları ve Tanıtımı* isimli ikinci alt başlıkta, kapitalizm çağında bireyin çıkmazları ele alınmıştır. Modern insanın kimlik ve anlam karmaşası, boşluk yaşantısı ve dolayısıyla ruhsal direnç sağlama çabası temel sorunlar olarak incelenmiştir. Kadın – erkek / Ebeveyn – çocuk ilişkileri de ele alınan ana konular arasındadır. Bununla kalmayıp ülkemizde yaşanan depremlere (17 Ağustos ve 6 Şubat depremleri), salgınlara (Veba ve Covid-19 salgını), savaşırlara / katliamlara ve facialara (12 Eylül darbesi, 11 Eylül saldırıları, Gazze'ye yönelik savaşırlar, Rabia zulmü, Soma faciası) dair yazarın düşünce ve değerlendirmelerinin aktarımına devam edilmiştir.

Yazarın telif eserlerinden olan *Bütün Şiirleri* isimli kitabı ise onun hem şiirsel hem de edebî yönünü ortaya çıkarmak maksatlı incelendiği için şiirleri biçim, üslûp ve içerik olarak alt başlıklar altında açıklanmıştır.

Yazarın farklı yazarlarla kaleme aldığı eserleri *Başka Bir Yazarla Yazdığı Kitapları ve Tanıtımı* ismiyle üçüncü alt başlıkta tanıtılmış olup, Sayar'ın benzer konulara yönelik açıklamaları eklenmiştir. Özellikle sanal ilişkilerin ve oyunların ayrıntılarıyla sorgulanmaya alındığı bu eserlerde; insan duygu ve davranışları, ruhsal sağlık, eğitim sistemi, uyaran çokluğu ve dolayısıyla dikkat dağınıklığı, manevi yaşam ve narsistik eğilim üzerinde durulmuştur.

Söyleşi / Sohbet Kitapları ve Tanıtımı ismiyle kaleme alınan son alt başlıkta ilk olarak söyleşilerin ve doğaçlama konuşmaların yapıldığı iki eser tanıtılmıştır. Daha sonra Kemal Sayar ve Sadettin Ökten'in doğaçlama olarak gerçekleştirdikleri sohbetlerinden oluşan söyleşi serisinin tanıtımı ve açıklaması yapılmıştır. Toplamda sekiz kitap halinde sunulan bu söyleşi ve sohbet metnlerinin ana konusu hayatın anlamıdır. Dolayısıyla yine benzer konular etrafında yazarlar görüşlerini aktarmış, kendi deneyimlerini anlatmış ve genel değerlendirmelerini sunmuşlardır.

İkinci bölüm *Kemal Sayar'ın Edebî Dünyası* başlığıyla oluşturulmuş ve dolayısıyla Kemal Sayar'ın yazılarında çokça kullandığı temalardan bahsedilmiştir. Bireysel, sosyal ve dini temalarla birlikte, yazarın modern çağa yönelik eleştirileri de bu bakımdan ayrı ayrı açıklanmıştır. Ardından

Psikoloji ve Ruh Sağlığı konusunda ele aldığı birkaç tema ve sonrasında da diğer kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca *Söyleşi* başlığı altında Kemal Sayar ile 06. 09. 2024 tarihinde yapılan online söyleşi yer almıştır.

Önemli bir noktaya değinmek gerekir ki, çalışmanın amacına yönelik Kemal Sayar'ın tüm eserleri incelenmiş olup, kendisinin yönetip sunduğu ve konuk olduğu çoğu televizyon programı izlenmiştir. Dergi yazılarının birçoğu da bu amaçla araştırılmış fakat bazılarına ulaşamamıştır. Ulaşılmış olup da içeriği gösterilmeyen çoğu yazının başlığı ve hangi dergide yayımlandığı ise kaynakçada ayrıca belirtilmiştir.

Sonuç kısmına gelindiğinde, Kemal Sayar'ın edebî yönünü ortaya koymak amaçlı yapılan tüm araştırma ve inceleme verileri genel hatlarıyla belirtilmiştir.

Bu alanda yazılan tez çalışmalarının azlığı göz önüne alınarak, daha çok Kemal Sayar'ın eserleri, dergi yazıları ve televizyon programları kaynakçaya katkı sağlamıştır. Ayrıca çalışmaya kayda değer önem katan farklı çalışmalar da eklenmiştir. Kaynakçada ortaya konulan eserlerin ve çalışmaların künyeleri belirtildiği gibi, izlenen programların ve araştırılan güvenli sitelerin internet bağlantısı verilmiştir.

Belirtilmesi önemsenen bir başka şey var ki o da teşekkür kısmıdır. Lisans ve Yüksek Lisans eğitimlerimde tanıdığım, tam desteklerini gördüğüm kıymetli hocalarıma saygımı ve minnettarlığımı ifade etmek isterim. İlk olarak tez konumu belirlememde düşüncelerimi önemseyen ve meyilli olduğum konulara yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Murat KACIROĞLU'na, daha sonra çoğu konuda farklı bakış açıları geliştirmemiz için çabalayan, moral vermeyi eksik etmeyen, kütüphanesini tüm öğrencilerine sunan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Caner SOLAK'a tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Hayatım ve tez sürecim boyunca emeklerini ve desteklerini çokça gördüğüm, uzaktayken bile yakınlıklarından emin olduğum, varlıklarıyla şenlendiğim kıymetli annem Leyla KORKMAZ'a, ablalarıma ve kardeşlerime sevgimi ve şükranlarımı ayrıca iletiyorum.

Bu süreçte hayatıma ortak olmaya başlayan, her açıdan desteğini ve saygısını eksik etmeyen, çalışmamın zorluklarını karşılamaktan asla geri durmayan ve dolayısıyla tüm süreçleri kolaylaştıran sevgili eşim Özkan TAŞCI'ya da sonsuz sevgi ve saygım olduğunu söylemek isterim.

Fatma TAŞCI

ERZURUM-2024

GİRİŞ

İnsan, toplumun ve ilişkilerin şekillenmesi noktasında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, insansız ne bir toplum ne de bir hayat düşünülebilir. Dolayısıyla hayat söz konusu olduğunda, insanın varlığı göz ardı edilemez bir güce ve öneme sahiptir.

Hayatın başlangıcıyla birlikte insanın kendi hâl ve duygularını ifade etme yolları şekillenmiş, insanlar arası birliktelik ve anlaşma bu sayede gerçekleşmiştir. Bu bakımdan ruh bütünlüğü sonucu zuhur eden ortak kültürel değerlerin, davranış biçimlerinin, âdetlerin ve alışkanlıkların önemi yadsınamaz.

İnsan, güzelliğin peşinde koşan bir varlık... İnsan, aynı zamanda dostluğun, yârenliğin, ezginin peşinden koşan bir varlık... İnsan, kendisinin bilincinde olan bir varlık (Sayar, 2020: 63). İslam geleneğinde insanın insanla olan iletişimi kıymetlendirilmiş ve bu etkileşim önemsenmiştir. Sözlü geleneğin en önemli yanlarından birisi budur. Çünkü insan kendi varlığını bu yolla da üretebilir ve duygularını açığa çıkarabilir. Kendi varlığının farkındalığı sağlanan insan ise ötekiyle bir bütün olduğunu ve bu bakımdan ona olan ihtiyacını fark edecektir.

Her çağ ve dönem kendi dinamikleriyle nitelendirilir ve bu durum çağı, dönemi ve insanı değerlendirmemize fırsat tanır. Asırlar öncesinde iletişimi sağlayan araç ve gereçlerin kısıtlılığını göz önüne aldığımızda, insanların sözlü gelenekle nasıl bir araya geldiklerini, sohbet ortamı sağladıklarını ve çeşitli etkinlikler ortaya çıkardıklarını idrak etmek zor değildir. Dolayısıyla bir araya gelişin bir anlamı ve değeri vardır. İnsanlar bu tür ortamlarda kendilerini rahatlıkla ifade edebilir, bir diğerine olan saygısını ve muhabbetini doğallıkla geliştirebilir.

Bu durum yalnızca toplum için geçerli değildir. Bir aile kurumu vardır ve aile efradının her biri bu kurumun düzenleyicisi, toparlayıcısı ve bütünleştiricisidir. Dolayısıyla sözlü gelenek aile içi ilişkilere de katkı sağlamış, her bir ferdin kendi doğallığıyla yapılanmasına ve sağlıklı iletişim sağlamasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda yüz yüze iletişim kurmanın, belli

anlayış ve sınırlar çerçevesinde birliktelikler sağlamanın temelleri sözlü gelenek yoluyla atılmıştır.

21. yy'a doğru geldikçe, elbette İslam geleneğinin etkisi birçok alanda sürmektedir. Bu etkilerin toplumdaki / insandaki yansıması şehirden şehre farklılık göstermektedir. Bazı şehirler geleneklere, örf ve âdetlere fazlaca düşkünken, diğerleri bunları neredeyse hiçe saymaktadır. Diğer yandan çağdan çağa geçişte farklı değişim ve gelişimler yaşanmaktadır. Bunlardan en önemlisi teknolojik yeniliklerdir. Bu yenilikler beraberinde birçok katkı ve kolaylık getirirse de, sebep olduğu bazı sorunlarla ülkemizi ve insanları derinden etkilemiştir.

Teknolojik aletlerin çoğalması ve yaygınlaşmasıyla birlikte, modern çağ ve bireyin sıkıntıları git gide artmıştır. Modern bireyin kendi içinde yaşadığı belirsizlikler ve çıkmazların yanı sıra, aile ve toplum ilişkileri temelden sarsılmıştır. Hayatın gerçeklerinden kaçan insanın sanal ortamda / ilişkilerde bulmaya çalıştığı huzur ve mutluluk ulaşılması zor veya imkânsız bir hedef haline gelmiştir. Dolayısıyla moderniteyle birlikte toplumsal ve insanî değerler yok olmaya yüz tutmuştur.

Daha çok psikiyatr uzmanı olarak tanınan, ekranlarda sıkça görülen Kemal Sayar'ın, tüm bu anlatılarla ilgili görüşleri ve çıkarımları oldukça önemlidir. O modern çağa yönelik eleştirilerini sunarken, geleneksel – modern arası çizgide nelere dikkat edilmesi gerekeceğini özellikle vurgulamıştır. Bu bağlamda modern çağı / insanı derinlemesine incelemeye almış, sorgulamaları ve önerileriyle sorunlara çözüm yolları bulmaya çalışmıştır.

İnsanı aziz bilelim, hayatın tanığı olalım (Sayar, 2020: 73) ifadesiyle insanın kıymetlendirilmesini hatırlatan yazar, modern çağın / teknolojinin esiri haline gelen insanın bu yöne meylini farklı açılardan sorgulamıştır. Bununla kalmayıp; ülkemizin bazı sıkıntılarını (Deprem, darbe, hastalık, facia, salgın vb.), aile ilişkilerini (Kadın-erkek, anne-baba-çocuk ilişkisi), şehir ve ev kavramını, kültürel değerler ve modern çağ açısından sorgulamış, her açıyı düşünerek çıkarımlarını sunmuştur. Sanal aşk / oyun ile ilgili

görüşlerini ise psikiyatri alanındaki önemli isimlerle paylaşmış olup, ortaklaşa görüşlerin sağlandığı bilgileri kitaplaştırmıştır.

Sayar, uzmanlığının kendisine kattığı deneyim ve birikimlerini modern çağ ve insanını sorgulamada ve anlamlandırmada kullanmış, görüşlerini ülkemize ve insanoğluna fayda sağlayacak şekilde ifade etmeye çalışmıştır. Yaptığı tüm çalışmalarla çok emek verdiği görülen yazarın, eserlerinde ve televizyon programlarında ele aldığı farklı temalar ise onun edebî tavrını ortaya çıkarmıştır. Nihayetinde bu çalışma, bu konu temelli kaleme alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK PSİKİYATR VE YAZAR KEMAL SAYAR'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

Yazar ve psikiyatrist Prof. Dr. M. Kemal Sayar, 1966 yılında Ordu'da dünyaya gelmiş ve sonrasında Merzifon'da yaşamını sürdürmüştür. Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda (1972-1996) ilk öğrenimini tamamlayan yazar, 1976-1983 yılları arasında Eskişehir Anadolu Lisesi'ni birincilikle bitirmiştir. Yedi kardeşin tek okuyan insanı olarak anlattığı babası, İstanbul'da hem okumuş hem de uzun yıllar boyunca Sümerbank ve farklı devlet kurumlarında görev almıştır. Sayar, tertemiz bir Anadolu insanı olarak tanıttığı babasının emeğe ve çalışmaya çok kıymet verdiğini söyler. Yazar liseyi yatılı olarak okumuştur ve hafta sonları eve gitmektedir. Bu zaman diliminde temel eğitimlerinin yanı sıra İngilizce eğitimi de alan Sayar, babasıyla yaşadığı anısını şu ifadeler ile anlatmaktadır:

“Eskişehir Maarif Koleji'nin hazırlık sınıfı öğrencisiyim, babam benimle gurur duyuyor. Çünkü oğlu onun yapamadığı bir şeyi yapıyor, bir dil öğreniyor. Bozüyük'e giden o küçük minibüste hafta boyu öğrendiğim İngilizce sözcük ve cümleleri yineliyorum ona. Sabır ve sevinçle dinliyor, hafta sonu tatili için eve gidiyoruz, karanlığın ortasında yol alıyoruz. Bu küçük kasaba minibüsünde o bana, ben ona gururla omuzlarımızı yaslıyoruz. Onun omzunda uyuyakalıyorum.” (Sayar, 2020: 27-28).

“Çocukluğum güneşli bir ülkedir.” diyerek bu yıllarını unutmayan yazar, çocuğun ilk sütünün şefkat olduğunu ifade eder.¹ Çocukluğunda ailesinden gördüğü şefkat ve sevgiden dolayı hayata karşı daha umutlu olduğunu, insanlardan ümit kesmediğini de ekler. Ailesi içinde sevecen bir

¹ Kemal Sayar İle Röportaj (Röportaj: Şule Kala), **Karabatak Dergisi**, s. 59, (Kasım-Aralık 2021), ss. 35.

iletişimin var olmasına dayanarak, ailesiyle birlikte olmaya ve onlara karşı sevgisini göstermeye önem verdiğini söyler.

Yazar “*Minik*” diye isimlendirdikleri ve bir nörolojik rahatsızlık sonucu erken yaşta kaybettikleri annesi Nuran Sayar’ı: “*Annem müşfik, yumuşak huylu, yaşama dair mütebessim ve tevekkül sahibi kadınlardandı.*” sözleriyle anlatırken, babası Nuri Sayar’ı ise kendisi için lütuf saydığı asıl çocukluk ihsanı olarak tanıtır.² Yazarın gerek çocukluk ve gençlik yıllarında ve gerekse eğitim hayatı boyunca büyük bir role sahip olan babasıyla anıları oldukça fazladır. Henüz beş-altı yaşlarında olan Sayar’ı, Filyos’tan Karabük’e gidecek kara trene bindirmeye çalışmasında sergilediği kahramanca tavır, yazarın unutmadığı anlardan yalnızca birisidir (Sayar, 2020: 28).

Sayar, “Merhamet” isimli kitabının ilk başlığında, çok kıymet verdiği ve çokça anı biriktirdiği babası Nuri Sayar’ın 2007 yılında kanserden dolayı aniden vefat ettiğini ve bu durumdan büyük üzüntü duyduğunu söyler: “*On üç Aralık İki bin yedi. O sabah, sevgili babacığım Nuri Sayar’ı, bir hastane odasında kaybettim. O güzeller güzeli babayı, o çalışkan, o hep vermiş ama hiç istememiş, o hayat dolu insanı kaybettim. Onu hastaneden çıkarmaya hazırlanırken, hiç beklenmedik bir anda, birlikte yaşanacak güzel günlerin düşünüyü kurarken kaybettim. İçim acıyor. İnsanın sevdiğinin ölümüyle baş etmesi ne kadar zormuş.*” (Sayar, 2020: 19). Babasının ölümünden sonra da memlekete, Merzifon’a gittiğinde yazar, tanıdık yüzlerin onun için “*Nuri’nin oğlu*” dediklerini büyük bir gururla anlatır (Sayar, 2020: 227).

Yazar “*Kişinin sadece kendisi olduğu için sevildiği yer*”³ olarak tanımladığı, huzurun, sevgi ve saygının çoğu zaman eksik olmadığı bir evde doğmuş, büyümüş ve kendisini ailesine ve işine adamıştır. Evli ve iki erkek çocuk babası olan Sayar’ın en huzur duyduğu anlar ise babası, kendisi ve oğullarının bir arada olduğu anlardır. Faydalı bir birey olma yolunda kendini geliştirmek için elinden geleni yapan Kemal Sayar, ailesinin gençliği ve okul yılları üzerindeki etkisini ise şu ifadeler ile anlatır: “*Babam bana dış âlemi ve*

² Kemal Sayar İle Röportaj (Röportaj: Şule Kala), **Karabatak Dergisi**, s. 59, (Kasım-Aralık 2021), ss. 35.

³ Sayar ile yapılan 26. 08. 2017 tarihli röportajdan alınmıştır.

çalışmayı sevdirdi, annem bana iç alemi ve manevî bir dünyaya ait olmayı... Okul hayatım çalışkanlıkla geçti, Eskişehir Anadolu Lisesi'ni birincilikle bitirdim. Ortaokul yıllarında evde bir duvar gazetesi yayınlıyor ve ürünlerimi orada sergiliyordum."⁴

Ortaokul yıllarından beri şiir yazar Kemal Sayar, bu birikimlerinin sonucu olarak şiir ve hikâye yarışmalarında birincilik kazanmıştır. Sayar'ın bu yıllarında öncelikli olarak küçük bir kütüphanesi vardır ve Eskişehir'de kitaplara düşkün abileri ve öğretmenleriyle şiir ve edebiyat konuşmaktan keyif aldıklarını söyler. Okumayı sevmesiyle birlikte şiir ve edebiyata karşı ilgisi, onu arkadaşıyla birlikte Eskişehir gazetesinin edebiyat sayfasını bir yıl boyunca hazırlamaya yöneltir. Onun öncesinde ise, orta sonda, 'Mavera'da bir çevirisi yayımlanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi İngilizce Tıp Fakültesinden (1983-1989) mezun olmadan önce, beşinci sınıftayken, Tıp stajı için ilk defa yurtdışına, İspanya'ya giden Sayar, henüz yirmi iki yaşındadır. Duygusal bir yapıya sahip olan babasıyla her ayrıldığında ağladıklarını söyleyen yazar, fakülte yıllarından dördüncü senesini şöyle anlatır;

"Dördüncü sınıfta bir tıbbiyeliydim, çocuk hastalıkları stajı yapıyordum, hekimliğin o atlas ülkesine ayaklarım değmiş, steteskobumu gururla boynuma dolamış, beyaz önlüğümün içinden dünyayı bir şifacının kendinden emin tavrıyla süzüyordum. Hacettepe'de okumak hepimize görünmez apoletler takıyordu, iyi doktorlar olacağımızdan kuşkumuz yoktu, her gece sabahlara kadar ders çalışıyorduk, hekimliğin o yarı tanrısal gücü hepimizi baştan çıkarıyordu." (Sayar, 2020: 183).

Yazar, üniversite hayatının oldukça zor geçtiğini, derslerden biraz olsun rahatladığında ise beş ve altıncı sınıflarda bir grup arkadaş olarak 'Albatros' dergisini çıkardığını söyler. Dolayısıyla mesleğinin yoğun mesaisinin geri kalanında okumak ve yazmak gibi meşguliyetleri vardır.

⁴ Kemal Sayar İle Röportaj (Röportaj: Şule Kala), **Karabatak Dergisi**, s. 59, (Kasım-Aralık 2021), ss. 36.

Yazar sonrasında uzmanlık eğitimini Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda (1989-1995) devam ettirmiştir.⁵ 2000 yılında psikiyatri doçenti olan Sayar, 2008 yılında psikiyatri profesörü unvanını almıştır. Yurtiçi ve yurtdışı deneyimleriyle adından bahsettiren yazar, dernek başkanlığı, uluslararası dergilerde hakemlik ve ulusal dergilerde danışmanlık yapmıştır. Aynı zamanda çok sayıda sempozyum ve kongrede konuşmacı ve katılımcı olarak yerini almıştır. Psikiyatri uzmanlığını, öğretim üyeliğini, klinik şeflik ve başhekim yardımcılığını, Anabilim Dalı Başkanlığını çalıştığı kurumlarda sürdürmüştür. Hâlâ Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi psikiyatri anabilim dalı başkanı olarak görevine devam etmektedir. Mesleki çalışmalarının yanı sıra Açık Radyo ve Star TV'de "Ruhun Labirentleri", NTV'de "Yaşama Sanatı", TRT'de "İnsanlık Hâli" adlı programları hazırlamış ve sunmuştur.⁶ Güncel olarak, TRT Türk'te "Kalbin İçindekiler" isimli program, 2024 Mart ayında başlamış olup, Kemal Sayar ve Mehmet Dinç'in sohbetini içermektedir.

Bir elem doktoruyum ben, kederler, elemeler alırım. İnsanlardan hikâyeler alırım (Sayar, 2021: 254) ifadesiyle yazar, insana / insanlığa hayatını adadığını ve bu yolda içtenlikle mesleğini sürdürdüğünü vurgular. Elbette mesleğini yaparken belirli zorluklarla karşılaştığını, yeri geldiğinde kendisinin de çoğu insan gibi dertlere büründüğünü ifade eder. *Psikiyatri, kolay bir meslek değil. Bazen biz de boğazımıza kadar dertle doluyoruz. İnsanları yine de içten bir ilgiyle dinleyebiliyorsak, mesleğimizi iyi yapıyoruz demektir...* (Sayar, 2016: 229). Meslek hayatında çok zorlandığı anların ise çocuğunu kaybetmiş annelerle yaptığı konuşmalar olduğunu söyler (Sayar, 2022: 125).

Rahmetli babaannem bana takılır, "gezgiç ruhlu" derdi. Aklım erdiği yaştan itibaren gezmeyi bir huy edinmiştim (Sayar, 2021: 254). Sayar'ın genel anlamda gezi ve yazı hayatına bakıldığında, onun gerek Türkiye'de ve gerekse yurt dışında yaptığı seyahat ve iş gezilerinde etkilendiği birçok olay vardır. Dolayısıyla ruhunu ve duygularını harekete geçiren birçok şey yazarda

⁵ Ayrıca yazar askerliğini Çorlu Asker Hastanesi'nde asteğmen psikiyatri uzmanı olarak yapmıştır (Sayar, 2021: 202).

⁶ <https://kemalsayar.com/>

anı bırakmış ve kendine yakınlaşmasını sağlamıştır. Örneğin *Mescid-i Aksa'da dinlediğim ezan, Tac Mahal ve Kâbe'yi ilk görüşümde ruhumda ayaklanan coşku, Hızır'la Kırk Saat'i okurken içimde ceylan eden duygular beni hep kendimden daha fazla birisi olmaya çağırmıştır* (Sayar, 2021: 55), bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Diğer yandan yazarın okuma ve yazma hayatına bakıldığında, genellikle işten ve ev hayatından arta kalan zamanlarda bu saati sürdürdüğü görülür. *Cuma geceleri saat 23'ü vurduğunda küçük oğlan ekseriyetle uyumuş olur ve benim için yazı saati başlar* (Sayar, 2020: 253). Dolayısıyla yazar, yazıya olan düşkünlüğü ve iş hayatının gerekliliği arasında ikilem yaşadığını da itiraf niteliğinde belirtir; *Benim kendi hayatımın klasik hayıflanmasıdır: Klinik yükün yani insanlara yardımcı olma yönünde, hekimlik yapma yönündeki yükün, hayatımın büyük çoğunluğunu işgal etmesi ve okumaya, yazmaya, tefekkür etmeye maalesef daha az zaman kalması... Bu benim hayatımın ikilemidir* (Sayar, 2021: 246).

1. 2. ESERLERİ

1. 2. 1. Derleme Kitapları ve Tanıtımı

1. 2. 1. 1. Sana Ruhtan Soruyorlar

İlk baskısı 1991 yılında İz Yayınları'ndan ve ikinci baskısı 2001 yılında Kaknüs Yayınları'ndan çıkan eser, psikiyatri ve antipsikiyatri alanları üzerine kaleme alınan yazıları içermektedir. Eserin hazırlanması Kemal Sayar'a aitken, ön söz Erol Göka tarafından yazılmıştır. Yabancı yazarlara ait makalelerin tercümesini ise Dr. Senai Demirci, Dr. Mustafa Taşdemir, Güno Bilger, Nuray Ecevit ve Ahmet Demirhan birlikte yapmıştır.

Kitaba ilk olarak Cahit Koytak'ın *Avluda Oturan Şizofrenler* isimli şiiri aktarılmış olup, sonrasında Peter Sedgwick tarafından kaleme alınan *Anti-psikiyatri, Hastalık ve Ruh Hastası* isimli makalesi eklenmiştir. Ardından David Ingleby tarafından kaleme alınan "*Ruh Hastalığı*"nı *Anlamak* başlıklı yazıya yer verilmiştir. Daha sonra birinci ve ikinci bölüm olarak ayrılan sonraki bölümde, pozitivist psikiyatrinin eleştirisi ve

psikiyatriye yorumlayıcı yaklaşım üzerinde durulmuştur. Genel olarak ise yazıda akıl hastalığının kuramları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bakımdan ilk olarak Thomas Szasz tarafından yazılan *Yol Ayrımında Psikiyatri* adlı yazı eklenmiştir. Daha sonra Jonathan Miller Thomas Szasz'la yaptığı bir konuşmayı yazıya dökerek, *Akıl Hastalığı Miti* olarak adlandırmıştır. Sonraki bölümdeki yazı ise Franco Basaglia tarafından kaleme alınan *Kontrol Devresinin Kırılması* başlıklı yazıdır. Yazılar bir sıra üzerine devam etmektedir. *Aşkın Yaşantı* isimli makalesiyle esere katkısını sunan bir başka yazar, R. D. Laing'dir. Ardından Peter Sedgwick tarafından yazılan *Michel Foucault: Psikiyatrinin Karşı Tarihi* adlı yazıyı, Victor Frankl'in kaleme aldığı *Kendini Gerçekleştirme ve Kendini İfade Etmenin Ötesinde* başlıklı yazı takip etmiştir. Daha sonra Peter Conrad'ın *Sapkınlığın Medikalizasyonu ve Toplumsal Kontrol Üzerine* adlı yazısına yer verilmiştir. Son olarak eserde, Jerome D. Frank tarafından yazılan *Psikoterapi Üzerine* yazısı ile David Cooper tarafından kaleme alınan *Deliliğin Dili* adlı yazı yer almıştır.

Eserde, psikiyatr yazarların kaleme aldıkları yazılar sırası ile yer almıştır. Psikiyatri ve antipsikiyatri alanına kaynaklık edecek ve bilimsel olarak alanı aydınlatacak çeşitli yazılar eserin konusunu oluşturmuştur.

1. 2. 1. 2. Bir Bilim Olarak Psikiyatri

Erol Göka ve Kemal Sayar'ın derleme çalışması şeklinde ortaya konan eser, 1992 yılında Ağaç Yayınları'ndan çıkmıştır. Ön söz, sunuş ve iki ayrı bölümden oluşan eserde, psikiyatrinin bilimdeki yeri üzerine değerlendirmelerin yapıldığı çeşitli makaleler yer almaktadır. Makalelerde genel olarak felsefe, epistemoloji ve antropoloji konuları psikiyatri bağlamında tartışılmıştır.

Birinci bölüm "*Yeni Bir Psikiyatri*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sırası ile Julian Leff'in *Yeni Bir Psikiyatri*, John Frosch'un *Normal-Anormal, Ruhsal Sağlık-Ruhsal Hastalık*, Z. J. Lippowski'nin *Psikiyatrinin İkilemi: İndirgemecilik ya da Bütünlemecilik*, Klaus P. Ebmeier'in *Psikopatolojide İdrak ve İzah* ve son olarak Raymond H. Prince ve Margaret

Reiss'in *Katı Bilimsel Dünya Görüşümüz Psikotiklerin Uyum Sürecine Engel mi Oluyor?* adlı makaleleri yer almıştır.

İkinci bölüm ise “*Felsefe Aynasında Psikiyatri*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde de yine ilk bölümde olduğu gibi psikiyatri ile ilgili olan çeşitli makalelere yer verilmiştir. Sırası ile; T. S. Champlin'in *Akıl Hastalığının Nedeni Üzerine Felsefi Mülâhazalar*, Edwin R. Wallace'ın *Psikiyatrik Tartışma Konularına Felsefi Katkılar*, Ulrik Malt'ın *Bilim Felsefesi ve DSM-III*, Paul Kugler'in *Modernizmden Postmodernizme: Rüyaların Derinlik Psikolojisi İçin Göndermeler* ve son olarak Richard D. Chessik'in *Psikoterapistler İçin Yorum-Bilim* adlı makaleleri eserde ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.

1. 2. 1. 3. Psikiyatri ve Kültür

2000 yılında İnsan Yayınları'ndan çıkan bu eser, ön söz ve on bir farklı bölümden oluşmaktadır. Her bölümde, psikiyatri dalında önemli yazılar kaleme almış yazarların psikiyatri ve kültür ilişkisi üzerine kaleme aldıkları yazılar Türkçe'ye çevrilmiş ve genel hatlarıyla açıklanmıştır. Her bölümün sonunda ise yazıların kaynakçalarına yer verilmiştir.

İlk bölüm “*Psikiyatri ve Kültür: Hastalık Bize Neyi Anlatır?*” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda, dünyada kültürel psikiyatri yaklaşımının öncüsü olan Arthur Kleinman'dan söz edilmektedir. İletişimin gerekli kıldığı simgeler ve bu simgelerin toplum içerisindeki konumları üzerinde durulmuştur. Psikiyatrik kavramların da bu sosyal sistem içerisinde gömülü olduğu belirtilmiştir. Üzerinde durulan bir diğer önemli konu, belirli bulgu ve hastalıkların farklı kültürlerde görülmesi o hastalığın aynı anlama geldiğini göstermemesidir.

Depresyon, disosiasyon ve şizofreni gibi hastalıkların çevre ile olan ilişkisi üzerinde durulan “*Kültür ve Psikopatoloji*” başlıklı sonraki bölümde, kültürün hastalıkların ortaya çıkmasında önemli bir etken olduğuna vurgu yapılmıştır.

“*Hüzün Hastalığı*” isimli üçüncü bölümde ise biomedikal, yorumlayıcı ve eleştirel-yorumlayıcı bakış açılarına değinilerek ayrıntılı bilgi verilmiştir. Daha sonra yazı alt başlıklara ayrılmıştır. *Gizli Anlamlar* adlı başlıkta, insanın bazı acıklı durumlarının tıbbi kategorilerde değerlendirildiği söylenmiştir. Daha sonra *Medikalizasyon* adlı başlıkta, alternatif bir toplumsal kontrol aracı olan medikalizasyona değinilmiştir. *Depresyon ve Kültür* adlı başlıkta ise depresyonun farklı toplumlarda farklı manalar içerdiği üzerinde durulmuştur. *Somatizasyon: Üçüncü Dünyanın Dili* başlığında ise, Kleinman'ın Çin çalışması ile birlikte Mark Nichter'in Güney Hindistan'da Havik Brahmin kadınlarını araştırmasına değinilmiştir. Başka bir örnekte Good tarafından, İran'da bir Azeri köyünde yapılan çalışmaya değinilmiştir. Somatizasyon, geleneksel kültürde bir başa çıkma yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. *Kaybedilen Duygu: Tahammül* adlı alt başlıkta ise, yaşamda karşılaşılan olaylara verilen tepkiler değerlendirilerek bu hissedilen duyguların ortadan kalkması için üretilen ilaçlara değinilir. Özellikle Prozac adlı bir ilaç örneği üzerinde durularak, ilacın insanı mutlu etmesi üzerine bir tartışma yapılmıştır. *Doğu ve Batı* adlı başlıkta, Doğu ve Batının kültürel değerleri ve yaşama bakış açıları üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. *Kategori Yanılgısı* adlı başlıkta ise bir kültürde tanı koyulan hastalığın bir başka kültürde de o toplumdaki gibi aynı tanının konulmasının hatalı olduğu ve kategori yanılması olduğu açıklanmıştır. *Psikiyatri: Kimden Yana?* isimli son başlıkta, psikiyatrinin seyri üzerine düşünceler yer almaktadır.

“*Şizofreni Evrensel Bir Hastalık Mıdır?*” isimli bir sonraki yazıda, şizofreni kavramını ortaya atan ve karşılaştırmalı psikiyatrinin öncüsü olan Kraepelin'e değinilmiştir. Uluslararası şizofreni çalışmaları üzerinde durularak bazı bulgular ortaya konulmuştur. Daha sonra yazı çeşitli alt başlıklara ayrılarak şizofreninin üçüncü dünyada daha iyi ilerlemesinin nedeni tartışılmış ve ülkelerdeki aile yapısı ve değerleri açısından bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Kültür ve şizofreni arasındaki ilişki açıklanarak, şizofreni hastalığının aslında evrensel bir tanı olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kültürel değişimlerde hastalık tanısının da değişmeye ve biçimlenmeye başladığı söylenmektedir.

Beşinci bölüm “*Sosyal Fobi ve Kültür: Bir Taijin Kyofusho Vakası*” ismiyle kaleme alınmıştır. Taijin Kyofusho, kısaltılarak TKS denilen, Japonya’da yaygın görülen ve kültüre bağlı olduğu düşünülen sendromdur. Kelime, insanlar arası ilişkilerden duyulan korku bozukluğu anlamına gelmektedir. Bu hastalık, karşısındakini rahatsız ettiğini düşünme, kötü olarak zannetme, heyecan ve korkuya bağlı olarak karşı tarafla kurulan iletişim zorluğudur. Japonya’da 1930’lardan bu yana psikiyatrik kategori olarak kullanılmaktadır. Yazıda genel olarak bunlardan bahsedilmiş ve bu TKS sendromunu daha iyi anlatabilmek için bir vaka örneği verilmiştir.

Kısa olarak ele alınan “*Psikiyatri ve Epistemoloji*” isimli bir sonraki bölümde, psikiyatrinin epistemoloji ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

“*İrkçilik ve Psikiyatri*” başlığıyla ele alınan yedinci bölümdeki yazıda, ırkçılığın zemininde kültürel etkenler kadar psikolojik durumların da yer aldığı belirtilmektedir. Daha sonra, siyah ve beyaz olanlar üzerinden yapılan ırkçılık örneği verilerek, ırkçılık ve psikiyatri arasındaki bağlantı açıklanmaya çalışılmıştır.

“*Psikiyatrinin Küresel Meydan Okuyuşu*” başlıklı sonraki bölümde, Arthur Kleinman ve Alex Cohen tarafından yazılan yazıya yer verilmiş olup, yazının çevirisi İ. Durdu tarafından yapılmıştır. Makalede psikiyatrinin dünya ülkelerindeki yeri açıklandığı gibi, bazı ülkelerdeki zihinsel sağlık alanındaki gelişmelerden bahsedilmiştir.

Arthur Kleinman tarafından yazılan, Dr. Işıl Vahip tarafından kısaltılarak çevrilen ve “*Antropoloji ve Psikiyatri*” adını taşıyan sonraki bölümde, antropoloji ve tıbbın uzun süreli ilişkisine değinilmiştir.

Onuncu bölümdeki “*Normal ve Anormal*” başlıklı makaleyi Roland Littlewood ve Maurice Lipsedge birlikte yazmıştır ve yazının çevirisini İ. Durdu ve K. Sayar yapmıştır. Bu bölümde, farklı toplumlarda bulunan normal-anormal anlayış arasındaki farklar göz önünde bulundurularak, normal ve anormalliğin neye göre tanımlandığı tartışılmıştır. Bazı toplumların normal ve anormal anlayışlarına örnekler verilmiştir. Daha sonra, her kültürün zihinsel rahatsızlıklarını kültüre hâkim olan inançlarına göre açıkladığı belirtilerek, Britanya’daki zihinsel anormalliğin algılanışı üzerine

bir açıklama yapılmıştır. Şizofreni, cinnet, sapkınlık ve delilik gibi rahatsızlıklar üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Nihayetinde her toplumda yer alan normal ve anormallik ölçülerinin zamanla değişebilmesi vurgulanmıştır.

On birinci ve eserin son bölümü olan “*Kültür ve Psikiyatrik Bozukluklara Verilen Tepkiler*” başlıklı yazı Laurence J. Kirmayer tarafından kaleme alınmıştır ve çevirisini yine İ. Durdu yapmıştır. Makalede her kültürün psikolojik hastalıklara verdiği tepkinin farklı olduğu vurgulanmıştır. Kültürün ortaya çıktığı andan itibaren semptomları etkilediği belirtilmiştir. Bazı hastalıkların evrensel tanılar içerse de bazı toplumlarda yaşayış biçimi itibarıyla farklı anlamlar içerdiği ifade edilmektedir. Ayrıca toplumsal yapının, sosyomoral ilgilerin, psikolojik sıkıntı ve bedensel semptomların hastalığın kültürel farklılığını ortaya koyan dışavurumsal gözlemler olduğu söylenmektedir.

Eser boyunca Kemal Sayar'ın psikiyatri ve kültür ilişkisi üzerine derlediği çeşitli yazılar genel hatları ile ortaya konulmuştur. Aynı zamanda eser psikiyatri ve kültür ilişkisini ayrıntılı biçimde ele almış olması bakımından, okuyucuya kültür ve psikiyatriyi çeşitli başlıklarda değerlendirme imkânı sunmuştur.

1. 2. 1. 4. Kültür ve Ruh Sağlığı

Kemal Sayar tarafından hazırlanan eser; ön söz, giriş ve yazar ile birlikte on farklı yazarın makalesinden oluşmaktadır. Toplamda on yedi makalenin yer aldığı eserin ilk baskısı Nisan 2003 ve üçüncü baskısı Kasım 2019 yılında Metis Yayınları'ndan çıkmıştır ve *bu kitapta yer alan makalelerin önemli bir kısmı, Trabzon'da 6-7 Eylül 1999 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz Uluslararası Kültürel Psikiyatri Sempozyumu'nda yapılmış olan konuşmaların metinleridir.*⁷

Eserin ilk makalesi “*Tehlike, Sinirlilik ve Etnografi – Psikoterapik Süreçlerin Kültürel ve Ahlaki Bağlamı*” ismiyle Arthur Kleinman'a aittir ve

⁷ Sayar, K. (Ed.) (2019), **Kültür ve Ruh Sağlığı**, İstanbul: Metis Yayınları.

belli bir yere ait dünyalardaki *toplumsal deneyimin tehlikeli* oluşuna yönelik açıklamalar yapmıştır. Ardından sinirlilik konusu da bu bakımdan ele alınmıştır. Daha sonra ifade edilen bakış açısının psikoterapi yönünden sonuçlarına daha kapsamlı alt başlıklar ve konular yoluyla bakmıştır.

Byron J. Good tarafından kaleme alınan “*Kültür ve Psikoterapi – Kültürlerarası Araştırmaların Psikoterapi Uygulamaları Açısından Önemi*” başlıklı makalede, psikiyatrinin kültür sorunlarına karşı hassas olma durumuna bakıldığı gibi, yabancı birinin kültürel özellikler açısından tanımlanmasındaki sorunlara yer verilmiştir. Daha sonra kültürel yönden olgunluk sergileyen bir psikoterapistin özelliklerini anlatılmıştır.

Eserde üç farklı makalesine yer verilen Laurence J. Kirmayer, psikoterapi anlamının açıklamasıyla başladığı “*Psikoterapi ve Kültürel Kişi Kavramı*” isimli ilk makalesinde, psikoterapinin *psikolojik iyileştirme yöntemlerinden farkı* üzerinde durur. Ardından *psikoterapi söylemi*’ne yönelik açıklamalar yapar. Daha sonra *kültür ve duygunun biçimi* başlığı altında açıklamalarına devam eden yazar, psikoterapinin amaçlarından bahsederek çokkültürlülük ve modernlik ilişkisine değinir.

İki ayrı makalesiyle esere katkısını sunan Katherine Pratt Ewing, “*İktidar, Psikopatoloji ve Kimlik Müzakeresi – Psikanaliz ve Antropolojinin Kesişme Hattında Bazı Güncel Meseleler*” isimli ilk makalesinde kimlik sorunu hakkında açıklamalarına başlarken, anlatının bağlantılı açılarla olan ilişkisine değinir. Ardından yazar kendi görüşü olan *kendiliğin temsilleri* açıklamasına yer verir. Daha sonra psikanalitik açıdan özdeşleşme konusundan bahseder. *Devletin kimlik belirleme gücü* açıklamalarıyla yazısına devam eden yazar, kimlik düzenlemesi konusunda travmanın / şiddetin yerine vurgu yapar.

“*Hangi Terapi? – Çağımızda Benliğin Dönüşümü*” ismiyle kaleme alınan bir sonraki makale, Kemal Sayar’a aittir. Yazıya psikoterapinin tarihsel ve kültürel arka planına bakarak başlar. Ardından geleneksel, modern ve postmodern kültürleri hem açıklar hem de kişiye ve psikoterapiye karşı tavırları ele alır. Daha sonra postmodernizmin psikoterapideki yansımalarına geçer. Sonrasında *benliğin boşluğu* alt başlığıyla, çağdaş Batılı benliğin

neden boş olduğuna dair soruları cevaplamaya çalışır ve buna neden olan sebepleri anlatır. Yazıda son olarak empati duygusunu körelten sebepler üzerinde durur. Dolayısıyla tüm bu etkenlerin Türkiye’yi ve Türk insanını nereye ve niçin sürüklediğini, hangi konuma yerleştirdiğini ve ruh sağlığı disiplinlerinin bu konudaki yetersizliğini aktarır.

Roland Littlewood, esere iki farklı makalesini sunmuştur ve ilk makalesini “*Antropoloji ve Yeni Psikiyatri – Kültüre Bağlı Sendromlarda Fail ve Zorunluluk*” başlığıyla kaleme almıştır. İlk olarak psikiyatrinin hastalık ve tanı sistemleri açısından gidişatına ve sonuçlarına yönelik olarak açıklamalarını yapar ve bu bakımdan toplumu yansıtan “kültür” bahsine yer verir. Daha sonra doğa ve kültür bağlantısının açıklığa kavuşturulamadığından ve geçmiş / şimdiki hekim, psikiyatr ve antropologların hastalık ve kültür bağlantısına yönelik deneyim ve vurgularından söz açar.

Üç farklı makalesine yer verilen bir diğer yazar, Horacio Fabrega Jr’dır ve “*Uluslararası Psikiyatrinin Kavramsal Sorunları*” başlıklı ilk yazısında *uluslararası psikiyatri girişimine* bağlı olarak ortaya çıkan *kavramsal sorunlar* hakkında bilgilendirmeler yapar. Bu bağlamda ele alınan kavramsal sorunları, birkaç ana ve alt başlıklar halinde açıklar.

Laurence J. Kirmayer’in “*Kültürel Psikiyatrinin Geleceği – Uluslararası Bir Bakış*” isimli ikinci yazısının merkezinde kültürel psikiyatri konusu yer alırken, ilk olarak kültürel psikiyatrinin tarihi hakkında açıklamalar yapar. Ardından psikiyatride kültür kavramının nasıl konumlandığına yer verir. Daha sonra *çokkültürlü toplumlarda ruh sağlığı ve tedavisi* konusunu ele alır. *Küreselleşmenin psikiyatri üzerindeki etkileri* hakkında bilgilendirme yaparak da yazısını sonlandırır.

Kitapta tek makalesiyle yerini alan bir başka yazar Can Cimilli’dir. Kültürel psikiyatri hakkında yaptığı açıklamalarla başladığı “*Kültür ve Depresyon – Türkiye’den Bir Bakış*” başlıklı yazısında, modernist ve postmodernist kültür anlayışına değinir. Ardından depresyonun sosyokültürel alanlarına dair ilgisizliğin sebeplerini birkaç başlık halinde açıklar. Daha

sonra *Türkiye’de Depresyonun Kültürel Yönlerini Ele Alan Araştırmalar* başlığı altında konuyu detaylıca anlatır.

Horacio Fabrega Jr, kaleme aldığı “*Kültür ve Tıpta Psikosomatik Gelenek*” isimli ikinci makalesinde psikosomatik geleneğin; tanımı, temel varsayımları, türevleri, teorik çekirdeği, önemli bir ilkesi hakkında açıklamalar yapar. Ardından *tıbbi antropolojinin genellemeleri* başlığıyla açıklamalarına devam eder. Birkaç alt başlık şeklinde ele aldığı diğer konuların başlıkları ise şu şekildedir; *rahatsızlığın ve rahatsızlık yorumlarının türsel öncelleri, etnik tıbbın genellemeleri, modern hastalık kavramının oynadığı eksen rol, psikosomatik tıp: düalist bir tıbbi epistemolojinin doğal ürünü, rahatsızlıklarla ilgili Batı yöntem ve teknikleri / bedenin fiziksel betimlemesine dayanmaktadır, psikosomatik geleneğin düşündürdükleri: doğal iyileşme yanıtları ve voodoo ölümü*. Kısa bir özet ile de makalesini bitirir.

Arthur Kleinman ve Joan Kleinman tarafından kaleme alınan “*Deneyimin Çağrısı, İmgelerin Dehşeti – Günümüzde Acı Çekmenin Kültürel Belirlenmişliği*” başlıklı makaleye bakıldığında ise, *toplumsal bir deneyim olarak acı çekmenin politik ve kültürel süreçleri* ele alınır ve sonuç kısmına geçilir.

Bir başka makale “*Çin’de İntihar ve Toplumsal Acılar*” başlığıyla Joan Kleinman’a aittir ve yazar Çin’de yaşanan intihar eylemlerini ve toplumsal acıları, birkaç vaka örneği ile, *etnografi ve kültür tarihi açısından değerlendirmeye* almıştır.

Horacio Fabrega Jr, “*Kültür, Maneviyat ve Psikiyatri*” ismiyle kaleme aldığı son makalesinde “*Kişiliğin dikkate alınmamasına, nesnelliğe, hastalığa odaklanmaya ve kişiye ve kişinin durumuna zarar veren tedaviye yönelik eleştiriler, geniş bir kültürel çerçevede ele alındığında, sadece psikiyatri için değil, tıbbın bütünü için geçerlidir. Modern tıbbın kendi geniş kapsamlı iyileştirme tarzını dayatmasının bir sonucu olan bilim ve sekülerizm ile maneviyat ve kültür arasındaki bu genel değer çarpışması, ele alacağımız konunun bağlamını oluşturmaktadır.*” (Sayar, 2019: 240) ifadesi kapsamında değerlendirmelerini sunmuştur.

Katherine Pratt Ewing eserde yer alan “*Semptom Olarak Rüya, Mit Olarak Rüya – Rüya Öykülerine Kültürlerarası Bir Bakış*” başlıklı son makalesinde, merkeze aldığı rüyayı hem geleneksel hem de Batılı açıdan yorumlamaya çalışmıştır. Ardından rüyanın farklı kültürler tarafından nasıl algılandığına ve değerlendirildiğine dair sorgulamalar yapmıştır. Daha sonra yazar bizzat araştırma yapmak için gittiği Pakistan’da, tanıştığı bazı Sufilerin nasıl bir rüya deneyimi yaşadıklarını aktarır. Tüm bu araştırma ve sorgulamalarının neticesinde, *Mitler ve Rüyalar* arasındaki ilişkiyi ve *mitin kendi doğasını yeniden incelemek gerektiğini* de kısaca anlatarak makalesini sonlandırır.

Laurence J. Kirmayer, “*Zamanın Dokusu – Bir Var Kalma Poetikası*” isimli son makalesinde “*Bu yazıda Yahudi soykırımına dair anlatıların bazı ayırt edici özelliklerine değinerek çekilen acının biçimini kavramaya ve var kalmanın poetikasını araştırmaya girişeceğim; zaman deneyimimizi ahlaki bir topluluk oluşturacak şekilde değiştirebilecek kişileri izlemenin ve onlarla iletişim içinde olmanın yeni yollarını bulmaya çalışacağım.*” (Sayar, 2019: 271) ifadesiyle makalesinin genel hatlarını belirtmiş olup, bu yöndeki açıklamalarını sürdürmüştür.

“*Cinsiyet ve Ruh Sağlığı – Devlet İdeolojileri ve Devlet Politikaları*” başlıklı makalesinin merkezine *kadınların ruh sağlığı* konusunu koyan yazar Mary-Jo Del Vecchio Good, araştırmalara dayanarak kadınlarda ve erkeklerde farklılık gösteren psikiyatrik bozukluklara ve psikolojik sıkıntılara dair açıklamalar yapar. Ardından *devletin cinsiyet ideolojileri ve sağlıklı politikalar* kapsamında *ruh sağlığı politikasına* bakar ve *özel ruh sağlığı hizmetleri ve eğitimi için tavsiyeleri* beş madde şeklinde açıklar.

Kitapta yer alan son makale “*Azınlıklar, Irkçılık ve Psikiyatri*” ismindedir ve Roland Littlewood’ın ikinci makalesidir. Yazar, *Azınlıklar, Irkçılık ve Psikiyatri* başlığı kapsamında İngiltere’deki durumu belli bir yönden açıklar ve açıklamalarını yaparken İngiltere’nin ABD veya Avustralya’dan farklı olan taraflarını değerlendirir.

1. 2. 1. 5. Kaygı Çağı

Editörlüğünü Kemal Sayar'ın üstlendiği kitap, Covid-19 salgını ile ilgili yazılan yedi farklı yazarın makalesi, yazarların kısa özgeçmişi ve ad dizininden oluşmaktadır. Salgın boyunca büyük bir fedakârlık gösteren sağlık çalışanlarına ithaf edilen eserin ilk baskısı Nisan 2020 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır.

“*Salgında Ruh Sağlığımız*” ana başlığı altında yer alan ilk makaleyi M. Hakan Türkçapar⁸ kaleme almıştır. Makalede; herhangi bir şeyden ve Covid'den kaynaklı korku ve kaygının yaşanabileceğine, dolayısıyla salgın kaygısına ve altında yatan sebeplere, yaşanan sorunlar karşısındaki tavırlara, yazının merkezinde yer alan Covid-19 travmasına, çözümüne ve mücadelesine bakılır.

Tayyab Rashid'in⁹ yazdığı makalede salgın zamanında karakterin nasıl kullanılacağına ve nasıl yeniden kurulacağına değinilir. Ardından gerçek karakter gücünü keşfetmeye yönelik birkaç önemli nokta anlatılır. Sonrasında güvenli bir mesafe yoluyla ilişkilere ve kendimize bağlanmanın yüz bir yolu aktarılır. Son olarak da karakter güçlerine ve tanımlarına yer verilir.

İlk ana başlıkta yer alan üçüncü makale K. Fatih Yavuz¹⁰ tarafından kaleme alınmıştır ve genel anlamda salgın boyunca karşılaşılan zorluklara karşı omuz omuza verip nasıl yol alınabileceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda makalesini yönergelerle de destekleyen yazar, sıkıntılı zamanlardaki zorlayıcı his ve düşüncelerle eylemler arası ilişkiye yer verir. Daha sonra anlamlı bir hayatın ne olduğuna ve bu yola nasıl çıkılacağına dair bilgiler verilir.

⁸ 1966 yılında dünyaya gelen yazar, 2000 yılında psikiyatri doçenti, 2012'de ise psikiyatri profesörü unvanını almıştır. Bölüm başkanlığı görevlerini Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler Derneği ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Psikoloji Bölümünde yürütmektedir.

⁹ 1972 yılı Pakistan doğumlu olan araştırmacı / yazar, öğretim üyeliğini Klinik Psikolog ve Toronto Üniversitesi'nde yapmıştır. Uluslararası Pozitif Psikoloji Birliği tarafından En Başarılı Uygulamacı Ödülü (2017), Toronto Üniversitesi tarafından da Rektörlük Özel Ödülü (2018) almıştır.

¹⁰ 1977 yılı Çaykara doğumlu olan yazar, psikiyatri uzmanlığını 2010 yılında, psikiyatri doçentliğini ise 2018 yılında almıştır. Hâlâ İstanbul Medipol Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır ve Bağlamsal Bilimler ve Psikoterapiler Derneği başkanlık görevini sürdürmektedir.

Bir diğerk makale Mehmet Dinç'e¹¹ aittir ve merkezde öncelikle psikolojik dayanıklılık kavramı ele alınmıştır. Ardından salgın zamanı ve psikolojik dayanıklılık ile ilgili bilinmesi gerekenler üzerinde durulmuştur. Sonrasında psikolojik dayanıklılık konusu farklı alt başlıklar yoluyla detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Son olarak da koronavirüs salgını günlerinde psikolojik dayanıklılığı sağlamak için birkaç tavsiye aktarılmıştır.

“Salgının Psikososyal Boyutu” isimli ikinci ana başlık altında yer alan ilk makaleyi, Erol Göka¹² yazmıştır ve yazıda öncelikle yaşanan zamanla önceki zamanların karşılaştırılması yapılır ve bu bağlamda pandeminin ne şekilde gözüktüğüne bakılır. Daha sonra salgın zamanlarında insanların psikolojisinin nasıl olduğu ele alınır. Ardından insanların varoluşa karşı bakışına ve salgın süreci sonunda neden umutlu olunduğuna değinilir. Son olarak da salgın zamanlarında ne yapılması gerektiğine dair önerilere yer verilir.

Kemal Sayar'ın yazdığı makalede ise ilk olarak salgın zamanlarında fazlasıyla ortaya çıkan belirsizliğe ve endişeye yer verilir ve bu yöndeki öneriler dile getirilir. Daha sonra bu salgının yarattığı panik hali aşırılığının yersizliğinden ve farkındalığın önemli oluşundan bahsedildiği gibi ikisi arasındaki fark da anlatılır. Ardından salgın konusunda sosyal medyanın etkisi ve komplo teorileri açıklanır. Sonrasında pandemide hayat bulan yavaş ve geniş bir zamanın insan zihninde yeniden anlamlandırılmasına geçilir. Daha sonra salgının sebep olduğu ölüm endişesine ve bazı insanların bu hastalığa karşı duyarsızlığına yer verilir. Salgın sonrasına mal edilen ruhsal haller, ele alınan bir başka konudur. Ardından sorumluluk bilinci ve diğerkamlık ahlakına dair yazar görüşlerini dile getirir. Diğerk yandan pandemide yayılan nefret duygusu ele alındığı gibi, bu süreçten sonrası için ne yapılabilir üzerinde durulur.

¹¹ 1980 yılı İstanbul doğumlu olan yazar, Uzman Psikolojik Danışmandır. Psikoloji Organizasyonları ve Eğitimleri Merkezi'nin hem kurucusu hem de genel koordinatörüdür. Yazarın başka görevleri ise, Avustralya Türk Enstitüsü Yönetim Kurulu Üyeliği ve RMIT Üniversitesi Mezunları Birliği Türkiye temsilciliğidir.

¹² 1959 yılında Denizli'de dünyaya gelen yazar, 1992 yılında psikiyatri doçenti olmuştur. 1998 yılında ise Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Kliniği Şefliğini yürütmüştür. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi Ankara Şehir Hastanesi Psikiyatri Kliniği Eğitim ve İdari sorumluluğunu halihazırda üstlenmektedir.

İkinci ana başlık altında yer alan son makale Zübeyde Çakır'a¹³ aittir ve insanlık tarihi boyunca yaşanan farklı hastalık ve salgınları örneklendirerek anlatır. Diğer yandan virüs konusunu farklı bağlantılar yoluyla ele alan yazar, farklı eser ve çalışmalardan da örnekler vererek makalesini zenginleştirmiştir.

1. 2. 1. 6. Melekleri Ürkütmek

Kültür ve Psikiyatri Üzerine Yazılar' ı içeren bu kitap, Ocak 2022 yılında Albaraka Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser sunuş ile birlikte üç ana bölümden ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Yazar bu kitabını kendi hocası olan Arthur Kleinman'a ithaf etmiştir.

Makalelerin yer aldığı ilk bölümde, *Kültürel Psikiyatri* başlıklı ilk yazıyı Zeynep Şenkal, Ömer Yanartaş ve Kemal Sayar kaleme almıştır. Makaleye kültür ve ırk kavramları üzerinden açıklamalar yapılarak başlanır ve bu bağlantıyla yazı birkaç alt başlık halinde devam eder. Ardından kültürel psikiyatri, kültürel psikiyatri temelinin kime dayandığı, elde ettiği bulgular ve kültür kavramının psikiyatride kullanılış şekilleri anlatılır. Sonrasında, hastaların ve hastalıkların sosyal boyutu, hasta-hekim iletişimi hem tanıları hem de sistemin temel yapısını etkileyen kültürel bağlam ele alınır. Empati yoluyla ötekine olan saygınlığın artmasıyla olumlu neticeler sağlanması ve kültürel meselelerin değerlendirilmesinde ruhsal bozuklukların tanısının önemi gibi konular da alt başlıklar altında ayrıntılanır. Dolayısıyla ruhsal bozuklukların yaygınlığının tarihten, kültürden ve sosyal bağlamdan etkileniş yönleri anlatılır.

Psikiyatri ve Kültür: Hastalık Bize Neyi Anlatır? alt başlıklı yazıda, hasta ve doktor ilişkisinde doktorun görevi, hastalık yaşantısına verilen önem, aile ve kişilerarası ilişkilerin Doğu ve Batı toplumlarındaki yeri, geleneksel ve çoğulcu modern dünyada bakış açılarının bireyde neden olduğu sonuçlar,

¹³ Araştırmacı / yazar, 1976 yılı Samsun doğumludur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1996 yılında mezun olmuştur. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisansını bitiren yazar, halihazırda İstanbul Barosu'na bağlı avukatlık görevini yapmaktadır.

sosyal hayata yön veren kültürel aygıtların önemi, her kültürün farklı ifade araçları ürettiği konular ele alınır.

Kültür ve Psikopatoloji isimli sonraki yazıda, eski ve Batılı kültür anlayışı hakkında bilgi verilmesinin yanı sıra, kültürel etkilere açık birçok durumun (hastalık, semptom vs.) varlığından bahsedilir. Ardından kültürel etkenlerden etkilenen birkaç ruhsal rahatsızlık (depresyon, dissosiasyon, şizofreni vs.) ele alınır. Dolayısıyla kültür-hastalık ilişkisinde kültür etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği anlatılır.

Kemal Sayar tarafından kaleme alınan *Farklı Kültürlerde Psikoterapi* ve *Orta Doğu'da Ruh Sağlığı* isimli iki makale, İngilizce kaynaklarda yayımlanmış olup, Beyza Konuk tarafından çevirisi yapılmıştır. İlk makalede psikiyatrik bozukluklara neden olan şeyleri daha iyi anlamak ve tedavi etmek için kültürün dikkate alınması, psikoterapinin değerlere bağlı olması ve hasta-terapist arasında köprü kurulması gerektiği üzerinde durulur.

İkinci olarak, “*Orta Doğu'da Ruh Sağlığı*” ana başlığının altında öncelikle Orta Doğu hakkında genel bir bilgilendirme (bölge, din, kültür vs.) yapılmıştır. Ardından Orta Doğu'da ruh sağlığı problemlerinin giderek kötüleştiği, insanların iç arzularını bastırmakla kendilerini ilişkilere hazırlamalarının sıkıntıları, biyolojik sorunların bedene olan tepkileri, bölgede yaygın geleneksel şifacıların önemli olduğu anlatılır. Daha sonra şizofreninin farklı çağrışımlar yarattığından ve modernleşmeyle birlikte bazı değişimlerin meydana geldiğinden, depresyonun bedensel tepkilerin oluşumuyla ilişkilendirildiğinden bahsedilir. Bu kez de insan içindeki acının kaçınılmaz oluşu iç benliğin derinliğiyle ilişkilendirilir. Yazar sonrasında Konversiyon bozukluğunun örneklerini açıklar. Bu konudaki son alt başlıkta ise Batı psikiyatrisinden ziyade Orta Doğu ülkelerindeki dini şifacıların psikiyatrik anlamda önemli oldukları üzerinde durulur.

Sayar'ın yazdığı *Hüzün Hastalığı* isimli bir diğer makale, ana başlık altında birkaç alt başlık halinde yer alır. İlk olarak paradigma ve felsefi önermelerden yola çıkılarak, teşhise yönelik bazı bakış açıları birkaç başlıkta ele alınır. Sonrasında psikiyatrik bir teşhisin yeniden yorumlanması, dahil edilmesi ve belli kategorilere ayrılmasından yola çıkılarak açıklamalarda

bulunulmuştur. Daha sonra, toplumsal kontrolü sağlayan medikalizasyonun tıbbi araçlarla sapkın davranışı sınırlamak, düzenlemek ve yeri geldiğinde kaldırmak amacı olduğu üzerinde durulur. Dördüncü olarak, hayatta yaşanan bazı zorluklar neticesinde depresyonun arttığı, depresyon belirtisinde Batı ile Batılı olmayanlar arasında net farklılıklar olduğu söylenir. Dolayısıyla kültür kapsamında gerçekliği yorumlamaktan bahsedilir. Beşinci olarak, beden (üçüncü dünyanın dili) esas ifade yoluyla sıkıntıyı dışa vurma olarak tanımlanır.

Dertlerle başa çıkma yolunda, geleneksel toplumlardan modern zamanlara gelinceye kadar, tahammül gücümüzün git gide zayıfladığı konusuna geçilir. Ek olarak yerli iyileştirme sistemlerinin açıklamaları bazı araştırmacılar yoluyla verilir. Sonrasında, psikiyatrik mücadele için uygun yerin belirlenmesinde bazı kategorilerin ortaya çıktığı üzerinde durulur. Dolayısıyla Batıda kendiliğin yeri bireyin bedeni olarak görülürken, Çin toplumunda toplum ailedir. Diğer insanlara karşı sorumluluklarımızı yerine getirmekle de Doğu toplumlarındaki kişinin kişiliğini ortaya koyacağımız söylenir. Daha sonra, yazar bazı durumların bir ülkede dikkat çekerken, bazı ülkelerde önemli sayılmayabileceğini söyler. Dolayısıyla psikiyatristin bazı olguları ayırması, bazı durumların bulgu veya normal bir şey olabileceğini bilmesi gerektiği söylenir. Son olarak, koruyucu tutumların psikiyatride önemsenmediği üzerinde durulur. Bazı psikiyatrik durumların kökenlerini bilme konusunda geri adım atıldığını, dolayısıyla psikiyatride bilginin üretilmesi konusunda taraf tutma söz konusu olduğu anlatılır.

Yazar *Şizofreni Evrensel Bir Hastalık Mıdır?* isimli başka bir makalesinde, sorduğu soruya önce cevaplar verir ve ardından alt başlıklarla yazısını genişletir. İlk olarak farklı ülkelerde değerlendirmeye alınan üç büyük çalışma yapıldığından, amacın belli bir tanı ortaya koymak ve bunu geliştirmek olduğundan ve bu çalışmanın üç ana başlıktaki sonuçlarından bahsedilir. Daha sonra gelişmekte olan ülkelerde şizofreni gidişinin iyi olduğu ele alınır. Bu konudaki birçok çalışmanın benzer sonuçlar ortaya koyduğu ve farklı olarak birçok gidiş yolu bulunduğu söylenir. Ardından evrensel olanı yüceltme, kültürel olanı yok sayma düşüncesinin Kleinman'ın

görüşü olduğu açıklanır. Çalışmayı yürüten psikiyatristlerin yanında çalışmaya alınan hastaların aynı toplumdan, eğitimden, yaşam alanlarından geldiği söylenir ve çalışmanın sonuçları aktarılır.

Yazar, birçok varsayımı açıklamayı gerektiren bir soru sorar ve şizofrenide iyi gidişi etkileyen sosyal ve kültürel etkenleri araştırmacıların görüşleri eşliğinde anlatır. Öncelikle kişinin dini ve sosyokültürel geçmişinin bilinmesi gerektiği, aynı zamanda sosyopolitik etkenlerin de hastalık oluşumunu etkileyebileceği üzerinde durur. Ardından Japon, Çinli ve Batılı hastalardaki kuşkular hakkında bilgi verir ve kültürel ortamla ilişkilendirilen şizofreni alt tipleri hakkında açıklayıcı ifadelerini sunar. Varsanıların her kültürde farklı olduğu söylendiği gibi, bu farklı kültürlerin varsanıları tanımlama şeklinin de tartışma yarattığını ifade eder ve her iki durum hakkında örnekler vererek açıklamalar yapar. Şizofreni tanısının hangi topluluklarda daha fazla konduğunu ve hastaneye yatırılması gerektiği konusuna geçer. Yapılan kültürel çalışmalarda, bazı toplumların farklı yönlerden karşılaştırıldığından ve farklı sonuçlar elde edildiğinden bahseder. Sonuç olarak varsanı ve sanrılarının arkasındaki kültürel inanışların varlığının kabullenilmesi ve ona göre tanı konması gerektiğini söyler. Son olarak, şizofrenideki aile araştırmalarının şimdi herhangi bir öneminin olmadığını ve bunun nedenini açıklar. Bu bağlamda ailenin bu konudaki önemli rolüne değinir ve ailenin duygusal iklimini yansıtmaması açısından önemli olan *dışavurulan duygu* kavramı hakkında bilgi verir ve dolayısıyla bu yöndeki çalışmaları açıklar.

Sayar'ın *Sosyal Fobi ve Kültür: Bir Taijin Kyofusho Vakası* ismiyle ve iki alt başlık halinde ele aldığı bir diğer konu, Japonya'da yaygın olan, şiddetine göre kavramlaştırılan ve bir sendrom olduğu söylenen Taijin-kyofusho üzerinedir. Sendromun nasıl anlaşıldığı, ortaya çıktığı ve ne tür bir eğilim gösterdiği anlatılır. Daha sonra bu sosyal korkunun kültürel özelliklerine değinilir.

Öncelikle daha çok tanışıklık olan insanlara karşı sıkıntı duyulan bu vakalara örnekler verilir. Ardından kültüre dayalı sendromlar arasında görülen bu sendromun daha çok kendi çevresini terk edenlerde, daha geç

yaşlarda ve kadınlarda daha fazla artma sebebi anlatılır. Ayrıca Japonya ve ABD'ye farklı yıllarda giren ve ülkemizde görünme ihtimali olan bu sendroma yaygın destek grupları tarafından destek verildiği eklenir.

Kitapta yer alan *Psikiyatri ve Epistemoloji* başlıklı bir başka makalede, bilimsel gelişim hakkındaki farklı yaklaşımlar anlatılır. Ardından amprisizm ve onun temel düşüncesi ve biyotıp ve modern tıbbın bilgi hakkındaki tutumları ele alınır. Sonrasında psikiyatrinin nasıl bir konumda olduğu ve neleri içerdiği anlatıldığı gibi, bundan beliren biyolojizm'in beyin iddiası açıklanır. Dolayısıyla psikiyatri ve epistemoloji ilişkisi, genel anlamda ve farklı bağlantılar yoluyla ele alınır.

Psikiyatri ve ırkçılık ilişkisi üzerine kaleme alınan *İrkçilik ve Psikiyatri* isimli bir diğer yazı, ruh sağlığının algılanma biçimiyle kültürel bağlamı ilişkilendirir. Ardından ruh hastalığının teşhis olarak belirlenmesi üzerinde durulur.

Psikoterapinin tarihsel ve kültürel arka planına bakılarak başlanan *Hangi Terapi? Çağımızda Benliğin Dönüşümü* başlıklı makalede geleneksel, modern ve postmodern kültürler hem açıklanır hem de kişiye ve psikoterapiye karşı tavırları ele alınır. Ardından postmodernizmin psikoterapideki yansımalarına geçilir. Sonrasında *benliğin boşluğu* alt başlığıyla, çağdaş Batılı benliğin neden boş olduğuna dair sorular cevaplanmaya çalışılır ve buna neden olan sebepler anlatılır. Yazıda son olarak empati duygusunu körelten sebepler açıklanır. Dolayısıyla tüm bu etkenlerin Türkiye'yi ve Türk insanını nereye ve niçin sürüklediği, hangi konuma yerleştirdiği ve ruh sağlığı disiplinlerinin bu konudaki yetersizliği aktarılır.

Kitabın ikinci bölümü Sayar ve M. Hakan Türkçapar¹⁴ ikilisi tarafından kaleme alınmıştır. Önce *Antipsikiyatri Nedir?* başlığı altında antipsikiyatri hareketini oluşturanlar ve onların bu hareketten yana görüşleri / tartışmaları sunulur. Ardından antipsikiyatri hareketinin neden olduğu köklü reformlar anlatılır. Sonrasında, bir düşünce hareketi olarak karşımıza çıkan

¹⁴ Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden (1990) mezun olan yazar, beş yıl sonra psikiyatri uzmanlığını nihayete erdirmiştir. Psikiyatri Doçenti (2000), Psikiyatri profesörü (2012) unvanlarını alan Türkçapar, ek olarak Sosyal oloji bölümünde yüksek lisans ve doktorasını yapmıştır. Aynı bölümde bilim doktoru unvanına (2009) layık görülen araştırmacı / yazar üç kitap kaleme almıştır.

antipsikiyatri'nin psikiyatriyi ve onun ideolojisini eleştirmesi üzerinde durulur. Dolayısıyla yazıda öncelikle psikiyatrinin varlığından, uğraştığı alanlardan ve işlevinden bahsedilir. Ardından antipsikiyatri hareketinin hangi yıllarda geliştiği, en önemli temsilcileri, kendisini nasıl belirlediği ve kişilere / durumlara yönelttiği eleştirileri aktarılır.

Bir başka alt başlıkta psikiyatri alanında önemli isimlerden biri olan R. D. Laing'ın doğumu, eğitimi, eserleri, kendine özgü yaklaşımları, çalışmaları, farklı isimlerle sağladığı görüş birliği, aileyle ilgili görüşleri, şizofreni üzerine kaleme aldığı bulguları, hakikati temel alan görüşleri, ideolojisi ve ölümü hakkında bilgi verilir.

Psikiyatriye yönelttiği eleştirilerle tanıtılan Thomas Szasz'ın doğumu, eğitimi, görüşleri, eserleri (Daha çok iki eseri, *Akıl Hastalığı Efsanesi* ve *Deliliğin Üretimi*, üzerinde durulur), akıl hastalığı konusundaki iddiaları, bakış açısı, insan hak ve özgürlüklerine yaptığı vurgu anlatılır. Ona karşı en çok eleştiri sunulan yönler üzerinde de durulur. Ardından cadılıkla akıl hastalığını özdeşleştirdiği tartışması anlatılır (Sayar, 2022: 238).

Psikiyatri tartışmalarını farklı bir açıdan değerlendiren sosyolog Erving Goffman'ın bazı eserleri üzerinden görüşleri, *İtalyan Deneyi* başlığı altında ele alınır. Devamında İtalyan psikiyatri reformunun temel özellikleri maddeler halinde verilir. Dolayısıyla İtalyan deneyinin modern psikiyatrideki etkin etkileyişinin önemine değinilir.

David Cooper başlıklı yazıda, antipsikiyatri terimini ortaya atan isim olarak bilinen David Cooper'ın eserleri üzerinden terime karşı tezleri açıklanır. Laing gibi Cooper'ın da daha çok şizofreni üzerinde durduğu söylenir. Dolayısıyla Cooper'ın bireye vurgu yapmasıyla birlikte şizofreni aile ilişkisi üzerinde de durduğu açıklanır. Sonrasında ise Cooper'ın psikiyatriyle ilgili temel dilekleri maddeler halinde verilir.

“Fransız Antipsikiyatrisi” başlığı altında ismi geçen ilk isim psikiyatriyle olan bağlantısından ötürü Michel Foucault'dur. Fransız felsefesini edebi açıdan yorumladığı söylenir. Ardından tarihsel malzemeler de kullanarak delilikle ilgili tezler ortaya attığı ve bu tezlerle eleştirildiği eklenir. Daha sonra Fransız psikiyatrist Jacques Lacon ele alınır ve Freud'un

psikanalitik teorisine dönüşü anlatılır. Ek olarak Fransız antipsikiyatrisindeki önemli isimlerin (Felix Guattari ve Gilles Deleuze) çalışmaları, tavırları ve özellikle psikanalize karşı eleştirileri üzerinde durulur.

Kitabın üçüncü bölümünde yazar, “*Seçme Metinler*” isimli ana başlık altında ve kültürel psikiyatri alanında birkaç farklı yabancı araştırmacının yazılarını çeviri yoluyla olduğu gibi eserine eklemiştir. Arthur Kleinman¹⁵ ve Alex Cohen¹⁶ tarafından kaleme alınan ve İ. Durdu tarafından tercüme edilen *Psikiyatrinin Küresel Meydan Okuyuşu* isimli ilk yazıda öncelikle gelişmekte olan ülkelerde fiziksel sağlıkta iyileşme sağlanırken, zihinsel sağlıkta gerileme olduğu ve sebebi anlatılır. Yine gelişmekte olan ülkelerde, birçok yaygın mitin (özellikle dört mitin) zihinsel anlamdaki gelişme sürecini durdurduğu söylenir. Ayrıca psikiyatrik hastalıklar, cinsiyet farklılıkları, intihar oranları ve psikiyatristlerin bazı açıdan eleştirilmesi üzerinden değerlendirmeler yapılır.

Arthur Kleinman’ın kaleme aldığı ve çevirisini Işıl Vahip’in yaptığı bir sonraki *Antropoloji ve Psikiyatri* isimli yazıda, antropoloji ve psikiyatri ilişkisinden yola çıkılarak, antropolojinin psikiyatrideki bazı araştırmalara olan katkısı dört soru üzerinden açıklanmıştır ve antropolojik görüş tartışmaya sunulmuştur. Ardından antropoloji ve tıbbın sürekli olan ilişkisinden bahsedilmiştir. Son olarak “*Psikiyatri İçin Dört Antropolojik Soru*” başlığı açılır ve her bir soru açıklanır.

Çevirisini İ. Durdu ve K. Sayar’ın yaptığı *Normal ve Anormal* isimli yazı, Roland Littlewood¹⁷ ve Maurice Lipsedge¹⁸ tarafından kaleme alınmıştır. Farklı toplumlar demek, farklı normal ve anormal anlayışların da olması demek olduğu üzerinde durulmuştur ve altı alt başlık halinde yazı oluşturulmuştur.

Psikolojik rahatsızlıkların bireyin içinde yaşadığı toplumla ilişkilendirilmesi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla biyolojik değişimlerin sonucunda görülen psikolojik anormallikler olduğu gibi, yalnızca toplumsal

¹⁵ Harvard Üniversitesi, Antropoloji Profesörü ve Sosyal Tıp Bölüm Başkanı.

¹⁶ Harvard Üniversitesi Sosyal Tıp Bölümü, Öğretim Üyesi.

¹⁷ Emekli Psikiyatri ve Antropoloji Profesörü, University College, Londra, İngiltere.

¹⁸ Öğretim Üyesi, Guy’s Hospital, Londra, İngiltere.

standartların belirlediği psikolojik anormalliklerin de olabileceği anlatılır. Bu bağlamda psikiyatristlerin tavır ve görüşlerine yer verilir ve zihinsel rahatsızlıklar toplumsal bakış açısından yola çıkılarak değerlendirilir. Dolayısıyla her iki tarafın da farklı siyasi görüşleri olduğu söylenir.

Yazıda sonrasında zihinsel rahatsızlıklara olan bakış açılarının ardından farklı rahatsızlık modellerini önemli kıldığı üzerinde durulur. Daha sonra bazı iyileştiricilere göre hasta sınıflandırılmasına yer verilir. Ardından zihinsel rahatsızlıkla ilgili kavramların Doğu Afrikalı kırsal topluluklarda farklı olduğu eklenerek normal ve anormal davranışa karşı genel tutumlar anlatılır.

Her toplumun kendine özgü bir zihinsel rahatsızlık özelliği öne sürdüğü gerçeği, bir başka alt başlıkta anlatılır. Ardından kültüre özgü tepkilerin etkisi açıklandığı gibi içmeye verilen anlamda da farklılıklar olduğu açıklanır.

Bir diğer konu, Avrupalıların delilere karşı tavrı ve zihinsel rahatsızlığa yönelik algılarıdır. Sonrasında normal ve anormal kişilerin özellikleri ve delice inançların tek ele alındıklarında norm haline gelme durumları anlatılır. Psikişik salgınların ortaya çıkma zamanı ve konusuna girilerek hezeyanların karakteristik özelliklerine, kendine özgü yapısına ve işgal ettikleri yere değinilir.

Delirmiş görünen ve tedavi edilmek istenen bir çocuğun anlatımıyla başlanan bir diğer yazı, modern toplumun hızla değiştiği gibi normallik ve anormallik öykülerinin de zamanla değiştiği konusu üzerinedir.

Nihayetinde Fatıma Han isimli kadının hayat hikayesi ve sorusu anlatılır ve bu yazıda incelenen hususlar genel anlamda ve kısaca özetlenerek makale sonlandırılır.

İ. Durdu tarafından çevrilen *Kültür ve Psikiyatrik Bozukluklara Verilen Tepkiler* isimli son yazı; Laurence J. Kirmayer¹⁹ tarafından kaleme alınmış olup, takdimle başlamaktadır. Öncelikli olarak çağdaş psikiyatrik sınıflandırmaya değinilir. Ardından davranış tarzı ve deneyimlerinden yola

¹⁹ McGill Üniversitesi, Transkültürel Psikiyatri Bölüm Başkanı, Quebec, Kanada.

çıkılarak, ortaya konan kültürel farklılıkların hastalıkların gidişatını etkileyen biçimleri belli başlı birkaç bölüm halinde incelenir.

İlk olarak ideal araştırma programı hakkında kısa bir bilgi verilir ve bazı bozuklukların tüm toplumda birbirine benzer şekilde ortaya çıktıkları söylenir ve bu bozuklukların belirtilerinde ve teşhis edilmelerinde farklılıkların ortaya çıktığı anlatılır. Ardından konu başlığı ile ilgili izahlar, somatik, psikolojik ve sosyo-moral sıkıntı tabirleri arasındaki fark vurgulanır (Sayar, 2022: 341).

Bedensel semptomların toplumsal gerginliklerin sonuçları olmaları ve somatizasyon'un ortaya çıkışı, bir diğer konudur.

Psikolojizasyon konusuna geçildiği gibi, uluslararası iletişime yönelik bazı hislerin (kısa yorumlar yapılır) ortaya çıkışını sağlayan terimlerin varlığına ve çalışma konusu olduğuna değinilir. Sonrasında hislerin toplumsal ve kültürel ifadelerinden yola çıkılarak, bir depresyon türünden (Tabanka) bahsedilir ve sınırlandırması hakkında bilgi verilir. Daha sonra sıkıntının toplumsal veya ahlaki düzeninin bozulmasıyla bağlantısı anlatılır ve teşhislerin bu bozulmalara işaret ettiği söylenir. Japon halkının ise bu sıkıntıya karşı tavırları belirtilir. Ek olarak Batılı psikiyatri yönünden ve kültürel bağlamdan da konuya bakılır.

Bir başka alt başlıkta, yazarın kendisinin de söylediği gibi, *psikiyatrik bozukluklara ve hissi sıkıntılara sıradan insanlar ve profesyoneller tarafından gösterilen tepkilerin bazı sonuçları* anlatılır (Sayar, 2022: 351).

Bölümün son alt başlığında Biyo-tıp'ın hastalığa karşı tavrının sonuçlarına, tıbbileştirmenin amacına, psikosomatik teşhisin eğilimine, hastalığın kaynağını bulma yolunda realist teorilerin tutumuna değinilir. Sonuç kısmında yazının genel bir özeti verilerek eser sonlanır.

1. 2. 1. 7. Sufi Psikolojisi

İlk baskısı Mart 2016, yedinci baskısı Şubat 2021 ve sekizinci baskısı Şubat 2022'de yapılan "Sufi Psikolojisi" kitabı, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap, yazarlara dair notlar ve ön söz'den oluşmakla birlikte birkaç

önemli düşünür ve yazarın kaleme aldığı yazılardan meydana gelmiştir. İlk yazıyı “*Geçmişin Bilgeliği Bugünün Psikoterapileriyle Buluşabilir Mi?*” isimli başlıkla Kemal Sayar kaleme almıştır. Ardından “*Tasavvuf: Evrensel Benliğe Giden Yol*” (A. Reza Arasteh – Enis A. Sheikh), “*Sufi Ruhbilimi*” (Muhammed Ecmel), “*Varoluşsal Vuslat*” (Muhammed Shafii), “*Tasavvuf ve Psikiyatri*” (Arthur J. Deikman), “*Aşkın İşlevi ve Psikoterapi: Bir Sufi Perspektifi*” (Don Weiner), “*Sufi Uygulamaları ve Bireyleşme Yolu Arasındaki Bazı Paralellikler*” (Muhammed Shaalan), “*Özne, Arzu ve Farkına Varış*” (Katherine Pratt Ewing), “*Anlam Arayışı*” (William Chittick) isimli sekiz başlıkla farklı yazarların görüşleri dile getirilmiştir.

Sufi ruhbilimi veya psikoterapinin diğer geleneksel psikoterapilerle olan benzer ve farklı özellikleri, Kemal Sayar tarafından açıklanır.²⁰ Her iki yönde de metafizik ilkelere bağlı bir yöntemin var olduğuna, benlik yanılsamaları konusundaki benzer nedenlere, bazı kavramların insan duygu ve durumlarını açıklama noktasındaki benzerliğine değinilir. Ardından tasavvuftaki ruhsal gelişimin ilerleme aşamaları maddeler halinde verilir ve bu aşamaların psikanaliz ve dinamik psikoterapideki yeri farklı ilişkiler, benzerlikler ve farklılıklar yönünden değerlendirilir.

“*Tasavvuf: Evrensel Benliğe Giden Yol*” isimli yazının ilk kısmı iki yazara, A. Reza Arasteh ve Enis A. Sheikh, ikinci kısmı ise A. Sheikh’e aittir. İlk bölümde tasavvufun tabiatı ve psikolojik anlamı farklı başlıklar, örnekler ve görüşler sunularak açıklanır. İkinci bölümde ise sufi sistemindeki terapötik ilkelerin, Batı psikoterapisi ve tedavisiyle olan bağlantıları açıklanır. Dolayısıyla toplumsal gerçeklik ve varoluşsal tedavinin yöntem ve uygulamaları konusu önemli düşünür ve yazarların görüşleri eşliğinde tartışmaya sunulur.

Üçüncü konu olan “*Sufi Ruhbilimi*” Muhammed Ecmel tarafından yazılmıştır. Yazıda öncelikle Sufi bakış açısıyla insan kişiliği yorumlanır ve kalbin işlevleri açıklanır. Ardından ruhun şifa bulması için sufi uygulamalarından bahsedilir ve usta-çırak yani mürşit-mürit ilişkisine

²⁰ Yazarın bu kitaptaki yazısı, Altıncı Anadolu Psikiyatri Günleri’nde (Erzurum, Aralık 1997) panel konuşması olarak sunulmuş ve kongrenin bilimsel çalışmalar kitabı ile *DeFTER* dergisinde yayınlanmıştır (Sayar, 2022: 7).

dayanılarak nefsin illetlerinden kurtulmanın yolları detaylıca aktarılır. Bu yollarla elde edilen başarı neticesinde, sufi nefis biliminin etkili bir psikoterapi sayılabileceği söylenir.

Muhammed Shafii, “*Varoluşsal Vuslat: Benliğin Kurtuluşu*” isimli yazısını kaleme almıştır. Fenâ kavramını açıklamakla yazısına giriş yapan yazar, nefisten kurtuluşu sağlayan bazı öğeleri mutasavvıflardan, pirlere, Mevlânâ’dan, Hz. Muhammed’den çokça örnekler vererek anlatmıştır. Aynı zamanda nefsin yok edilmesi yönünde Batı psikolojilerinin tutumlarına da değinmiştir. Ardından Fenâ kavramının psikolojik anlamını ve belirtilerini, kozmik bilinç, kendini gerçekleştirme ve varoluşçulukla olan bağlantısından doğan benzer ve farklı yönlerini yine örnek isim ve durumlar eşliğinde açıklamıştır.

Arthur J. Deikman tarafından yazılan “*Tasavvuf ve Psikiyatri*” başlıklı yazı, beşinci bölümde yer almaktadır. Yazar öncelikle kendi bilimsel kültürlerinin ve getirdiği psikolojinin Doğu ile farklı yönlerine değinmiştir. Tasavvufu, Sufileri ve varoluşu psikolojik açıdan değerlendiren yazar, tüm bu terapi ve teorilerin aynı gemide yer aldığını dolayısıyla insanın ele alındığını söyler. Konuya dair görüşlerini açıklıkla dile getiren Deikman, İdris Şah’ın tasavvuf görüşüne vurgu yaparken, onun öğretici hikayelerinden örnekler vermiştir. Dolayısıyla bu tür hikayeler yoluyla hastalarına nasıl müdahale etmesi gerektiğini de anlamış olduğunu söyler.

“*Aşkın İşlevi ve Psikoterapi: Bir Sufi Perspektifi*” başlıklı yazı Don Weiner tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, Jung’un öğretileriyle tasavvuf öğretilerinin bir uyum içinde olduğunu dolayısıyla her ikisinin de psikoloji kapsamında ortak görüşler sunduğunu makalesinde belirtir. Ayrıca ruhsal gelişimi merkeze koyan Weiner, sufi öğretilerine ait pek çok yöntemin psikoterapide çok faydalı bulduğu yönlerini mesleki çalışmalarından örnekler vererek açıklar.

Kitapta yer alan diğer bir makale ise Muhammed Shaalan tarafından yazılan “*Sufî Uygulamaları ve Bireyleşme Yolu Arasındaki Bazı Paralellikler*” dir. Yazar makalesinde daha çok Jungcu psikoloji ile sufi uygulamaları arasındaki paralel noktaları, deneyim ve uygulamalarını örnek

vererek açıklar. *Anlam ve amaç, rehber ve arayıcı, sembol ve ima* başlıkları, kullanım alanlarına göre ayrılmıştır ve yazarın özellikle bireyleşme yolundaki sufi ve terapist arasındaki paralellikleri açıklaması noktasında önemlidir.

Kitapta yer alan sekizinci makale, “*Özne, Arzu ve Farkına Varış*” başlığıyla Katherine Pratt Ewing’e aittir. Doğu ve Batı yönünden özne hakkındaki söylemleri dile getirip arzunun önemli rolüne değinen yazar, Muhammed İkbal’in tasavvuftaki arzu amacını açıklar. Yazar, İkbal’in Gazâlî düşüncesindeki tutarlılığından yola çıkarak Gazâlî ve Lacan’ın özne hakkındaki benzer teorilerini anlatır. Ardından İkbal’in Müslüman özneyi yüceltmek için harcadığı çabada, Gazâlî / Kalender ve Hegel / Nietzsche arası orta bir yol aradığından bahseder.

Kitabın son makalesini William Chittick “*Anlam Arayışı*” başlığıyla kaleme almıştır. Yazar bu makalesinde hakiki irfani bilgi ve irfani gelenekte özne ve nesnenin, dünya görüşünün, nefsin ve anlamın konumunu açıklar.

1. 2. 2. Telif Kitapları ve Tanıtımı

1. 2. 2. 1. Karanlıkta Görmek

İlk baskısı Ocak 2017 yılında Kapı Yayınları’ndan çıkan eser, ön söz ve dört ana başlık altında farklı alt başlıklardan oluşmaktadır. “*Karanlıkta Görmek, yaşadığımız süreci anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan denemelerden oluşuyor. Travma zamanında ruhsal direnç üzerine düşünmek istiyor. Bu denemelerin küçük bir bölümü önceki kitaplarımda yer almıştı, konuyu daha bütünlüklü bir biçimde ele alabilmek ve daha derli toplu bir söz söylemek için, bu toplamda bir kez daha karşınıza çıkıyorlar... Karanlıkta Görmek, yenilginin ancak düşlerimizden vazgeçtiğimizde geleceğini anlatan bir kitap.*” (Sayar, 2017: 9-10) ifadeleriyle yazar, kitabı hakkında kısa bir açıklama yapmıştır.

Darbe Girişimi: 15 Temmuz isimli ilk bölümde yazar öncelikle 15 Temmuz gecesinde kendini, ailesini ve her şeyini vatan için feda eden “vicdan ve kahraman sahibi” insanların güzelliğinden bahseder. Bu bağlamda

diğerkamlık ve kahramanlık arası farkı belirtir. Dolayısıyla cesaret sahibi güzel insanların o gecede kalpleriyle kötülüğe direndikleri üzerinde durur.

Yazar sonrasında körü körüne itaat etmenin sonuçlarından bahsettiği gibi, bu gecedeki örgütlenmiş riyakârlığı ele alır. Dolayısıyla insanların birbirine ve başka şeylere karşı duyduğu itimat hissinin yok olmasına müdahale etmek gerektiğinin altını çizer. Daha sonra soykırım ve savaş yanlılarının dayattığı ahlak körlüğünden bahseder. Yine örgütlenmelere dayalı görüşlerini bir başka yazısında dile getiren yazar, yapısal şiddetin aslında şimdi küreselleşme olarak sunulmasına da değinir. Sonrasında ise şiddet eyleminin dayanakları, mağlubiyet ve mazlumiyet psikolojisini açıklar.

Sayar ardından “kalbi ve tarihi olan bir millet”in (Sayar, 2017: 31) olmak cesareti göstererek hain plana karşı durması üzerinde durur ve bu bağlamda Adnan Menderes örneğini verir.

Bir sonraki yazıda yazar, şehit olan bir arkadaşından, Ayşe Şasa’nın vefatından, dostunun ölen evladı Ahmet Selim’den, kendi anne ve babasının ölümünden ve onlara karşı beslediği hasret duygusundan bahseder. Bu bağlamda ölümün ardındaki önemli erdemlerin sonsuzluğu üzerinde durur.

Başka bir yazıda yazar, insanın çöpleştirilmesi haline değinir ve dolayısıyla mültecilerin ve göçmenlerin de bu duruma konulduklarını ele alır. Bu bağlamda modern çağla birlikte ekonomi ve endüstrinin olumsuz etkileri ve terör örgütlerinin de bu amaca hizmet ettiği gerçeğini anlatır.

Bölümün son alt başlığında, hakikat sonrası bir dünyadan ve bu durumu karşılayan bir kavramdan (Hipernormalite) bahseder. Sonrasında ise tüketimciliğin ve dijital ağların değiştirici-dönüştürücü etkisini ele alır.

Terör: “Kötülüğün Sıradanlığı” başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, ilk olarak yazar Phillip Zimbardo’nun “*İblis Etkisi*” isimli kitap başlığından ve konusundan hareketle oluşturduğu yazısında, darbeyi gerçekleştirenlerin hiçbir pişmanlık duymamalarını ele alır. Ardından grup menfaatini üstün tutan topluluktan ve yazarın ifadesiyle bilişsel çarpıtmalardan bahseder. Sonrasında da kültlerin ve batıl tarikatlerin bireysel kimliğe ve grup kitlesine karşı tavrına değinir.

Yazar ardından onca acı ve kayıptan sonra ve şimdi Türkiye'nin hâlâ empati yoksunluğu yaşamasını eleştirir. Ardından kapitalist sistemde ve popüler kültürde insanın konumlandırılmasını ele alır. Ek olarak günümüzdeki uyuşma, mutsuzluk, özgüven takıntısı, kendine odaklanma hallerini açıklar ve bunun sonucunda sığ kültürün toplumu ne hale getirdiği üzerinde durur.

Bir sonraki başlıkta yazar önce önemli gördüğü bir eserden ve eserdeki edebi anlatının değişen çağa yönelik etkisizliği görüşünden bahseder. Ardından işlenen onca zulme karşı affetmenin mümkün olup olmayacağı ve affetme konusunu ele alır. Politik ahlaka ve ahlaki körlük çağına da değinen yazar, insanlara yönelik tüm bu ölümlere ve olumsuz hallere nasıl bir çözüm geliştirileceği konusunda cevabının olmadığını ekler.

Yazar bu kez teröristlerin normal olarak hayatını sürdürenler arasından çıkmasına şaşkınlıkla değinir. Dolayısıyla ideoloji ve paranoid ideolojisini açıklayarak, terörizmin ne olduğu üzerinde durur. Ardından terör eylemlerine katılan bireyler ve önderleri ele alır.

Bir diğer yazıda yazar, fikirlerini sunan kişilere karşı gerçekleştirilen terörden ve sömürgecilik fantezisinden bahseder. Sonrasında başlık alıntısı yaptığı kitaptaki (Mahmood Mamdani-*İyi Müslüman, Kötü Müslüman*) sömürgecilik konusunu aktarır.

Bölümün son alt başlığına bakıldığında ise, yazar bu kez terör saldırılarından doğan tepkileri ele alır. Ardından yazar terör yanlısının etki ettiği insanların verdiği tepkilerle ulaşılan amaca dair görüşlerini dile getirir. Genel anlamda ötekine karşı güven duygusuna sahip olmaya ve terör mağduru insanlara karşı tepkilerimizin de gelişmiş olması gerektiğine değinir.

Terör: "Radikaller" isimli üçüncü bölüme gelindiğinde öncelikle değişim sürecine bağlı olarak ortaya çıkan güvensizlik hissinden, kimlik belirsizliğinden ve radikalizm konusundan başlanarak iki boyuttan sorgulama sürecine dair görüşler adım adım dile getirilir.

Bir sonraki alt başlıkta çocuk tarafından gerçekleştirilen çocuk katline yani Gaziantep saldırısına değinir ve Fundamentalist / özcü hareketin amaçlarını ve eylemlerini anlatır. Dolayısıyla örgütlü zalimlikten, “ahlaki hasar”dan ve terör yapılanmalarından bahseder.

Teröre, terörün amaçlarına ve günümüz terörüne değinilen sonraki alt başlıkta, terör örgütlerinin özellikle gençlerin yaşadığı varoluşsal mücadeleden beslenmeleri ve dolayısıyla intihar terörizmi ele alınır. Sonrasında da konuyla bağlantılı olarak totaliter rejime yönelik Türkiye toplumunun bazı temel acemiliklerinden ve problemlerinden bahsedilir.

Dini şiddet efsanesine bir sonraki yazısında detaylıca yer veren yazar, seküler Batının şiddetinden de bahseder. Bölümün son alt yazısında ise genel olarak yazar terör saldırısında kaybettiğimiz vatandaşların resimlerinin her gün ekranlarda olması (bilinç uyuşması olmaması için) ve üniversite ortamlarının bu konuda korunması gerektiğinin altını çizer.

Travmadan Sonra: İyileşmeye Dair başlıklı dördüncü bölümde ilk olarak yazar darbeden kaynaklı travmaya ve travmanın olumsuz etkilerine dair görüşlerini aktarır ve katliamların kolektif travmaya dönüşümünden, kültürel kaynakların bizi kurtaracağından bahseder.

Kültürel belleğe dair görüşlerini bir sonraki başlıkta dile getiren yazar, kolektif ve toplumsal bellek hakkındaki fikirlerini de örnekler yoluyla anlatır. Ardından bireysel ve toplumsal acıların simgeler tarafından ifade edilme durumunu ve buna bağlı olarak da bedensel belleği açıklar.

Bir sonraki yazısında Halep hatırasını anlatan yazar, Halep katliamı gibi İstanbul’un da saldırılara hedef olduğu üzerinde durur ve dolayısıyla iyileşme açısından var olmanın şartlarını dile getirir. Sonraki başka bir yazıda da bu bakımdan hayatta yaşanan zorluklara karşı direnmek ve her türlü ruhsal çöküntü ve travmalara rağmen geleceğe umutla bakmak gerektiğini ele alır. Dolayısıyla “öfke ahlakı” konusundan da yola çıkarak geleceğe ulaşmak için unutmadan ve öfkeyi de içimizde barındırmadan hareket etmemiz gerektiğinin altını çizer. Sonuç olarak korku ve kötülükten bu yolla kurtulan insanın cesaret sahibi olacağını söyler.

Bir başka konu olarak yazar, kalabalığı oluşturan insanların fikir farklılığı sağlamalarındaki gerçek bilgelğe değinir. Ardından ruhsal travmadan kaynaklı yok olma endişesini ve bu anlamda yurt kaybetme telaşını Türkiye insanının da yaşadığını söyler.

İyiliğe, umuda, iyileşmeye ve merhamete dair ele alınan diğer alt başlıklarda, yazar kendi hastasından da örnek vererek umudu diri tutmak gerektiğini söyler. Daha sonra yazar başka bir yurt bulma çabası içinde olanlara karşı savlarını dile getirdiği gibi yurdu olan, yurdunu seven ve yılgınlığa düşmeyen insanın mukaddes varlığına değinir.

1. 2. 2. 2. Hüzün Hastalığı

İlk baskısı Ocak 2017, ikinci baskısı Aralık 2017 yılında yapılan bu eser, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap ön söz, beş ana başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır.

Yazar ön söz kısmında kitap ile ilgili şu anekdotu paylaşır; *“Bu kitapta derlenen yazıları, mesleğinin başlarında heyecanlı bir tabip olarak kaleme almıştım... Hüzün Hastalığı, esas olarak, mesleğinin henüz başlarında genç bir adamın, bütün duyarlılığıyla hayatın tıbbileştirilmesine karşı duruşudur.”* (Sayar, 2017: 9) Yazar ayrıca bu kitap isminin psikiyatride ABD’de geliştirilen bir teşhis el kitabı DSM’ye atıfta bulunduğunu ifade eder (Sayar, 2017: 95-96).

Mutluluğu Ararken ana başlığı altındaki ilk alt başlıkta, süpermarketlerin var olmaya başlaması üzerinde durulur. Dolayısıyla sahte bir maneviyatın ortaya çıkması, kişilerin kendi kabuğuna çekilmesi durumlarının yaygınlık kazandığı anlatılır. Bu bağlamda sahiplikle birlikte yurtsuzluk probleminin ortadan kalkacağı ifade edilir.

Psikanaliz ve Batılı psikoterapilerin din konusu hakkında görüşleri açıklanırken, insanı ilk başta hastalıklı olarak tanımladıkları söylenir. Ardından diğer ortak görüşler anlatıldığı gibi Freud’un dine karşı olumsuz yaklaşımının ülkemiz açısından anlamsız oluşu dile getirilir.

Bir örnek verilerek başlanan sonraki yazıda, teknolojinin toplumsal dayanışmayı yok ettiği ve modern insana iki ayrı yol sunduğu açıklanır. Ardından geleneksel ve modern toplumlarda delinin konumu karşılaştırılır.

Ruh hekimlerinin varlığına, en zayıf kişinin “kurban” olarak nitelenmesine, aslında kurbanların sahte gerçekliğe dayanamamasının nedenlerine geçilir. Bu konuda psikiyatristlerin önemine değinilir. Ülkenin iyi yönetilmemesi ve “ülkesini sevme zorluğu” çekilmesinin sonuçları da eklenir.

Beşinci alt başlıkta, yazarın kendi ifadesiyle “*durumlar toplamını ifade eden bir kavram*” (Sayar, 2017: 41) olan aleksitimi açıklanır. Bu kavramdan yola çıkılarak aleksitimik toplumda yaşadığımız üzerinde durulur. İç zenginlikle birlikte hayallerin de elden çıkarılmasına, ruha yabancılaşmaya dolayısıyla toplumun ölmeye mahkûm edildiğine vurgu yapılır.²¹

Yazar bir başka yazısında 12 Eylül darbesi öncesinde ülkesini kurtarma sevdasıyla bilinen bir hastasını örnek verir. Bu vakıa üzerine düşünmek istediğini söyleyen yazar, darbenin siyasi ve toplumsal analizlerinin yanında tekil insan hayatına etkilerinin üzerinde durulmamasından yakınır. Ardından hayatını halkı için hiçe sayanların bir yandan kahraman olarak nitelenmesi, bir yandan da şeytan olarak vasıflandırılması eleştirilir.

Hayatın ütopyalara doğru gitmesine kesinlikle karşı çıkan yazar, bazı ütöpik eserlerin gerçekliğe doğru gittiği üzerinde durur. Dolayısıyla yazar Huxley’in “*Cesur Yeni Dünya*” eserinden yola çıkarak, din ile bilimin ciddi şekilde karşı karşıya gelebileceği ihtimalini açıklar.

Doğum gibi ölümün de bir tedavi nesnesine dönüşmesi ve buna bağlı olarak ölme mekânlarının da değişmesi, ele alınan bir başka konudur. Özellikle artık hastanelerin ölüm mekânı olması yönündeki ahlaki sıkıntıdan yola çıkılarak, bu Batılı mantık eleştirilir.

²¹ Yazar bu yazısının başlığını, kendisinin de ifade ettiği üzere, çalıştığı bir hastane yanındaki caminin tuvalet yazılarından esinlenerek oluşturduğu düşünülmektedir.

Bölümün son alt başlığında ise, modern Batı psikiyatrisinin insan ruhunu inceleme konusu yapması üzerinde durulur. Hayatın tıbbileştirilmesi ve tedavi edilmesi gereken bir şey gibi görülmesi eleştirilir. Daha sonra psikiyatrizasyon işleminin işlevleri ele alınır.

Hüzün Hastalığı isimli ikinci bölüm, ilk ana başlık altındaki ara başlıklarla oluşturulmuştur. Ara başlıklarda ilk olarak bazı kural ve ilkelerin ortaya atılmasıyla evrendeki her bir parçanın bir diğerini etkilediği üzerinde durulur. Sonrasında ise kuramcılara göre sistemler, geleneğin ve modern psikolojinin insana bakışı, yeni bir bakışın temel ilkeleri ve insan maneviyatına ilgisiz kalan psikoloji / psikiyatri, terapi ve terapist kavramları, geleneksel yöntemlerin psikoloji ve psikiyatride önem kazanmasının olumlu getirileri açıklanır.

İkinci alt başlıkta sömürgeci bir zihniyet, eski bakış, açıklanırken ruhsal rahatsızlıkların farklı kültürlerde algılanma şeklini öğrenme meyilli yaklaşım olan yeni bakış da ele alınır. Sonrasında sosyal bilimlerde hermenötik felsefenin getirdiği yaklaşım anlatılır. Ardından Post-empirizm'in ne işe yaradığı, bu görüşü destekleyenlerin / karşı çıkanların açıklamaları ve psikiyatrideki yansımaları ele alınır. Son olarak, psikiyatri alanında ABD'de geliştirilen bir teşhis kitabı anlatılır.

Yine birkaç küçük başlıkla ele alınan üçüncü konuda, hüznün tıbbın egemenliği altına alınması anlatıldığı gibi, terk edilme durumu üzerinde de durulur. Ardından depresyonun kültürel yönü ve bu yöne yöneltilen anlamlar aktarılır. Sonrasında bazı paradigmalara ve bu paradigmalara felsefi önermelerine değinilir. Daha sonra teşhisin önemi, hayatın tıbbileştirilmesi, medikalizasyon, depresyon ve kültür bağlantısı, linguistik antropolojinin tartışmaları, somatizasyon, geleneksel ve modern toplumlarda sıkıntının dini ve ahlaki ifadeleri ve hastalığa katlanılmamasına yönelik bir yanılsama üzerine açıklamalar yapılır. Sona doğru ise kültürlerde tanı kategorilerinin tutarsız olma hali ve önleyici ve koruyucu tutumların yok sayılması üzerine eklemeler yapılır.

Modern psikiyatri ile geleneksel kültürlerdeki sağaltım tekniklerinin farklılığına geçilir. Daha sonra yazar katıldığı bir kongreden, kendi tebliğ

sunumundan, katılan araştırmacıların bildirilerinden ve bir sonraki kongre isminin yazı başlığı olduğundan bahseder ki, bölümün son alt başlığı bu konuyla ilgilidir. Dolayısıyla bu kongrenin amacından, konuşmacıların ve yazarın kendi sundukları bildirilerden bahsedilir. Yazar özellikle bahsetmek istediği iki bildiriye ve bu bildirilerin içeriğine de değinir.

Sıradan Şeyler başlıklı üçüncü bölüme gelindiğinde yazar bir dostuyla birlikte ilk olarak düşünce ve siyaset dünyasına dair görüşlerini dile getirir. İnsanların kimler tarafından kullanıldığı üzerine Kavafis'in "*Barbarları Beklerken*" isimli şiir ele alınır. Ardından bizim icat ettiğimizi düşünen barbarlar ve öteki hakkında açıklamalar yapılır.

İkinci alt başlıkta yazar kendi çocukluğunu da örnek vererek ergenlikle birlikte otoriteye, iktidara karşı soğukluk beslediğini söyler. Sonrasında düş kırıklığı ve öfkeden oluşan İstanbul gettolarında yaşanan olayları örnek verir.

Kalabalık trafik akışından yararlanmak isteyen otoyol kovboyları, ele alınan bir diğer konudur. Otoyol üzerinde canlı bir sektör kuran ülkemiz insanının kendi yalnızlığıyla varlığına değinilir.

Dördüncü alt başlıkta insanın unutkanlığı üzerinde durulur ve unutmanın her şeyin geçici olduğu düşüncesinden koruduğu ve diğer sonuçları anlatılır. Ardından modern zamanda her şeye yetişmek zorunda bırakılan insanların hızından bahsedilir. Ramazan'ın gelmesiyle de hatırlamanın güzelliği, unutuşun da bir aylığına yok oluşu eklenir.

Başka bir konu olarak, sosyolojinin kolay bir şekilde algılanan şeyleri zor bir dile tercüme etmesi eleştirilir. Ardından bir sosyoloji terimi olarak modernizm'in hayatımızdaki yeri, etkileri ve sonuçları aktarılır.

Sonraki yazısında okuma ve düşünmenin önemi üzerinde duran yazar, kültür içerikli program sayısının azlığından bahseder. Önceki yıllarda kitap okuyan kesimin şimdiye göre fazla olması, televizyon ile kaybolan hayallerin yerine sentetik hayallerin gelmesi, dolayısıyla edebiyatın yok sayılması üzerinde durulur. Yazarı asıl endişelendiren şey ise, edebiyata ilgili esas birkaç kişinin de yitirilme ihtimalidir.

Bölümün son alt başlığında ise bilim ve şiir farkının vurgulanmasına ek olarak, modern bilimin tavrına karşı edebiyat adamlarının git gide seslerinin daha çok çıktığı söylenir.

Türkiye İçini Döküyor başlıklı dördüncü bölüme gelindiğinde, yazar Türkiye ve Türkiye’de yaşananlar hakkındaki bazı görüşlerini birkaç alt başlık halinde açıklar. Öncelikle millet olarak böbürlenmeye, narsist bir kişilik edinmeye adeta meyilli olduğumuz konusunu eleştirir. Ardından psikiyatri uzmanlarının narsisizme dair açıklamalarını anlatır. Daha sonra gazeteci Uğur Mumcu’nun öldürülmesine dayanılarak, insan tepkilerinin şiddete yönelik olduğunu ve bu durumun benlikle olan bağlantısını açıklar. Bu bağlamda ruhlarımıza hücum eden kabalık ve şiddetin, ekranlarda gösterilenden daha fazla olduğu üzerinde durur. Dolayısıyla bu durumdan olumsuz etkilenenlerin en çok da çocuklar olduğunu söyler.

Bölümün devamında doksanlı yılların Türkiye’sinden kalma bir sözün (Ben Sizi Dinledim) gizli anlamlar barındırabileceği üzerinde durulur. Gerçek bir dinlemenin olmadığı, jest ve ifadelerin TV programlarından ödünç alındığı dolayısıyla oynandığı ve verimli bir sonucun olmadığı üzerinde durulur.

Tüm durumlarımızı canlı telefon bağlantısına aktardığımız gerçeği, sahte ilişkilerden kaynaklanan sahte bir saadet durumu eleştirilir ve bu durumların sebepleri ve şifası eklenir. Bölümün son alt başlığında ise, türlü türlü konular hakkında yapılan dedikoduların milleti eğlendirince geyik muhabbetine dönüştüğü anlatılır. Dolayısıyla bu konuya yönelik çok izlenen programların genel anlamda insanları yalnızlıktan ve sıkıntıdan kurtarması eleştirilir.

“*Yeraltı’ndan Notlar*” isimli beşinci bölümü yazar üç alt başlık ile tamamlamıştır. İlk olarak farklı çağrışım ve anlamlara gelen altmışlı yılların “Underground” hareketinin vizyonunu ve zamanla coşkusunu yitirdiğini anlatır.

İkinci olarak, Leroi Jones’in hayatı, Kafka ve diğer şairlerle tanışıklığı, uğraş alanları, devrimci duygularının oluşumu, ırklara ve yaşam biçimlerine karşı görüşleri, İslam düşüncesi, yargılanma süreci anlatılır.

Ardından kitapları ve çalışma sahaları hakkında bilgi verilir. Nihayetinde şairin Malcolm X'in gölgesinde kendi düşüncesinin gerçek yerini bulduğu eklenir.

Bölümün son alt başlığında kimsesiz İngilizlerin ve evsiz yaşayanların modern hayat karşısındaki konumlarından yola çıkılarak Londra'nın havası, müzik anlayışları, değişik mutfak lezzetleri, savaş süreci, kitapçılarının güzelliği, farklı olan her şeyi bir arada bulundurmasının önemi, pop kültürünün önemli yerlerinden biri olması, bombalarla patlatılması anlatılır. Nihayetinde hayatın devam ettiği, Bosna'da her şeyin bittiği, fakat Londra sinemasının etkinliğini devam ettirdiği yazılır. Kitabının sonundaki ek kısmında ise yazar, Cahit Koytak'ın "*Ben Yokum, Beni Karıştırmayın*" isimli şiirini ekler.

1. 2. 2. 3. Kendine İyi Bak

İlk baskısı Mart 2016, ikinci baskısı Nisan 2017 ve üçüncü baskısı Aralık 2017 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser otuz üç denemeden oluşmuş ve ithaf yazısıyla sonlanmıştır.

Zaman algısı hakkında kaleme alınan ilk denemede, modern çağın teknolojik gelişmeleriyle zaman algısının değişiklik gösterdiği açıklanır.

Sonraki yazı güzelliği görebilmek üzerine kaleme alınmış olup, güzelliğin görülememesindeki etkenlere yer verilir.

Gücün insanı tahakküm altına alması, bir başka yazıda ele alınır. Bu bağlamda güç ilişkilerine hiçbir şekilde bulaşmamış insan güzelliğinin altı çizilir.

ABD'de yeşeren siyah bilinç hareketi'nin açıklandığı sonraki yazıda, topluma kadar inme amacında olan egemenlerin ahlaksızlığından bahsedilir. Daha sonra kainattaki kaosa dair açıklamalar yapılır ve tekliği arka plana atılmak ve belli bir düzene sokulmak istenen insanlara değinilir.

Şair ve şiire yönelik görüşlerini sonraki yazısında dile getiren yazar, günümüz bazı şairlerinin şiirlerindeki eksiklikler hakkında görüşlerini söyler.

Daha sonra değişikliğe uğrayan babanın rolüne değinerek, ilgili yerlerin çocuğun sorumluluğunu almasıyla birlikte babanın görünmez olduğu gerçeğini anlatır.

Küreselleşme konusunun ele alındığı bir sonraki yazıda, bu süreçte toplumun duygularının nasıl etkilenmeden kalabileceği sorgulanır. Sonrasında bir yazarın eserinden alıntılanan bir masal aktararak bu masal üzerinden nasıl bir hisse alınacağı yönünde sorgulamalar yürütölür.

Yazar daha sonra kendi yaşantısından aklında kalan birkaç anıyı anlatarak; merhamet ve şefkatin güzel yansımasını ve bir gülümsemenin insan ruhunu güzelleştirdiğini anlatır.

Farklı olarak kırılğan kızlar / oğlanlar / kadınlar / erkekler anlatıldığı gibi, bu gibi kişilerin niçin kırılğan olduklarına bakılır.

21. yüzyılda benliğin değişimi konusuna yönelik kaleme alınan başka bir yazıda, bu değişimin yarattığı sonuçlardan kaynaklı *pastiş kişilik*'in ortaya çıktığı anlatılır. Bu bağlamda karşımıza fazlasıyla çıkan bu kişiliğin özellikleri üzerinde durulur ve bağlantılı olarak kamusal alana dair açıklamalar yapılır.

Üç kısım halinde oluşturulan bir sonraki denemede, Türkiye'de anlam verilemeyen süreçlerin insanı kendi topraklarından uzaklaştırmaya meyletmesi üzerine açıklamalar yapılır.

Medeniyetimizden kalan ve tüm olumsuzluklara karşı koruyan tahammöl ve merhamet duygusunun, ülkemiz ve insanlar için önemli değerinden sonraki yazıda bahsedilir.

İnsanların bir toplumda bellek sahibi olması durumuna değinilen sonraki denemede, bellek ve anıların yer bulduğu durumlara bakılır. Ardından ideolojik tartışmaların bellekle olan bağlantısı açıklanır ve bellek sahibi insanla olan ortaklık durumu ele alınır.

Yazar bu kez de kendi çocukluğundan tren hatıralarını anlatır ve trenlerin güzelliğine, insanları birbirine sohbetle ısıdıran özelliğine değinir.

Deprem gibi bir doğal afet karşısında insanların acılarını görmezden gelerek sözde psikiyatri uzmanlarının gösteriş uğruna yaptıkları yanlışlar, bir sonraki yazıda ele alınır.

Simgelerin ve şifrelerin farklı anlamlara gelebileceği konusuna bağlı olarak örnekler anlatılır. Dolayısıyla psikiyatri bilimi özelinde simge ve şifrelerin nasıl konumlandığına bakılır.

Modern tıbbın insan ıstırabını anlama ve empati kurabilme konusunda gösterdiği yanlış tutumlar, ele alınan bir başka konudur.

Zaman geçtikçe rahibin, cezalandırmanın ve kilisenin farklı isimler ve uygulamalarla işlevsellik kazanması, sonraki yazıda bahsedilen ilk konudur. Ardından tıp otoritesinin temeline yönelik sorgulama yapılır. Daha sonra farklı hastalıklar hakkında belirti ve bulguların her kültürde aynı anlama gelmeyeceği konusuna yer verilir. Bağlantılı olarak toplumların rahatsızlıklar yönünden sergiledikleri eğilimlere de dikkat çekilir.

Bir sonraki yazıda ilk olarak tıbbın umut ve umutsuzluk yayan bir kurum olduğu anlatılır. Ardından kozmetik ideolojinin ve cerrahların insan vücudunda değişim yaratma açısından tahakküm kurma çabası açıklanır. Daha sonra başka bir tartışma konusu olan genetik teknolojiye değinilir. Ardından yazar sağlık hizmetleri yönünde yaşanan bazı istismarları ve eksiklikleri örnekler vererek açıklarken, bu durum karşısında nasıl bir dikkatin sağlanması gerektiğinin altını çizer.

11 Eylül saldırılarının konu edildiği başka bir yazıda yazar, kendi alanındaki birkaç meslektaşıyla bu konuyu tartıştıklarını ifade eder. Dolayısıyla yazar bu olayı hem ABD'nin tavrı açısından incelemiş hem de İslamcı karşıt grubun bu saldırıyı gerçekleştirdikten sonra ülkenin nasıl bir izlenime ve görüşe sahip olduğunu açıklamıştır.

Yazar sonraki denemesinde konuk olduğu ve çalıştığı birime, Montreal'e dair anılarını anlatır ve aynı zamanda şehrin genel anlamda değerlendirmesini yapar. Dolayısıyla şehirdeki göçmenlere ve göç alışverişine, insanlar arası ilişkilere, adalet sistemine, siyasete, olumsuz

tutumlara, akademiye, 11 Eylül hadisesinin şehirde yaptığı yankıya ve kitapçılara dair açıklamaları yer alır.

Yazar Montreal'e yönelik anılarını devam ettirdiği ikinci yazısında ise, şehrin kültürel zenginliğine, ulaşımına, burada gerçekleşen bir etkinliğe (Şirin Neşat fotoğraf ve video sergisi) katılımına ve sanatçının filmlerine dair yorumlarına yer verilir. Ardından başka bir İranlı sinemacının film yorumuna, doçent olan bir dostuna ve araştırmacı olan başka bir dostuna değinir ve son olarak yaşadığı olumsuz bir olay hakkında anılarını anlatır.

Yazar bu kez de Asya ülkesi hakkında anılarını paylaşırken, ülkedeki bazı şehirlere ve bu şehirlerde dikkatini çeken birkaç şeye dair açıklamalar yapar.

Kırım hakkındaki görüşlerini ise sonraki deneme yazısında ele alan yazar; Kırım Türklerinin Sovyet diktatörlüğü sonrası nasıl bir hale girdiklerine ve yurttaki yansımalarına, yurdunu terk etmeye zorlanan Tatarların geri dönüşüne ve Tatar gençleri hakkında yapılan yakınmalara olan şahitliğine yer verir.

Modern hayatta tanık olunan piyasa ideolojisine, dolayısıyla ekonomik değer üretimine dair açıklamalar, insan hayatı ve toplum açısından değerlendirilir. Bu bağlamda, bir direniş sesi olarak imanın önemine vurgu yapılır.

Evin insan hayatındaki önemi üzerine yazısını sonraki başlıkta ele alan yazar; modern dünyada dönüşüme kurban giden şeylerden birinin de ev olduğunu söyler. Bu bakımdan modern ev üzerine eleştirilerini aktarır.

Zulüm yapan insanın nasıl affedileceğine dair yazılan bir başka yazıda, affetmenin zor ama insanı özgür kılan yanına değinilir. Bir sonraki yazıda ise, umuda ve iyimserliğe tutunmanın insan hayatını onaracağına değinilirken, *öfke ahlakı*'na yönelik açıklamalar yapılır.

Modern dünyadaki teknolojinin insanları ve hayatları gözetlemesine ek olarak, bu gözetilenlerin unutulmaması ve kaydedilmesi (dijital bellek), eleştirilen bir başka konudur. Bu bağlamda bellek protezlerine, hafızanın gerekli olup olmadığına ve kaydedilen hayatlara dair sorgulamalar yapılır.

Yazar kitabının son ve ithaf kısmında, yaşantılarıyla insana örnek olan iki mübarek insandan, Aşık dede ve Nedim Ali, onlarla birlikte biriktirdiği anılarını da anlatarak bahseder. Ek olarak, bu kitabı bahsedilen bu iki güzel insana ithaf ettiğini söyler.

1. 2. 2. 4. Özgürlüğün Baş Dönmesi

Yazarın bu kitabının ilk baskısı Mayıs 2019 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön söz, altı ana başlık altında farklı alt başlıklar ve kaynakçadan oluşmaktadır. *“Bu kitabı oluşturan altı yazı, ruh sağlığı disiplinlerinin diğer bilimlerin kavşak noktasında işlev gösterdiğini, psikiyatri/psikoloji ile diğer sosyal disiplinler arasında bir dirsek teması olduğunu ortaya koyduğu kadar, insan ruhunun felsefe, antropoloji, fizik, iktisat gibi farklı bilimlere açılan pencerelerine de işaret ediyor... Bu kitapta yazar, varoluşçu felsefeden kaos kuramına uzanan bir yelpaze içinde, ruh sağlığı ve hastalığını anlamak için bütüncül bir paradigma arayışını dile getirmektedir.”* (Sayar, 2019: 7) ifadeleriyle yazar, kitabını tanıtmaktadır.

Yazar *Benliğin Dönüşümü* isimli ilk bölümde, psikoterapinin tarihsel ve kültürel arkaplanına (Sayar, 2019: 15) bakar. Daha sonra küçük başlıklar altında geleneksel ve modern toplum kişisine ve kişisel öyküye, postmodernizmin psikoterapideki yansımalarına (Sayar, 2019: 19), benlik kavramına, empatinin boş benlikler üretme açısından kaybolma sebeplerine değinir. Türkiye'nin nasıl bir dönemden geçtiğini, dolayısıyla Türk toplumunun değişimi ve genel olarak bu konuda ruh sağlığı disiplinlerinin edilgen tavırlarını ele alır.

Yazarın yine küçük alt başlıklarla ele aldığı *Küreselleşme Ve Ruh Sağlığı* başlıklı ikinci bölümde, ilk olarak genel manada “iktisadi ve kültürel küreselleşmenin ruh sağlığıyla olan ilişkileri” (Sayar, 2019: 38) tartışılır. Ardından küreselleşme konusu ele alınır. Bu bağlamda kapitalizmin satış malzemelerinin genişlemesi ve küresel kapitalizm anlatılır. Sonrasında küreselleşmenin ekonomik zararına, küreselleşmenin ulus devletleri olumsuz etkilemesine, küreselleşme sürecinin arkasındaki önermeye geçilir. Dolayısıyla bu süreçle birlikte kaybolan değerlere ve duygulara da değinilir.

Daha sonra bu süreçle (küresel çağ) birlikte hareketin de yer ettiği ve dolayısıyla göç olgusunun ortaya çıktığı anlatılır. Yazının ilerlemesiyle birlikte küreselleşmenin ve benlik dönüşümünün etkisiyle yurtsuzluk duygusu ele alınır. Ardından biyolojik kimlik, ebeveynlik ve genetik kimlik değişimleri ele alınır. Küreselleşme ve biyokolonizasyon (Sayar, 2019: 67), ele alınan bir başka konudur. Daha sonra siberuzaya, Robertson'un "küyerelleşme" kavramına, küreselleşme ve kültürel psikiyatri / ruh sağlığı ilişkisine ve son olarak da psikiyatri biliminin sosyal güçler ile ortaklık yapabilmesine değinilir.

Psikolojik Mekân Olarak Siberalan isimli üçüncü bölüme gelindiğinde, yazar bu makalesini farklı kaynaklardan yararlanarak oluşturmuştur ve öncelikle siberalan, diğer bir ismiyle siberuzay, konusunu ele alır. Ardından "siberalanın psikolojik mekân olarak işlevleri" ni (Sayar, 2019: 88), farklı birkaç başlık altında inceler.

Yazar *Özgürlüğün Baş Dönmesi* başlıklı dördüncü bölümde, anksiyete kavramı üzerinde durur ve bu kavramı varoluşsal açıdan düşünürlerin değerlendirmeleri eşliğinde açıklar. Sonrasında ise varoluşsal psikolojinin anksiyeteyi nasıl konumlandığına bakar.

Bir sonraki *Ruhsal Hastalığa Yönelik Tutumlar* isimli bölümde simgelere ve simgelerin algılanma biçimlerine yönelik görüşlerini açıklamayla yazısına başlayan yazar, stigma ve kronisite rahatsızlıklarına değinir. Ardından şizofreni ve bu konuda ailenin tavrı ve dolayısıyla şizofrenin gidişatını ele alır. Sonrasında ise depresyon ve kültür ilişkisine bakar.

Eserin *Psikiyatri ve Kaos* başlıklı son ve altıncı bölümüne bakıldığında, yazar bu makalesini meslektaşı olan Dr. Birol Çotuk ile birlikte yazdığını ifade eder. Dolayısıyla yazıda öncelikle dinamik kavramı üzerinde durulur ve bu bağlamda kaos ilkesine bakılır. Ardından kaostaki kargaşa ve düzen ele alınır. Sonrasında "Kaos ve İnsan Fizyolojisi" (Sayar, 2019: 172), "Kaos ve İnsan Psikolojisi" (Sayar, 2019: 175), "Kaos ve Biyolojik Psikiyatri" (Sayar, 2019: 184) ve "Kaos kuramının metaforik düzlemde kullanımının çeşitli eleştiriler alması" (Sayar, 2019: 189) açıklanır.

1. 2. 2. 5. Her Şeyin Bir Anlamı Var

Yazarın “*Her Şeyin Bir Anlamı Var*” isimli eserinin ilk baskısı Ağustos 2018, ikinci baskısı Aralık 2018 ve dördüncü baskısı Nisan 2020 yılında Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır. Kitap; ön sözden, beş ana başlık altında farklı başlıklardan oluşmaktadır.

Her Şeyin Bir Anlamı Var isimli ilk bölümde öncelikle ruhun güzellikle beslendiği gerçeğinden yola çıkılarak, güzellik-ruh ilişkisi açıklanır. Dolayısıyla manevi yolların insanı yönlendirişi ve güzellikle bağlantısı ele alınır. Daha sonra yeni bilimsel paradigmadan bahseden yazar, dünyanın dengesizlik ve belirsizlik halinde olduğunu, sistemlerin bu bağlamda değişimini, dolayısıyla endişenin baş gösterdiğini açıklar.

Üçüncü alt başlıkta modern çağda insan mutsuzluğunun arttığına, anlam arayışının yok olduğuna ve ruhun darlığına değinilir. Bu bağlamda psikoloji ve psikoterapi öğretilerinden ziyade, tasavvuf öğretisi ele alınır ve tasavvuf öğretisinin tüm bu olumsuz durumlara çare olacağı söylenir.

Başka bir konu olarak yazar kendi gittiği bazı yerleri örnek vererek tabiatı, evleri, mahalleleri nasıl temaşa ettiğini anlatır. Bu bağlamda modernlikle birlikte o eski evlerin yok olduğu, bu yüzden ruhun aç kaldığı eklenir. Ardından yazar Allah’a olan inancını güzel ve anlamlı övgülerle dile getirir.

Beşinci alt başlıkta, iradesiyle hayatı değiştirebilmekten ve kadere tanıktan ziyade, kadere kurban olduğunu düşünen “*yaralı bilinç*”in (Sayar, 2020: 46) evini kaybeden kişiler olduğundan bahsedilir.

Bir diğer alt başlıkta yazar, her şeyin bir anlamı olduğunu zaman zaman sorular yoluyla anlatır. Bu bağlamda varlık-yokluk kaygısı yaşayan kırık kalplerin ancak birbirini tanıyacağını söyler.

Modern insanın mutluluğu arama yolunda başvurduğu kitap ve yöntemler, anlatılan bir başka konudur. Dolayısıyla mutluluk için ihtiyaç duyulan şeyler üzerinde durulur.

Bir başka alt başlıkta yazar, antidepresana benzer olumlu etkiye sahip olduğunu düşündüğü plasebo etkisinden bahseder. Bu bağlamda bu ilacın cevabının zihin-beden-toplum etkileşimi hakkında da bilgi verdiğini söyler. Ek olarak hasta-hekim desteğiyle oluşan bir ortamda etkisinin olumlu olacağına, dolayısıyla ümit etmenin gücüne değinir.

Dokuzuncu alt başlıkta, hayatın tüm acılarını birleştirip kendini parçalayan insanlar ve Geleneksel / Batı kültürleri örnek verilerek kayıp yaşantısı üzerinde durulur.

Bölümün son alt başlığında yazar, kimlik sorununun artık sadece ergenliğe ait olmadığını, erişkinlerde de yer ettiğini anlatır. Dolayısıyla buna sebep olan ekonomik güçlerin (şirket kapitalizmi vs.) etkisini ve diğer sebepleri açıklar.

Sessizliğe Övgü başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, öncelikli olarak yazar hayatın durmadan ilerlediğini, vücutlarımız ve ruhlarımızın çürümeye başladığını, insanın kendini övme ihtiyacını kendi hayatını da ele alarak anlatır.

İkinci olarak yazar görüşmeye gelen ve çocukluktan kalma yaraya sahip olan bir danışanı aralarında geçen bir durumu anlatır. Dolayısıyla *Sessizlikle iyileştirilmesi gereken anlar vardır. Bazı anlar sadece susuşla onarılabilir* (Sayar, 2020: 92) gerçeği üzerinde durur.

Yalnızlıkla başı dertte olan insanların telefon ile bu ihtiyaçlarını giderdiğinin eleştirilmesi, üzerinde durulan bir başka konudur. Ardından modern çağda aldatmak, zaman-mekân sıkışması, bazı durumlarda özgürlüğün elden gitmesi gibi durumların telefonlarla birlikte artması anlatılır. Bu bağlamda telefonların aşklar açısından önemli oluşuna da değinilir. Dolayısıyla toplu mesajların ve iletilen kelimelerin kısaltılması ve telefon zırlıtısıyla hayatın anlarının bölünmesi yönünde eleştiriler dile getirilir.

Yazar tüm bu anlatılanlarla bağlantılı olarak, modern çağla birlikte bireyin bedensel olarak orada olmasına rağmen, ruhen orada bulunmama

halini, kendi durumu da ekleyerek, anlatır. Dolayısıyla bu halin sebep olduğu şeyler üzerinde düşündürür ve anın değerli oluşuna vurgu yapar.

Bölümün son alt başlığında ise yazar, itaat yönündeki tek yönlü (tekilci) düşünme eleştirisini, ünlü kuantum fizikçisinin (David Bohm) çok yönlü düşünme (çoğulcu) çalışmasını örnek vererek anlatır. Bu bağlamda sohbet etmenin önemi üzerinde durur.

Önce Ahlak başlıklı üçüncü bölüme bakıldığında, ilk olarak varoluş ıstırabının ardından endişeyi getirdiği söylenir ve modern çağın endişeye dayalı özellikleri (aidiyet, politikanın güçten düşmesi, panik duygusu, güvenlik-yabancı-hastalık kaygısı) sıralanır. Daha sonra artık bazı belirtilerin hastalık şeklinde yorumlanması, kişinin kendini duygusal manada verememesi ve empati yoksunluğu yaşanması anlatılır. Ek olarak modern bilim ve teknolojinin, modern politikanın, itimat duygusu zayıflığının birey üzerindeki olumsuz etkileri ele alınır.

İkinci alt başlıkta narsistik kişiliklerin günümüzde giderek arttığı ve bu kusurun git gide normalleştiği üzerinde durulur. Bu bağlamda sağlıklı ve hastalıklı narsisizm anlatılır. Dolayısıyla bu zamanlarda kişilerin doğru ve yanlış ayırt etme zorluğu yaşaması da eklenir.

Yazar bu kez modern çağda dindar insanın ve dini hayatın endişelerine değinir. Dolayısıyla yazar bu tür insanların iç ve dış dünya arası gerilim yaşadıkları yönündeki görüşlerini dile getirir. Bu konuyla bağlantılı olarak da dindar duruşlarını siyasi olarak sergileyen insanların yanlışından bahseder.

Başka bir alt başlıkta değer, onur ve buna benzer kavramların günümüz maddeci dünyasında silinmeye yüz tuttuğu, bu yüzden insana yol gösteremediği üzerinde durulur. Dolayısıyla yazar vicdanın ve ahlakın yönümüzü bulma noktasındaki önemine değinir. Bu konuyla bağlantılı olarak da yazar insan ve insanın ahlaki yapısı üzerine yazdığı bir sonraki yazısında, bazı psikoloji akımlarının görüşlerini iletir ve kendi düşüncesini de belirtir. Daha sonra yazar ahlaki söylemin (müteahhitlerde, kamu personeline ve üniversite, siyaset ve ticaret, bürokrasi vs. alanlarında) git gide zayıfladığını,

bu yüzden ahlaki savunmak için harekete geçmemiz gerektiğini söyler. Ardından merhamet yorgunluğunun olumsuz sonuçlarını anlatır.

Bir başka yazısında ötekiyle olan ilişkiye değinen yazar, ötekinin yalnızca bir parça olarak yer aldığı ilişkinin yalnızca bir oyundan ibaret olacağını söyler.

Daha çok ülkemizin bazı sorunları (hırsızlık, adam kayırma ve bağnazlık) üzerine kaleme alınan bir başka yazıda yazar bu tür sorunları anlatırken, kendi yaşadığı olaylardan da örnek verir. Bölümün son yazısında ise yine Türkiye sorunlarından biri olan haset duygusunu ele alır. Bu bağlamda ideolojik körlüğe değinen yazar, haset kültürünün olumsuz etkilediği alanları anlatır.

Yitik Cennete Yolculuk isimli dördüncü bölüme gelindiğinde ilk olarak yazar kendi oğlundan örnek verdiği bir durum üzerinden hayata yetişmek için çocuklarına geç kalan anne-babaların durumlarını anlatır.

İkinci olarak Türkiye'nin önemli bir meselesinden, kutuplaşmadan bahsedilir. Herkesin birbirine bu kadar düşman kesilme sebebinin ortak imge ve hayal eksikliği olduğu ifade edilir.

Yazar yine kendi oğlundan örnek vererek, tabiattan yoksun kalan çocuklar üzerine başka bir yazısını kaleme alır. Çocuk masumiyetlerinin kaybolduğunun, onların hızlı büyümeye zorlandıklarının altını çizer ve yetişkinlerin bu konudaki korkularını dile getirir. Daha sonra yazar bu konuyla bağlantılı olarak narsist bir çocuk nesline yönelik eleştirilerini ele alır. Dolayısıyla bu duruma sebep olan yanlış anne-baba tutumları ve kültürel etkiler üzerinde durur. Ardından yazar hormonlu çocukların karşısına organik çocukları çıkartır ve bu çocukların özelliklerini sıralar ve bu konuda da ebeveyn desteğinin önemine vurgu yapar. Bir diğer konu olarak da annelerini katleden çocukları ele alır. Gençlerin anneleriyle yaşadığı iletişim kopukluğunu ve bunun sebeplerini anlatır.

Farklı bir başlıkta yazar evden kaçan kızlara dair görüşlerini ifade eder. Dolayısıyla evden kaçan kızların istekleri ve temel meseleleri üzerinde durur.

Yazar dördüncü bölümün son yazısında, ailesiyle birlikte çocukluğunun geçtiği memleketine (Merzifon), buradaki akrabalarına, hayatında önemli izler bırakan babasına, kısacası memleket ve aile sevdasına dair görüşlerini aktarır.

Sana, Bana ve Ülkeme Dair... başlıklı beşinci ve son bölüme gelindiğinde, yazar ilk olarak görev yaptığı bir hastaneden ve hastalara dair genel görüşlerinden bahseder. Dolayısıyla hastalar için sağlık sisteminin yetersiz bazı özelliklerini ele alır. Daha sonra yeni konutların git gide arttığı yerlerde zenginlerin fakirliklerine ve zengin-yoksul insan davranışlarına değinir. Ek olarak iktidar hırsıyla bozulan yeni sınıfa (sözde zengin, ruhta fakir) yönelik görüşlerini dile getirir.

Başka bir alt başlıkta yazar, bir dostunun işçi hikayesi anlattığına ve bu bağlamda maddi varlık ile şımaran insanların karşısındaki yoksul insanların varlığına, hayatlarına, emeklerine vurgu yapar.

Siyasetin Türkiye'deki hayatlarımız üzerindeki etkisi, anlatılan bir başka konudur. Dolayısıyla mizah ve latife duygularının yoksunluğu üzerinde de durulur. Daha sonra başka bir alt başlıkta Türkiye siyasetinde ironi eksikliğine ve gerçek-kurmaca ayırımına bakılır.

Yazar bu kez örtünmenin nasıl bir direniş aracı olduğu üzerinde durur. Bu bağlamda kadın bedeni ile ilgili ideolojik yaklaşımlardan, yorumlardan bahseder.

Bir başka alt başlıkta yazar, psikolojik olgunluktan nasibini almayan düşmanların davranışlarını eleştirir. Bu bağlamda nefrete ve nefretten doğan tehdide dayalı söylem ve eylemlerin ne denli yüksek boyuta ulaştığı gerçeğini örnekler vererek açıklar.

Belleğe dayalı politikaların giderek arttığı gerçeği, ele alınan bir başka konudur. Bu bağlamda geçmişe dair konunun yer aldığı yazıda, geçmişin hatalarını düzeltmek ve özür kültürünü yaymak gerektiği üzerinde durulur.

Sonrasında saf iyilikte olan ve kötülük sahibi insanlardan bahsedilir ve iyilik yolundan gidilmesi gerektiği söylenir. Dolayısıyla ülkemizi onarmanın sevgi ve iyilikle mümkün olacağı dile getirilir.

Artık kitabın sonlarına doğru yaklaşıldığında, ömür geçip giderken yazar yarına dair umutlarını ve ümit edilen şeyleri dile getirir.

Bölümün son alt başlığında ise yazar, iki bakış açısı olarak hem bencillik düşüncesini hem de daha güzel bir dünyaya bakış açısını anlatır. Dolayısıyla insanlar arası bağların, bir gruba ait olmanın önemine ve bu değerleri tanımlama noktasında kültürlerarası farklılıkların olduğuna değinir. Sonuç olarak her iki bakış açısını bireysel ve toplumsal yönden değerlendirir ve *bütünüyle farklı toplumsal kurumlar inşa etmemiz gerektiğini* (Sayar, 2020: 299) söyler.

1. 2. 2. 6. Merhamet

Kemal Sayar'ın *Merhamet* isimli psikoloji kitabının ilk baskısı Mayıs 2018, beşinci baskısı Kasım 2019 ve altıncı baskısı Mayıs 2020 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Yazarın, babası Nuri Sayar'ın aziz ruhuna ithafen yazdığı bu kitap; ön söz, başlarken: babam için, dört ana başlık: *“Kalbin Sebepleri”*, *“Aşklar”*, *“Melekler”*, *“Bir Hıçkırık”*, *“Biraz Daha Işık”* ve bu ana başlıklar altında alt başlıklardan oluşmaktadır.

Yazar kitabını yazmaya başlarken babası yeni ölmüştür ve ona karşı duyduğu hüznü ve hasreti, ilk yedi – sekiz yazısında ifade etmiştir. Hayat ve ölüm gerçekliğinden yola çıkarak insanın fani, çaresiz ve aciz bir varlık olduğundan bahsetmiştir. *“Sevdiklerimizin ölümü bizi başkalarının acılarına karşı daha duyarlı kılıyor.”* (Sayar, 2020: 27) sözüyle yazar, insanların öykülerini dinleyip onlarla aynı duyguları paylaştığı gibi kimsenin bu dünyada kalıcı olarak yer etmeyeceğini aktarmıştır. Bundan dolayı ölümün karşısına ruhun sonsuzluğunu koymuş ve sabrın, cömertliğin, adaletin, iyiliğin, güzelliğin ruh büyüklüğünün insan varlığını çok ötelere taşıdığı gerçeğini öne çıkarmıştır.

Kitapta öfke, nefret, zulüm, küstahlık, ıstırap, kaba kuvvet, savaş, acı gibi kavramların; gerçeklik, kalp, ümit, iyimserlik, merhamet, ahlak, erdem, iman gibi kavramlarla alt edileceği anlatılır. Dolayısıyla insanın kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkisi bu açıdan dile getirilirken, bunların birbirleriyle olan

bağlantılarından doğan farklılıklar ve benzerlikler bu minvalde değerlendirmeye alınır. Aynı şeye karşı farklı algı ve görüşlerle yaklaşan insanın, bellek ve hayalleriyle kurduğu bir gerçekliği yansıttığı açıkça belirtilir.

Kitapta üzerinde durulan bir başka konu, yazarın “*Hayatın anlamını arayış*” olarak tanımladığı aşk’tır (Sayar, 2020: 130). Aşkın yaralayıcı özelliğinin var olduğu söylendiği gibi, aşkın da aşkı iyileştirebileceği eklenir. Bu noktada aşkın iktidarla olan ilişkisine, iman ve ümit karşısındaki yerine değinilir.

Sayar, kitabının son iki bölümünde ülkemize, ülkemizin insanlarına, küreselleşmeye, modern çağa dolayısıyla hıza karşı olumlu ve olumsuz eleştirilerini sunmuştur. Ayrıca birçok kitabında da bu tür eleştirilere çokça yer vermiş ve çözümleriyle okuyucuları yönlendirerek sorunlar üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir. Dijital dünyaya, modern çağa ve hıza hapsedilen insanın, maddeci yönelimine ve öz kültürüyle yabancı kültür arası gelgitlerden doğan endişesine de fazlasıyla yer vermiştir. Dolayısıyla çağa ayak uydurmaya zorlanan insanın kimlik arayışındaki belirsizliklerle dolu yaşantısına, bireysel ve toplumsal açıdan eleştirilerini belirtmiştir.

1. 2. 2. 7. Ruhun Labirentleri

Yazarın *Ruhun Labirentleri* isimli kitabının ilk baskısı Aralık 2017, ikinci baskısı Nisan 2018, üç ve dördüncü baskısı Ekim 2020 yılında Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır. Eser ön söz, dokuz ana bölüm, terimler sözlüğü ve kaynaklardan oluşmaktadır.

Yazar önsözde kitabı hakkında “*Bu kitapta yer alan makalelerin müellifi, yerel hakikatler anlaşılmazsa evrensel hakikatlerin de bilinemeyeceği kanaatini taşımaktadır.*” (Sayar, 2020: 7) ifadelerini kullanmakla beraber, yazıları hakkında genel görüşlerini kaleme almıştır.

Benlik: O Yakın Soru, O Uzak Ülke isimli ilk ana başlıkta yazar, modern insanın boşluk yaşantısına ve temel meselelerine dair açıklamalarını yazmıştır. Ardından psikoloji kavramlarından biri olan “*Ben olmak*” üzerinde

(Benliğin inşa edilmesinin yanı sıra etkilendiği durumlar ve tanınma arzusu, Doğu ve Batı benliklerine dair açıklamalar, ötekinin ben üzerindeki etkileri ve sonuçları) durmuştur. Daha sonra benlik çağı insanların meyilli olduğu konuları, benliğin yapıcı unsuru diye anlatılan rüya kavramının Doğu ve Batı yönünden algılanışını ele almıştır. Son olarak benliğe dair sorular yoluyla okuyucu düşünmeye teşvik etmiştir.

Dünyada Evinde Olamayan Adam: Husrev isimli sonraki başlıkta yazar, Necip Fazıl Kısakürek'in *Bir Adam Yaratmak* adlı oyunundaki varoluş sancısı çeken Hüsrev karakterini ele alır. Bu bağlamda Hüsrev'de ölüm fikrisabit hale gelme ve emniyetsizlik durumunu anlatır. Ardından deha-cinnet ve velilik-delilik farkını, Hüsrev'in ana rahmine dönüş isteğini, Tanrının varlığını kabul edişini ve ölümle muhasebesini ekler.

Aşkın Diyalektiği'ne Derkenar isimli üçüncü başlıkta yazar kendisinin de ifade ettiği gibi, aşkın ruhbilimsel ve ruhçözümsel kavramlaştırmalarına değinir ve bu bağlamda yazar / düşünür Rasim Özdenören'in *Aşkın Diyalektiği* adlı eserini tartışır. Daha sonra yazar aşka dair hem kendi hem de araştırmacıların görüşlerini, psikanaliz aşk kavramını, Doğu ve Batı aşklarının kalp ve göz ekseninde karşılaştırılmasını ele alır. Bu bakımdan Özdenören'in eserinde tasavvufi düşüncede kalbin yerini, aşk ve aşıklık söylemini açıklamakla birlikte çağımız insanının tedirgin ruh hallerini anlatır. Daha sonra, bu konularla bağlantılı olarak, ölüm ve cinsellik konusuna bakar. Nihayetinde sürekli yolda ve arayış halinde olma halinden bahseder ve tensel aşkın ilahi aşka ulaştıran yollarla var olduğunu söyler.

Bir diğer Kalb: Beden, Bellek ve Kimliğin Buluştuğu Yer başlığıyla oluşturulan yazıda öncelikle Batı uygarlığının görme ve görsel mecazları anlamaya yönelik olduğu gerçeği anlatılır. Sonrasında Doğu ve Batı geleneklerinin bedenle ilgili değerlendirmeleri karşılaştırılır. Ardından kâmil insan, kalp, Mevlânâ'nın görüşleri üzerinden tasavvufi literatürde aşk konusuna geçilir. Yazar sonrasında depresyon konusuna değinir. Türk kültüründe sıkıntının nasıl ifade edildiği, bedensel şikayetlerin değişikliğe uğrayabileceği gerçeği ve nihayetinde benliğin geçirgen olduğu gibi, kalbin de geçirgen olduğu üzerinde durulur.

Diğer yazılara oranla oldukça hacimli ve alt başlıklı olan *Aşınan Kimlikler, Dağılan Kişilikler* isimli başka bir yazıda, kişilik ve benlik özelliklerinin şekillenmesinde kültürel çevrenin etkisi, kişilik bozukluğunun ortaya çıkmasına sebep olan durumlar, kültür ve kişilik ilişkisini açıklama yönünde bazı çalışmalar anlatılır. Daha sonra belli bir özerklik ve ayrışma sergileyen bireylerin sağlıklı aile üzerindeki rolü ve dolayısıyla bireysel bağımsızlığın Batı için önemi üzerinde durulur ve benlik duygusu farklı açılardan açıklanır. Sonrasında geleneklerin bir tezahürü şeklinde olan çocuk yetiştirme ve eğitime dair farklar dile getirilir. Çocuk üzerinde annenin etkisinin kültürel farklılıklar taşıması, kimliğin kültürlerde dış etkenlerin etkisi altında olduğu anlatılır. Farklı olarak, geleneksel psikanaliz ve benlik psikolojisi hakkında bilgiler verilip, bu bağlantıdaki başka konulara dair görüşler açıklanır. Daha sonra Kağıtçıbaşı'nın Amerikan psikolojisinin “nefis muhasebesi” aktarılır. Ardından ben ve öteki anlayışının değişkenliği, normal-anormal farklılığını ayırıştırma zorlukları ve kişilik bozukluğu tanımlarının uygulanma aşamasındaki zorlukları anlatılır. Yazar başka konular olarak; narsisizme, geleneksel ve modern toplumlarda toplumsal değişim konusuna, *Batı toplumlarında “Borderline” kişilik salgını*’na, geleneksel aile yapısının bozulmasına değinir. Daha sonra Richard Sennett’in karakter aşınması söylemi ve nedeni üzerinde durulur. İnsanların alışverişe ve tüketiciliğe meyletmeleri de ele alındığı gibi, kimlik ve anlam krizinin yükselmesindeki etkenlere değinilir. Ardından Smith’in ileri sürdüğü “ümit yetersizliği” görüşü ve nedenleri açıklanır ve yakın görüşe sahip olan ünlü Rus romancı Aleksandr Soljenitsin’in düşünceleri aktarılır. Sonuç olarak yazar, farklı ve birbirleriyle bağlantılı başlıklarla ele aldığı yazısının kısa ve öz bir özetini sunmuştur.

Küreselleşme Bir İmkân Olabilir Mi? isimli altıncı alt başlıkta, küreselleşme süreciyle birlikte dünya toplumlarının değişikliğe doğru adımı anlatılır. Ardından Batılı benlik ile Batılı olmayan benliğin özellikleri üzerinde durulur. Sonrasında Robertson’un “küyerelleşme” tabirine, sosyal antropolojide yeni bir ses olan Hannerz’in görüşlerine ve Appadurai’nin küresel mekân kategorisine değinilir. Yazar bu araştırmacıların görüşlerinden yola çıkarak küreselleşen dünyaya dair düşüncelerini dile getirir ve

küreselleşmenin yerellikten beslenmesi sürecinde insanın ne yapabileceğini sorgular.

Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyatrist: Frantz Fanon isimli bir başka başlık altında yazar öncelikle Fanon'un hayatı ve sorgulayışları hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, hayatı üzerine geniş bir yazı yazar. Ardından eserleri ve makaleleri hakkında bilgi verir. Fanon'un efendi-köle ayırımına dair görüşlerinden yola çıkarak, Fanon'un Hegel'in efendi-köle diyalektiğine değinir. Daha sonra Fanon'un Mannoni'nin sömürgeciliğe dair görüşlerini de değerlendirdiği, psikanalize karşı eleştirisi, psikolojiye anlam yükleme tarzı, girdiği birkaç tartışması, sömürge Batı tıbbının hükmetme durumunu fark edişi, psikiyatriyi özgürleştirme kolaylığı olarak algılaması açıklanır. Ek olarak meslektaş Azoulay ile birlikte terapinin etkisi ve nedenleri üzerine durdukları belirtilir.

Toplumsal ve Ruhsal Dinamikleriyle İntihar başlıklı bir sonraki yazısında yazar, psikososyal dinamikler açısından intiharı ele alır. Daha sonra dünyada ruhsal rahatsızlıkların intihara sebep olduğundan, intiharın yaygın olduğu yerlerden, intihar düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan birçok psikodinamik belirleyiciden bahseder. Ardından, Emile Durkheim'le bağlantılı olarak, intihar etmeye yönlendiren sosyal etkenler üzerinde durur. Bu bağlamda medyanın özendirici özelliğinden ortaya çıkan intihar meyillerine değinir. Sonrasında, intiharı anlama yönünde kişinin tahammül gücünün yanında, bulunduğu toplumsal alanı incelemek gerektiğini yazar. Neticede yazısının genel bir özetini ve ek bilgilerini sunan yazar, intihara karşı neler yapılması gerektiği üzerinde durur. Bölümün son alt başlığı olan *İntihar ve İnanç Sistemleri*'nde yazar, din ve intihar arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar ve görüşler üzerinde durur. İntihar anlamının birçok toplumda değişkenlik gösterebileceğinden, intihar hızındaki değişimleriyle ilişkili olabilecek durumlardan ve intihar riskini etkileyen etkenlerden bahseder.

1. 2. 2. 8. Otoyol Uykusu

Yazarın tek öykü kitabı olan bu eserin ilk baskısı Haziran 2017, ikinci baskısı Kasım 2018 ve üçüncü baskısı Ekim 2020 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Toplamda on üç öyküye yer verilen bu eser, yazarın edebî yönünü ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Kitap ilk olarak esere ismini veren *Otoyol Uykusu* adlı öykü ile başlamaktadır. Yazarın psikolog kimliği ile ele aldığı bu öykü oldukça derin anlamlar barındırmaktadır. Hikâyede bir otoyolun insan hayatını (duygularını ve bilinçaltında var olan psikolojik isyanlarını) esir alması ve bunu bir hayat galesi haline getiren insanın kaderindeki sonun da otoyola bağlanması anlatılır. Kahramanın hayatında günlük bir rutin olan otoyolda yürüme eylemi, zamanla kahramanın en derin hislerini tercüme etmeye çalışan alegorik bir temsilci konumuna gelir. Yaşamının merkezine otoyolu koyan kahraman, aynı zamanda yaşamın manasını da otoyolda bulma çabasına girer.

Öykü boyunca iki farklı dünya ele alınmıştır. Biri kahramanın özgür ruhunun ve hayalperest tarafının ortaya çıkmasını sağlayan otoyol dünyası, diğeri ise dünyanın gerçeklerini yansıtan, kahramanın iş dünyasıdır. Aşk bulma ve aşkın yaptırdıkları, hayal kurma ve iç dünyanın tüm benliği ile açıldığı haller ve ruhun özerkliğini koruma çabası gibi eylemler otoyolun kahramana sunduğu ruhsal değişimlerdir. İş ortamı ise kahramanın ilkel-modern, işçi-patron, hayal-gerçek ve yerlilik-entelektüellik tartışmalarının ortasında kalmasına ve en sonunda onun ruhunun inceliğinden anlamayan ve dünyanın geçici heveslerine sınıksız sarılmış insanlar tarafından deli gömleği giymesine ve kahramanın hayatı ıskalamasına sebep olan, isyankâr tavrını ortaya çıkaran bir çıkmazdır. Öykünün sadece iki yerinde iş ortamı olarak bahsettiğimiz yaşamın gerçek hali, otoyol dünyasının (kahramanın benliğinin ve psikolojik hallerinin açıkça dışa vurulduğu ortam) sınırlarına geçer. Kahramanın otoyolda görüp âşık olduğu Selma'yı son görüşünde, Selma'nın: "*Hayatın mânasını otoyollarda arama. Elveda. Selma.*" (Sayar, 2020: 19) yazan bir not bırakması kahramanın kendine yarattığı, özgürce hayaller kurduğu dünyasına bir müdahaledir. Bir diğer müdahale ise öykünün sonunda

karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın beden ve ruhen kendi ile bütünleştirdiği ve bu yolda ölümle yüzleştiği otoyol macerasını, gerçek dünyanın tıbbi bir tanı olan “otoyol uykusu” olarak adlandırmasıdır. Derinler, en derinler ve dip kahramanla birlikte yitip gitmiştir. En nihayetinde, öykü boyunca insanın hayat ve yaşantılar karşısında verdiği amansız mücadele ile karşı karşıya kalınmıştır.

Kitapta yer verilen ikinci öykü *Bruce'un Rüyası* adını almıştır. Öykü boyunca Bruce'un rüyasında uğradığı mekânlara, karşılaştığı insanlara ve değişen her mekân ve insan ile birlikte, Bruce'un da ruhundaki değişim gözler önüne serilmiştir. Öykü boyunca, rüya alanında yapılan yolculuklar aslında Bruce'un kendi “ben” ine yapılan içsel bir yolculuktur. Her mekân ve her insan Bruce'un farklı konuları sorgulamasına zemin hazırlamıştır. İlk olarak Londra'nın ortasına düşen bir nükleer bombayı ve etkilerini sorgulamaya başlar. Daha sonra yeraltına inen Bruce, aslında yeraltının yeryüzünden daha temiz olduğu kanısına varır. Bu kanıyı, yeraltında karşılaştığı Davud'da desteklemektedir. Ayrıca Bruce, Davud ile birlikte devrimin gerekliliğini ve devrimci ruhu da sorgulamaktadır. Dikkat çeken bir nokta da Bilal-i Habeşi, Davud, Cennet-cehennem gibi dini telmihlerin de yolculuğa konu olmasıdır. Daha sonra Bruce, ırkçılığı, insanların neden yalnız kalmaktan korktuklarını ve yalnızlık üzerine oldukça fazla sayıda kitap yazılmış olduğunu sorgular ve sorularına bir bilgin edasında cevaplar verir. Tüm bunlarla birlikte Bruce gittiği her yerde kendi “ben”ini arar ve sorgular. Bruce'un düşlerinin içerisinde kendini arayışı, düş görmeyen ahmaklar tarafından deli ya da veli olarak itham edilmesine sebep olmuştur. Nihayetinde yapılan yolculuk, insanın içindeki bilinmezliklere doğrudur.

Terk-i Terk, kitabın üçüncü öyküsüdür. Terk-i terk tamlaması, tasavvuf ilminde yer alan makamlardan biridir. Ahlaki olarak kemale ermiş, kendinde hiçbir şey görmeyip her şeyin Allah'tan olduğunu bilerek yaşama eylemi terk-i terk makamını temsil etmektedir. Öyküde, daha otuz yaşlarında olan İmam Mustafa'nın evine sinmiş yoğun yalnızlığından, geçmişe perde çekip maziye bir türlü geleceğe getirememesinden, zamanın hızına direnememesinden, var olmanın sancısından ve ruhunun yoğun bir gam ve

kasvetle dolmuş olduğundan bahsedilmektedir. İmam Mustafa, içini kavuran bu yoğun düşüncelerden kurtulma yolunu teslimiyette bulur ve “*Ruhun şifası teslimiyettir*” (Sayar, 2020: 38) der. Mustafa hayatındaki her şeyden feragat etmiş, her şeyi bırakmış ve teslim olmuştur. Kendisiyle yüzleşerek yaşadıklarına bir anlam vermeye çalışmaktadır. Öykü boyunca yazar Mustafa’nın hislerini, düşüncelerini ve hayata bakış açısını ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. İmam Mustafa’nın bütün bu davranışlarını, anlam arayışını ve teslimiyetini açıklayacak tek kavram öykünün sonunda kahramanın ağzından verilmiştir; “*Terk-i terk etmeye geldim. Otuz yaşımdayım. Adım Mustafa.*” (Sayar, 2020: 42) diyerek, öykü boyunca, hikâyenin en sonunda söylediği “terk-i terk” terkinin tahlilini yapmaya çalışmıştır.

Bir sonraki hikâye *Kır Çiçekleri Ölü*r başlığı ile kaleme alınmıştır. Öykünün konusu, yaşantıya dair anıların bir insanın zihninde yeniden canlanmasıdır. Meslek sahibi olan öykü kahramanı bir anda eskilere, köy hayatına geri gider. Köyünde yaşadığı içini ısıtan, samimiyet dolu ve nostaljik anılarını hatırlayarak mutlu olur. Köylerine ilk kahvehane ve bakkalı açan, ilk lokumlu bisküviyi satan ve telefonu köye ilk getiren Aptirim Emmi’den bahseder. Aptirim Emmi’nin dini inancını kanıtlamak için giriştiği uğraşlarına ve dünyalık meşguliyetlerine değinir. Daha sonra kahraman amcasını anımsar. Kendini amcasına benzeten kahraman, kendisini ve amcasını “*hayatı arka sokaklarından dolaşıp, kalabalığa tahammülü olmayanlar*” (Sayar, 2020: 50) sınıfına dahil eder. Kahraman geçip giden ömrüne ve geride bıraktığı güzel anılarına hasret duymaktadır. Bu hasretin yerini alan boşluk, eskileri hatırlatır. Tüm bunlarla birlikte kahraman, kır çiçeklerinin de artık ölmüş olduğunu söyler.

Kitabın beşinci öyküsü ise *Seniha* başlığını taşır. Öykü, Seniha’dan yayılan bir kokunun mahallenin her köşesine uğrayarak çeşitli insanların içsel sarsıntılarını, isyanlarını ortaya çıkarmasını konu alır. Koku ilk olarak mahalledeki bakkal efendiye ulaşır. Kızının evden kaçması üzerine Bakkal efendinin duyduğu özlem ve pişmanlığı gün yüzüne çıkarır. Daha sonra mahalleye yapılacak olan apartmanın amelesinin burnuna siner koku. Amele

duyduğu koku ile ölümlerin gezindiği sokakları ve ölümlerin yaşama dair duydukları pişmanlıkları anımsar. Dünyadan gidenlerin yüreklerine sığmayan günahları gelir aklına. Mahalleyi dolaşan koku, en son Erenköy Hali'nin kabzımanı penceresini açar açmaz içeri girer. Kabzımana kendini sorgulatan koku, adeta yaptığı yanlışları yüzüne vurur. O zamana dek içki içip karısını döven kabzıman, tüm günahlarından feragat etmek ister. Daha temiz ve sade bir hayat için, paranın ve gücün verdiği bu gaddarlıktan kurtulmak ister. Bu kirli hali ile bir efendinin onu dergâha kabul etmesini diler. Öykü, bir aldanıştan ibaret olan dünyada, her insanın içinde olan psikolojik buhranların zaman zaman dışa vuracağı ve kendini sorgulatacağı üzerinedir.

Kitabın altıncı öyküsüne, *Yağmurun Sesini Dinle*'ye gelindiğinde, yaklaşık on yıldır muayenehanesinde alternatif tıp alanında uzmanlaşan Dr. Alvarez, şifalı otlarla ilgilenmiş ve oldukça ileri bir seviyede gelişme kaydetmiştir. İyi mi kötü mü olduğu bilinmez bir üne sahip olan Alvarez, yaptığı tüm çalışmalarla kendini geliştirmeyi ve çevresini iyileştirmeyi amaç edinmiş, ticari bir amaç gütmenden mesleğini yapmaya çaba göstermiştir. Tüm bunlarla birlikte eşini kaybeden Alvarez, evine her gittiğinde eşinden bir iz, bir koku bulmuş ve hayata karşı bakışı da farklılık göstermeye başlamıştır. Yıllarca insanlık için faydalı olmaya kendini adayan Dr. Alvarez, artık kendini ve yaşamını sorgulamaya başlamış ve arkadaşı Antonio 'nun desteği ile düşüncelerini dışa vurmayı başarmıştır. Dış dünyanın bir oyundan ibaret olduğu duygusuna kapılmış, Antonio ve tekke ihvanından iki kişi ile yaşamın asıl manasını ve varoluşun gerçeğini bulmak için Marakeş'deki tekkeye gitmek üzere yola çıkmıştır. Alvarez, gideceği yere yaklaştıkça, hayatın manasını da çözümler; *“Varlık ve yokluk birbirini doğurur... İnsan daima dizginleri sıkı sıkı tutmak zorundadır. Dizginleri elden bırakırsa her şeyin mahvolacağını bilir. Böylece zavallı hayatlarımızın tamir edilemeyecek düzeyde eğilip büküleceği vehmi içinde yaşar gideriz. Pişmanlık bizi korkutur.”* (Sayar, 2020: 63-65) Alvarez, kurulan düşlerin kıymeti üzerine de düşünür. *“Düşlerin atlas ülkesine ayakları kanamadan varan tabankeşler pek azdır.”* (Sayar, 2020: 65) Hayat boyu insanın ulaşmak istediği yerlere varabilmesi için karşısına çıkan ve çıkacak olan engelleri de aşması gerektiği söylenir. Nihayet Alvarez Marakeş'e vardığında, hayatın asıl manasını orada

yaşayan insanların davranışlarında görür. Marakeş'te kimsenin bir acelesi ve bir yere gitmek için bir telâşesi yoktur. İnsanlar akıp giden zamana aldırmadan dingin bir yaşayışla hayatlarını idame ettirmektedir. Böylece Dr. Alvarez aradığını bulmuştur. Düşüncelere dalan Dr. Alvarez'in zihninden şu cümle geçer; “*Güzergâhlarını kendilerine menzil kılanlar ne mutludur!*” (Sayar, 2020: 67).

Bir Uykuyu Cânanla ismini taşıyan yedinci öyküde ise, yetişkinlik çağına ermiş bir insanın, artan sorumlulukları ve hayatın ona sundukları karşısındaki isyanları ile birlikte çocukluğuna duyduğu yoğun özlem duygusu ele alınmıştır. Öykünün kahramanı eğitimli bir doktordur fakat asla doktor olmayı istemez. Cerrahi ihtisası yaparken karşı karşıya kaldığı, mesleki olarak üstün sayılan şahıslar tarafından maruz kaldığı azarlayıcı ve hakâretvari ifadeler kahramanın yaşamını sorgulamasına neden olmaktadır. Kalabalık bir iş ortamında dahi kendini yalnız hisseden kahraman, çocukluk yıllarını arzulamaktadır. Onu hayata bağlayan ve çocukluktan kalan tek şey asma ağacıdır. Kahramanın “asla doktor olmayacağım” yemini edip ve yazdığı notu altına gömdüğü o asma ağacı. Kötülüklerden kaçmaya çalışarak çocukluğun kutsallığına sığınır. Çocukluk arkadaşlarını, ilk aşkı Leylâ'yı ve o çocukluk masumiyetini her defasında mutlulukla, tebessümle anar. Daha sonra tüm bu düşündüklerini neden şimdi bulamadığını, neden şimdi birine âşık olamadığını ve çocukluğuna sığındığını sorgular. Yüreğini ferahlatan, bir o kadar da hüznendiren hisler içerisinde bir karar verir ve mesleğinden istifa eder. Kahraman bir anda yazdığı istifanın aslında çocukken yazdığı yemin notunun bir tefsiri olduğunu anlar ve kahraman şifa dağıtan kişi olmak yerine, şifa bulduğu yerlerde var olmayı seçer.

Sekizinci öykü *Yağmurlu Pazar* ismini taşımış olup, insanın toplum içerisindeki varoluşsal sorgulamasının onu nasıl intihara sürüklediğini ele alır. Yirmi bir yaşında olan bir gencin hayata dair hiçbir beklentisinin kalmamasından bahsedilir. Geçmişte yaşadığı bir olayın yanlış yorumlanması, genci kötü etkiler. Hayatın bir anlamı olmadığını düşünen genç, yaşamının da manasız olduğunu düşünerek suların dibindeki hayata özlem duymaya başlar. Genç kendine dair yazdığı küçük bir notla özlem

duyduğu sulara kendini bırakır; “*daimî ve tanımsız bir hasret olan hayatı*”nı (Sayar, 2020: 83) da alıp sulara karışmıştır.

Gökyüzünde Kuşlar Var adlı dokuzuncu öyküde, insan hayatının sadece bir kere yaşanabileceğı gerçeğı ve tedirgin edici hislerin hayatı yok etmesi konu edilir. Küçük bir kızın daha çocukken dışarıda korkutucu varlıkların olduğuna inandırılması, zamanla içine kapanan ve sessizleşen birine dönüşmesine sebep olur. Büyüdükçe bu sessizliğin / yalnızlığın aslında gerçek dünyanın ve insanların hilelerinden ve kötülüklerinden emin olmak için olduğunu kavrar. Gökyüzünde kuşların, yeryüzünde ise çiçeklerin varlığı daha on dört yaşında olan kıza yaşama sebebiyeti verir ve bulduğı her kâğıda “hayat” yazar. Yazgısı gittikçe çoğalan kıızı geçmişı terk edemez ve daha çocuk sayılacak yaşlarda hastaneye yatırılacak derecede psikolojik buhranlar ve acılar geçirir. Hastanenin bir köşesinde, gökyüzünün kuşlarını ve yeryüzünün çiçeklerini kaybeden küçük kız, heba edilen çocukluğu ve hayat karşısındaki mağlubiyeti ile baş başa kalır.

Kitabın onuncu öyküsü *Sonsuza Dek Sophia* ismini taşımaktadır. Öykü boyunca bir Şarklının aşkına ve aşkının tarifine, hissettiklerine ve hissettiremediklerine tanıklık edilir. Kahraman, âşık olduğ u kıza Sophia ismini vermiş ve derin bir hisle aşkını dile getirmiştir. Kahramana göre bir Şarklı, asla konuşamayacağı bir kıza âşık olur ve aşk karşısında mağlup edilir. Kahraman Sophia’yı uzaktan sevmektedir. Bir gün Sophia bu şarklıyı keşfederse, gözlerindeki ışıltıyı fark ederse ve o yoksulun aşkını tanımlarsa, işte o zaman kahraman yazacağı ilk şiire “*Sonsuza Dek Sophia*” ismini verecektir.

On birinci öyküde, *Dağları Delmek*’te öykünün kahramanı, hayatın yükünü ve zehrini bedeninde ve ruhunda taşımak zorunda kalan Murtaza Yürek’tir. Genç yaşta evlenen Murtaza Yürek, yirmi bir yaşında eşinin delirmesi ile kendini dağlara vurur. Yirmi dördünde hapse düşmüş, otuz yaşında ise vereme yakalanmıştır. Kırk yaşında şeyhe intisab eden Murtaza Yürek, hayatın manasını, dünyanın zorluğunu ve geçiciliğini içsel bir sorgulama ile keşfetmiştir. “*Bu dünya ona aldanana musibet olur.*” (Sayar, 2020: 105) Şimdi elli altı yaşında olan Murtaza Yürek’in son bir isteğı vardır:

Dağları delmek. Derdi ve yükü çok olan Murtaza Yürek, dağları delebileceğine inanır. Murtaza Yürek'in ağzından anlatılan bu hikâye, bir ders niteliğindedir.

On ikinci hikâye *Üç Kıyamet* başlığı altında oluşturulmuştur. İnsanın hayatı boyunca karşılaştığı amansız derin yaraların, insana ruhen ölümü yaşatması ve onu gerçek ölüme sürüklemesi anlatılmaktadır. Beyoğlu fotoğrafçısı Hayrullah, bileğini keserek intihar ederken, onu bu sona getiren durumları zihninden geçirir. Hayatında üç kıyamet olduğundan bahseder. Bolca emek ve iç kırıklığı sonucunda doğumunun ve karısının aslında onun kıyameti olduğunu belirtir. Hayrullah, doğumunu ve eşini seçemediğini söylemeye çalışırken, sadece üçüncü kıyameti olarak nitelendirdiği ölümüne, yani intiharına kendisi karar vermiştir.

Kitabın on üçüncü ve son hikayesi *Tamirci Çırağı* başlığını taşımaktadır. Hikâyede, bir fizik profesörünün daima dışa yönelen ve aklın hizmetkârlığını yapan bir kişilikten, içe ve ruhsal derinliklere inen, gerçek aşkı bulan bir âşığa dönüşmesi anlatılmaktadır. Profesöre göre, olgun insan duygularını aklın emrine verebilendir. Duyguların en tiksinti vereni ise merhamettir. Gözünden bir damla yaş gelmesine müsaade etmeyen profesör, tüm bu düşünceleri sebebiyle "bay kontrol" olarak tanımlanmıştır. Ne evladı dünyaya geldiğinde ne profesörlük unvanına sahip olduğunda ne de babasını kaybettiğinde duygusal bir ruh haline girebilmiştir. Saraybosna'da bir tekkeye yolu düşen profesör, tekkenin iç aleme açılan yolundan geçmeyi başarmış ve iç alemine yönelmiştir. İlk defa küçükken babası ile Cem Karaca'nın "Tamirci Çırağı" adlı şarkısını dinlerken babasına bakıp ağlayan profesör, ikinci kez tekkede ağlamaya başlamıştır. Tekke, profesöre gerçeğin mayasının ne olduğunu hatırlatmıştır: "*İnsanın gideceği en müstesna yol hiçliktir. Gerçek hakikat hiçlikte, yoklukta ve aşktadır.*" (Sayar, 2020: 117-118) Profesör artık tekkede tamirci çırağı olmaya karar vermiştir. Önce kendini onaracak daha sonra da dünyayı iyileştirecektir.

Kitap boyunca göze çarpan en önemli nokta, tüm öykülerde bir terk edişten ve vazgeçişten bahsediliyor olmasıdır. Öykü kahramanlarının ortak noktası ise, önce dünyanın tuzaklarına düşüp, aldatıcı ışıklarında kaybolup en

sonunda olup biteni sorgulamaya başladıklarında asıl hakikati görmüş olmalarıdır. Kahramanların kimi aldandıkları dünyaya yenilip mağlup olmuş, kimi ise tekrar ayağa kalkıp asıl gerçek yolda yürümeye başlamıştır. Kimi yaşamın açtığı yaraları kapatamayıp intiharı seçmiş, kimi yaralarını sarmak için hakikatin kapısına yönelmiş ve gerçek aşkta yok olmayı seçmiştir. Sonuç olarak, psikolojik buhranların ve içsel sorgulamaların yer aldığı öyküler bir nasihat ve ders niteliğindedir.

1. 2. 2. 9. Ölümünden Önce Bir Hayat Vardır

Eserin ilk baskısı 2017, dördüncü baskısı 2019 ve beşinci baskısı Şubat 2021 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap ön söz ile birlikte iki ana alt başlık ve farklı alt başlıklardan oluşmaktadır. Yazar eseri hakkında şu bilgiyi paylaşmaktadır; “*Ölümünden Önce Bir Hayat Vardır*’ı oluşturan deneme yazıları hayatı ölümün ışığında düşünmeye davet ediyor.” (Sayar, 2021: 11)

İki bölüme ayrılan bu eserde *Ölümünden Önceki Hayat* isimli ilk bölüm daha çok bireysel benlik ve yaşantılar üzerine yazılırken, *Yenilmeyeceğiz* başlıklı ikinci bölüm genel anlamda toplum ve Türkiye gerçeklerini sunmaktadır. İlk bölümde öncelikle dünya yürüyüşünde aşk, cehennem, lütuf, insan, iman, sevmek gibi kavramlar yazarın görüşleriyle birlikte önemli araştırmacı ve yazarların da ifadeleriyle açıklanır. “*Dünya yürüyüşü, yaralanmış ruhların birbirinde şifa aradığı bir tanıklık*” (Sayar, 2021: 19) ifadesiyle, insanın önce kendi varlığıyla muhatabı üzerinde önemle durulur.

Merhameti oluşturan iki kavrama, ahlak ve sadakate geçilir. Bu bağlamda yakınlıkla birlikte sadakatin yok olma sebepleri anlatılır. Dolayısıyla menfaat sonucu kaybolan kavramlar üzerinde (sadakate, dostluk) önemle durulur ve modern insanın kendini bir yere ait hissetmemesinin sonuçları anlatılır.

Üçüncü olarak, bilmek için durmanın ve bakmanın, anı yaşamak gerektiğinin üzerinde durulur. Koca bir alemin içimizde olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, içteki derinliğe odaklanmak ve özü görmek gerektiği salık

verilir. Bizi iyileştirme gücü olan derinliğin sadakate ve dosta da ihtiyacı olduğu anlatılarak bu kavramlar üzerinde durulur.

Yazar kendi meşguliyetlerinden doğan hıza karşı yorgunluğunu örnek vererek, sessizliğe olan ihtiyacın giderek arttığını söyler. Ardından derinleşmede, adanmada yaşanan zorluklardan yola çıkarak, dikkat eksikliğinden ve kararsızlıktan bahseder. Dolayısıyla medyanın ergenler üzerindeki olumsuz etkilerini bu yönden değerlendirir. Ardından medya ile uyaranları arası ilişki ve bu ilişkinin insan üzerindeki etkisini anlatır. Bir yandan da modern tüketicilikte tercihin yerine baktığı gibi, düşünme, tefekkür, ibadet, dikkat kavramlarının öneminden bahseder. Bu bağlamda son olarak, dikkat açısından, eğitim konusunu ele alır.

Diğer yandan “Bencillik Çağı”na girişin modern Batı dünyasıyla oluşu anlatıldığı gibi, bu durumun sonuçları üzerinden de açıklamalar yapılır. Daha sonra tüketim toplumunda bireysel benlikler ele alınır. Samimiyetin yok olduğu, kötülüğün baş gösterdiği dünyada sorumluluğun ve ihtimamın önemi anlatılır. Dolayısıyla insanı yaşatmanın önemi üzerinde durulur.

Sahte ve ucuz uğraşlar için hayatı feda etmemiz, kendimizi kandırdığımızın insanda yarattığı derin anlamsızlık, ele alınan bir başka konudur. İnsanın kendisine, hedeflerine ve isteklerine sadık kalması ve benliğinin farkına varması gerektiği anlatılır. Ardından benmerkezci kişi ile öteki kavramları açıklanır ve ikisi arası ilişkiye değinilir.

Daha sonra başka insanların varlığına muhtaç olan insanların da sürekli etkileşim halinde olması gerektiği anlatılır. Ardından bu sosyal kuvvetlerin beyin üzerindeki rolü üzerinde durulur. Bu bağlamda eğitim örneğinden yola çıkılarak önceki-sonraki kuşak anlatımı yapılır.

İnsanın kadrini, azizliğini yazı boyunca vurgulayan yazar, dünyada yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen gerçekçi ve hakkaniyetli olunması gerektiğini söyler. Dolayısıyla önce insanın kendi öznelliğine bakması gerektiğine ve bu durumun sonuçlarına (kendi hayatından da örnek vererek) değinir. Ardından sohbetin, düşünmenin ve sorumluluğun bu yöndeki önemi üzerinde durur.

Rüyalar üzerine yazılan bir diğerk yazıda, ilk olarak rüyaların psikanalitik kuram ve uygulamadaki yeri anlatılır. Gerek Freud'un ve gerekse Jung'un rüya hakkındaki görüşleri karşılaştırılır. Ardından geleneksel kültürlerin rüya görüşü hakkında bilgi verilir ve örneklerle açıklanır.

Sonraki başlıkta meleklerle ve bilinmeyenlere inanarak yaşadığımız bir dünyadan, gözümüzle görüp de inandığımız bir dünyaya geçiş anlatılır. Aynı zamanda asıl olanın görünmesi için kalp gözüne ihtiyaç olduğu üzerinde durulur. Bu bağlamda meleklerin görünmesi durumu, geleneksel ve modern inanışlar açısından (dünyayı deneyimleme yönüyle) değerlendirilir. Ardından dünyanın büyüden soyutlanmaya başlaması ve sonuçları anlatılır. Sonuç olarak, görünür gerçeklikten ziyade gaybî gerçekliğin önemli olduğu üzerinde durulur.

On birinci alt başlıkta yazar, ruhu yara alan bir hastasını değerlendirmesinden yola çıkarak, mutsuz kalmanın hiçbir şekilde olumlu etki etmeyeceğini, canlılığın hayata katılmakla gerçekleşeceğini söyler. Diğer yandan çocuklukta alınan yaralardan sıyrılmanın çok yolu olduğunu ekler.

Bir başka yazıda, yaşadığımız her şeyin geride kalacağı gerçeğinden yola çıkılarak, hatırlamak ve unutmak kavramları (Modern çağ da göz önüne alınarak) açıklanır. Herkese ve kendimize karşı meşgul ve telaşlı olduğumuz gerçeği göz önüne alınarak mazi, kök salmak, nezaket, sadakat, dostluk ve vefa kavramları hayatımızdaki önemleri üzerinden açıklanır.

Yazar dostunun ölümüyle ilgili olarak başka bir yazı kaleme almıştır. Akif'in hayatını anlatan yazar, dostunun amacını, iş bütünlüğünü nasıl sağladığını, dostuna yeteri kadar zaman ayıramamanın üzüntüsünü, yazılarındaki arayışın ne olduğunu, onu tanıma anını anlatır.

Başka bir konu olarak, yazar sorular eşliğinde zamanın önemine giriş yaparken, zaman baskısından ziyade zamanı kendi belirlediklerimize göre kullanmanın önemine değinir. Bu bağlamda dikkatin yoğunlaştırılması gerektiğini, zamanı hayra çevirmenin güzelliğini fark etmeyi ve şimdiyi büyütmeyi önerir.

Tüketim toplumunun varlığına değinilen bir başka yazıda, modernlikle birlikte sonraki çağlarda her şeyin yok olmaya mahkûm olduğu anlatılır. Yazarın *kullan-at* düşüncesinin kişilere ve nesnelere de yansıdığı ele alınır. Bu bağlamda mültecilere de atfedilen şeyin tam da bu olduğu anlatılır. Eşyanın kamusal ve özel anlamlarından yola çıkılarak, biriktirmenin ölüm açısından değerlendirmesi yapılır. Dolayısıyla tüketimciliğin en büyük tezgâhı anlatılır ve kapitalist uygarlıkla birlikte en büyük çöpün insan hayatı olduğu üzerinde durulur.

Bir başka yazıda yazar, seyahat üzerinden yazısını oluşturmaya başlarken, seyahatin ruha yeni pencereler açtığını söyler. Dolayısıyla turiste de değinen yazar, sahte olaylar insanı turistin yerel ile ilişkisine değinir. Turistin karşısına seyyahı koyan yazar, seyyahın yol insanı olduğunu söyler ve fotoğraf çekme ve kamera imgesi üzerinde durur. Dolayısıyla hızlı bir seyahatten ziyade iyi ve gerçek bir seyahatin insana kazandırdıklarını anlatır.

Selfie çılgınlığı, bölümde ele alınan bir başka konudur. Görmekten ziyade göstermek istemenin öne çıktığı ve bu durumun olumsuz sonuçlar yarattığı açıklanır. “*Bir tür sosyal mükemmeliyetçilik*” (Sayar, 2021: 146) sözüyle durumu anlatan yazar, benliğin fazlasıyla reklam edilmesini eleştirir.

Bir başka yazıda yazar bir hastasıyla görüşmesinden örnek vererek, hastanın hissettiklerini anlatır. Bir kadının duyguları yoluyla da sevgi, aşk, sevgili, insan, Tanrı, affetmek, unutmak kavramlarının herkesin yaşayabileceği şeyler olduğunu anlatır. Dolayısıyla yazı vasıtasıyla kesinlikten ziyade tereddütle yaşayan biz insanların durumunu aktarır.

Yazar bir diğer alt başlık yoluyla bir hastasıyla uzun zaman sonraki ilk karşılaşmalarını anlatır. Bu bağlamda yazar hayatın insanı iyileştirdiği, her şeyin geçici olduğu, Allah’a dayanmak gerektiği, güzelliğe dair her şeyin kaldığı üzerinde önemle durur.

Yazar bir sonraki yazısında vermek istediği mesajı üç alt başlıkta ele alır. Öncelikle benliğin artık orta yerde olduğunu, tevazunun ise nadir görülen bir eylem haline geldiğini ve hikâye anlatıcısının konumunu anlatır. İkinci olarak hayatı ben merkezli / benliğini geri çekebilen olarak yaşamının olumlu-olumsuz sonuçları üzerinde durur. Üçüncü olarak benlik ve öteki

arası ilişkinin, güvenin, anlama ve anlaşılmanın özünü oluşturan şeyleri aktarır.

İnsanın ne olduğu yönünde başlayan başka bir yazı, modern bilimle birlikte insanın göklerle olan bağlantısını koparması konusuyla devam eder. İnsanın artık tek derdinin benliğini yüceltmek olduğu söylenir. Ardından sezgiyle bilme konusunun önemine değinilir.

Yazar yaşadığı bir durumdan esinlenerek oluşturduğu bu yazısında ise, insan için her bir şeyin son çağrı olabilme durumunu anlatır. Bu durumlarla bağlantılı olarak hayat ve ölüm ilişkisini açıklar ve ölüm bilinciyle yaşamak üzerinde durur.

Bölümün son alt başlığında tüm varlığıyla dünyayı tanımanın ve ölümden önceki hayatı anlamlı ve doğru yaşamının önemi anlatılır. Ardından, modern çağ yönünden, bu konu hakkındaki görüşler aktarılır.

İkinci bölüme gelindiğinde ilk olarak güç kavramı sorular eşliğinde açıklanır. Ardından birkaç alt başlık halinde açıklamalara devam edilir. Gücün suistimali, insanı farklı yollarla bozması, kendi ahlaki yanlışları görmeme ve başkalarının yanlışlarını görme hali anlatılır. Ardından başkalarının ne hissettiğinden ziyade, kendi dürtülerimize yoğunlaşma halinin olumsuz sonucuna değinilir. Sonrasında çevre tehdidine ve ruhsal zorlanmaya maruz kalan, güçsüz bırakılan insanlardan bahsedilir. Bu bağlamda ne yapılması gerektiği konusunda önerilerle yazı sonlanır.

Bir sonraki başlıkta başkalarının acı çekmemesi pahasına kendi çıkarlarını hiçe sayan insanın cesur olmasından bahsedilir. Dolayısıyla yazıda cesaret kavramına, cesaret isteyen durumlara, cesur insan özelliklerine değinildiği gibi zıt olarak sahte insanların özellikleri de açıklanır. Bu bağlamda yanlısamaların bolca olduğu bir dünyada var olmak, var olmak için de cesur olmak gerektiği anlatılır.

Üçüncü yazıda, insanlığın özünü inkâr eder gibi görünen neoliberal ideolojinin ruha bakışı anlatılır. Çağımızda ruhun tüketilebilmesine paralel olarak güvenin yok oluşu ele alınır. Ardından güvenin güven ve ihanet doğurmasının sonuçlarına bakılır.

Bir diğerk başlıkta yazar, sorular yoluyla bellek açıklamasından yola çıkar ve yaraların da bellekte yer ettiğinden, insanın çoğı kez o yaraları hatırlayışından bahseder. Dolayısıyla Sayar bu durumu hükümetler üzerinden (bellek savaşları) de açıklar. Daha sonra belleğın unutma ve hatırlama arasında gidip gelişini açıklar.

Beşinci alt başlıkta, kültün tanımını yapıldıktan sonra kültün ne tür özelliklere sahip olduğı ve nereye doğru evrildiğı küçük alt başlıklar şeklinde açıklanır. Bu bağlamda, önder ve grup ilişkisi, aile veya başkalarıyla olan ilişkiler, bireysel düşünme kısıtlılığı ve ötekiye bakış, kişilerin kişilikleştirilmesi, cezalandırmalar, fantezi ve onu sorgulayış, katliam emirlerine uyum süreci ve adanmışlık ve kendini unutmak ele alınır. Yazar sonuç olarak sağlıklı bir ben kavrayışının çok önemli olduğunu söyler ve *“Kült yapılanmalarına ancak soru soran bir zihinle karşı durulabileceğı”*ni ekler (Sayar, 2021: 235).

15 Temmuz hain kalkışmasına yönelik kaleme alınan bir sonraki yazıda, totalist, total ideoloji kavramları açıklanır ve totalist bir gruba bağlılığın ne gibi sonuçlar doğurduğı anlatılır. Dolayısıyla bu düzenekten beslenen FETÖ ve benzeri yıkıcı yapılara karşı ne yapılabilir üzerinde durulur. Daha sonraki yazıda da yazar 15 Temmuz olayından bir yıl sonrası için değerlendirmelerini yazar. Milletin zaferi olarak görülen bu olayın ardından, yaşanan gerçeklikten şüpheyeye düşölmesini isteyenlerin oyununa karşı gelinmesi yönünde düşöncelerini açıklar.

Yazar bu kez 15 Temmuz şehit yakınlarının yer alacağı bir salonda konuşma yapacağını anlatır ve kendi anlatımından ziyade onları dinlemeyi tercih ettiğini yazar. Dolayısıyla şehit olanlara layık olmak gerektiğini, onlara borcumuzun olduğunu söyler.

Bir diğerk yazıda, yılbaşı gecesinde profesyonel bir katilin eyleminden hareketle teröre dair görüşler ele alınır. Bu bağlamda terörizmin amacı, korku ve tükenmişlik, biz ve diğerkleri arası ilişki, bu eyleme niçin sıradan insanların yakalandığı, ruhsal anlamda direniş sağlamak için gerekli olan birkaç unsur açıklanır.

Yazar daha sonra insanın kendine giden yolların tıkanmış olma sebeplerini anlatır. Ardından insanın yenilgilerine yaklaşma biçimini sorular yoluyla açıklar. Bu bağlamda küreselleşen dünya ve sonuçları, egemen güçlerin bazı söylemleri, baskın gruba yönelik ötekinin varlığı ve arzusu, yakınlık-öteki ilişkisi, özne açısından ruhsal savunma düzeneği üzerinde durur.

Bir başka alt başlıkta yazar, göçmenlerin varlıkları ve sınır dışı edilmeleri hakkındaki yazısını kaleme alır ve Kant'ın “misafirperverlik hakkı”ndan söz eder. Dolayısıyla modern dünyanın bu insanların derdini anlayamadığından, bu insanlara öfke ve nefret beslendiğinden, bu hakkı savunan ülkenin Türkiye olduğundan bahseder.

Bu kez de Nazi barbarlığının hazır hale gelmesine neden olan şeyler açıklanır. Bu bağlamda hapisane ve fabrikanın mahkumlara karşı tutumu, sömürgeciliğin kara derili ırka karşı şiddeti, çoğu Alman ailesinin Nazi terörüne katılmaları anlatılır.

İnsan haklarına yönelik kaleme alınan bir diğer yazı, okuyanı sorular yoluyla düşünmeye yöneltir. Bu bağlamda çağımızda kötülüğün nereden geldiğini bilememe hali, insanların haysiyetli yaşamasına dair düşünce birliğinin ardından gelen riyakârlık durumu, küresel sermaye konusu, hak ve insan hakları ihlali konusunda riyakârlığın etkisi, duygusal romanlarla birlikte empati kurma durumu, insan hakları konusunda politik veya sosyal ekonomik hakların hangisinin anlaşılabileceği, Batılı yardım kuruluşlarının uygarlaştırma misyonu, insan haklarının kültürel farkları dikkate aldığı ve insanların kendi haysiyetleri üzerine inşa edildiği anlatılır.

Bölümün son alt başlığında yazar, vahşetin öne çıkarıldığı şer örgütlerine karşı eleştirisini (tanık olduğu bir durumdan da örnek vererek) dile getirir. Ardından günümüzdeki terörün küresel bir girişim olması durumunu sorular üzerinden düşündürür. Sonrasında “dehümanizasyon” isimli kavramdan, neye yaslandığından ve çoğu şiddet eyleminin bu düzenden beslenmesinden, kendilik imgesi durumundan ve bununla bağlantılı olarak fundamentalist ideolojilerin tutumlarından bahseder.

1. 2. 2. 10. Ruhun Derin Yaraları

İlk ve yedinci baskısı 2020, sekiz ve dokuzuncu baskısı Şubat 2021 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap; ön söz, üç ana başlık altında farklı alt başlıklar ve ad dizininden oluşmaktadır. “*Ruhun Derin Yaraları'nın ana çatısını TRT ekranlarında yapageldiğimiz bir programda doğaçlama söylediğim sözler oluşturuyor.*” (Sayar, 2021: 12)

Istırabın Dokunduğu Ruhlar isimli ilk bölümün ilk iki yazısını covid salgını üzerine kaleme alan yazar, ilk başlıkta kriz ve salgın dönemlerindeki Türkiye'nin ve insanların genel bir değerlendirmesini yapar ve virüse karşı nasıl bir beraberlik ve tedbir sağlanacağı üzerinde durur. Daha sonra virüsün insanlara sağladığı imkânları ele alır. Ardından virüs salgınının yol açtığı korku, belirsizlik ve kaygı gibi insana özgü tepkilere karşı nasıl güçlü kalınacağına değinir.

İkinci alt başlıkta yazar veba konusunda birçok kitabında üzerinde önemle durduğu Albert Camus'un *Veba* isimli kitabını anarak, salgın zamanlarında yaşanan aksamaları ve endişeleri ele alır. Dolayısıyla bu durum karşısında nasıl yol alınacağı üzerinde durur.

Yaralanan insana dair yazısını bir sonraki iki alt başlıkta ele alan yazar; insanın kendi varlığına sadık kalması gerektiğine, dostluğun varlığın bulunmasındaki önemine ve var olmanın öteki ile ilişkisine ve kendini bilmenin değerine değinir. Bağlantılı olarak, insanın görülmeye ve kabullenilmeye hakkı olduğuna, alınan yaraların insana yol göstereceğine yer verir. Sonrasında insanın yenilgiler karşısında sağlam durması ve ıstıraba nasıl bakılması gerektiğini açıklar. Ruha dokunmanın ve dikkat niteliğinin önemine de bakarak yazısını sonlandırır.

Bölümün bir başka yazısı sabır üzerinedir ve dolayısıyla sabır ve uygarlık ilişkisine, hayatı hakkıyla yaşama gayretine, sabrı besleyen kaynaklara, sabır ve tevekkül ilişkisine, modern çağın hızlı tatmini kutsal hale getirmesine ve bu bağlamda zihin ve duygu ilişkisine değinilir. Ardından farklı ülkelerin zaman idrakine, *toplumların farklı zamanlardaki sabır tasavvurlarının değiştiğine*, hız ve rekabetin artış gösterdiği modern çağa,

tahammül duygusuna, ıstırap karşısında sabrın önemine ve sabrın edilgenlik olarak algılanmaması gerektiğine yer verilir.

Modern çağ göz önünde bulundurularak ele alınan güven duygusu, bir başka konudur. Güvenin her açıdan sosyal ilişkilerimizde önemli bir noktada bulunduğu gerçeğine dayanılarak; geleneksel ve modern dünyada yabancının nasıl konumlandığı, modern çağla birlikte korkunun, korkuyla birlikte de güvenin yok oluşu üzerine açıklamalar yapılır. Daha sonra *güven aşınması*'na sebep olan şeylere, güven hissinin azalmasında darbenin ve teknoloji çağının etkisine, güven duymanın ve vermenin önemine, Batı'nın bireyi yüceltip övgüye layık derecede sunma girişimine ve olumsuz sonucuna değinilir.

Bir diğer başlıkta haset konusuna geçilir ve haset ile kıskançlık farkına ve nelerden kaynaklandığına, haset ve utanç ilişkisine, *schadenfreude* kavramına, kardeşler arası kıskançlığa, sosyal medyanın haset ve kıskançlığı kamçılayan etkisine, eşler arası kıskançlık durumuna ve *tüketim toplumunda haset* konularına dair açıklamalara yer verilir.

Yalnızlık, bölümün son başlığında incelenen konudur ve dolayısıyla yalnızlığın çeşitli oluşuna, tek başlılık ve yalnızlık ayrımından yola çıkılarak yakınlığın yok oluşuna ve kalıcı yaralara, yalnızlığın kötü sonuçlara sebebiyet verişine ve yalnızlığın artmasında etkili olan şeylere yönelik değerlendirmeler yapılır. Ardından "*Roseto*" çalışması eklenerek, şehir artışı karşısında insan ruhu değerinin azalışına, bir arada yaşamayı sağlayan toplum hizmetleri sayesinde insanın tek kalmamasına ve toplum için önemli bir yerde duran güvenin yok olmaya yüz tutmasına değinilir.

Durup İnce Şeyleri Anlamak isimli ikinci bölüme gelindiğinde, ilk başlıkta nezaketin önemi ele alınır. Bu bağlamda nezaketle ihtimamın birbirinden beslenmesine, herkesin ilk önce kendisini düşündüğü dünyada nezaketin zor bulunduğu ve bu duruma etki eden faktörlere değinilir. Ardından yazarın *vicdan istirahati* açıklaması eklenir ve sonrasında farklı yönlerden nezaketin işlevselliğine, toplum olarak özdeki nezaketin diri kalmasına özen göstermeye ve teknoloji kullanımıyla birlikte nezaket tanımının değişikliğine yönelik açıklamalar yapılır.

Bir diğerk başlık altındaki yazıda, öteki ile sağlanan ilişkilerin önemine bakıldığı gibi, *reaksiyoner mevzileşme* anlayışına, etkin umuda ve diğerkamlığa, *radikal empati*'ye, insanın ait olma ihtiyacına ve *sosyal empatinin basamaklarına* değinilir.

Sözün ve dinlemenin önemiyle başlanan bir başka yazıda, artık dinlemenin insana zor geldiğinden bahsedilir. Ardından insanın “ben” den soyutlanması gerektiğine, insanın kendi ve öteki arasındaki ilişkide ötekiye verilebilen sevginin güzelliğine yer verilir. Daha sonra iyiliğin, merhametin ve dolayısıyla empatinin, halden anlamamanın ve sosyal empatinin önemine bakılır. Sonrasında empati ve sempati farkına, empati yokluğuna karşı empatiyi etkileyen unsurlara, öze ve ötekinin varlığına anlam atfedilerek kibirden sıyrılmak gerektiğine dair açıklamalar yapılır. Diğerkamlığın farklı yönlerden önemiyle devam edilen yazıda; empatinin, halden anlamamanın ve hemhal olmanın önemi yinelenir.

Vicdan ve ahlak ilişkisine bakılarak başlanan bir sonraki yazıda, asıl problemin ahlak ve vicdan körlüğü olan insanlığın halen daha var olduğu söylenir. Ardından adaletin tüm insanlar için geçerli olduğu, insanın önce kendi karanlık yönleriyle karşılaşması gerektiği, şiddete ve kötülüğe yönlendiren programların varlığı, şefkat duygusunun önemi ve insanların sesiyle şiddete karşı çıkmanın ve gerçek bir vicdan kanıtı sergilemenin değeri üzerinde durulur.

“Neden iyi olunmalı?” sorusunun cevabına yönelik kaleme alınan son yazıda; iyiliğin, iyi olmanın üzerinde durulmuştur. Ardından önce “ben” yaklaşımından toplum olarak sıyrılmak gerektiğinden, iyiliğin ve kötülüğün ortaya çıkma durumlarından, ötekinin yerine geçerek düşünmek ve birbirimize dayanmak / iyiliği yaymak gerektiğinden bahsedilir. Daha sonra kendini anlamak için insanları anlamak zorunluluğu, yargılayan insandan ziyade kendi sağlam özüyle var olan insan güzelliği, kötülük ve iyiliğin mayasında nelerin olduğu yönünde açıklamalar dile getirilir. Sonrasında iyilik açısından dikkatin önemine, iyilik yaparken dikkat edilmesi gereken şeylere, nefsin terbiye edilmesi gerektiğine, iyilik veya kötülüğü seçmenin

insan kararında oluşuna ve dolayısıyla iyiliğin farklı açılardan işlevselliğine yer verilir.

Eserin *Modern Zamanlar* başlıklı son bölümüne gelindiğinde, ilk olarak arzularının peşinden gitmeye kışkırtılan insanın mutluluğa ulaştırılmasından bahsedilir. Ardından tüketiciliğin farklı bir boyuta evrildiğine ve dolayısıyla alışveriş yapmayı bağımlı hale getiren sebeplere bakılır. Sonrasında reklamcılığın çocuklar üzerinde sağlamak istenilen hükümlerine yer verilir. Maddeye olan bağlılığın giderek artması, dolayısıyla insanlar arası ilişkilerde de *kullan-at* görüşünün hayata geçirilmesi, yazıda ele alınan başka bir konudur. Daha sonra alışveriş merkezleri konusunda *Gruen Katsayısı* açıklanır. Ardından samimiliğin yabancılaştırılması, anı tıka basa doldurma meselesi gibi günümüz problemlerine değinilir. Pazarlamacıların insanlara manevi olanı değil, maddi olanı seçmeye yönlendirme gözbacılığına yönelik açıklamalar da dile getirilir. Daha sonra içsel değer bakımından zengin olmanın önemi ve yollarına yer verilir. Son olarak, gönlün zengin olma durumu ve dolayısıyla cihanın sebeplerine meyletmemek gerektiği eklenir.

Bir sonraki yazıda yazar, arkadaşlığın teknolojik aletlerle dönüşen anlamına değinmek istediğini belirtir. Bu bağlamda modern çağda yaşanan dostluğun nasıl olduğuna, bu duruma sebebiyet veren şeylere, sanal ve gerçek dostluk ilişkilerine ve internet kuşağında yaşanan yalnızlık hissine değinilmiştir.

Güzellik konusu, sonraki yazıda ele alınmıştır. Dolayısıyla güzelliğin nasıl algılandığına, nerede olduğuna, hangi gerçeği açığa çıkardığına bakılır. Ardından modern çağda güzellik anlayışının da değiştiğine, güzelliğin mükemmellik yönünden sorgulanmasına, günümüzdeki kendine aşırı odaklanma halinde görülen güzellik algısına, sanal ve gerçek dünyadaki “ben” in farklılıklarına ve *gerçek güzelliğin* ne olduğuna yönelik açıklamalar yapılır.

Modern ve geleneksel tıp farkı anlatılarak insanların nasıl bir yol çizdiğine ve ne şekilde muamele görmek istediklerine ve memnun olunmayan durumlara geçilir. Ardından modern çağın “sağlıklı yaşam” dayatmasına ve

Kadim Bilgilerde Hastalık ve Sağlık açıklamasına yer verilir. Daha sonra kapitalizm sonucu değişime uğrayan doktorluk mesleğine, modern çağ insanının yaşadığı sıkıntılı hallere, değişime maruz kalan hasta ve hekim ilişkisine ve sağlığın kendi amaçlarıyla tanımlanması gerektiğine değinilir.

Mutluluk / mutsuzluk üzerine kaleme alınan son yazıda; insan hikayesinde mutsuzluğun tarihine, gerçek ve modern mutluluğun ne olduğuna ve sonuçlarına yer verilir. Ardından modern çağ insanının büyük beklenti içinde olduğu *maddi hazlara karşılık manevi hazların* yüceliğine ve güzelliğine değinilir. Daha sonra her insanın kendine göre mutluluğu yorumladığına, insanın hayata karşı beceriksizliğinin sebeplerine, mutluluğun sağlanmasına yönelik birkaç formüle ve modern çağda insanların farklı ruhsal sıkıntı ve olumsuz hisler yaşamasına sebep olan durumlara bakılır. Son olarak, daha anlamlı ve insanca bir hayat için yapılabilecekler üzerinde durulur.

1. 2. 2. 11. Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez²²

İlk baskısı Ekim 2012, on beşinci baskısı Şubat 2021 yılında yapılan eser, Timaş Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap; ön söz, altı ana bölüm altında alt başlıklar ve indeksten oluşmaktadır. Yazar eserini annesi Nuran Sayar'a ithaf ettiğini belirtir.

Yazar *Dip Noktası* isimli ilk bölümü dünya genelindeki savaş ve katliamlardan birkaçına değinerek kaleme almış olup, daha sonra insanlar arası iyiliğin, merhametin ve dinlemenin önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla bu belirtilen sıra gözetilerek kitap tanıtımı yapılacaktır.

Sayar, ilk yazısında Filistin'e yapılan savaş konusunu ele alır ve yazar bu zalimce eyleme dair üzücü ve yoğun hislerini aktarır. Daha sonra ego fazlalığının çağımızı sardığı gerçeğine değinen yazar; komşular ve aile bireylerinin birbirlerine besledikleri düşmanlıklar üzerinde durur. Bu kez de Mardin Bilge köyünde yapılan katliama yönelik eleştirilerini dile getiren

²² “*Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez*” bir protest şarkıcısı olan Tom Waits'in sevdiği bir şarkısından alınma bir söz (Sayar, 2021: 79).

yazar, zalimlerin bu eylemi niçin yaptıklarını sorgular ve bu gibi durumları önlemek adına ne yapılması gerektiğini anlatır. Bir sonraki yazıda Temmuz 2011 yılında Norveç'te gerçekleşen katliama yer verdiği gibi, Avrupa'nın ne gibi durumlarla mücadele halinde olduğuna, bu olayın ortaya çıkma yolundaki etkenlere, sosyal psikoloji yönünden olayın değerlendirilmesine ve katliamı gerçekleştiren katilin bireysel psikolojisine dair açıklamalar yapar.

Bir sonraki yazıda, günümüz insanının tam da istediği şeyleri yapmaya yöneldiği modern çağda, depresyonun hâlâ varlığını sürdürmesini sorgular. Daha sonra yazar bir toplantı için ABD'ye gittiğini ve burada iki büyük üstadı dinlediğini hayranlıkla ifade eder. Bu bağlamda San Fransisco üniversitelerinin nitelikli ve güzel oluşunu anlattığı gibi, Türkiye'nin önemli meselelerinden birinin bu olduğunu belirtir.

İngiliz halkı üzerinde yapılan bir çalışmadan yola çıkarak başladığı başka bir yazıda, ülkede yenilenen on emiri aktarır. Bu bağlamda hayat, anlam, mutluluk, acı gibi olgu ve duygular üzerine yazar görüşlerini dile getirir.

İyilik üzerine kaleme alınan başka bir yazıda; iyiliğin faydaları, iyiliğin daha fazla yayılması ve anlatılması yönünden adımlar atılması salık verilir. Modern çağın hız kültürüne karşılık, yavaşlıkla sabır duygusunun içimizde olgunlaşacağına ve farklı ruhları görebileceğimize dair kısa bir yazı da eklenir.

İnsanın kendi hikayesinin, ötekinin hikayesini dinlemek ve anlamakla belirebileceği üzerine de başka bir yazı yazılmıştır. Dolayısıyla ötekinin yaşantısına saygı duyulması gerektiği söylenir. Bağlantılı olarak, dinlemenin önemine değinilirken, ötekine karşı değer ve sadakatin dinlemekle verilebileceğinin altı çizilir.

Merhamet hakkında kaleme alınan son üç yazıda, ilk önce Gazze ablukasını kaldırmaya meyleden geminin saldırıya uğraması neticesinde, merhametin ve direnişin önemi ve güzelliği övülür. İkinci olarak, merhametten yoksun olan dünyada merhametin yeniden nasıl geliştirilebileceği ele alınır. Bu bağlamda merhamet duygusunu geliştirmek adına birkaç adım sıralanır ve açıklanır. Yazar ardından dört pratik öneri ile

yazıyı sonlandırır. Üçüncü ve bölümün sonu olarak, *Nisan 2011 Kutlu Doğum Haftası Açılış Konuşması* metninin yer aldığı yazıda; merhamet ve acıma duygusunun birbirinden farklı oluşuna, merhametin içinde empati duygusunun var olduğuna, merhametin asli koşullarına ve öteki ile bağlantısına, evde / okulda / siyasette merhametin nasıl kazandırılacağına dair konular üzerinde önemle durulur.

Kayıp Zamanın Peşinde başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, ilk üç yazı yazarın ziyaret ettiği üç yere dair hatıraların yer aldığı yazılardır. Dolayısıyla ilk olarak Montreal şehri, yazarın kendi yaşantısı hakkında anılarını paylaştığı ve bir etkinlik için geldiği yer olarak anlatılır. Daha sonra yazar bu kez ilk gençlik ve sonraki olgunluk evrelerinde ziyaret ettiği Kurtuba hakkında anılarını ve hislerini anlatır. Sonrasında bir davetli olarak konuşma yapmak üzere gittiği şehre, Pamukova'ya yönelik anılarını dile getiren yazar, yazısının devamında irfan sahibi insanlardan alıntılar aktarır.

Yazar insanın kendini ötekine ne kadar açtığı konusuna yer verdiği bir başka yazısında, insanın aşinalık yaşadığı hallere, yabancı bir insanla sürekli ilişki içinde olmanın kişiyi değiştireceğine ve insanın biricikliğine yer verir.

Sonraki yazı, bilim adamlarının bazı yönelimlerin genini araştırdıkları üzerinedir ve yazar bu yönetime karşıt olan görüşünü açıklar.

Bir sonraki kısa yazısında ise yazar yola, yolculuğa ve yolcuya yönelik görüşlerini dile getirirken, insanın bu süre boyunca macera ve olgunluğa şahitliğine değinir.

Serinliğin tiranlığı olarak “cool” olmak konusuna geçilirken, bu durumun günümüzde her yerde, özellikle ekranda ve aşkta görüldüğü açıklanır.

Yazar bu kez Amerikalıların pozitif düşünceye yakınlığını açıklayarak, bu durumun nedenleri ve sonuçları üzerinde durur. Dolayısıyla pozitif yalanlara yaslanıp yapay bir hayat yaşanacağına, gerçekliğe yönelip dünyadaki asıl amaca ulaşmanın daha evlâ olacağının altını çizer.

Birçok kişisel gelişim kitapları hakkında eleştirinin yapıldığı başka bir yazıda, bu kitapların en tanınanı ele alınır. Dolayısıyla modern toplumun

hızına ayak uyduran bu gibi kitapların amacı ve okuyucuları üzerinden açıklama yapılır. Sonrasında ıstırabın insan hayatındaki önemine bakılır ve ıstırabın göz ardı edilmesi gerektiği görüşü eleştirilir. Bu bakımdan üretken olan / olmayan ıstırap açıklamaları yapılarak, ıstırabın faydaları üzerinden farkındalık sağlanması amaçlanır.

Derneğe davet edilerek gittiği İstanbul varoşlarından birisindeki mutsuz insanları gören yazar, bu durumdan ilhamla yazısını kaleme almıştır. Dolayısıyla modern çağ insanının da acı çekebileceğini ve mutsuz olabileceğini de göz önüne alarak, bu hallerin insanı olgunlaştırdığı ve daha huzurlu kıldığı üzerinde durur.

Yazar bu kez de bilimsel bir zihniyetin yaygınlığını söyleyerek, bilim dünyasının olumlu taraflarına ek olarak olumsuz taraflarının da olduğu gerçeğini hatırlatır.

Hayatı yavaşlatma tüyoları verilen başka bir yazıda, hayatı dolayısıyla anı güzel ve anlamlı bir şekilde yaşamının ipuçları anlatılır. Bu bağlamda zenginleştirilen anlar ve içindeki zaman arası ilişki ele alınır.

Şiddet ve terörün ayyuka çıktığı zamanlarda insanlarda soru ve kuşkuların artma durumu, değinilen başka bir konudur. Bu bakımdan terör yandaşlarının bu toprağın çocukları olduğu gerçeği anlatılarak insanlar arası dayanışmanın sürdürülebilir olması gerektiği söylenir.

Bölümün son yazısında yazar kendi yaşantısından örnek vererek, yaşanan her bir şeyin yazılmasından ziyade gerçekten egolarını hiçe sayan önemli adamların ve onların eylemlerinin daha kıymetli oluşuna değinmiştir.

Sekiz kısa alt başlık halinde kaleme alınan *Temel Parçacıklar* isimli üçüncü bölümde ilk olarak ümit ve inancın diri kalmasını dileyen yazar, anılarından örnekler vererek Ramazan ayının neşesine, dolayısıyla inancın neşeli oluşuna değinir.

Futbol takım taraftarlığının başarı sağlaması ile özel hayatların bağlantısı, ele alınan başka bir konudur. Dolayısıyla takımın kendini yüce ve iyi bulması sonucu oluşan kaba dilin var olabileceği anlatılır.

Bir diğerk yazı grip virüsüne yakalanıp da evde kalan yazarın kendinde ve ailesinde fark etmeye fırsat bulduğı bazı şeyleri ve çelişki yaşadığı durumları anlatması hakkında kaleme alınmıştır.

Modern çağdaki benlik açıklamalarından yola çıkılarak Türkiye’de sosyal değişim gösteren birkaç şeye dair açıklamalara geçilir.

Bir başka yazıda, cip ve siyaset ilişkisine örnek olarak verilen cipli, başörtülü kadının maruz kaldığı eleştirel söylemler üzerinde durulur. Dolayısıyla tevazu sahibi olmanın önemi anlatılır.

Yazar bürokrasiye yönelik eleştirilerini dile getirdiğı sonraki yazısında, bazı ideolojik yaklaşımların insan ruhunda yarattığı olumsuzluklara değinir. Sonrasında ruh krizi yaşanan şeyler üzerinde durulduğu gibi, ihtiyaç fazlasına gerek olmadığı ve toplumsal adaletin gerekliliğı konuları ele alınır.

Avro-Amerikan dünya görüşünün eleştirildiğı son yazıda, yazar bu görüşün önermeleri üzerinden kendi görüşlerini açıklar.

Üç alt başlık halinde oluşturulan *Sabret*, *Şükret*, *Seyret* başlıklı dördüncü bölümdeki ilk yazıda, pozitif düşünce eleştirisinden başlanarak anlamı bulma yolunda umudu diri tutmak, hayal kırıklığı yaşanabileceğini kabullenmek, yaşamdaki her bir deneyimi benimsemek, acıyla mücadele halinde olmak, karakter sahibi olmak ve farkındalıkla hareket etmek üzerinde durulur. Daha sonra yönsüz ideallerin sonuçlarına, insanın emin kılındığı yer hasretine, başarının seçim şeklinde algılanmasına dair konular hakkında açıklamalar yapılır. Dolayısıyla tam olmayan insanın mücadelesinde kararlılık sergilemesinin altı çizilir.

İkinci yazıda ilk olarak bellek ve anı kavramlarının açıklamalarına yer verilir. Devam eden açıklamaların ardından bellek ve sinema bağlantısına değinilir. Ardından *Nora için modern bellek* açıklamaları yapılır. İnternet teknolojilerinin yarattığı bazı olumsuzlukların modern bellekle olan ilişkisi, ele alınan başka bir konudur. Daha sonra bellek konusu hakkında bazı tartışmalar ve öngörüler düşünür ve araştırmacıların eserleri üzerinden görüşleri aktarılarak sunulur.

Bölümün son yazısı sükût ve sükûnet üzerine kaleme alınmış olup, bu konuda Nuri Pakdil'in görüşleri aktarılmıştır. Bağlantılı olarak, günümüzün hız ve gürültü sorunsalına karşılık yazarın eylem halinde oluşuna değinilmiştir.

Eserin *Ebeveyn Olmak* isimli beşinci bölümü beş alt başlık halinde oluşturulmuş olup ilk başlıkta teknolojinin bazı olumsuzlukları üzerinden erişkin kişi olmak istemeyen bireylerin sorunsalı dile getirilir.

Sonraki yazıda çocuk yetiştirme konusunda önceki çağlardan ziyade günümüz toplumundaki tüm söylemler karşısında ebeveynlerin kafalarının karışık olduğuna, dolayısıyla kaygılarına değinilir. Bağlantılı olarak modern dünyadaki fazla kaygılı ebeveyn tutumları ve çevrenin, medyanın çocuk üzerinde olumsuz etki yaratması konusuna bakılır. Dolayısıyla ebeveynleri bu duruma sürükleyen nedenler ve istekler üzerinde durulur. Sonraki yazıda ise günümüzde çocuklara sağlanan tüm imkanlara rağmen onların halen daha mutsuz olmaları ve bu durumun nedenleri ele alınır. Dolayısıyla bu durumda ailelere düşen görevler anlatılır. Bölümün son yazısına gelindiğinde, yazıda beynin yapısını etkilemesi bakımından yaşantıların önemine bakılır. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuk gelişiminde beynin bu yapısal unsurlarının önemli olduğunu öğrenmeleri gerektiği söylenir.

Kitabın son ve altıncı bölümü sonsöz ana başlığı altında kaleme alınmış olup, iki alt başlık şeklinde oluşturulmuştur. Bu bakımdan ötekiyle ilişki içinde olmanın önemi, hayatta anlamlı bir hikâye oluşturmayı ve tüm bunların oluşması için de iyimserliğe olan ihtiyacı, yazar ilk kısımda dile getirmiştir. İkinci ve son kısımda ise yazar kendisi ve hissettikleri hakkında birkaç şey söylerken, eserde ele alınan yazılarla ne söylemek istediğini kısaca belirtir.

1. 2. 2. 12. Bütün Şiirleri

Kemal Sayar'ın tüm şiirlerinin yer aldığı bu kitabının ilk ve ikinci baskısı 2017 ve 2019, üçüncü baskısı Şubat 2021 yılında yapılmış olup Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Şiirler ilk olarak “*Hızır ve Roza*”, “*İki Güneş*

Arasında” ve *“Ricat”* ismiyle üç ayrı kitapta basılmış olup, daha sonra hepsi bir eserde toplanmıştır. Ayrıca *“Hızır ve Roza”* adlı ilk şiir kitabında altı hikâye bulunmaktadır.

1. 2. 2. 12. 1. Biçim

Üç bölüme ayrılan eserin ilk bölümü *Hızır ve Roza* (1992) ismini taşımaktadır. Şairin serbest nazım ve vezinle kaleme aldığı şiirleri hayata bakış açısının birer yansımasıdır ve modern Türk şiirinin biçim özelliklerini kapsamaktadır.

Sayar kendi şiirsel yönünü imge ve çağrışımlarla desteklerken, gerek büyük / küçük harf uyumuna ve gerekse yabancı isimlere özellikle dikkat çekmiştir. Önemini vurgulamak istediği bazı kelimeleri (Rab, Allah, Kudüs vs.) ise her yerde büyük harfle belirtmiştir. Bazı şiirleri tamamen büyük harfle başlar ve biterken, bazıları küçük harflerle şekillenmiştir:

Kayboldu Kudüs

Nisan gözlü bir kızın bakışlarında

Nereye koşmalı şimdi, hangi savaşa (Sayar, 2021: 29).

Veya:

günahkâr bir anne bir arkadaş

sabah da nasıl mavi

martıların unuttuğu (Sayar, 2021: 42).

Yazarın şiirlerinde yabancı kelime kullanımına bakıldığında, üç ayrı bölümde de bu tercihini sürdürdüğü görülmektedir. *Highway*, *Eylülde Schizophrenia*, *Vita Brevis*, *Laissez Faire*, *Ex Nihilo* ilk göze çarpanlar arasındadır.

Hece ve harfler arasındaki boşluklar da şairin bazı şiirlerinde dikkat çeker. Şiirde bu biçimi kullanarak aslında vurgulamak istediği noktaların altını çizmek ister:

sağım acı solum gözyaşı ebe sobe

seni vahşi batının rintintini

hiç sev mi yo rum se ni (Sayar, 2021: 39).

Veya:

çır çır... parak kanatlarınızı

-dil bir c o n s e n s u s eylemliliğidir (Sayar, 2021: 43).

Kemal Sayar'ın şiirlerinde göze çarpan bir diğer özellik ise kelime ve mısra tekrarlarıdır. Özellikle mısra başında kullanılan kelimelerin tekrarı oldukça fazladır:

uzandım uzun ince olmayan ZAMAN'a.

uzandım kendi keyifli boşluğuma, kendimden

kendimi biriktirdim. meğer (Sayar, 2021: 48).

1. 2. 2. 12. 2. Üslûp

Kemal Sayar, şiirsel bir dil kullanarak kendi özgün tarafını ortaya çıkarmıştır. Şiirlerinde kullandığı dilin samimi, canlı ve estetik olduğu göz önüne alındığında, bu özgün tavrını konuşma üslûbuyla da sürdürdüğü görülür. Bu yolla Sayar kendi hislerini dile getirerek şiirsel yönünü ortaya çıkarır:

-şarlo'yu da öldürdün senamerika

hayır efendim ben o sıra caz

eyliyordum yahut piyano, yerin

yüzündeki hiç bir cinayetle ilgim yoktur (Sayar, 2021: 45).

1. 2. 2. 12. 3. İçerik

Kemal Sayar, kitaba ismini veren “*Hızır ve Roza*” başlıklı şiirinde, Sezai Karakoç'un “*Mona Rosa*” şiirine, Ahmet Haşim'in “*Göl Saatleri*”ne, *Anna Karenina*'ya değinmiş ve farklı yöntem ve anlatımla şiirlerine konu etmiştir. Şiirlerinin bazılarında hayata ve güncel olaylara dair ipuçları bulmak

mümkündür. Uzun yıllardır dünyanın gündeminde olan Kudüs meselesi “*Kayboldu Kudüs*” başlıklı şiirde ve diğer şiirlerde derin bir hisle anlatılmıştır. Kudüs'teki her çocuğun bir insanlık trajedisine doğduğunu söyleyerek, yaşanan acıları hissettirmeye çalışmıştır. Otoyollarda birbirinden habersizce süratle ilerleyen araçlar ve bu araçların arasında çılgınca koşan insanlar ve kendi mezarını otoyollara kazananlar ise “*Highway*” başlıklı şiirde anlatılmıştır.

Bir diğer dikkat çeken nokta ise şiirlerin çoğunda rastlanan dini kavramlardır. Rindlik, Kur'an, namaz, mürid, şeyh ve İsrail gibi kavramlar şiirlerin malzemesi olmuştur. Yine şiirlerde dini konularda yapılan telmihlere de rastlanılmaktadır. Kıtırmir ve uyku kelimeleri ile Ashab-ı Kehf'e telmih yapılmıştır. Şair bazen şiirlerinde Kadıköy vapurundan inerken yaşadığı hislerini tercümeyle girişirken bazen de sevmenin tarifini yapmaya çalışmıştır.

Sık rastlanan kavramlardan biri de ölümdür. Ölümün çeşitli durumlarda insanı sınamasına ve ölümün ayırdığı hayatlara değinilmiştir. Bunun örneği “*Senden Sonra*” başlıklı şiirde anlatılan, bir evladın vefat eden babasına duyduğu derin özlem ve hasret duygusudur. Baba ve oğul arasındaki uzaklık evlada derin bir sessizlik ve sevmenin aslında özlemek olduğunu öğretmiştir. Torunlarının dedelerine olan özlemi incelikli bir dille anlatılmıştır. Yine geçmişe duyulan özlemin anlatıldığı başka şiirlerde çocukluk dönemine, okul yıllarına gidilmiştir.

Şiirlerde yer verilen ortak kavramlardan biri de zaman mefhumudur. “*Tarihçe-i Hayat*” şiiri ise şairin sanki tüm duygu durumunu anlatan şiirlerinden biridir. Sayar şiiri yoğun hislerle yazmış ve dehr, zaman ve araf kavramları üzerine eğilerek farklı bir bakış açısı sunmuştur. *Hızır ve Roza* adı verilen bu ilk bölüm boyunca Kemal Sayar, öykü kitabında bahsettiği ve üzerinde durduğu bazı noktalara, ahenkli ve şiirsel bir dille yazdığı şiirlerinde tekrar değinmiştir.

Kitabın ikinci bölümü ise “*İki Güneş Arasında*” (1995) başlığıyla oluşturulmuştur. Şairin gönlü iki mehtap ve iki güneş arasında kalmıştır. Sevdiğini kelebeğe benzeten şair, biraz yağmurun da kimseyi incitmeyeceğini söyler. Daha sonra “*Rüknettin'in Kalbi İçin Kehanetler*” başlıklı şiiri yer alır

ve şiir boyunca Rüknettin'in kehanetlerini sıralar. Şiirde, Rüknettin ve doktorun konuşmalarına, kalplerini açmalarına, hislerinin tarifine şahitlik edilir. Cennet ve cehennemi inananlara karşılık kılana, Rüknettin ve doktoru konuşturana hamd edilerek şiir sonlandırılır. Daha sonra şair “*Yerler ve Yüzler*” ismini verdiği kısımda, Londra'nın Ölü Kızları'ndan, İngilizlerden bahseder. “*Atlantiğe Gidiyoruz*” ve “*Asya İçin Henüz Vakit Var*” şiirleri ile de bölümü anlamlı kılan mısralar kaleme almıştır. Son olarak “*Gölgeden Bir Güneş*” başlığını verdiği şiirinde şair, zâhidlerin yoluna, mâsivâ rüzgarına gitmek ister. Dünyanın kalabalığında artık taraftar olmak istemeyen bir insanın hislerini tercüme etmeye çalışır. Şair, *İki Güneş Arasında* adlı bölüm boyunca, aşkın ve hayatın sırrına vâkıf olmuştur ve bunu her şiirinde farklı açılardan sunmayı başarmıştır.

Kitabın üçüncü ve son bölümü *Ricat* (2003) ismiyledir ve bu bölümde kaleme alınan şiirlerde, şairin dünyaya bakış açısı, yaşama karşı tavrı ve bilinçli bir birey olarak savunduğu görüşleri şiirsel dille aktarılmıştır. “*Zeyl*” başlıklı şiirde, gurbet olarak değerlendirilen dünyaya aldanmamak gerektiği vurgulanmıştır. Ahenkli ve şiirsel bir dille yazdığı şiirlerinde şair telmihlere çokça yer vermiştir. Şair, Mevlânâ ve Şems'e telmih yaparak, “*Şems'i Ararken*” şiirinde Konya'nın çarşısında Şems'i aramaktadır:

Ve sonra şehre dağıldık

Bir yangını izleyerek

Ve durarak akasyalarda, şehre dağıldık (Sayar, 2021: 163).

...

Madem efendimiz güneşini bizden çekti

Bir ah yankılanır Konya'nın çarşılarında (Sayar, 2021: 163).

...

Şimdi Şems'i arıyoruz Konya'nın çarşılarında

Sayın ki kendimizi arıyoruz

Maddeden mânaya bir yol

Kabuktan öze bir dehliz arıyoruz

Kalbleri okuyan bir giz arıyoruz

Aşk bahsine bir şehrengiz arıyoruz (Sayar, 2021: 163).

“*Mecnun’un Diliyledir*” şiirinde ise Leylâ’ya duyulan aşk dile getirilir:

Kaynayan yer, kanayan yara, dilde tuzlu tadı olmanın

Gitmenin şehveti, şehâdeti çöllerde kaybolmanın

Alna düşen bir perçem gibi tuhaf ve kayıtsız yarın

Senin adını anar, ruhundan istimdâd eder Leylâ!

Sen ki yola aşkın adını anarak koyulmanın

Bir sarhoşluğa düşüp de ansızın ayılmanın

Çatallı dilisin Leylâ. (Sayar, 2021: 171).

Şairin bir psikiyatrist olduğu hatırlandığında, kendinden bir iz taşıyan “*Dans Eden Psikiyatristler*” şiirini kaleme alması oldukça doğaldır. Bu şiirde, herkese derman olmaya çalışan psikiyatristlerin kendilerini de iyileştirebilme güçlerinin olmasını dilemektedir. “*Dağılan Bir Orduya Resimler*” şiiri ise oldukça duyarlı mısraların kaleme alındığı, dünya görüşlerinin sıralandığı bir şiirdir. Şiir boyunca, insanın değdiği her yerin küle dönüşmesinden, insanlığa bir Nuh’un gemisinin gerektiğinden ve yanlış zamanda yanlış yere denk gelmiş olmaktan yakınılmaktadır.

“*Tv Çağı*” şiiri günümüz çağının tartışmalı konularından birini konu edinmiştir. Şaire göre insan kendi sesini duyamıyorsa biri televizyonu açık unutmuş demektir. Çünkü sözler hiçbir yere uğramamakta, kimse kimseyi anlamamaktadır. “*Dört*” isminin verildiği şiirde yine savaşın zalimliğini, ölümün acısını, kaç evladın daha ölmesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. “*Montreal Mektupları*” isimli uzun şiirde şair Kürnberger, Lübnan, Eskimolar ve McDonalds gibi kavramlara değinerek yaşamın güncel

konularından bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Yine Doğululara değinen şair, onların hoyrat, sevdalı ve ıstıraba ayarlı olduklarını dile getirmiştir.

Görüldüğü üzere birçok şiirde şair, çağın gündemdeki konularını ve evrensel değerleri kendi bakış açısı ile yorumlamış ve yazdığı birçok şiir ile hem estetik haz vermiş hem de düşündürmüştür. Bir başka şiiri “35” ismini almıştır ve şair bu şiirde otuz beş yaşına kadar neler yaptığını, nasıl bir hikâye meydana getirdiğini düşünmüştür. Şiir boyunca kendini sorgulayan şair, en sonunda hayatın tek sırrının Tanrı’yı özlemek olduğu kanısına varmıştır. Yine “*Ex Nihilo*” adını verdiği şiirinde de nefesine seslenerek içini döken şair, içsel bir sorgulama yapmıştır. Bu bölümün bir başka şiiri ise “*Dua*” başlığı altında kaleme alınmıştır. Şair yürekten gelen yoğun hislerle, insanı duygusal yönden etkileyen ahenk dolu bir dua kaleme almıştır. Şiir boyunca içten bir yalvarış ve çaresizlik göze çarpmıştır.

Kemal Sayar, bütün şiirlerinde farklı konuları tema edinmiş ve şiir dilini kullanarak etkili anlatımlar sağlamıştır. Bazı şiirlerinde psikolojik buhranlarını anlatan şair, diğerlerinde gündemdeki konulara değinmiştir. Bazılarında dinsel öğeleri öne çıkararak duanın ve hayatın hakikatinden bahsederken, bazı şiirlerinde oldukça soğukkanlı ve ciddi bir anlayışla evrensel değer ve doğruları savunmuştur.

1. 2. 2. 13. Beni Sessiz De Sevebilir Misin?

İlk ve ikinci baskısı Ocak 2019, üçüncü baskısı Mart 2021 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır. Kitap; ön söz ve kırk yedi küçük başlık halinde deneme yazılarından oluşmaktadır ve yazarın diğer kitaplarıyla kıyaslandığında farklı resimler yoluyla içerik zenginleştirilmiştir.

Yazar ilk yazısına giriş yapmadan önce “*Sessiz*” başlıklı şiirini ekler. Ardından yazar arkadaşının aşk derdini örnek vererek, aşk hakkındaki görüşlerini dile getirir. Bu bağlamda günümüz âşık ve aşklarının özelliklerini sıralar ve dolayısıyla sessizliğin aşkta da çekip gidişine, hız ve gürültünün aşk anlamını yok ettiğine değinir.

Yazar sevmenin orada olmak olduğunu söylediği ikinci yazısında, insanın kendini ve ötekini sevmesiyle başlaması gerektiğini söyler. Daha sonraki yazısında bu durumla bağlantılı olarak insanın kendine bir yol aradığı, bu yolun barışa, sevgiye ve dostluğa açıldığını ifade eder. Başka bir yazıda ise insanın doğru benlikleriyle kabullenilme gereksinimini ele alır. Sonrasında insanın bazen kendine ihanet etmesinin, başkasının övgüsüne yönelik olduğu gerçeğini anlatır.

Bir başka konu olarak yazar, insanın yaralarıyla yüzleşmesi gerektiğine, öfkenin sürdürülmemesine, affetmenin olumlu etkilerine dair kısa ve öz açıklamalarını kaleme alır. Başka bir yazıda ise bu konuyla bağlantılı olarak bazı insanların yaşadığı hayal kırıklıklarına karşı tahammülsüzlük ve bu duruma katlanamayış üzerinde durur.

Sayar, hayatın akışına katılamayan insanlarda ortaya çıkan ruhsal sıkıntı haline, bir başka yazısında yer verir. Bu konuyla bağlantılı olarak da geçmişten modern zamana mutluluk anlayışının değiştiği üzerinde duran yazar, yalnızca onaylanma için yaşayan insanlardan bahseder ve bu bakımdan özgürleşmenin nasıl sağlanacağını ele alır. Bu bağlamda kendimizi daha mutlu hissetmenin yollarını sıralar.

Yazar farklı konular olarak da bir olma biçimi olarak güzellik kavramının ve insanın en başta kendine kıydığının üzerinde durmuştur. Aksi olarak yazar çirkinliğin tahrip edici özelliğine de değinmiştir.

Tevazu kavramından, bu kavramın özelliklerinden ve tevazu sahibi insanlardan da bahseder. Sonrasında başka bir yazıya başlamadan önce ilk olarak bir hikâye anlatır ve tevazunun öğrenmekle alakalı yönünden ayrı insanın kendini yenilemesiyle de ilgili olduğu üzerinde durur. Bu bağlamda yazar zihinsel canlılığın nasıl sağlanması gerektiği üzerinde yoğunlaşır.

Bir başka yazısında yazar çağımızın artık kendini geliştirme çağı olduğunu, bu yönde çaba harcarken de aşırıya kaçmamayı ve başarıların yanında yenilgilerin / kusurluluğun da kabul edilmesi gerektiğini söyler.

Bir sonraki yazıda, gürültü ve uyuşma çağında yaşadığımız anın bütün bir şekilde yaşanmaması ve varlığa yöneltlen ıstırabın kabullenilmemesi ele

alınır. Dolayısıyla sessizliğe dönmemiz gerektiği ve bu bakımdan kelimelerin önemli yeri olduğu açıklanır.

Bir başka yazıda, insanın kendi duygu, düşünce ve sorunları üzerinde aşırı düşünme konusu ele alınır. Ek olarak sonraki yazılardan birinde de bu kez başkalarının düşüncelerine aşırı önem veren insanlara değinilir.

Yazar bu kez acının kutsanmasından ziyade hayatımızda bazı talihsiz olayların olabileceğine, bu kapana kapılınca çabayla kurtulmak gerektiğine değinir. Sonrasında da insanın yoluna çıkabilecek olan olumsuzlukları sorgulamak yerine onlardan bir şeyler öğrenme gayreti içinde olunması gerektiğini ekler. Başka bir yazıda ise her insanın zaman zaman yaşayabileceği yıkılmalar olduğu, dolayısıyla her yıkımın sonunda umudun yeniden kendisini göstereceğini söyler.

Farklı bir başlıkta, şükran duygusuyla birlikte varlığın anlam kazandığı, çoğu latife ve oluşların bu yolla görüleceği üzerinde durur. Başka bir yazıda da önemli duygulardan biri olan kanaatten bahseder. Dolayısıyla yazar daha aza sahip olmakla ve daha sade bir hayat seçmekle mutluluğun geleceğini söyler. Aksi olarak da hırs ve tamahkarlığın olumsuz etkilerini ele alır.

Geçmiş ve geleceğe sığınmak ve olumsuz etkilerine maruz kalmak yerine, bugünün hakkını vererek yaşamak ve anıların insanı güçlü hale getirdiğine inanmak, altı çizilen başka bir konudur. Yazar devamında yine, kendi arkadaşıyla iletişimini de örnek vererek, bugüne ve ana dikkat kesilmenin ne kadar önemli ve anlamlı olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra dikkatsizliğin olumsuz etkilerini de ele alır. Daha sonraki başka bir yazısında ise, hayatımızdaki güzellik anlarını elden kaçırmamamız gerektiğini ve ruhu iyileştirme noktasında güzelliğin önemini belirtir.

İnsanları tanıma gayretimizin zayıflığı konusu, bir sonraki yazıda ele alınır. Dolayısıyla ötekinin varlığına dayalı saygımızın önemi üzerinde durulur.

Bir sonraki yazıda, insanın kendini ve haddini bilmesiyle yüceleceği, gerçekçi bir bakış açısına sahip olacağı ele alınır. Dolayısıyla bir ihtimam ve

tahammül ahlakına sahip olmamız salık verilir. Daha sonrasında ise insanın gelişmesinin çevresinde iyiliğin yayılmasına emek harcayarak olacağına değinilir.

İnsanın insana sığınak olduğu, başka hayatların ve görüşlerin kendi hayatımızı zenginleştireceği görüşü ele alınan başka bir konudur. Bu bağlamda empatinin ben ve öteki açısından önemi ve empati yapma yönünde merhametin değeri anlatılır.

Bir hikâye anlatıldıktan sonra günümüzde yaygınlaşan bencilliğe karşı nezaketin insana ve dünyaya kattığı güzellikler ele alınır. Dolayısıyla insana saygı göstermenin, onu dinlemenin öneminden bahsedilir. Hemen sonrasında ise insanın insana karşı nezaket göstermesine ek olarak, tabiata ve kâinata da saygı göstermesi gerektiği üzerinde durulur.

Bazı insanların mükemmeliyetçi tavır sergilemesi, ele alınan bir başka konudur. Bu yüzden mükemmel olma yolundaki yanılsamalardan kurtulmak gerektiği, aslolanın ruh mükemmelliği olduğu söylenir.

Sonraki yazısında bilinçli bir farkındalıkla gerçek bir cömertlik olabileceğini söyleyen yazar, kendi yaşantısından örnek vererek, farklı yönlerden başka insanların faydalandırılabilceğini dile getirir. Kitabın sonlarına doğru yaklaşırken yazar artık hayatta ne yapılabilirin cevaplarını okuyucuya sunar. Son başlıkta ise yazar, karanlıktan aydınlığa çıkma noktasında mizah duygusunun önemi üzerinde durur. Dolayısıyla mizah duygusu gibi dengeli düşüncenin de zorluklarla mücadele etmedeki rolünü anlatır. Ardından ilişkilerin daha düzenli ilerleyebilmesi için kendi duygularımızı denetlemenin önemini ele alır ve önceki yazıda olduğu gibi bazı tavsiyeler salık verir.

1. 2. 2. 14. Başı Sınuklar İçin Kılavuz

İlk baskısı Mayıs 2019, on yedinci baskısı Ocak 2021, on sekizinci ve on dokuzuncu baskısı Nisan 2021 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Sayar, Fuzûlî'nin "*Sitemin taşıyla başı sınuk bedeni şikeste Fuzûlî'yim / Bu alâmet ile bulur beni soran olsa nâm u nişânımı*" beytinden

ilhamla eserinin başlığını oluşturmuştur. İçindekiler; *Başı Sınuklar ve Kalbi Kırıklar İçin Önsöz*'den, dört ana başlık altında farklı alt başlıklardan ve sonsözden oluşmaktadır. Kitabına; “*Dünyaya düşmekle başı yarılanlar ve kalbi kırılanlar için bu kitap.*” (Sayar, 2021: 9) ifadeleriyle başlayan yazar, “*Başı Sınuklar İçin Kılavuz, birlikte iyileşme arzusuyla kaleme alınmış denemelerden oluşuyor. Her yazı, hem kendi ruhuma hem de başka yaralı ruhlara yazdığım birer mektup.*” (Sayar, 2021: 11) sözleriyle de eserinin tanıtımını yapmıştır.

Yazar *Başı Sınuklar İçin Kılavuz* isimli ilk bölümde farklı durum ve olaylardan dolayı hüznü ve çaresiz olan hastalarının duygu durumlarından yola çıkarak yalnızlığa ve kozmik yalnızlığa, tevekkül ve teslimiyete, duygusal yalnızlığa, insanın bağ kurma ve tamamlanma isteğine, hüzne, kelimelerin gücüne, varlığa, sevmeye ve sevmeye, Tanrı ile olan bağa, umuda, hayata talip olmaya, gerçekçi olmaya, kaybetmekten korkulduğuna, rekabetçi bireyciliğe, yenilgiye, hayatın özüne dair değerlere, eşitsizliğe, normal olmanın abartılışına dair görüşlerini ele alır. Bu bağlamda yazar karanlıktan kurtulmanın ve kalbi genişletmenin yollarını dile getirir.

Başka bir yazısında ise yazar gerçek soylular olarak tanıttığı iyilerin varlığından bahseder ve iyiliğe, diğerkamlik ve vicdana, empati ve sosyal empatiye, acıya, kabullenişe, maneviyata, merhamete ve ahlaki kayıtsızlığa vurgu yapar. Yazarın modern ruha ve dünyaya olumlu sonuçlar katan güzellikten bahsetmesi, bir başka konudur. Dolayısıyla güzellikle yaşayan kişinin dünyaya ve yaratılanlara bakışının değiştiğini söylediği gibi, çirkinliğin de olumsuz yönlerini anlatır.

Bir başka yazıda, insanların ilişki içine girerken yaşadıkları tereddüt ve korku hallerine vurgu yapar. Ardından “Kendin kalmak” üzerinde duran yazar, zihnimize alınan şeylere dikkat etmemiz gerektiğini söyler.

Bu bölümün son yazısında ise yazar, dünyada yaşamaya değer hiçbir gücü ve umudu kendinde bulamayan ve bonzai içen bir genci dinleyerek ne yapılması gerekebilir üzerinde durur. Dolayısıyla çocuğun duygu ve düşüncelerinden yola çıkarak kötülük, ölüm, anlam ve önem duygusu ve gaye kavramlarına vurgu yapar.

Ben Orucu başlıklı ikinci bölüme bakıldığında, öncelikle tevazu üzerinde önemle duran yazar, ilmi tevazuya, kültürel tevazuya ve en önemlisi insanın kendini unutma haline yer verir. Dolayısıyla mütevazı insan / ruh özellikleri üzerinde durur ve “ben” demekten ziyade “biz” deme yolunu anlatır.

İkinci başlıkta şehrin tüm kargaşaları arasında bulmakta zorluk çekilen sessizlik ele alınır. Bu bağlamda ruhların yersiz yurtsuz kaldığına, helal haram seçimine ve nefis sorgulamasının gerekli olduğuna değinilir.

Başka bir yazısında yazar, insanın kendisini bulması ve bilmesinden önce düşünce hayatının önemi ve bu duruma etki eden şeyler üzerinde durur. Ardından insanın kendini kandırmasına, “bilgi ve davranış körlüğü” açıklamasına, gücün etkisine yer verir ve bu bağlamda nefis terbiyesinin, faziletli bir bilince sahip olmanın, kendini bilmenin ve dolayısıyla içgörünün öneminden bahseder.

Yazarın kendi hayatındaki arkadaşlarından da örnek vererek dostluğun önemini anlatması, bir başka konudur. Sonrasında ise modern dünyada yapılan arkadaşlıklara yer verilir ve dolayısıyla hakiki dostluğu oluşturan özler, değerler anlatılır.

Bir sonraki başlıkta var olma ve onaylanma ihtiyacı karşılanmayan bireylerin ne kendisine ne de başkasına karşı sevgi besleyememelerinden bahsedilir. Ardından sosyal medyanın birey ve benlik üzerindeki etkileri ele alınır ve anlam için bağın önemi üzerinde durulur. Bu bağlamda narsisizmin, teknolojik gereçlerin ve ölümle yüzleşememenin bağı koparma etkisi anlatılır.

Benliğin sürekli olmadığı gerçeğiyle yazısına başlayan yazar, bu durumun sebepleri üzerinde ayrıntılı şekilde durur. Hız, haz ve endişe çağının, tükenmişliğin, değişimin, rekabetçiliğin, depresyonun, bencilliğin, küreselleşmenin, kapitalizmin, servet düşkünlüğünün, maddeciliğin vs. benliği, ruhları ve kısaca bireyi mahvedişleri üzerinde durur. Bu bağlamda bir sonraki başlık altında modern dünyadaki hıza karşı yavaş olmayı salık veren yazar, hangi değerlerin kaybolduğunu, nelerin unutulduğunu ve ne yapılması gerektiğini anlatır.

Yazar bu kez modern hayatın öne çıkardığı başarı konusunu ele almıştır. Bu bağlamda başka insanların gözünde iyi olmak amaçlı olan ve başarı odaklı mükemmeliyetçilik ve bu durumu benimseyenler üzerinde durulur. Dolayısıyla yazar ebeveyn ve çocuklar üzerindeki bu baskı karşısında ne yapılması gerektiğini anlatır.

İkinci bölümün son alt başlığında ise yazar, dindar olmadaki vesveseden yola çıkarak, hocaların ürküttüğü ve şüpheyi düşürdüğü insanların çokluğuna değinir. Sonrasında yazar modern tekfir konusunu ele alır. Bu bağlamda olgun insana, imana dair görüşlerini aktarır.

Kibrit-i Ahmer isimli üçüncü bölümde yazar ilk olarak evladını kaybeden bir annenin acısından ve sorgulayışlarından yola çıkarak benlik, teslimiyet, mutluluk, anlamsız hayat, sevgi ve haset konularını anlatır.

Ölüme dair genişçe bir yazının yazıldığı bir diğer başlıkta yazar, ölümün kadim geleneğimizdeki yerini, hayatla iç içeliğini, ölümün insana ve şehre kattığı değerleri anlatır. Dolayısıyla Batıdaki ve Osmanlı geleneğindeki ölüm ve mezar anlayışlarını ele alır. Ardından modern çağda ölüm ve modern insanın ölüm karşısındaki tavrı hakkında bilgi verir. Bir başka başlıkta yazar yazısına pişmanlıkla ilgili görüşlerine yer vererek başlar ve daha sonra etkilendiği bir kitaptan bahsederek bu yolla ölümden, hastalıktan ve sağlıktan, gerçek bir hayat için ne yapmamız gerektiğinden bahseder.

İyi, anlamlı ve mutlu bir yaşam üzerine kaleme aldığı sonraki yazısında, iyi hayatın yöntemlerini ele alır. Bu bağlamda insanın dünyadaki yerini bilmesi, ölümlülüğünü fark etmesi ve dünyada bir misafir olduğu gerçeğiyle hayatının her anını anlamlı yaşamasını anlatır. Daha sonra yazar, günümüz insanını umutsuzluğa yöneltten şeyleri ve modern çağda bu yöndeki problemleri ve yanılsamaları ele alır. Sonrasında ise iyi bir hayat ve sosyal katılım için karakterin erdemli kılınmasına yönelik görüşlerini dile getirir.

Bölümün son alt başlığında yazar tasavvuf ve tasavvufun amacı konusundan yola çıkarak, tasavvuf düşüncesinden kaynaklanan sufi psikolojisine değinir. Dolayısıyla fenâ ve bekâ ayrımını anlatır ve psikoterapinin daha çok tecrübe sağlaması yönünde tasavvufa dayanmasını açıklar.

Yürekta Bakağı başlıklı dördüncü bölüme bakıldığında ilk olarak affetmeye dair birkaç düşünürün görüşlerini eklemekle yazısına başlayan yazar; affetmeyi / affedememeyi ve bu durumların olumlu ve olumsuz sonuçlarını ele alır.

İkinci başlıkta hayatlarımıza etki eden barbar istilalarından bahsedilir. Bu bağlamda modern kültürde maddiyatçılığa yönelik reklam mesajlarına ve bu yönden çocukların korunmasına, tamahkarlığa, materyalizm ve mutluluk ilişkisine yer verilir. Ardından gerçek tatmini sağlama ve kendimizi sınırlama yolları anlatılır.

Bir sonraki alt başlıkta yazar modern çağla birlikte insanın kendini göstermeye çabalamasının, beğenilme arzusunun, dolayısıyla mahremiyetin ayaklar altına alınmasının gerekçelerini eleştirir. Bu bağlamda mahrem yaşantıların medyada ulu orta sergilenmesinin insana ve kişiliklere kattığı olumsuzlukları dile getirir.

Olma yolculuğunda yaşayışını devam ettiren insanın, modern kişiye dönüşmesinin ve kendisini her şeyden soyutlamasının etkileri bir sonraki başlık altında anlatılır. Ardından modern çağla birlikte ahlaki düzenin bozulması, mahrem ve özel alan ayrımının kalkması, dikkatsizlik ve mevcut olmama halinin yaygınlaşması, benlikle aşırı meşguliyet, küreselleşmenin olumsuz etkileri, kültürden soğumayı amaçlayan eserlerin varlığı, ani doyumun öne çıkması, ruha dayandırılan hak etme duygusu, olayların insanları duygu ve harekete yönlendirmesinin yok oluşu ve duygunun bırakılması konuları ele alınır.

Bir diğer başlıkta insanlar arasındaki ilişkiye genişçe yer veren yazar, dinlemenin ve konuşmanın uygun / uygun olmayan kurallarını ve olumlu / olumsuz etkilerini anlatır. Bu bağlamda gerçek bir sohbetin nasıl olduğuna, iletişimin esas kurallarına, Doğu kültüründe sessizliğin ima ettiğı anlama, modern toplumun ise sessiz olamayışına, iletişim eksikliğinin nedenlerine, sansasyon haberciliğine değinir.

Değişimden ve kapitalizmden etkilenen modern aile kavramı, ele alınan başka bir konudur. Dolayısıyla eski / şimdiki evlilikler karşılaştırılır. Değişime bağlı olarak da ev içinde çocuğun eğitimi konusu ele alınır.

Bağılantılı olarak yazar, modern zamanda ev kavramının da değiştiğine, bağların kopma sebeplerine, bireylerin de ona göre davranış sergilediklerine yer verir. Dolayısıyla aileyi sarıp sarmalayan şeyin ne olduğuna ve evin yuva haline gelmesi için ne yapılması gerektiğine bakılır.

Yazar bu kez kaygıyla birlikte büyüyen çocukları ele alır. Ahlaki yönden eksik bırakılan çocukların yetiştirilmesi gibi konuları, birçok eleştiriler eşliğinde anlatır. Bu bağlamda yazar birkaç önemli düşünürün görüşlerinden ve bazı çalışmalardan yola çıkarak bazı durumlara göre çocukluğun yeniden inşa edilmesine değinir.

“Yürüyen ölümler” tanımlamasıyla gece ekran başında saatlerini harcayan gençlerden bahseden yazar; göz temasının gerekliliğinden, bu oyunların gençleri nasıl bu kadar cezbedtiğinden, dolayısıyla dikkat ve sevginin gerekliliğinden bahseder.

Yazar başka bir başlık altında eğitim konusunu ele alır. Modern eğitimin yalnızca başarıyı sağlama amaçlı yanlışlarını dile getirir. Dolayısıyla yalnızca sınav ve sonuçtan ibaret görülen eğitimi eleştirir. Ardından yazar doğru bir eğitime yönelik görüşlerini dile getirirken, eğitim hakkındaki iki hatırasından bahseder.

Yazar sonsöz niyetine “*Dünyanın birbirini arayan ruhlarla dolu olduğu*” (Sayar, 2021: 286) gerçeğini hatırlatır ve bu insanların duygu durumlarındaki benzerlikleri okuyucuyla sohbet eder gibi anlatır.

1. 2. 2. 15. Kayıp Arkadaş

İlk baskısı Şubat 2016, dördüncü baskısı Aralık 2018 ve beşinci baskısı Eylül 2021 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır ve yirmi sekiz deneme yazısını içermektedir.

Yazar eserinin büyük bir kısmında her açıdan yapılan saldırılara, zulümlere, facialara ve dolayısıyla siyasete dair görüşlerini kaleme almıştır. Bu bakımdan gizli kaydedilen telefon görüşmelerinin ve çoğu kayıtların ülkemizde kullanılmasını, ilk yazıda sorgular. Bu bağlamda mahremiyete yapılan saldırının kişi psikolojisi üzerindeki etkilerine bakar.

Rabia zulmünden sonra topluma egemen olan vurdumduymazlıktan da bahseder ve siyasi anlamda taraftarlığın empati ve erdeme muhtaç olduğunu söyler. Ardından Erich Fromm'un öne çıkardığı *grup narsizmi* kavramını açıklar. Daha sonra düşmanlık açısından biz ve öteki ilişkisine bakar. Sonrasında devlet eliyle uygulanan kolektifnarsizm'in Türkiye'deki yansımalarına değinir. *Radikal empati*'nin gerekli oluşundan bahsederek de yazısını sonlandırır.

Tape siyaseti'ne yönelik açıklamalarını bir sonraki yazısında kaleme alan yazar; katliam, darbe ve siyasi olaylar açısından politik söylentinin etkisi hakkında bilgiler verir. Bağlantılı olarak bu tarz söylemlerin insanın kendi görüşü ve yönelimi açısından değerlendirilişine yer verir. Daha sonra büyük dedikoduya karşı ne yapılması gerektiğinin altını çizer.

Siyasetin gündelik hayatı fazlasıyla meşgul etmesinin kitleler üzerindeki etkileri, bir sonraki yazıda ele alınır. Ardından *metafizik yurtsuzluk* konusu açıklanır. Sonrasında tüm anlatılanlara, geçmiş ve bugünün dönemlerine bakılarak halen daha kutuplaşmanın niçin var olduğu sorgulanır.

Yazar Soma faciasının politikaya, politik öfkeye ve çıkar ilişkilerine dönüşmesi yolunda yapılan eylemleri eleştirir. Bu bağlamda yas zamanlarının hakkının verilmesi gerektiğini savunur. Gazze saldırısı hakkında kaleme alınan sonraki yazıda ise; barbarların amaçlarına, bu olay ekseninde oluşturulan yanlış yönelimlere, Batı'nın bu olaydaki kibirli tutumuna ve boyun eğdirmesine dair açıklamalar yapar.

Yazar bu kez de IŞİD terör örgütüne yönelik açıklamalar yapmıştır. Dolayısıyla bu örgütün eylemleriyle neyi amaçladığı, ne gibi yıkımlara ve zihniyete sebebiyet verdiği ve ne tür sonuçlar doğurduğu üzerinde durur.

Bir sonraki deneme yazısında yazar ilk olarak *ben-sen* arasındaki ilişkinin nasıl kurulabileceğine bakar ve bu bakımdan "sen" in öteki olarak görülmesinden kaynaklı öfkeye değinir. Bağlantılı olarak yazar, teröre ve devrimcilere dayalı açıklamalarını yapar.

Geçmişe dönme isteğinin neye dayandığına bakılan sonraki yazıda, en bilinen bellek takıntısına, nostaljiye ve nostaljik ruh haline yer verilir.

Bağılantılı olarak başka bir yazıda ise, geçmiş ve geçmişte yaşanan acıları unutmamanın aslında bugünü üstlenmek olduğu gerçeğine yer verildiği gibi geçmiş ve bugün arasındaki bağlantı bu yolla anlatılmaya çalışılır.

Teröre yönelik lanetlerine devam eden yazar, bu kez de nihilist terör hakkındaki görüşlerini açıklayarak *insan hayatının kutsiyetini* önemle belirtir.

Öteki ile gerçekleştirilen ilişkinin her iki taraf açısından da önemsenmesi ve kişinin kendisi olarak kabullenilmesi ve dolayısıyla iyi konuşmanın gerçekleştirilmesi, ele alınan bir başka konudur. Yazar bu yazısının devamı niteliğinde olan sonraki yazısında ise, öteki ile doğru ve güzel bir ilişki kurmanın her iki taraf açısından da uygulanabilirliğini ve değerlendirmesini yapar.

Bir diğer yazıda, haysiyet sahibi olmanın önemi ele alınır ve insanın biricikliğini / haysiyetini kıran tutumların sonuçlarına değinilir. Ek olarak politikanın hayat bulmasında insana olan tavrının önemli bir etken olduğu üzerinde durulur.

Yine insanın var olmasının öteki ile mümkün olacağına değinilirken, sınırların insan hayatındaki önemine yer verilir. Daha sonra mültecilerin konumlarından bahis açılarak, hakiki bir sohbetin önemi ve insanların zihinsel açıdan mülteci oldukları hakkında açıklama yapılır.

Bir sonraki yazıya gelindiğinde insanın çeşitli var olma biçimleri olduğu belirtilerek, her ilişkiyle birlikte benliklerin yeniden var oluşuna değinilir. Ardından karşıtlık ve nefretin doğmasında travmaların etkisi ve politik dostluk bahsi anlatılır.

Terör saldırılarından kaynaklı tepkilerin inanç ve düşüncelere göre doğrulanma isteğinden de bahsedilir. Ardından hakikatin uyaran ve tepki açısından ortaya çıkışı anlatılır. Daha sonra kopukluk yaşanan toplumda terörün nasıl kol gezdiğine bakılır. Dolayısıyla teröre karşı ötekiyle sağlanan güven ve anlayışın diri kalması gerektiğinin altı çizilir.

Terör olaylarına karşı Türk milletinin dayanışma sergilemesi yerine suçlu araması konusu, bir diğer yazıda ele alınır. Ardından yas tutma sıkıntısına dair açıklamalar yapılır. Daha sonra terör örgütünün hain

planlarına karşılık dayanışmanın, merhametin, hayata tutunmanın ve mağdurla yan yana olmanın önemine vurgu yapılır.

Bir sonraki deneme yazısında yazar buhran zamanlarında çoğunluğun bilgeliğiyle toplumun yol alabileceğini belirtirken, farklı ruhsal travmaların yok olma kaygısını da beraberinde getirdiğini söyler. Bu bağlamda Türk milletinin terör vb. saldırılar karşısında yurt kaybetme kaygısından ve yurt bilincinden bahseder.

Ölümlülüğümüzle yüzleşmek yerine hayatı uzatma ve ölümü geciktirme derdine düşen insanlar ve tıp hakkında açıklamalar, sonrasında ele alınır. Dolayısıyla ölüme bakmakla yaşamının bir anlamı olduğu dile getirilir. Ardından hastalıkların erken tanınma durumu ele alınır.

Modern zamanın önemli problemlerinden birine, tamahkârlığa değinilen bir sonraki yazıda, bedenin ve duyguların tamahkârlıkla çevrelendiği açıklanır. Kısa olarak da, başarısızlığın hastalık şeklinde tanımlanmasına dair açıklamalar yapılır.

Bir başka yazıda siber âlemin yalnız kalmak için bir sığınma yeri olduğu gerçeği anlatılarak, bu âlemin bazı sınırları belirsizleştirdiği açıklanır. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerle birlikte artan sorunlara değinilir.

Yazar bu kez de endüstri devrimi sonucu değişime uğrayan, toplum ve tabiat açısından, saat zamanı ve sonuçları hakkında açıklamalar yapar.

“An”da yaşamının önemi üzerine kaleme alınan bir sonraki yazıda, ağ ile birlikte sunulan hızın esnekliğe, verimliliğe ve belleğe tahakkümü anlatılır. Bu bakımdan hız artışıyla birlikte oluşan sorunlardan bahsedilir.

Dini Şiddet Efsanesi hakkında açıklamaların yapıldığı sonraki yazı bu bakımdan Batı ve İslam toplumu açısından değerlendirilmiştir.

Görmenin ve bakmanın aynı olmadığı konusu hakkında başka bir yazıya başlayan yazar, sömürgeci bakış hakkındaki görüşlerini açıklar. Bu bakımdan dünyanın ve Türkiye’nin nasıl bir bakış ve ruhla görüldüğü hakkında bilgi verir.

Modern insanda yer edinmiş bir ruh haline, can sıkıntısına yönelik kaleme alınan başka bir yazıda, bu durumun sebeplerine ve anlam ile bağlantısına bakılarak açıklama yapılır.

Eserin son deneme yazısında yazar gördüğü bir fotoğraftan (Suriyeli çocuk / göçmen) kaynaklı hislerini ifade ederken, acının yürekleri canlandırma yitimine değinir. Bu bağlamda *merhamet yorgunluğu* ve sebepleri üzerinde durur.

1. 2. 2. 16. Kalbin Direnişi

Birinci ve üçüncü baskısı Haziran 2016-Nisan 2020, beşinci baskısı Ekim 2021 yılında yapılan kitap, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap ön söz de dahil olmak üzere, *“Kırlarda Bir Kelebek”*, *“Kendi Önünüzden Çekilin”*, *“Kalbin Direnişi”*, *“Gezerken Kalbe Düşen”*, *“Yitik Anlamın Peşinde”* isimli beş ana başlık altında alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kitabın merkezinde gösteri ve kapitalizm çağının nedenleri ve sonuçları vardır. Modern iş hayatının maddi getirilerine karşılık kaybedilen ruh ve anlam arayışına, insan ilişkilerine zaman zaman psikiyatri kliniğinden verilen örnekler yoluyla değinilir. Değişmez olan aile temellerine ve toplumsal değerlere bağlanmakla, ruhun özgürlüğüne kavuşulacağı anlatılır.

Yazar; *“Herkeste, her şeyde bir yersiz yurtsuzluk...”*²³ genel ifadesiyle ve görüştüğü hastalardan verdiği örneklerle; kişilerarası ilişkilerin git gide zayıflamasının ve ebeveynlerin çocuklarına zaman tanımamasının, babasız veya kendileri olmaktan yorulan kadınların çaresizliğinin sonucu olarak git gide zorlaşan aidiyet duygusuna vurgu yapar. Özellikle de gençlerin kendini bir yere ait hissedemeyişlerinden dolayı kendilerini popüler kültüre, hıza ve statülere adamalarına değinir.

Geleceğin mimarları gözüyle bakılan gençler üzerinde titizlikle duran yazar, yoksulluk ve adaletsizlik karşısında genç kesimin nasıl savunmasız ve çaresiz kaldıklarını da anlatır. İnsanlara özellikle gençlere umutlarını diri

²³ Sayar, Kemal, **Kalbin Direnişi**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 23.

tutmalarını, sevdiklerinin varlığıyla ümitlenmelerini ve kalp ve ruh birliğine daima bağlı olmaları gerektiğini salık verir. “*Umut varsa, insan vardır.*”²⁴ ifadesiyle insanın iyi / kötü hallerle, varlığıyla, çabasıyla, ruhuyla ve umuduyla dünyaya anlam kattığı üzerinde durur. Antidepresan ilaçlarla mutlu olmak yerine, dünyanın geçici olduğunu bilerek anlamlı ve güzel bir hayat yaşamak daha öncelikli ve önemlidir.

Diğer yandan elektronik medyanın çocuklar üzerinde oluşturduğu tüketim davranışından yola çıkarak, çocukların hayatına ve toplumsal işlevlerine değinir. Sayar, anket ve çalışmalardan örnekler vererek doğrudan çocuklara yönelik saldırıları eleştirdiği gibi, manevi değerlerin de altüst edilmesine zemin hazırlandığını açıklığa kavuşturur. Toplumun manevi değerlerini aşmayacak, ahlaki durumlarını bozmayacak televizyon programlarının var olması gerektiğinden, kişisel sorumlulukları yok sayan programların ise gereksizliğinden bahseder.

Yazarın üzerinde durduğu bir başka konu ise, dinciliktir. Öncelikle köylü hareketinin başlangıcı olarak tanıttığı dincilerin, boyun eğme yöntemini kullanarak menfaatçi, kaba çıkarıcı, riyakâr olduklarını söyler. Ülkemizdeki siyasi olaylardan dolayı yaftalanan ve “*Allah’tan başkasına boyun eğmeyenler*” olarak tanıtılan dindar kişilerin ise, dinin buyruklarına göre yaşayan irfan sahibi insanlar olduğunu söyler.

Daima iyilik ve cesareten yana olan yazarımız, benlikler üzerine kurulan hikâyelerdeki bencil karakterleri ziyadesiyle eleştirir. Dünyaya dair hiçbir derdi, tasası olmayan insanların kendileri için yazdıkları hikâyelerin yanlışlığını anlatır.

Aşk kavramının yüzyıllar önceki ve şimdiki anlamını karşılaştıran yazar, her ikisi arasındaki zıtlığın sebebini hız ve gürültüye bağlar. Hıza ve gürültüye alışan günümüz insanının, artık sessizliğe, içli davranmaya, kendisini gösterme çabası içinde olmamasına tahammül edemediklerini açıklar.

²⁴ Sayar, Kemal, **Kalbin Direnişi**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48.

Benliğı keşfetmek uğruna yazılan kişisel gelişim kitapları hem ardından yabancılaşmayı getirdiğı hem de doğal olmayan bir maneviyatı öne sürdüğü için pek de hoş karşılanmaz. Hakikate dayanmayan, yaşamın tecrübelerine önem vermeyen kişisel gelişim kitaplarının kültürel değerleri yok etmesine izin verilmemeli ve bu kitaplar da rehber olarak kullanılmamalıdır.

Özgürlüğün ve adaletsizliğin kısıtlanmasına yönelik uygulanan terör saldırılarına dair eleştiriler, kitapta önemle üzerinde durulan bir başka konudur. Barbar saldırılarına karşı milletin tutum ve davranışlarının özellikle sessizlikten yana olmaması gerektiğı, bu davranışı başarıyla gerçekleştiren iki önemli insan (Aliya İzzetbegoviç ve psikiyatrist Frantz Fanon) örnek verilerek açıklanır. Özellikle İslam ile daha fazla anılmaya başlayan terör örgütünün, dini tehdit ettiğı açıklanır. Dolayısıyla bir kalbi olduğunu bilenlerin bu tür kötülöklere direneceğı söylenir.

Örgütlü teröre gidişe sebep olan durumlar, birey üzerinden açıklanır. Hem bireysel hem de toplumsal travmalar sonucu fakir, yalnız veya çaresiz kalan insanların terör bataklığına sürüklenmesi anlatılır. Dünyanın daha yaşanılabilir bir yer haline gelmesiyle, ifade hürriyeti ve demokrasi sınırlarının genişletilmesiyle, aklın ve kalbin buluşmasıyla, terörün alt üst edilebileceğı salık verilir.

Sonuç olarak yazar, terör saldırısından ölen onlarca insanın her gün gözümüzün önüne getirilmesi, hatırlanması gerektiğini söyler. Çünkü vatani korumanın, inşa etmenin, onarmanın ve hayata inanmanın bir yönünün de bu şekilde olması gerektiğine inanır.

Yazar bir diğeri bölümde gezi veya konuşma yapmak amacıyla gittiğı İsviçre'ye, Amerika Psikiyatri Birliğı Kongresi'ne, Medine'ye, Kahire'ye dair anekdotlarını paylaşır. Bu ölkelerin bazı özelliklerini Doğu şehirleriyle karşılaştırır, olumlu veya olumsuz şekilde sorgulamaya başlar.

Yazar son olarak, toplum içi birlik, beraberlik ve iletişimin yok olmasıyla birlikte yalnızlığın baş göstermesini açıklar. Dolayısıyla psikoloji ve psikoterapinin yerine ve önemine bu yönle değinir. Eskiden kılavuzlar varken, şimdi psikolojik danışmanlar vardır. Psikoterapi ile hem sıkıntılar

hafifletilir hem de baskın durumlara karşı yüzleşme sağlanır. Daha sonra anlam sorunsalı üzerine anlam doğuran kaynakların geçmiş ve şimdiki zamandaki değişimleri (Toplum, cemaat ve dinden, bilim ve tüketim kültürüne geçiş) anlatılır. TV’de her şeyin anlatılmasından kaynaklanan sahte maneviyatlara, pop psikoterapiye eleştiri vardır. Modern psikolojinin acıya çok az yer vermesine karşı çıkar ve buna yönelik başkasının acısını dinlememenin, hissetmemenin, duymamanın gerçekçi bir hedef olmadığını söyler. Maddileşmeye ve fikrin olmadığı “ben kültürü” nün artışına eleştiri vardır. İnsanın arzusunu, hayallerini ve iradesini harekete geçirmesi yönüyle bireyciliğin önemli olduğunu savunur. Önemli olanın bağlantılıkla, kalıcılıkla, istikrarla, hayattaki eylemlerimizle anlam duygusuna süreklilik kazandırmak olduğunu söyler. Dolayısıyla anlam duygusunun ahlaklılıkla birleşmesi gerektiğini, dolayısıyla daha sakin ve huzurlu bir hayat ve bakış açımızı zenginleştiren tecrübeler yaşanılacağını söyler.

1. 2. 2. 17. Bir Kalbi Kırılmaktan Koruyabilsem

İlk ve beşinci baskısı Mayıs 2021, altı ve yedinci baskısı Ekim 2021 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır. “*Bir Kalbi Kırılmaktan Koruyabilsem*’in mihverini televizyon konuşmalarım oluşturuyor.” (Sayar, 2021: 9) ifadesiyle yazar eserini ön söz, on altı başlık altındaki yazılar ve ad dizininden meydana getirmiştir.

Kitaba giriş mahiyetinde olan ilk yazıda; insanın gerçek kimliğine, kayıp ve ayrılıklar neticesinde yetinmenin öğrenilmesine ve bir kalbin kırılmamasına önem verilmesine dair konular ele alınır.

Sonraki yazısında hayatın tüm zorluklarına karşı teslimiyeti elden bırakmamak gerektiğini söyleyen yazar, teslimiyetin gücüne ve varlığa kattığı anlama değinir.

İnsanın görünme, kabullenilme ve değer verilmeye yönelik ihtiyacına değinilen bir sonraki yazıda, iç bütünlüğün önemine bakılır. Ardından canlılık için saklanmanın bazen gerekli oluşundan ve duygu tanımının öneminden bahsedilir.

İnsanın önemli özelliklerinden biri olan utanma duygusu, bir sonraki yazıda genişçe ele alınır. Dolayısıyla utanmaya, utanmanın birçok sebeplerine, çocuk / benlik ideali ve utanç ilişkisine, sosyal roller açısından utancın yerine değinilir. Ardından suçluluk ve utanç duyguları karşılaştırıldığı gibi, hayâ duygusunun da bazı yönlerden utançtan farklılığı anlatılır. Daha sonra utanç duygusunun yitirilip yitirilmediğine dair sorgulamalar yapılır. Bu bağlamda kamusal utandırma olarak sosyal medya yoluyla utandırma ve örgüt halindeki linç sorunu konusuna yer verilir. Sağlıklı ve sağlıksız utanca yönelik bilinenler aktarıldığı gibi, utanç duygusunun Doğu ve Batıdaki karşılıkları açıklanır. Son olarak, utancın farklı şekilde gösterilmesini sağlamak amaçlı olan öfke duygusu ele alınır.

Başka bir yazısını umut üzerine kaleme alan yazar, umut etmenin farkını anlatır. Ardından çaba ve umut ilişkisini ele alır ve sonrasında umutsuzluktan kaynaklı yıkıcılığa ve olumsuz sonuçlarına bakar. Hatalı umut konusunda ele alınan bir diğer şey hırsıdır ve bu konuda da açıklamalar yapar.

Sevmek ve sevilme üzerinde önemle duran bir diğer yazısında yazar, vermek ve almak erdemliliğine de detaylıca yer verir. Ardından olgun sevgiye, sevginin cömertlikle ilişkisine bakar. Sonrasında vermenin çoğaltıcı özelliğine, cömertliğin saçarak verme erdemine vurgu yapar. Cimrilik konusuna geçildiğinde ise, uygun bir şekilde verebilmenin önemine değinir. Ardından cömertlik ile ilgili yapılan farklı çalışmaları ve deneyleri aktarır. Daha sonra insanın var olduğunun göstergesi olarak vermenin önemine bakar ve son olarak sevgi ve tevazu ilişkisini anlatır.

Ele alınan başka bir konu yastır ve kayıplarla yüzleşme zorluğu ele alınır. Dolayısıyla bu süreçteki iyileşme adımlarına bakılır. Sonrasında yasa gösterilen tepkiler ve girilen haller konusuna geçilir. Ardından salgın zamanında yaşanan yas ele alınır ve dolayısıyla kayıp koşullarının farklılığı üzerinde durulur. Sonrasında modern çağın önemli sorunlarından olan ölümden kaçış konusu ele alınır. Ölümün hakikatiyle birlikte insanın değişimine de değinilir. Nihayetinde toplumumuzdaki ve çağdaş toplumlardaki yas tutma biçimlerine bakılırken, yas tutarken ruhun onarılmasına yönelik öneriler dile getirilir.

Sonraki yazıda yazar öncelikle depresyonun diğer isimlerinden olan gönül yorgunluğuna dair görüşlerini dile getirir ve depresif insan üzerinde durur. Ardından modern çağ hastalığı olarak depresyon konusuna bakar. Sonrasında depresyonun belirtilerinden olan çalışma konusundaki “yabancılaşma” yı ele alır. Daha sonra maddecilik ile depresyon ilişkisine, umutsuzluğa, depresyona teslim olmama yönünde mücadelenin önemine, bağımlı ve mükemmeliyetçi kişiliklere, depresyonun gerçeklik kaybıyla olan ilişkisine, öz-şefkat ve depresyon bağlantısına, depresyonun ortaya çıkmasında etkili olan çevresel nedenlere yer verir. Son olarak depresyon için insanda şifa bulunabileceğine, uğraşının devamlılığına ve güzeli görmeye niyetlenmeye vurgu yapar.

Başka bir yazıda düşüncelerinin gürültüsüne maruz kalan ve kendini geri çekemeyen insanın, karşılıklı sorumluluk sahibi olması ve iyiliği yayması gerektiği anlatılır. Ardından virüsün insanlara öğrettiği durumlar üzerinde durulur. Bu bağlamda şükran duygusunu kaybetmemek ve topluma iyilik yapmaya gayret etmek gerektiği söylenir.

Bu kez yazar salgınla bağlantılı olarak ruhların kaynaşması açısından bakışın ve yüzün önemi üzerinde durur. Ardından yüzün söz verdikleri, neyi ifade ettiği ve nasıl bir özelliğe sahip olduğunu ele alır. Daha sonra salgın boyunca kullanılan maskelerin insan yüzünde çağrıştırdığı hallere değinir. Bu bağlamda yüz ve maske ilişkisini pandemi boyutuyla ele alır.

Başarı konusunda ele alınan bir başka yazıda, performans toplumunda başarının mutluluk ve özgürleştirici özelliğinden dolayı insanın yanılsama yaşadığı anlatılır. Dolayısıyla başarının gerçek anlamı üzerinde durulur. Ardından insanı olgunluğa ve erdemli oluğa yönlendiren başarısızlıktan bahsedilir. Bu bağlamda performans kültürünün başarıya / başarısızlığa bakış açısı ele alınır ve yalnızca maddi yönden bakılan başarı eleştirilir. Son olarak, çocukların başarı / başarısızlık yönünden nasıl eğitilebileceği konusuna bakılır.

Dostluk konusuna genişçe yer verilen bir sonraki yazıda, öncelikle dostluğun tanımına bakılır. Ardından modern zaman öncesi ve sonrasında dostluk ilişkileri ele alınır. Daha sonra dostların birbirlerine kazandırdıkları

üzerinde durulur ve bu bağlamda dostluk ve dayanışma bağlantısı açıklanır. Ardından metropollerdeki ve sanal ortamdaki dostluk ilişkilerine bakılır ve sonrasında hakiki dostluk çerçevesinde sağlanamayan dostluklar anlatılır.

Bir diğer başlık altında zaman konusuna detaylıca yer verilir ve zamanın durumlara göre farklı işlediğine, zaman akışının niçin olduğuna, zihin ve zaman bağlantısına, zaman algısının nasıl şekillendiğine, ölüm gerçeği karşısında zaman yönündeki beklentilerin anlamını yitirmesine ve zamanı nasıl kullanmak gerektiğine dair konular ele alınır. Sonrasında zamanın akışına ayak uydurmak için ne yapılabilirin cevapları altı madde halinde açıklanır.

Ruhsal açıdan insanları yıpratıcı bir deneyim olan covid salgınına yönelik ele alınan başka bir yazıda; travmaya karşı insanların tepkilerine ve bu yönde değişikliğe, sağlık çalışanlarının salgın sonrasındaki ruhsal durumlarına, çaresizlik sonucu kayıtsızlığın artışına, kaybedilen insanları hatırlamak için yasımızı tutmak gerektiğine değinilir. Dolayısıyla bu süreçte karşılıklı sorumluluğun ve ihtimam ahlakının önemine vurgu yapılır.

Tatile dair görüşlerine ve farklı görüşlere sonraki yazısında yer veren yazar; tatil zamanının ve iyi bir tatilin nasıl olabileceğine, metropol ve eski yaşamlardaki tatil anlayışlarına, tatil açısından hatırlayan benliğin önemine, seyyah ve turist farkına, eski ve aile tatillerinin nasıl yapıldığına, paket turları hakkında bilgiye, ânın yaşanmasına kıymet vermek gerektiğine, tatilde yaşanan aksaklıklara, farklı niyetli insanların aynı mekânı paylaştıklarına, seyahatin insana kattığı olumlu etkilere ve insanlar gibi mekânların da poz vermeye hazır hale getirilmesine yönelik konuları ele alır.

Aşka ve âşık olmaya dair görüşlerini ve farklı görüşleri son yazısında ele alan yazar; aşk ve sosyal fayda ilişkisine, utanç yaşayan âşıklara, aşkta gerçek birlikteliğin önemine, insanın aşkınlığa ulaşması için sevmenin gerekli oluşuna bakar. Ardından Lacan'ın aşk tanımından yola çıkılarak yazarın kendi düşüncelerine, modern ve Doğu metinlerindeki aşk tanımında çilenin konumuna, kısa bir şekilde narsist kurumlu şiddet ve aşk ilişkisine, aşkta iki kişinin tek olma haline, âşıklık hali ile zaman ilişkisine, Leyla ve Mecnun örneğine, sevilene duyulan özleme, aşk ve bağlılık ilişkisine, aşk ve tevazu

bağlantısına, Tanpınar'ın ve Halil Cibran'ın aşk görüşüne yer verilir. Sonrasında aşkta derin, yoğun ve dalgın bakışa, sen ve ben ilişkisine, varlığın sancısına değinilir. Daha sonra geleneksel ve günümüzdeki aşklara vurgu yapılır. Nihayetinde sıkıntı yaşanan evliliğe dair hükümlerin ve yapının değişikliğine, sosyal medya ve iletişim imkânlarının artışıyla birlikte değişen aşk anlayışına, aşk ve gizem ilişkisine, aşka denk gelmeyen hayatlara ve internette yaşanan aşklara yönelik konular anlatılır.

1. 2. 2. 18. Hatıraların Evi

Eserin ilk ve beşinci baskısı Ocak 2022 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap; ön söz, altı ana başlık altında farklı alt başlıklar, sonsöz ve ad dizininden oluşmaktadır. *“Hatıraların Evi- Günümüzde Aile, kimliğin kurucu öğelerinden birisi olarak anavatanımız çocukluğumuza, anne ve baba olmanın günümüzde değişen anlamlarına ve nihayet günümüz toplumunda aileye bakışlar yöneltiyor.”* (Sayar, 2022: 11)

Hatıraların Evi isimli ilk bölümde modern dünyanın dönüştürdüğü şeylerden olan ev ve aile hakkında görüşlerini dile getiren yazar, geleneksel ve modern ev farkını belirterek evin insan hayatındaki önemine vurgu yapar.

Ev algısının nasıl bir dönüşüme uğradığı konusu, *Bir Evi Yuva Yapan Nedir?* başlıklı ikinci bölümde ele alınır. Dolayısıyla modern evin ne şekilde kurulduğuna ve evdeki anlamın yok olma sebeplerine bakılır. Ardından aileyi ve bireyleri birbirine bağlayan şeyler anlatılır. Daha sonra bencilliğin süregeldiği toplumlardaki olumsuz etkilerin karşısına merhamet ve ihtimam ahlakının önemi konulur. Sonrasında kesin bir mutluluğun olmadığına vurgu yapan yazar, ideal bir sevgi ilişkisinin nasıl olması gerektiğini ifade eder.

Aile kurumu hakkında genişçe bilgi verilen *Aile: Kalpsiz Dünyada Son Sığınak* isimli bir diğer ana başlıkta; ailenin insan için önemine ve anlamına, ailenin zamanla değişmeye maruz kalmasına ve bu kuruma etki eden şeylere, modern dönemdeki aile özelliklerine, Doğu / Batı yönünden aile görünüşüne, samimi ve sağlıklı olmayan aile ilişkilerinin olumlu-olumsuz etkilerine yer verilir. Ardından yazar, *“Sistem Olarak Aile”* yaklaşımına

değindir. Çocuk için ailenin önemi, aile ve çocukluk kavramlarının herkes için farklılık taşıdığı, ailenin insan hayatındaki önemi, farklı açılardan değişime uğrayan evlilik konusu, evlilikte aşkın olgun bir hal alması, evliliğe atfedilen anlam, evlilikte üçüncü kişilerin etkisi, ele alınan başka konulardır. Ardından evlilikte yabancılaşmaya, boşanmaya, iletişim sorununa ve temel ihtiyacın ne olduğuna bakılır. Daha sonra olgunlaşmış ve narsist ebeveynin tutumlarına ve çocukta bıraktığı izlere, her açıdan empati duygusunun önemine, dayanıklı aile özelliklerine ve çocuğa etkisine yer verildiği gibi, dayanıklı aile olmak için önemli olan birkaç alışkanlık aktarılır.

Annelik Sanatı başlıklı dördüncü bölüm anneye ayrılmıştır ve yazıda; annenin hayatımızdaki önemli yerine, çağdaş dünyada annelik tanımına ve anne-çocukluk değişimine, ev ve iş hayatı arasında bedenen ve ruhen yorulan annelerin durumlarına, annelik içgüdüsüne, çocuk hayatında her yönden anne varlığının önemine, farklı karaktere sahip annelere ve yakın aile bireylerine dair konular ele alınır. Dolayısıyla genel anlamda günümüz dünyasında anne modeline ve daha özel anlamda Doğu ve Batı'daki anne-çocuk ilişkisinin farklılığına bakılır. Daha sonra annenin çocuk yönünden sorumluluk sahibi olduğu konular dile getirilir. Sonrasında kendisini çocuğuna adayan, hiper, emek veren, narsist annelerin özellikleri anlatılır. Son olarak, büyük bir mücadele sarf eden ve çocuk acısı / kaybı yaşayan annelere yer verilir.

Babanın Serencamı ana başlığı altında yazar bu kez ailenin önemli bir üyesi ve koruyucusu olarak bilinen baba üzerinde durur ve babanın; geçmişten bugüne değişen görevlerine, bebek ile bağına, rolüne, farklı tavırlarına dair açıklamalarını dile getirir. Ardından baba-oğul ilişkisine yönelik Massima Recalcati'nin "Telemakhos Kompleksi" aktarılır. Daha sonra ayrı ayrı anne ve babanın çocuk ile kurduğu bağın nasıl şekillendiğine ve şekillenmesinde etkili olan şeylere bakılır. Sonrasında baba ve oğul arası ilişkiye değinilir ve anne ile oluşturulan ilişkiden farklı olan yönleri araştırmalar eşliğinde anlatılır.

Farklı kültürlerde babanın konumlandırılması, ele alınan bir başka konudur. Dolayısıyla Türkiye'de baba ile çocuk ilişkisinin dönüşümüne yer verildiği gibi, Batı'da baba yönlendirmesi olmadan yetişen yeni nesil erkek

kişilik özelliklerine bakılır. Ardından baba tarafından konulan kuralların çocuk üzerindeki etkilerine değinilir. Sonrasında erkeğin doğası yönünden “babalık” sürecine bakılır ve bu konuda yapılan çalışmalar aktarılır. Daha sonra babanın kız ve erkek çocuk yaşamındaki yerine ve önemine, farklı babalık türlerine, baba ve edebiyat ilişkisine, babanın ölümü ve yas sürecine, ebeveynlerin aşırıya kaçan tutumlarının çocuk üzerindeki etkisine ve ergen çocuğun ebeveynle olan ilişkisine bakılır.

“Çocuk İnsanın Atasıdır” ismiyle oluşturulan kitabın altıncı ve son bölümü ailenin değerli bir bireyi konumunda olan çocuğa ayrılmıştır. Dolayısıyla yazıda öncelikle; beynin çocuk ve ebeveyn ilişkisindeki etkisine, çocuk yetiştirme konusunda farklılık gösteren kültürel yaklaşımlara, Türkiye’deki çocukluğun tarihine, ebeveynlerin çocuklar üzerinde süregelen kontrol etme ihtiyaçlarına, psikolojik yönden dayanıklılığın çocuklar üzerindeki etkisine bakılır.

Ebeveyn tutumlarının çocuğu nasıl etkilediğine, değersiz konumda görülen çocuk hislerine, çocuk ve travma ilişkisine, koşulsuz sevginin önemine ve çocuk üzerindeki etkisine de yer verilir. Daha sonra genel anlamda insan doğasına, savaşın çocuk ruhunda açtığı yaralara, tesellinin ebeveyn ve çocuk ilişkisindeki önemine, insanlarla kurulan iletişim ve etkileşim azlığına, yazarın “*proje çocuklar*” ve “*aşırı ebeveynlik*” ismini verdiği çocuk ve ebeveyn tipi açıklamasına, çocuğa konulan sınırların nasıl olması gerektiğine değinilir.

İlerleyen kısımlarda ise ebeveynin geçmiş yaşantısının çocuk üzerindeki etkilerine, “*geliştiren anne baba*” özelliklerine, çocuklarda özgüven duygusunun yersiz yüceltilmesine, ebeveynler arası uyumsuzluk durumunun çocuğa yansımalarına, ebeveyn ve çocuk etkileşiminde oyunun önemine, çocuk yetiştirme konusunda aile büyüklerinin önemli etkisine bakılır.

“İstismar”, temel değer eğitimleriyle yetiştirilen çocuklar, farklı konularda kafası karışık olan günümüz ebeveynler konusuna bakıldığı gibi, çocuk ve ebeveyn arası bağ kurma noktasında iş birliği ve saygının önemine, ödül ve ceza sınırlamasına ve çocuklarla nasıl konuşulması ve onların ne

şekilde eğitilmesi gerektiğine yönelik konulara da değinilir. Nihayetinde aile kurumuna dair genel görüşünü yazar kitabın sonsöz kısmında belirtir.

1. 2. 2. 19. Olmak Cesareti

Kemal Sayar'ın "*Olmak Cesareti*" isimli kitabının ilk baskısı Haziran 2016, dokuzuncu baskısı Ağustos 2021, onuncu ve genişletilmiş yeni baskısı Şubat 2022 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap ön söz ve "*Hayatın Tam Ortasında*", "*Sınırları Zorlamak*", "*Olguların Dili*", ve "*Tıbbın İçinden Tıbbın Ötesine*" isimli dört ana başlıktan oluşmaktadır. Her ana başlık altında farklı alt başlıklar yer almaktadır. Yazar bu kitabının "*zor zamanlarda yazılmış denemelerden oluştuğunu, Paul Tillich'in eşsiz eseri The Courage to Be'den ismini aldığını*" söyler.²⁵

Birinci bölümde ilk olarak emniyet duygusu anne-çocuk ilişkisinden başlanarak anlatılır ve yetişkinlikte ruhsal olgunluğu tayin eden bir unsur olarak gösterilir. Toplumların da bağlanma ihtiyacı olduğu, güçlü bir otorite figürünün de insanlara emniyet duygusu verdiği söylenir. Dolayısıyla emniyet duygusunun yalnızca evde değil dışarıda, çevrede de olabileceği ve önemli olanın insanın kendine inanması ve güvenmesi olduğu aktarılır.

Üzerinde durulan bir başka konu karşılıklı ilişkinin önemidir. İnsanlarla olan iletişimimizin dengeli olması gerektiği, ilişki sayesinde varlığın ve benliğin anlamlandırıldığı, güçlü bir aidiyete ihtiyaç duyulduğu söylenir. Sonrasında yazar yine evindelik duygusunun karşılıklı konuşmayla gerçekleşeceğini, dolayısıyla modernitenin dayattığı yalnızlaştırma eğilimine karşılık sohbet ve dil zenginliğinin önemini anlatır. Ardından akıllı telefonların karşılıklı konuşmanın yerini aldığı konusu eleştirilir. Tek başına kalmaya tahammül edemeyen insanın, sıkıntılara karşı tahammül etmesi ve ruhsal anlamda iyileşmesi gerektiği anlatılır.

Olmak ve gerçeklik algısı, üzerinde durulan bir başka konudur. İnsanın yola çıkarak kendini bileceği, yaşamının bir yanının da yorulmak olduğu, kaygıyla baş etmek için farkındalık sahibi olmak gerektiği söylenir.

²⁵ Sayar, Kemal, **Olmak Cesareti**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, s. 10-11.

“Kimlik boşluğu” esas konusundan yola çıkılarak, kişiliği olumsuz etkileyen unsurlar üzerinde durulur ve zihinsel gelişimi önleyen etkenler (hız çağı, sanal alem ve rekabetçi eğitim) anlatılır. Dolayısıyla bu çok fazla gürültü içinde insanın inanç ve sadakat kaybı yaşadığı, farklı olana karşı ürkeklik veya korkaklık gösterdiği ifade edilir. Bu bağlamda mevsimlerin depresyonla olan ilişkisine, hayata ve kendimize değer biçme noktasında ölümün gerçekliğine, hayatın içindeki delilikle yüzleşme yönünden de mizahın yerine değinilir.

İkinci bölümde aşk için bir şeyler yapılması gerektiğine, aksi halde aşksızlığın olumsuz sonuçlar doğuracağına değinilir. Sonrasında çocuklar ve yetişkinlerin kendini gerçekleştirmeleri için imkanların genişletilmesi gerektiği söylenir. Bu bağlamda insanın temel ihtiyaçlarından olan “kendini gerçekleştirme” ve “doruk yaşantılar” üzerinde önemle durulur. Ardından dünyaya bakışın farklı olması yönünde kaos teorisine dair görüşler dile getirilir. Bir diğer alt başlık gerçeklik üzerine kaleme alınmıştır ve bu bağlamda Kuantum fiziği örnek verilerek açıklanır. Bölümün son alt başlığında ise deha ve delilik arasındaki fark, sanatçı ve sanat eserlerinin yetenek ve ruhsal bozukluklarla olan bağlantısı yönünden açıklanır.

Kitabın üçüncü bölümünde ilk olarak ABD’nin ünlü üniversitelerinden birinde çocuk psikiyatrisinde bölüm başkanı ve profesörü olan Seyyid Arşad Hüseyin’in Sırp vahşilerin yaptığı savaşa maruz kalan Bosna çocuklarına yaptığı rehabilite çalışmaları anlatılır. Bu bağlamda Bosna’daki öğretmen ve psikologları eğittiği ve sorunlar üzerinde durduğu aktarılır.

İkinci konu olarak modern şehirdeki şehrin insanları, ilk olarak iç ve dış alem olmak üzere, farklı başlıklar altında açıklanır. Ardından modern şehir yaşantısının birey üzerindeki birkaç ruhsal etkilerine değinilir. Doğu-Batı, geçmiş-modern karşıtlığı üzerinden açıklamalarına devam eden yazar, modern şehrin insanın anlam arayışını yok ettiği için patojen olduğunu ve ruhsal rahatsızlık ürettiğini söyler.²⁶

²⁶ Sayar, Kemal, **Olmak Cesareti**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, s. 161.

İnsan ve tabiat arasındaki dengesizlik, ele alınan bir başka konudur. Ego, tamahkâr sahibi ve nefsinin yenemeyen modern insanın var olan ilahi amaca ve tabiata vurdumduymaz oluşundan bahsedilir. Dolayısıyla devasa büyüklükte yapılan binaların git gide tabiatı yok ettiği gerçeğinden yola çıkılarak bu duruma önlem alınması, yeşil alanların korunmasına dair harekete geçilmesi gerektiği vurgulanır.

Ergenlik dönemine dair soru ve cevaplar içeren bir diğer yazıda, bu yaş dönemindeki kişilerin genel bir portresi çizilir. Gerek kapitalist dünyanın gerek eğitimin standart hale gelmesinin ve gerekse okul ortamındaki rekabetçi tavrın, kişiler ve onların kimlikleri üzerindeki olumsuz etkileri anlatılır.

Televizyonun eve girmesi ve kanalların çoğalmasıyla ortaya çıkan sorunlar, birkaç başlık altında anlatılır. Bu bağlamda medyanın insanlara kurmaca- gerçeklik vazetmesi, hayal ile gerçeği ayırmada zorluk yaşatması ve bilinçleri bulandırması yönündeki açıklamalar dile getirilir. Bir sonrası başlıkta ele alınan yazıda ise, medyaya daha çok siyasi bir açıdan bakılır. Her yer ve kişiye medyanın ulaşabileceği ve kendi standartlarına uyduracağı anlatılır.

Kısa bir yazıyla aktarılan bir diğer konu, yazarın Freud'un hurafeleriyle ilgilenmemesine dayanmakla birlikte, Freud'un psikanalizdeki baba-oğul ilişkisinin devlet-toplum ilişkisiyle olan benzerliğine dayanır.

Özgürlük alameti ve yaşam tarzı öne süren ifade olarak tanımlanan ve tüketim eşyası olan Jean'in, aslında psikolojide kendisini gizleme özgürlüğüne sahip olduğunun anlatılması, bir başka konudur. Dolayısıyla "*Her eşya kendisini üreten ideolojiyi yeniden üretir.*" (Sayar, 2022: 203) mantığı açıklanır.

Çaya olan sevginin ve bağımlılığın dile getirildiği son başlık, çayla birlikte bir arada olmanın ve bir şeyler paylaşmanın önemini anlatır. Bu bağlamda Doğu ve Batı'nın çaya karşı tutumları incelenir.

Yazar dördüncü ve son bölümde, ilk olarak psikiyatri hastalarının Nazi ideologları tarafından yok edilmesinin amaçlandığından yola çıkarak tıp ve iktidar ilişkisini anlatır.

İkinci olarak “ırk” ve “ırkçılık” kavramlarının ayırt edilmesi gerektiğini söyleyen yazar, kültürel etkenler ve psikolojik düzlemler boyutundan ırkçılık açıklamalarına girer. Dolayısıyla yazısında ırkçılık ve psikiyatri ilişkisini ele alan yazar, ırklar arası üstünlük sağlama çabası ve önyargısının psikiyatride yer almaması gerektiğini söyler.

Bir diğer alt başlıkta biyolojinin hükümlerinde ortaya çıkan bilimsel eğilimlere karşı eleştiriler başlıklar altında ele alınır. Dolayısıyla biyomedikal teknolojinin hayatın mucizesi karşısında durmasına inanılmaması ve bizim bu mucizeye karşı hayranlığımızın olmaması gerektiği söylenir. Ayrıca çocukların üretilerek değil döllenenek hayata gelme hakları olduğunun savunulması üzerinde önemle durulur.

Gen projesi hakkında bilgi içeren bir diğer yazısında yazar, bu projenin aslı üzerinde durur. Ardından bu projenin (genetik şifresinin çözülmesi gayreti) felsefe ve bilim çevrelerinde şüpheyle karşılandığına bakar. Sonrasında ise genetik tarama ve araştırma testlerinden bahseder.

Bir başka konu, laboratuvar ortamında üretilen kuzu Dolly’nin birçok etik tartışmayı da beraberinde getirdiği üzerinedir. İnsanı yeniden tanımlama olarak açıklanan genetiğin, (çalışmalardan örnekler verilir.) insanlığın kadim birikimine ve dine bir meydan okuma olduğu söylenir (Sayar, 2022: 255).

Bölümün son başlığında sara hastalığının Dünya edebiyatındaki yeri, bazı ünlü yazarların eserlerindeki konumuyla ve başka anlamlarla ilişkilendirilerek, anlatılır. Ayrıca bu durumun normal bir durum yanında ahlaki veya dini anlamdaki yaklaşımlarının olduğu da söylenir. Dolayısıyla *“Epilepsi de, tıpkı verem gibi, bir dizi metafora kaynaklık etmiştir.”* (Sayar, 2022: 264)

1. 2. 2. 20. Ruh Hali

Yazarın *Ruh Hali* isimli eserinin ilk baskısı Mayıs 2006, yirminci baskısı Şubat 2022 yılında Timaş Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön söz, iki bölüm, bölüm altlarında farklı alt başlıklar, sonsöz ve seçilmiş kaynakçadan oluşmaktadır. *“Elinizde tuttuğunuz kitap ruh sağlığı ve hastalıkları alanında bir kılavuz işlevi görmek, konuyla ilgili merak edebileceklerinizi derli toplu ve anlaşılır bir biçimde size ulaştırmak amacıyla hazırlandı. Bu kitap, yazarının öznel deneyim ve düşüncelerini, ruh sağlığı alanındaki bilinen kimi gerçeklerle birleştirip sunmasından ibarettir... Aslında kitabın ana gövdesini, bir televizyon kanalında yaptığım ‘Ruhun Labirentleri’ adlı program konuşmaları oluşturmaktadır.”* (Sayar, 2022: 11) ifadeleri yazarın kendisine aittir. Ayrıca yazar bu kitabı oğullarına ithaf ettiğini belirten şu ifadeleri kullanır; *“Geldik en güzel fasla, bu kitabı büyük bir mutlulukla, ruhumun aydınlığı oğullarıma ithaf ediyorum. Mehmed Alp ve Ahmed Kerem, babalarının, dünya macerasında daralıp bunaldığı zamanlarda gülücüklerine iltica ederek serinlediği iki ruh tabibidir.”* (Sayar, 2022: 12)

Yazar *Bireysel Mutluluk Sosyal Mutluluk* başlıklı ilk bölümde öncelikle mutluluğun nasıl sağlandığını açıklar ve bu bağlamda mutluluğa erişmek için bazı şeylerin (sevgi, ümit, cesaret, iyimserlik vs.) gerekliliğinden ve mutluluğu engelleyen tuzaklardan bahseder.

Yazar insanın olaylara bakışını ve değerlendirmesini iki şekilde açıklar; “iyimser” ve “kötümser” tutum. Bu bağlamda örnekler verilerek iyimser ve kötümser kişilerin özellikleri, bu değerlendirme biçimlerinin nasıl ortaya çıktığı, hangi dönem ve kişilerin etkili olduğu açıklanır. Dolayısıyla duygusal hayatın çevremizdeki insanlarla bağlantısı ele alınır.

Üçüncü başlıkta kimlik ve anlam sorunları, hayata anlam katan üç ana unsur üzerinde durulur. Ardından ilişki kurmak ve anlaşılma isteyen, anlam arayan varlıktan “insan”dan bahsedilir ve önemli olanın olmak olduğunun altı çizilir. Başka bir küçük alt başlıkta ise “hata yapılabilir” bilincine sahip olmak ve hatalardan ders çıkarmak anlatılır. Son olarak özgür olmanın üzerinde duran yazar, özgürlüğün sorumlulukla olan ilişkisine değinir.

Bir sonraki yazıda, hayatta yaşanan her bir şeyin dengede yaşanması gerektiği örneklerle birlikte ele alınır. Sonrasında empatinin önemi, empati yeteneğinin nasıl oluştuğu, hayatı dengede tutmak için yapılması-yapılmaması gerekenler ele alınır ve yazar empatiyi iki boyutlu yönden (Bilişsel ve duygusal boyut) açıklar. Daha sonra öfke duyulan ve düşman olarak görülen kişi ve gruplara karşı empati duymakta zorlanıldığı ele alınır ve bu bağlamda erdem ve cesaretin önemi açıklanır. Son olarak da çağımızdaki narsisizm ve diğerkamalık anlaşmazlığına dikkat çekilir.

Bir sonraki başlıkta kıskançlığın kökeninin neye dayandığı, kontrol edilebilir düzeydeki ve marazi kıskançlığa sahip olan kişilerin durumları, bu halin herkeste farklılık gösterebildiği veya ortaya çıkmama durumu ve kıskançlığı etkileyen unsurlar ele alınır. Bu bağlamda da kıskançlık ve haset üzerinde durulur. Son olarak da sevdiğimizi kaybetme düşüncesinin kıskançlığa götürdüğü gerçeği, kıskançlığı önlemek için yapılması gerekenler, kardeşler arası kıskançlığın nasıl ortaya çıktığı ve birbirleriyle iletişimlerini nasıl etkilediği ele alınır.

Öfke duygusu, bir sonraki başlıkta ele alınan başka bir konudur. Öfkenin nasıl ortaya çıktığından hareketle yazar, öfkemizi kontrol etmek için nasıl bir yol izlememiz gerektiğine, öfkenin ruhsal ve bedensel sağlığı bozmasının yanı sıra ilişkileri de altüst ettiğine değinir. Son olarak yazar, öfkenin geliştiği durumlar, onu nelerin tetiklediği ve dolayısıyla öfke halinde insanın kendine soracağı sorular ve öfkeyi dize getiren yöntemler üzerinde düşündürür.

Farklı bir başlıkta yazar gerek medyada gerek ailede ve gerekse toplumsal hayatta şiddetin farklı şekillerde ortaya çıkışını anlatır. Bu bağlamda şiddete sebep olan etkenlerin başında medyanın olduğu söyler ve tavsiyeler verir. Ardından şiddet uygulayanların genelde öfkelerini kontrol altına alamayanlar olduğunu ve dolayısıyla hem kültürel yapıya hem de antisosyal kişilik bozukluğuna da değinmek gerektiğini söyler. Nihayetinde yazar, şiddete meyilli kişiler üzerinden kitle psikolojisini ve şiddete karşı uygulanması gereken yöntemleri ele alır.

Yazar televizyona dair görüşlerini ise gerçeklik algısı yönünden dile getirir. Bu bağlamda bazı programlarda adaletle güvenmekle beraber haksızlığa karşı gelmenin de gerekli olduğunu söyler. Magazin programlarıyla da mahrem konularının ortaya döküldüğü gerçeğini ele alır. Dolayısıyla yazar televizyonu kontrollü izlemeye dair önerilerini açıklar.

Bir sonraki başlıkta, tüketim kültürünün hızla yayılma nedenleri üzerinde durulur. Dolayısıyla kişinin içsel ve kalıcı değerleri göz ardı etmesi ve maddi olana yönelmesi ele alınır. Başlık altında farklı olarak da reklamlara, reklam ve çocuk ilişkisine dikkat çekilir.

Kadın-erkek ilişkisinin genel anlamda ele alınması, bir başka konudur. Dolayısıyla kadın-erkek arası farklar fizyolojik ve psikolojik açıdan incelemeye alınır ve bu çerçevede farklı alt başlıklarda (problemlere yaklaşım, düşünceler, hafıza, duyarlılık, ilişkiler) bu durum detaylandırılır.

Bir önceki başlıkla bağlantılı olarak da aşk, âşık, aşkın insan üzerindeki etkileri, günümüzdeki aşk ve âşık halleri ele alınır. Dolayısıyla hız ve gürültünün aşkın yüce anlamını da yok ettiği gerçeğinin altı çizilir.

Yine bağlantılı olarak evliliklerin git gide daha sorunlu hale gelmesi ele alınır ve dolayısıyla evlilikle ilgili yanlışlar üzerinde durulur. Sadakatsizliğe de değinen yazar, evlilik sıkıntılarının bir kısmını ve evliliğe dair risk faktörlerini birkaç maddede açıklar. Nihayetinde yazar güzel ve sağlıklı bir iletişim için ne yapılması gerektiğini söyler.

Bölümün bir başka başlığında, ebeveyn-çocuk etkileşiminde çocuğun ruhsal gelişimi ele alınır. Ardından çocuk eğitiminde yapılan hatalara ve bu konuda önerilere yer verilir. Sonrasında ise bazı çocukların davranışlarını kontrol etmelerindeki sıkıntısı ve hiperaktivite bozukluğu yaşamaları üzerinde durulur. Sonuç olarak yazar, çocuklarla anlamlı şekilde konuşmalar sağlayacak bazı yolları birkaç madde halinde anlatır.

Ana başlık altında birkaç alt başlığın yer aldığı bir diğer başlıkta, ergenlik döneminin özellikleri ve ardından yazarın önerileriyle birlikte bu dönemdeki aile tutumlarının ve arkadaş gruplarının etkisi anlatılır.

Bölümün son başlığında yazar, iyi ebeveyn olmak için on tane maddeyi örnekler ve önermelerle birlikte açıklar.

Ruhun Yaraları isimli ikinci bölümde yazar bazı bozukluk, sıkıntı ve hastalık durumlarını ele almıştır ve bunlardan ilki depresyondur. Dolayısıyla depresyon, depresyonun ortaya çıkma durumları, neden kaynaklandığı, değişik tipleri, tedavisi ve ilaç kullanımı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yazar bu konudaki küçük alt başlıklarla depresyon derdine nasıl şifa bulunabileceğini kendi özgün fikirleriyle anlatmaya çabalamıştır.

Bir diğer başlıkta panik bozukluğu hakkında detaylı bir şekilde bilgi veren yazar, bu atağın belirtilerini, sebeplerini, tedavisini anlatır ve bilişsel modelini gösterir.

Bağımlılık ve bağımlılığın türleri ve bu bağlamda alkolizmin tanımı ve farklı türleri de ele alınan konular arasındadır. Dolayısıyla erken teşhisin önemine vurgu yapan yazar, özellikle gençlerin neden uyuşturucuya yöneldikleri üzerinde durur ve soru-cevap yoluyla iletmek istediklerini vurgular. Ek olarak yazar, internet bağımlılığı konusundaki görüşlerini de soru-cevap eşliğinde sunar.

Fobi ve fobi tedavisi konusu, başka bir başlıkta ele alınır. Sosyal fobi üzerinde duran ve önermeler sunan yazar, bu hobinin farklı türleri olduğunu söyler. Dolayısıyla sosyal fobi hakkındaki görüşlerini örnekler vererek açıklamaya devam eden yazar, bu durumdan kurtulmak için ne yapılması gerektiği üzerinde durur.

Takıntılar hakkındaki genel görüşlerini bir sonraki başlıkta anlatan yazar, takıntı türlerine, nedenlerine ve tedavisine yönelik açıklamalarını belirtmiştir.

Endişe bozukluğu ve endişe bozukluğuna sebep olan bazı olumsuz düşüncelerin yer aldığı bir başka yazıda yazar, endişenin nedenlerine, eğilimlerine, tıbbi sebeplerine, mücadelesine ve kısır döngülerine değinmiştir.

Sonraki başlıkta şizofreni, şizofreninin belirtileri, tedavisi ve bu konudaki tavsiyeler hakkında bilgi verilir.

İki Uçlu Duygudurum Bozukluğu (Bipolar Bozukluk), ele alınan bir başka konudur ve dolayısıyla yazar bu bozukluğa dair görüşlerini açıkladıktan sonra, bahsedilen bozukluğun belirtilerini, sebeplerini ve tedavisine dair açıklamalarını zaman zaman soru-cevap yoluyla anlatır.

Yazar bir sonraki başlık altında önce kişiliğin dört bileşeni hakkında bilgi verir ve ardından bazı kişilik bozuklukları ile ilgili bilgilendirici açıklamalar yapar.

Narsisizm hakkında kısa bir açıklama yaptıktan sonra yazar, narsistik kişilik yapılanmasına, narsisizm ve çocukluk yaşantılarına, kendini sevmek ve narsisizme dair görüşlerine bu alt başlıklar altında yer verir.

Psikosomatik Hastalıklar isimli başlıkta ise yazar bu hastalığa dair düşüncelerini geniş bir şekilde aktardıktan sonra bu sıkıntının bedensel belirtilerle ifadesine değinir.

Bir sonraki başlıkta öncelikle unutkanlıkla ilgili bilgiler verildikten sonra Alzheimer ve belleğimizin bize oynadığı oyunlar ele alınır.

Yazar genel anlamda uykuya ve uykunun hayatımızdaki yerine değindikten sonra uykusuzluğa, gündüz uykusu-şekerlemeye, uyku bozukluklarına dair açıklamalarda bulunur.

Eserin artık sonlarına doğru yaklaşırken yazar bu kez yemeye dair görüşlerini kısa bir şekilde anlattıktan sonra üç yeme bozukluğundan (Anoreksiya Nervoza, Bulimiya Nervoza ve Obezite) bahseder.

Nihayetinde yazar sonsöz niyetine “*Kalbini açabilene, en iyi öğretmendir hayat.*” (Sayar, 2022: 253) sözüyle, insan ve hayatın önemine vurgu yapar.

1. 2. 2. 21. Terapi

İlk baskısı Şubat 2011 ve dokuzuncu baskısı Mart 2022 yılında yapılan eser, Timaş Yayınları’ndan çıkmıştır. Sayar eserini “*Kendilerinden çok şey öğrendiğim danışanlarıma.*” ithaf ederek kaleme almıştır. Kitap; ön

söz, üç ana başlık altında farklı alt başlıklar, sonsöz, ek / sondeyiş, kaynakça ve indeks'ten oluşmaktadır.

Modern Bir İnşa Olarak Psikoterapi ismiyle ve farklı açılardan psikoterapi açıklamalarıyla başlanan ilk bölümde, öncelikle psikoterapinin neyi iyileştirme amacı olduğuna yer verilir. Ardından özel ve genel anlamda psikoterapinin ne anlama geldiğine ve Freud'un önemli etkisine yer verilerek *psikoterapinin hikayesine* bakılır. Daha sonra *modern bireycilik ve ruh sağlığı* ilişkisine ve *ihlimam ahlakı* açıklamalarına yer verilir. Sonrasında psikoterapinin kendine yönelik sorgulamalarına bakıldığı gibi, gelişimine yönelik de bilgiler verilir.

Modernlik anlayışıyla devam edilen yazıda, konuyla bağlantılı olarak postmodernizmden ve ilişkili olduğu yapısalcılıktan bahsedilir. Dolayısıyla psikoterapinin postmoderne bakışı ele alınır. Ardından psikoterapinin bazen modernliğin olumsuzluklarını pekiştirdiği üzerinde durulur.

Modern psikoterapinin gizli önermeleri başlığıyla açıklamalara devam edilen bölümde, terapi kültürü konusunda Füredi'nin görüşleri aktarılır. Sonrasında terapide ahlaki söylemin önemli konumuna değinilir. Yaşantılar açısından *anlam ağlarının* değerlendirilmesiyle devam edilirken, psikoterapi kuramlarının kültür ile olan bağlantısına yer verilir. *Protestan ruhu* ve *psikanaliz* başlığı altında açıklamalarını sürdüren yazar, modernleşme açısından *yakınlık* bahsine dair meselelere değinir.

Üzerinde durulan bir başka konu benliktir ve dolayısıyla benlik bozukluklarına ve bu sıkıntının en önemlisine, narsistik kişiliğe dair açıklamalar yapılır. Daha sonra gittikçe artan narsisizm durumunun kültürel açıdan değerlendirmesine geçilir. Dolayısıyla narsisizm sonucu oluşan modern kibire yönelik bilgiler verilir.

Y kuşağı ile ilgili verilen bilgilerle devam edilen bölümde, teknolojinin gençler üzerindeki olumsuz etkilerine ve sitelere olan büyük ilginin sebeplerine bakılır. Ardından modern ve postmodern benlik özellikleri anlatılarak gidişattaki bu durumun psikoterapi ile olan ilişkisine yer verilir. Tüm bu anlatılanlardan yola çıkılarak, güzel bir hayatın sorgulaması yapılır.

Modern dünyadaki psikoterapide hayli geçerli olan *içimizdeki çocuk* kavramına ve bu durumun birey, toplum, terapi ve benlik açısından değerlendirmesine geçilir. Daha sonra yazar *terapi körlüğü* ismiyle ortaya çıkardığı görüşünün açmazları üzerinde durur ve bu durumun danışan – terapist açısından değerlendirmesini yapar.

Değerlerin terapi ile olan bağlantısına, her iki taraf da göz önüne alınarak, yönelik görüşler de dile getirilir. *Modern Psikoterapi ve Kolonizasyon* başlığı altında açıklamalarına devam eden yazar, günümüz terapilerinden olan *bilişsel davranışçı terapi* hakkında bilgiler verir. Ardından sosyal ilişkiler açısından bir tartışmaya, *sosyal bilinçdışı*, yer verilir. Daha sonra *psikoterapi ve politika* bağlantısından bahsedildiği gibi, hermenötik kavramına ve psikoterapiyi hermenötik yönden yorumlamanın katacağı olumlamaya yer verilir.

İssız Adam'dan İlişki İçindeki Benliğe: İntersubjektif Kuram ismiyle oluşturulan ikinci bölüm, var olmanın tanınma veya bilinme ve karşılıklı tanıma açısından önemiyle başlar ve öteki ile kurulan ilişkinin psikoterapi açısından değerlendirilişine ve kişi açısından önemine yer verilir. Ardından terapist ve danışan kişilere karşı tutumun belirlenmesinde *tek kişi yaklaşımının* açıklanmasıyla devam edilir. Ötekiyle olan sağlıklı ilişkiler sonucu sıkıntıların def edilebileceğine dair görüş olarak da *iki kişi yaklaşımı* hakkında bilgiler verilir.

Terapistin *yeteri kadar iyi* olarak konumlandırılmasında, terapist ve danışan ilişkisine yönelik değerlendirmelere geçilir. Ardından bu sefer Freud'un *tek kişi yaklaşımının* nasıl zuhur ettiğine, koşullarına ve sebeplerine dair açıklamalar dile getirilir. Daha sonra *ilişkisel kuramların ortaya çıkışında* ötekiyle sağlanan ilişkinin öneminden ve sonuçlarından bahsedilir. Diğer taraftan ötekinin varlığında sorun olarak görülen durumlara bakılır.

İki kişi yaklaşımı ile ilgili yanılmanın açıklanmasıyla devam edilirken, kişinin yalnız olduğu durumlarda bile ilişki halinde olma durumu anlatılır. Sonrasında *izole zihin kuramı* hakkında detaylıca bilgi verilir.

İnsanın en normal duygu durumu olarak bilinen acının varlığı, ruhbilimi açısından sorgulanmıştır. Dolayısıyla modern insanın acı karşısında

tutunduğu tavır ele alınmıştır. Daha sonra intersubjektif kuramı, kişi ve öteki açısından değerlendirilerek, hakkında bilgiler verildiği gibi, bu kuramın *anlam arayışı* ile ilgili vurgularına değinilir.

Yazar bu kez de iki kişi yaklaşımı konusunda terapistin aldanabileceği şeyleri ele alır. Ardından bahsedilen kuramın bilinçdışı ile olan bağlantısına yönelik açıklamalar yapılır. Bölümün son yazısında ise, modern çağla birlikte kişinin hem kendine hem de ötekine karşı sergilediği duyarsızlaşma durumuna yer verilir. Bu bakımdan ele alınan kuramın bu olumsuz duruma karşı iyileştirici tavrından bahsedilir.

Eserin üçüncü ve son bölümü *İçimdeki Öteki: Psikoterapide Farklı Bir Duyuş* ismiyle ve iki âlimin (Buber ve Levinas) düşüncelerinden yola çıkılarak kaleme alınır. İlk olarak empati kuramının ben ve öteki arasında sağlıklı bir iletişim sağlamadaki önemine vurgu yapılır. Terapinin ise bu ilişkiyi sürdürebildiğindeki gerçekliğinden bahsedilir. Bu bağlamda karşılıklı ilişkilerde bireyin ötekine karşı olan sorumluluğu ve kişinin benliğini yücelten anlayışların belli başlı çıkar ilişkisine dayandırıldığı diğerkamlığın asıl gerçekçi rolü öne çıkarılır. Dolayısıyla psikoterapinin, koşulsuz ilişkiyi danışana sağlayabileceği ölçüde, gerekliliğinden söz edilir.

Hayat karşısında öteki ile olan birliğin kişinin hem kendisine hem de ötekine sağlayacağı olumlu etkilerine dair konuya devam edilir.

Diğer yandan çocuk ve ebeveyn beraberliğinin her iki taraf için de önemli olduğu gerçeği, John Bowlby tarafından *bağlanma kuramı* ismi altında açıklanır. Daha sonra terapist ve danışan arasındaki bağın, öteki olarak konumlandırılan terapist tarafından güçlendirileceğine vurgu yapılır. Dolayısıyla bu bağda terapistin ve sonrasında “öteki”nin sorumluluğuna dair bilgiler verilir. Sonrasında felsefi açıdan “öteki” hakkında değerlendirmeler yapılır. Ve yine öteki ile kurulan bağda varoluşsal suçluluğun nasıl ortaya çıktığı ve yaşanmaması ile ilgili konulara geçilir. Bu noktada terapist eğitiminin amacına ulaşması için kurulan bağda beraberlik sağlanmasının önemi de anlatılır.

Bir nesnenin kendi işlevini yerine getirmesi olarak görülmesinden ziyade, önemli bir varlık olarak yerini bulması gereken “öteki” den de

bahsedilir. Diğer insanın duygu ve düşüncelerini anlama yönünden yüze bakmanın önemi de ele alınan bağlantılı bir konudur. Artık bölümün sonuna gelindiğinde ise, bu kez öteki ile kurulan ilişkide duygu ortaklığı sağlamanın önemine vurgu yapılır. Bu bölüm ile ilgili kısa bir özet ise *bitirirken* başlığı altında verilir. Işıl Baysan Serim'in kaleme aldığı *sondeyiş* metni eklenerek, Serim'in Kemal Sayar'ın bu eseri üzerinden yaptığı değerlendirmeleri aktarılır.

1. 2. 2. 22. Hayat Teselli Bulmaktır

İlk baskısı Mayıs 2013, on ikinci baskısı Mayıs 2022 yılında yapılan eser, Timaş Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser dört ana başlık altında farklı alt başlıklar şeklinde oluşturularak kaleme alınmıştır.

Biraz Konuşmaya Ne Dersin? başlıklı ilk bölümde öncelikle insanın diğer insanlarla olan münasebetinin aidiyete, dolayısıyla anlamaya / anlaşılmaya götüreceğinin öneminden bahsedilir. Bu bağlamda insanın arayışı konu edildiği gibi, ölümlü olmanın kabullenilişiyile yaşamın anlamlı kılınacağına vurgu yapılır. Daha sonra sohbet ve diyalogun öneminden bahsedilirken, ötekiyle birlikte var olunacağının altı çizilir. Dolayısıyla sohbetin her iki taraf açısından faydaları ele alınır.

Başka bir yazıda mutluluk vaat eden kişisel gelişim kitapları ve bu yöndeki farklı terapiler eleştirilerek mutluluğun çaba ve ter ile belireceği söylenir. Ardından her şeyin zıddıyla var olduğu bilindiğinden, mutlu olmanın anlamı mutsuzlukla bilinir gerçeği hatırlatılır.

Yazar bir diğer yazısında davet edildiği şehre, Eskişehir'e trenle giderken hissettiği duygularını ifade eder ve Allah'ın yüceliğini / kutsallığını birkaç düşünürün alıntısını aktararak anlatır. Sonrasında ise yazar *orta yaşlı kioskün adamlar* olarak tarif ettiği kişiler için modern zamana karşı tavrını ortaya koyanlar tanımlamasını açıklar.

Bölümün son yazısında ise merhamet üzerinde durulur ve modern çağ insanının sıkıntıları anlatılır. Ardından birkaç alıştırma yoluyla merhamet

duygusunun nasıl geliştirilebilir olduğu vurgulanır ve bu bakımdan birkaç pratik öneri eklenir.

On farklı alt başlık altında ele alınan ve *Kaybolmuş Güzelliğin Peşinde* ismiyle oluşturulan ikinci bölümde daha çok modern çağın sıkıntıları üzerinde durulmuştur. Bu bakımdan ilk olarak insanın mutsuz olduğu modern çağda, tasavvuf öğretilerinin insana katacağı olumlu etkilere ve gerekliliğine değinilir.

Güzelliğin insan ruhunda bıraktığı tesire kendi yaşantısından örnek vererek açıklayan yazar, sanatın insanı sıradanlığın ötesine taşıdığını vurgular. Bu bağlamda güzelliğin artık hayatlarımızda bulunmadığı ve bu bakımdan inanmanın güzellikle olan bağlantısı açıklanır. Hız ve gürültü çağında aşk işlevinin de tamamıyla değiştiğı ele alınarak, geçmiş ve günümüz aşkları / âşıkları karşılaştırılır.

Günümüz yazı hayatı hakkında ele alınan bir sonraki yazıda, okumanın önceki ve sonraki yıllarda ne şekilde konumlandığından ve edebiyat severlerin (çok az kitlede olan) de yitirilme kaygısından bahsedilir.

Bir sonraki yazıda ise, mevsimlerin insan ruhunda bıraktığı tesirlerin fenalık olarak algılanma eğilimine yer verilir. Dolayısıyla hayatın akışına teslim olmak gerektiğine vurgu yapılır.

Çayın yalnızca bir içecek olarak görülmesinden ziyade, insanları bir arada tutan sıcaklık ve samimiyet sembolü olarak yerini alması, ele alınan bir başka konudur.

Bir başka yazısında Kahire'ye olan sevgisini ve muhabbetini büyük bir içtenlikle ifade eden yazar, bir konuşma için yeniden gittiğı şehrin bir ruhu olduğunu hayranlıkla anlatır.

Güç ve değer ilişkisine bakılan başka bir yazıda, güç ilişkilerine kendini teslim etmeyen insanların asilliğinden ve azlığından bahsedilir.

Bölümün son yazısında insanın unutkan bir varlık oluşu göz önüne alınarak, modern zamanın hız dayatmasına karşılık hatırlamanın ve Ramazan ayıyla birlikte yeniden tazelenmenin mümkün olacağı anlatılır.

Mutluluk Hastalığı başlıklı üçüncü bölüme gelindiğinde, ilk olarak modernliğin kibre büründüğü bir konudan, *zaman-mekân sıkışması*'ndan bahsedilir.

Mutluluk hakkında yanlış bilinenler üzerinde duran bir başka yazısında yazar, mutlu olmak için insanın sürüklendiği endişe haline değinir.

Bir başka yazıda insan davranış ve hallerinin, dolayısıyla hayatın bir teşhis sınıflandırmasına tabi tutularak araştırma konusu haline getirilme durumu sorgulanır.

Modern çağ insanının uyuma isteğine yanıt olarak, insanları zorluklara karşı duyarsız hale getirme ve hayata karşı amaçsız kılma niyetinde olan bazı *kendine yardım kitapları* ("The Secret" örneği üzerinden) eleştirilir. Başka bir yazıda *kültürel kurgu* yönünden kişisel gelişimin nasıl ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı üzerinde durulduğu gibi, modern çağla birlikte benlik algısının yükselişine ve sonuçlarına değinilir. Ardından kişisel gelişim kitapları eleştirilirken, gelişmenin nasıl gerçekleşeceği üzerinde durulur. Bağlantılı olarak neyi isteyip ne hissettiklerini bilmeyen modern zaman insanının kendi içsel boşluğuyla hesaplaşması da ele alınır. Ayrıca insanın ölüm gerçeğiyle yüzleşememe meselesi de anlatılır. Bu bakımdan maneviyat ve dinin insanın anlam arayışındaki önemli rolüne vurgu yapılır.

Yazar bu kez bir hikâye anlatarak insan hayatında yer edinmiş "ben" söylem ve eylemlerinin sorgulamasını yaptırır.

Yazar sonrasında modern çağın önemli sorunlarından olan *gençlik kutsanması* ve *kimlik sorunları* hakkında açıklama yapar. Bölümdeki son yazısında ise, çocukları üzerinde titizlikle duran anne-baba davranışlarının nedenlerine ve sonuçlarına bakar.

Hayat Teselli Bulmaktır isimli dördüncü ve son bölüm beş ayrı yazıyı içerir ve ilk olarak yazar kendi yaşantısından aklında kalan birkaç anıyı anlatarak, merhamet ve şefkatin güzel yansımasını ve gülümsemenin insan ruhunu güzelleştirdiğini anlatır. Sonrasında teknolojinin insan hayatına sunduğu olumsuzluklar anlatılarak, güzel ve anlamlı olanın yavaşlıkla sağlanacağını altı çizilir.

Bölümün üçüncü yazısında yazar, Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde üç aylık görev yaptığını ve buradaki izlenimlerini aktarır. Dolayısıyla burada yatan hastalara dair genel görüşlerini ve hastalar için sağlık sisteminin yetersiz bazı özelliklerini anlatır.

Sayar, sonrasında Avrupalı genç bir kadının kader karşısındaki serzenişlerini anlatır. Dolayısıyla ruhun sarsılmasına sebep olan kaderin ani kıvrımlarının insana etkilerini anlatır. Bu bağlamda kadere rıza göstermek gerektiğini vurgular.

Yazar dördüncü bölümün son yazısında, ailesiyle birlikte çocukluğunun geçtiği memleketine (Merzifon), buradaki akrabalarına, yaşantısında önemli izler bırakan babasına, kısacası memleket ve aile sevdasına dair görüşlerini aktarır.

1. 2. 2. 23. Yavaşla

İlk baskısı Şubat 2018, kırk birinci baskısı Temmuz 2022, kırk ikinci ve kırk üçüncü baskısı Eylül 2022 yılında yapılan eser, Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap; ön söz, dört ana başlık ve farklı alt başlıklardan, özel isim indeksinden oluşmaktadır. Kırk üçüncü baskısının yeni yazılarla zenginleştirildiğini ifade eden yazar, kitabın hayata çağrışı yinelediğini ekler (Sayar, 2022: 13).

Eserin *Yavaş Güzeldir* isimli ilk bölümünde öncelikli olarak hız yapma konusunda motorlu taşıtların, arabaların, otoyolların kısmen olumlu ve olumsuz etkileri anlatılır. Ardından hızla birlikte hareketlilikle, özel ve toplu taşıma araçlarını tercih edenlerin arasındaki fark ve tutumları ele alınır. Dolayısıyla araba sevdasının şehri ve modern insanı olumsuz etkilemesi üzerinde durulur.

Hıza paralel olarak aile ve medyanın çocuklara büyüme baskısı yarattığı konusuna geçilir. Dolayısıyla duyguların bu hızda geri kaldığı söylendiği gibi, çağın insanlara sunduğu gelecek kaygısının da çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri anlatılır.

Üçüncü alt başlıkta, ebeveyn ve çocuk arası iletişimin zayıfladığı, çocukların kendilerini ifade etmedeki yetersizlikleri, zaman ve akışının parçalara ayrıldığı, hız kavramına karşı çocukların yanlış algısı, teknolojik aletlere bağımlılığın giderek artması üzerinde durulur.

Yazar biri dostu biri de telefonda arayanı örnek vererek, işinden dolayı ruhlarını geride bırakanlardan da bahseder. Çalışmanın heder ettiği hayatın, parayla kurtarıma durumu anlatılır. Dolayısıyla yapılan işlerde tatminsizlik, insanın yabancılaşması, teknolojinin işleri hayatın her anına taşıması ele alınır.

Bir diğer alt başlıkta yazar yaşadığı bir olaydan örnek vererek teknolojiye karşı eleştirilerini dile getirir. Bu bağlamda zaman ve yavaşlığın önemi üzerinde durur.

Altıncı alt başlıkta yazar insanın, insan için önemli bir yerde duran zamanın önemine değinir. Ardından ruh hallerimize göre de zaman anlayışının değiştiği, hız noktasında zihinsel zamanın hızlanması, duyguların zamanın geride kalması anlatılır. Bu bağlamda varoluşa dair suçluluk psikolojisine kapılmanın sebepleri ele alınır.

Modern dünyada hızlının yavaşı yok ettiği, zamandan dolayı sıkışıklık, hızlı yemek ve besinlerin yetiştirilmesinde insan sağlığının olumsuz etkilenmesi, anın tadını çıkarmanın yavaşlıkla sağlanacağı anlatılır. Bu bağlamda bir diğer alt başlıkta da varoluşsal anlam için zamanın önemi, güzel şeyler yapmak için durmamak gerektiği ve ıstırap, suçluluk, ölümün insan hayatındaki önemli yeri anlatılır.

Son alt başlıkta yazar, yazısına “Süpernormal Uyarın Kavramı”nı açıklamakla başlar ve irade ve nefis terbiyesinin, hayatın ayrıntılarını keşfetmekte beklemenin ve sabrın önemine değinir. Bu bağlamda yazarın kendisinin ifade ettiği “Yavaşlama Sanatı” yoluyla dijital bağımlılıklara karşı dijital perhiz uygulaması yapmamız gerektiğinin altını çizer.

Modern Mutsuzluk başlıklı bir diğer bölümde, ilk olarak hayatın sıkıntılarına karşı sabretmenin giderek azaldığından, modernlikle birlikte değişim hızının artmasından ve sağlıklı insanlara hasta olduklarının empoze

edilmesinden bahsedilir. Dolayısıyla “*Hastalık ticareti, sıradan sıkıntıları tıbbi sorunlara dönüştürüyor.*” (Sayar, 2022: 61)

Bölümde ele alınan bir başka konu kötülüktür. Dolayısıyla yazar ilk olarak sosyal psikolog Roy Baumeister’in kötülüğün kaynağındaki dört sebep üzerine açıklamalarını ve kendisinin de kötülüğe dair görüşlerini ele alır. Daha sonra haklı amaçlar için yapılan cinayetlerin fazlalığı üzerinde durulur. Bu bağlamda grupların yerine, kapitalist toplumundan kaynaklanan antisosyal acımasızlığa, kişiliklere, sıradan kötülüğün artması durumuna ve bu konuda Doğu-Batı geleneklerinin yaklaşımına değinilir. Bu konudaki başka bir alt başlıkta ise, başkalarına karşı üstünlük sağlamakla güçlü olacağını zanneden insanın, gelir azlığından yana sıkıntı duymaması anlatılır.

Kırılğan bir çocukluk geçiren kızlar üzerinde durduğu bir başka başlıkta yazar, bu tür kızları tanıırken hem kendi içine yolculuk yapmış hem de kızların incinmişliklerine, içlerine doğru yol aldırılmıştır.

Başka bir konu olarak yazar kendine ve dünyaya yabancılaşan insanlardan bahseder ve bu durumu yaşayan kendi hastalarından da örnekler vererek anlatır. Bu konudaki bir başka yazıda ise, insanın kendini kandırmasının altında yani ruhun en diplerinde hep bir gerçeğin var olduğu, dolayısıyla benlik ve gerçekliğin önemi anlatılır.

Modern çağda edebi bir metin olan romanın, ahlaki meselelerden ve ruhtan yoksun olduğu sorunu ve ruhun doyurulmadığı bir bolluk çağı, ele alınan bir başka konudur.

Başka bir konu olarak insanın seçme özgürlüğüne sahip olmasıyla birlikte kendi biricikliğinin ve özgünlüğünün farkına varması üzerinedir. Dolayısıyla zenginlik ve maddi refahtaki artıştan ziyade sosyal ilişkilerin önemli olduğu anlatılır. Bu bağlamda sohbetin anlam ve önemi, iç huzurun vermek, paylaşmak ve yoldaşlık etmekle sağlanacağı üzerinde durulur.

Bir ilacın kişi üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerine değinilen bir başka yazıda, “mutlu olmanın artık bir yükümlülük” olduğu, kişilerin maddi nesnelere yönelmesi, dolayısıyla artık dostluğun ve kişilerin de tüketim malzemesi haline gelmesi üzerinde durulur.

Üzerinde önemle durulan başka bir konu, saygıdır. Yazar saygının yalnızca daha güçlü ve belirli insanlara veya kurumlara gösterilmesini eleştirir. Dolayısıyla yazar modern toplumda yaşanan eşitsizliklerin saygıyla aşılabacağı gerçeğini savunur. Bu bağlamda bir sonraki yazıda, Doğu ve Batı dünyasında yaşlılara karşı tutumun farkları ortaya konulur.

Kader konusu bir başka alt başlıkta ele alınmıştır. Avrupalı genç bir kadının kader karşısındaki serzenişlerinden yola çıkılarak, ruhun sarsılmasına sebep olan kaderin ani kıvrımlarının insana etkileri anlatılır. Bu noktada bir başka alt başlıkta ise, çocuğunu erken yaşta toprağa vermiş bir insanın kederi anlatılarak keder üzerinde durulur ve diğer benzeri duyguların depresyon kategorisine yaftalanma durumu eleştirilir.

Dünyanın insanı çevrelemesi, sahiçilik ve ölüm farkındalığı, yazarın ele aldığı bir başka konudur. Bu bağlamda ölümden önceki hayatı daha doğru ve anlamlı yaşamaya dair öneriler maddeler halinde verilir.

Modern Zamanlarda Aile isimli üçüncü ana başlıkta yazar, anne ve babaların çocuğun eğitimindeki önemine, toplumsal ve ruhsal sorunların ortaya çıkmasındaki etkilerine değinir. Daha sonra anne tarafından yeterli ilgi ve önemi görmeyen çocukların dramı, modern dünyayla birlikte anneliğin değışen tavrı anlatılır. Elbette erkek çocukları açısından babanın yeri de eklenir. Bu bağlamda oğulun, endüstri-Batı-Türkiye toplumlarındaki erkeklik simgesinden ve günümüzde değışime uğrayan babalıktan bahsedilir. Yazar sonrasında ise bazı amaçlar uğruna yapılan anne-babalık tarzlarını eleştirir. Ana başlık altında ele alınan bir diğer alt başlıkta ise yazar, Batı toplumunda ortaya çıkan bir tartışmadan, erkekliğin ölmesi ve erkekliği yeniden tanımlama gerekliliğı, bahseder. Bu yönde yazar, erkek egemenliğinin değışime uğraması konusuna yoğunlaşır. Bölümün son alt başlığında ise yazar, endüstri kaynaklı kültürün medyayı arkasına alarak çocukları, yetişkinleri ve dünyayı nasıl etkilediğini ve dış dünyaya odaklandığını (Sayar, 2022: 179) anlatır. Ek olarak da günümüz televizyonunda kullanılan kelime dağarcığının git gide azaldığının ve bu durumun olumsuz etkiler yarattığının altı çizilir.

Benliğin ve Toplumun Krizi başlığıyla oluşturulan son bölümde yazar ilk olarak, var olma amacıyla kendine tapan insanları “ben tarikati” isminde birleştirir ve bu yöndeki açıklamalarını iletir. Daha sonra kendimize karşı duyduğumuz sevginin etkilerinden ve insanın ilişki içerisine girerek başkaları tarafından anlaşılmayla var olduğundan bahseder. Aksi durumda zihnin bedenden uzak yeni bir var olma biçimi sunan ve yalnızlaştıran interneti ise eleştirir. Bu bağlamda yazar öze bakmanın önemine de değinir ve anlayış, empati kavramları üzerinde durur.

Ele alınan bir başka konu, yitirilen ahlak duygusu karşısında ne yapılması gerektiği üzerinedir. Bugünün Türkiye’inde ahlakın büyük bir mesele olduğu görüşü müteahhitler, üniversiteler, siyaset ve ticaret, bürokrasi örnek verilerek anlatılır.

Günümüz medyasında kişilerin tüm mahremiyetini açması yönündeki beklenti ve vaatlerin eleştirilmesi, bir diğer konudur. Yazar bu kez de bilgi çağındaki kişisel verilerin ele geçirilme tehlikesi ve başka amaçlar için kullanımı karşısında mahremiyetin önemini ve gayesini anlatır. Ardından politikacıların da kendilerini şöhretli kılmak için hayatlarını başkalarına ifşa etme durumlarını eleştirir.

Ele alınan başka bir konu, önyargıdır ve önyargıda ilk basamağın gruplar oluşturmak olduğunu yazan yazar, bu konuda verdiği örnekle durumu daha somut halde açıklar. Dolayısıyla yazar, önyargı ve ayrımcılığın tırmandığı durumlara dair görüşlerini dile getirir. Ek olarak güvenin azalıp şüphe ve belirsizliğin arttığı günlere de değinir.

Kimlikler, yazarın üzerinde önemle durduğu bir konudur. Dolayısıyla dünyaya hükmetmek isteyenlerin kişileri tek bir kategoriye sıkıştırmak istemelerini eleştirir. Bu bağlamda milliyetçilikten ziyade hamasetin yükselme durumuna değinen yazar, insanları kategorilere ayırma zihniyetini açıklar. Ek olarak, Türkiye’nin kimlik karmaşası yaşadığı gerçeğini, şahit olduğu bir olaydan yola çıkarak anlatır.

Bir başka alt başlıkta yazar Hrant Dink cinayetinde böbürlenene ve kendini yücelten zehirli dile sahip insanların sessizliğe gömülmelerini

eleştirir. Dolayısıyla insanların o dilleriyle savaşmamız gerektiğini salık verir.

Bölümün son alt başlığında yazar, klinikte yatan gençlerin öykülerini dinlediklerini belirtir ve yoksul mahallelerde huzursuz olan gençler üzerinde durur. Dolayısıyla ruhun en güçlü ihtiyacı olan topluluk ihtiyacına değinir. Bu bağlamda toplumsal bir seferberlikten yana olan yazar, soyluluğun ve soyluların önemi üzerinde durur.

1. 2. 2. 24. Kendi Işığına Yürü

Yazarın en son kaleme aldığı bu kitap, Kasım 2023 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön söz, iki ana başlık altında farklı alt başlıklar, teşekkür ve ad dizininden oluşmaktadır.

Eserin ön söz kısmı “*Kendi Işığına Yürü*” başlığı altında ele alınmıştır. İnsana, insanın varoluşsal çıkmazlarına ve insana dair daha birçok şey hakkında kaleme alınan bu bölümde, ilk olarak hangi karanlığımızda olursak olalım mutlaka bir çıkış kapısı bulunacağına değinilir. Bu noktada umuda sarılmaya, belirli olan şeyleri kabullenmeye, başkaları ile olması gereken sağlıklı iletişime, aidiyete, dolayısıyla hayata yönelik birkaç kelama yer verilir. Nihayetinde tüm karanlıklara rağmen kendi ışığında var olmaya cesaretlendirilen insan ön plana alınır.

Ruh Sarsılması başlığı altında geleceğin belirsizliği üzerine kaleme alınan ilk yazıda, belirsizliğe rağmen her insanın kendi hikâyesinin peşinde olduğuna ve bu hikâyelerin de zaman zaman hasar gördüğüne değinilir. Ardından belirsizlik karşısında insanın nasıl bir ruh haline büründüğüne bakılır. Bu bağlamda belirsizlik ve kederi yok saymayarak anlamlı bir hayatın yaşanma durumuna ve öğrenmeye vurgu yapılır. Sonrasında belirsizliğe dayanmanın olumlu etkilerine yer verilirken, bu konu çerçevesinde *negatif yetenek* açıklamasından bahsedilir. Daha sonra insanın mücadelesinde belirsizlik ile kesinlik arasındaki etkileşime yer verilir. Sonuç olarak, tüm tahmin ve kontrol ihtiyaçlarımızın çoğalması yerine, belirsizliği kabullenmek gerektiği söylenir.

Varlığın özüne vurgu yapılarak devam edilirken, Şubat depreminde yaşanan ruh halinin anlama olan ihtiyacına değinilir. Ardından bu tür olayların insandaki *incinmezlik yanılısamasını* nasıl yıktığından bahsedilir. Sonrasında insanı koruma noktasında uygarlığın varlığına yer verilir. Daha sonra yaşanan doğal afetler, dini bilince sahip insan ve bilim açısından değerlendirilir ve insan ruh halinin afetten sonra nasıl bir zorluktan geçtiğine bakılır. Bu bağlamda iyileşmenin nasıl olabileceğine yönelik de açıklamalar eklenir. Sonrasında manevi olarak sağlanan dayanıklılığın insana kazandıracağı olumlamlara yer verilir. Netice itibariyle bu tür afetlere karşı geleceğe yönelik tedbirler almak / amaçlar belirlemek ve unutmamamız gerekenleri hatırlamak üzerinde durulur.

İnsanoğlunun zor koşullarla sınanma haline ayrıca yer verilir ve her türlü zorluklarla karşı karşıya kalan insanın bakış açısının değişeceğine değinilir. Dolayısıyla yaşamın insana sunduğu her şeye rağmen hayatı anlamlandırmanın ve sevmenin önemine yer verilir. Ardından her şeyin olumlu olacağı yanılısamasının insan üzerindeki olumlu etkisinden de bahsedilir. Fakat yine de körü körüne kabullenilen iyimserlikle türlü belalara yakalanma gerçeğinden bahsedilir. Daha sonra insan beklentilerinin ortaya çıkmasında ve davranışların şekillenmesinde şemaların önemli yerine vurgu yapılır. Bu bakımdan her farklı bilgi ve farkındalığın şemaları değiştirebilme özelliği anlatılır. Bu bağlamda gerçek bir hayatın ve varlığın tüm sıkıntılara göğüs germekle anlamlı olacağı söylenir.

Yaşanılan doğal afetlerde mağdur olan insanların ruh halleri anlatıldığı gibi, doğal olmayan afetlerin ise insanda yaratacağı etkilere geçilir. Kısacası Ronnie Janoff – Bulman'ın *parçalanmış varsayımlar* teorisi hakkında açıklamalar yapılır. Bu bakımdan iyileşmenin nasıl sağlanacağına dair görüşler eklenerek yazı sonlanır.

Bir başka yazıda, duygusal travmadan kaynaklı deneyimlere yönelik açıklamalar yapıldığı gibi, bu durumdan etkilenen mağdurun nasıl bir tavra sahip olduğuna değinilir. Sonrasında travma ve beden ilişkisinden yola çıkılarak, travma oluşmasının ve deneyimlerinin farklı sonuçlar yaratacağı anlatılır. Daha sonra travmanın yeniden hayat bulmasında hem hastanın hem

de terapistin önemli rolüne yer verilir. Ardından zaman duygusu gelişiminin benlik ile ilişkisine bakılır ve travmanın toplumsal yönden nasıl bir değişkenliğe ve sonuca yol açabileceğine geçilir. Dolayısıyla terapinin bu noktadaki amacı üzerinde durulur ve *bellek-sonrası* açıklamaları, dıştan acılara tanıklık etme konusunda, ile yazı sonlanır.

Yazar bu kez 17 Ağustos depremine yönelik duygu ve düşüncelerini aktarırken; bu travmanın kolektif bir travma zamanı olduğunu ve bu durum karşısında ne hissedildiğini açıklar. Daha sonra travma etkilerine karşı ne yapılması gerektiğine değinir. Sonrasında olacaklara karşı daha az yıkımla kurtulmak için bazı lütufların var olduğundan bahseder. Ardından güvenli bir insanın yapım ve kontrolünün hayati bir mesele olduğunu ifade eder. Son olarak dünyayı ve ruhları yerinden oynatan bu depremin travma etkisinden nasıl iyileşerek çıkılacağına ve yaraların hafızada tutulacağına dair açıklamalar yapar.

Bahsedilen afetin hem bedenleri hem de ruhları; hem bireyleri hem de toplumları etkilediği gerçeğinden yola çıkılarak, ötekinin varlığıyla iyileşme sağlanacağına vurgu yapılır. Sonrasında doğal afetler sonucunda psikolojik açıdan güçlendirilmeyi amaçlayan *psikolojik ilk yardım* konusu ve diğer en önemli amaçları ele alınır. Bağlantılı olarak, bu konudaki birkaç psikolojik müdahale ilkesi açıklanır. Ardından bu tür travmatik olaylara maruz kalan kişilerin nasıl bir ruh haline sahip olduklarına ve verdikleri tepkilere bakılır. Bu bakımdan travma sonrası hayatın yeniden kurulması noktasında atılması gereken adımlara yönelik öneriler açıklanır.

Bağlantılı olarak bir sonraki yazıda, bu tür felaketlerden sonra da yine yaşamaya devam ettiğimizden bahsedilir. Dolayısıyla bu felaketi yaşayanların her anlamda yanlarında olmak gerektiğinden ve sabır göstermek, tevekkül sahibi olmak ve umudu diri tutmak gerekeceğinden söz edilir.

Sevilen insanların kaybedilme yasının yanında, bir yaşam tarzı ve anlam dünyasının da yok olmasına yönelik yasın yaşandığına geçilir. Dolayısıyla ölüm korkusunun, tüm korkular altında duran temel korku olduğu gerçeğine yer verilir ve yasın da bu gerçeklikle olan ilişkisine bakılır.

Ardından belleğin travmayla olan ilişkisine bakıldığı gibi, bellek ve mekân bağlantısı açıklanır. Sonrasında iyileşmek için hatırlamanın ve hatıraları güzel bir şekilde yorumlamanın önemi anlatılır. Bu bakımdan hayata anlam katma açısından mücadele ile aydınlatılan, keşfedilen ve dönüştürülen özgürlük ve kader ikilisinden / bağlantısından bahsedilir. Her sonun yeni başlangıç veya olasılıklara açılacağına yönelik kısa bir bilgi verilir. Son olarak travma karşısında iyileşmenin insanlarla bağ kurmayla ve mevcudiyeti ortaya çıkarmayla gerçekleşeceğine dair açıklama yapılır.

Bir başka yazıya gelindiğinde ise, belleği olanın yalnızca insan olmadığına, şehirlerin de belleği olduğuna vurgu yapılarak, şehir ve insan bağlantısına yer verilir. Bu bakımdan modernizm ile birlikte yürütülen apartman insanıyla birlikte düzenin, mahremiyetin, ruhların, tabiatın ve zamanın kayboluşuna değinilir. Ardından geleneksel Türk yapıları göz önüne alınarak, günümüz şehircilik anlayışı değerlendirilir. Dolayısıyla sorunun neye dayandığına bakılarak, geleneksel toplum ve medeniyet anlayışından din ve doğa ilişkisi incelenir. Sonrasında şehri yürümenin insanlara hangi imkânları sağlayacağına bakılır. Son olarak, insan ve hatıraların yasını tuttuğumuzun ve hatıraların canlılığını koruyarak iyileşeceğimizin altı çizilir.

Ele alınan bir başka konu haysiyettir ve haysiyet sahibi olduğu ve haysiyetin zedelendiği durumlar üzerinde durulur. Dolayısıyla haysiyetin kaynağından ve özelliklerinden bahsedilir. Aksi bir tavır olarak da insana karşı kayıtsız kalma durumu ele alınır. Ardından aidiyetleri yok edilmeye çalışılan kurbanların kendi haysiyetleri için her türlü terör saldırılarına karşı nasıl mücadele ettiklerine değinilir. Bu açıdan ne olursa olsun her türlü kaybı kabullenmek ve geleceğe dair imkânları korumak ve umudu elden bırakmamak gerektiği söylenir. Daha sonra varoluşsal bir mesele olarak haysiyet konusu ele alınır. Bu bağlamda haysiyetin ihlal edilme durumu birey ve toplum açısından değerlendirilir. Sonrasında ötekine yönelik haysiyet onurlandırılmasının nasıl yapılacağından bahsedilir.

Aşırı bireyciliğin, insan açgözlülüğünün, akılcılığın, materyalizm kültürünün birtakım olumsuz etkilerine sonraki yazıda yer verilir ve iyiliğin / huzurun ancak bir olmakla sağlanacağından bahsedilir. Daha sonra her

insanın içinde var olan aidiyet özlemine dair açıklamalar yapılır. Bu bakımdan kendi içsellliğini koruyamamış olan insanın bu durumunu dışsal bir şeye aitlik sağlamaya çalışmasından bahsedilir. Aidiyet ve özlem ilişkisine yer verilerek de yazıya devam edilir. Sonrasında grup aidiyetine geçilir ve bu durumun bazı olumlu / olumsuz sonuçlarına yer verilir. Ardından Güney Afrika’da aidiyet kavramına eşdeğer olan *ubuntu* kelimesi üzerinde durulur ve bu yolla içsel aidiyetin başkalarına ait olmakla sağlanacağını altı çizilir. Aksi bir durum olarak ise, ait olunmak istenen kişinin bu ihtiyaca cevap veremeyişi ele alınır. Yazının sonuna gelindiğinde, yazar ait olmanın nasıl sağlanacağına dair Geoffrey Cohen’in *Belonging* isimli eserinden aktarmalar yapar.

İlk bölümden sonra bir nefes alma olarak konulan *Soluklanma Arası: Bambudan Alınacak On Ders* isimli yazıda yazar, bilinen Aikido ustası Ueshiba’nın bambu ağacı öğretisi çerçevesinde ele aldığı yaşam hakkındaki on dersini aktarır.

Varlığın Yerçekimi başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, ilk olarak ölüm ile ilgili görüşlerini dile getiren yazar, hayatın anlamlı kılınmasında ölümle barışık halde yaşamamanın önemli etkisine yer verir. Sonrasında ölümü uzaktan bilme, ama yakından inanmama durumuna değinir. Dolayısıyla ölümü kabullenmekle anlam arayışı bağlantısını açıklar ve kabullenilmeyen ölümün ruhları tarumar etmesindeki sebeplere bakar.

Bir sonraki yazıda ise yazar Tolstoy’un ve bazı eserlerinin insan ile ilgili sorgulamalarından aktarım yaparak, sevginin insanda var olduğundan bahseder. Sonrasında Tolstoy’un birkaç eseri üzerinden ölüm ile ilgili görüşlerini dile getirir. Daha sonra sağlam ve güzel bir benlik inşası ile kişinin hem kendi hayatıyla hem de başkalarıyla olan birlik halinin üzerinde durur. Ardından kazanmak ve kaybetmek sorgulamasını, insanın arzu ve ihtiyaçlarını göz önüne alarak değerlendirir. Sonrasından Tolstoy yoluyla anlam sorgulamasına geçer ve sevginin insanları birleştirmesi / muhabbet sağlaması yönüne vurgu yapar. Yine hayatın anlamını sürdürme yolunda ölümle yüzleşmenin önemli etkisine değinir. Dolayısıyla ümitle anlam arayışını sürdüren insanın, sevmeyele birliğe olan bağlantısına önemle yer

verir. Diğer yandan dünyadaki güzelliklere ve manevi hallere kalp kapısını aralayan insanın, kendini gerçekleştirme yolunda önemli bir adım attığı gerçeğini belirtir.

İnsan hayatında dengenin önemli bir yerde durduğundan bahsedilir ve dengenin sağlanması yönündeki bazı önemli unsurlara yer verilir. Daha sonra insanın hata yapmasının çok doğal olduğuna, dolayısıyla farkındalığın dengeli bir yaşam sürmedeki önemine değinilir. Sonrasında hayatımızda denge sağlayan bir diğer şeyin ise kendi çabamıza verdiğimiz değer olduğu söylenir.

Yazar saldırganlık ve şiddet farkını açıklamakla başladığı sonraki yazısında, şiddetin hangi durumlarda / kişiliklerde ortaya çıktığına yer verir. Bu bakımdan şiddete meylin artmasındaki nedenlere de bakarken, bu durumun nasıl sıradan bir şey haline geldiğine ve bertaraf edileceğine yönelik açıklama yapar.

Benliğin deneyimlenmesi yolunda ötekine duyulan ihtiyaç, ele alınan bir başka konudur. Dolayısıyla bu konuda modern dünyanın en önemli sorunlarından biri olan öteki ile bağ kurma durumu ele alınır. Ardından ayrımcılık ve ırkçılık konusuna geçildiği gibi, insan ruh hallerinin bu durumlardan etkilenme ve şiddeti onaylama durumu sorgulanır. *Yapısal ırkçılık* açıklamalarıyla devam edilen yazıda, dünyada yaşanan herhangi bir olumsuzluğun insanları nasıl kısıktırılabilir hale getirdiğine yer verilir. Daha sonra varlığın öteki ile anlamlı bir şeye büründüğüne, dolayısıyla öteki ile kurulan ilişkinin önemine değinilir.

Kısa bir şekilde ele alınan bir sonraki yazıda, yine modern çağın önemli sorunlarından biri olan selfie çılgınlığına ve insanın kendine hayran kalmasına dair açıklamalar yapılır. Bu bakımdan bu durumun hangi olumsuz şeylere sebebiyet verdiğinden ve gerçeklikle olan ilişkisinden bahsedilir.

Ele alınan farklı bir konu ise, yalan söyleme durumudur. Dolayısıyla kişinin kendine olan sadakatine ve kendi hayatında kurduğu önemli değerleri korumaya yönelik verdiği emeğe değinilir. Daha sonra yalan söyleme eğiliminin hayatın hangi evresinde ortaya çıktığına ve bu durum karşısında ebeveynlerin ne yapması gerektiğine yer verilir. Aksi tavır sergilenmesi

halinde aslında en büyük yalanı kişinin kendisine söylediği durum da ele alınır. Sonrasında erkek ve kadınların yalana başvurma sebeplerine değinilir ve bu durumun insanlar arası güveni nasıl zedelediğine bakılır.

Nesiller boyu varlığını sürdürmeye devam eden güç kavramı ile ilgili ele alınan bir sonraki yazıda, ilk olarak psikolojide güce dayalı ilişkilerin ne şekilde kurulduğuna bakılır. Ardından gücün iyiliğe mi yoksa kötülüğe doğru mu çekileceğine, doğruluk yönündeki esas gücün nasıl kazanılacağına ve mülk kazanma amaçlı güç eylemine dair açıklamalar yapılır.

Modern çağın bir diğer sorunu olan sosyal medyada yaşanan aşkların işlevine geçilir. Dolayısıyla sosyal medyanın aşkı nasıl etkilediğine yer verilir. Ardından çile çekmeye gönüllü olmayan sosyal medya âşıklarından bahsedilerek aşkın varlık ve ölüm ile zenginleşmesine, kutsal kabul edilmesine değinilir.

Bağlantılı olarak, modern çağda yaşanan hız kültürüne ve uyaran fazlalığına karşı dur demenin ve zaman zaman bir şey yapmamanın insan ruhuna ve üretkenliğine olan katkısına değinilir. Bu bakımdan birçok şeyi aynı anda yapmaya zorlandırılan insanın, dikkatini toplamada yaşadığı zorluğa ve beyninde oluşan sıkıntılara yer verilir.

Dünyayı farklı bir bakış açısından görmenin; farkında olmakla, değişim yaşamakla ve konuşmaya kendimizi açmakla mümkün olacağı belirtilir. Dolayısıyla bir fırsat olarak görülen değişimin aynı zamanda bazı riskleri de göze almayı gerektireceğinden bahsedilir. Bu bağlamda seçim yapma hakkımızın her zaman olduğuna, sonucu ne olursa olsun cesaretimizin kırılmaması gerektiğine vurgu yapılır. Modern çağda insanın tatmin olamama dürtüsünün bazı psikolojik sorunlara yol açacağına da yer verilerek yazı sonlanır.

Kütüphanelerin hayatımızdaki ve şehirlerimizdeki önemine yer verilen bir sonraki yazıda, okurların kitap okuma konusunda düştüğü bazı hatalara da kısaca değinilir.

Sanat üzerinde önemle durulan bir başka yazıda; insanın sanata olan ihtiyacına ve bir sanat eserinin insanı nasıl cezbedtiğine değinilir. Sanatını

ortaya koyan sanatçının da nasıl bir görev üstlendiğinden, insan ruhunu nasıl etkilediğinden ve varlıkla nasıl bir bağ kurduğundan bahsedilir. Sonrasında sanatın insan hayatına neler kattığına yer verilir. Bu bakımdan önemli ve bilinen bazı sanatkârların / düşünürlerin sanata dair görüşleri aktararak, sanata ve sanatçıya bakışın yolları genişletilir. Son olarak edebiyat üzerine düşüncelerini kaleme alan yazar anlatıların tüm insanlık halini anlattığına, dolayısıyla belli bir anlam çerçevesinde etkilerini sürdürdüklerine değinir. Sembolik düzeni alt eden bir edebi türe, şiire yönelik de görüşlerini dile getiren yazar, şairin sanatını nasıl icra ettiğinden de kısaca bahseder.

Yazar kitabının son yazısında hekimlik mesleğinin zorlu sürecine değinirken, mesleki tükenmişliğe sebep olan durumlar üzerinde durur. Dolayısıyla hekimlerin de hayata dair bazı temel / fiziksel ihtiyaçlara haklarının olduğuna değinir. Sonrasında yazar şiddete maruz kalan hekimlerin bu durumdan muzdarip olduklarına ve mesleğe karşı yapılan tüm travmaların gerçekliğine eleştirisini sunar. Diğer yandan da gençlerin tüm şartlara rağmen kendilerini, ruhlarını, dolayısıyla bakış açılarını genişletecek olan şeylere yönelmesini önerir.

Sonsöz niyetine isimli başlıkta ise, genel anlamda “Âlemin Özü” olarak görülen insanın; varlığına, tecrübelerine, ruhuna, içe doğru yaptığı yolculuğa ve dolayısıyla dünyadaki anlamına kısaca vurgu yapılır.

1. 2. 3. Başka Bir Yazarla Yazdığı Kitapları ve Tanıtımı

1. 2. 3. 1. Antipsikiyatri

Kemal Sayar ve M. Hakan Türkçapar tarafından kaleme alınan “Antipsikiyatri” adlı eser, Kasım 1992 yılında Ağaç Yayınları’ndan çıkmıştır. *Alternatif Üniversite Kitapları* arasında yer alan bu kitap; ön söz, antipsikiyatri üzerine açıklamaların yapıldığı altı başlık ve kaynakçadan oluşmaktadır. Eser boyunca yazarlar antipsikiyatri kavramı üzerinde durmuşlardır. Aynı zamanda antipsikiyatri üzerine yapılan çalışmaları ve ortaya atılan düşünceleri kaleme almışlardır.

İlk bölüm “*Antipsikiyatri Nedir?*” başlığını taşımaktadır. Yazarlar, bu bölümde antipsikiyatri kavramının tanımını yaparak, Türkçe’de karşı-psikiyatri olarak ifade edildiğini dile getirmişlerdir. Sözcüğün mucidi olan David Cooper’ a da değinilerek, 1960’lı yıllarda kurulu düzene muhalefetin yaygın olduğu atmosferde gelişme gösterdiği belirtilerek antipsikiyatrinin psikiyatri alanındaki gelişimini açıklamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda antipsikiyatri akımının önde gelen isimlerinden Ronald D. Laing, David Cooper ve Thomas Szasz’a değinmişlerdir.

“R. D. Laing” ismiyle kaleme alınan ikinci bölümde, Laing’in hayatına ve yaşamına değinilmiştir. Daha sonra Laing’in psikiyatr yönü üzerinde durularak, antipsikiyatri akımında oynadığı rol üzerine yoğunlaşmış ve kaleme aldığı eserler üzerinden örnekler verilmiştir. Laing’in “Bölünmüş Kişilik” adlı eserinin baş kısmı dikkat çekici bulunmuştur. Laing, eserinde bazı hastalıklar üzerinde durmuş ve kendi bulgularını ortaya koymuştur. Üzerinde durduğu hastalıklardan biri şizofrenidir. Laing, şizofreni üzerine birçok tespit yapmış ve tedaviler araştırmıştır. Eserinde, Julia isimli kronik bir şizofreni hastası üzerinden bu hastalığı tartışma konusu yapmıştır. Bu eseri ile birlikte birçok eser kaleme alan Laing, bazı eserlerinde bilge ve hakikat avcısı kılığına bürünmüştür. Yine önemli eserlerinden biri olan “Ailenin Politikası” adlı eseri çok ses getirmiş ve psikiyatri alanında oldukça konuşulmuştur. Bölüm boyunca Laing belirttiğimiz konular bakımından ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm antipsikiyatri akımının önde gelen isimlerinden olan “Thomas Szasz” başlığını taşımaktadır. Bölümde, Szasz’ın hayatı ve yaşamı üzerinde durulmuş ve psikiyatri alanındaki çalışmalarına değinilmiştir. Psikiyatri Profesörü olan Szasz “Akıl Hastalığı” adlı eseri ile 60’lı yıllara damga vurmuştur. Szasz’a göre akıl hastalığı diye bir şey yoktur. Akıl hastalığı sadece bir metafordur. Daha sonra Szasz, kaleme aldığı “Deliliğin Üretimi” adlı eserinde Kuramsal Psikiyatrinin tarihi üzerinde durmuş ve bu eseri ile dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Szasz’ın birçok konuda psikiyatriye yönelttiği eleştirileri kimi çevreleri oldukça rahatsız etmiştir.

“İtalyan Deneyi” başlıklı yazı, sonraki bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde İtalyan araştırmacılar ve deneyleri üzerinde durulmuştur. Antipsikiyatri akımı en ateşli yandaşlarını İtalya’da bulmuştur. Sosyolog Erving Goffman, “Tımarhaneler” ve “Stigma” adlı eserlerinde psikiyatriye karşı eleştirilerini dile getirmiştir. Daha sonra Basaglia üzerinde durulmuş ve yaptığı deney konu edilmiştir. Basaglia’nın aşamalı olarak bir tımarhaneyi kapattırması anlatılmaktadır. Basaglia’nın 1978 tarihli psikiyatri reformuna göre, tımarhaneler sefaletin yuvasıdır. Asıl olan ilişkilerde hayat kalitesini artırmaktır. Bu reform sonucunda, etiketleme işlemi azalmıştır. Akıl hastalığı insanlarda uyandırdığı korkuyu yitirmiştir. Toplum Akıl Sağlığı Merkezleri açılmıştır. Böylece pek çok hastanın hayat kalitesi artmıştır. Kısacası dördüncü bölümde, Sosyolog Erving Goffman’ın ağzından Basaglia tarafından yapılan İtalyan deneyi anlatılmıştır.

Beşinci bölüm yine akımın önce gelen isimlerinden olan “David Cooper” ismiyle kaleme alınmıştır. Cooper, antipsikiyatri akımının öncü isimlerinden biri olmasının yanı sıra bu akımın mucididir. Bölümde Cooper’ın “Akıl ve Şiddet” ve “Psikiyatri ve Antipsikiyatri” gibi önemli eserlerine değinilmiştir. Cooper’ın psikiyatri alanındaki eleştirel düşüncelerine yoğunlaşmıştır. Cooper, eserlerinde şizofreni hastalığı ile birlikte aile üzerinde durmuştur. Cooper’a göre hiyerarşik otorite düzeni yok olmalıdır. Cinsel baskılamanın tüm şekilleri sona ermelidir. Cooper’a göre tüm deliler politik muhaliflerdir. Her birimizin deliliği politik muhalifliğimizdir.

“Fransız Antipsikiyatrisi” başlıklı ve son bölümde, antipsikiyatri akımına katkıda bulunan Fransız psikiyatristler üzerinde durulmuş ve düşüncelerine yer verilmiştir. Öncelikle Psikiyatr Michel Foucault’a değinilmiştir. Foucault, delilik kavramı üzerine yoğunlaşmış ve eserlerinde çeşitli şekillerde düşüncelerini açıklamıştır. Bu düşünceleri de antipsikiyatri akımı içerisinde geniş yankı alanı bulmuştur. Bir diğer önemli Fransız psikiyatr ise Jacques Lacan’dır. Lacan, “Ecrits” adlı önemli bir eser kaleme almıştır. Lacan, düşünceleri ve yaptığı işi Freud’a dönüş olarak nitelendirmiştir. Kendini Freud’çu olarak görmüştür. Lacan’ın asıl amacı; psikanalitik teoriyi, onun konusunu ve özü olarak gördüğü bilinçdışını odak

olarak restore etmektir. Daha sonra yazarlar altıncı bölümde diğer Fransız psikiyatlardan olan Deleuze ve Guattari adlı önemli psikiyatrlar üzerinde durmuş ve düşüncelerini açıklamışlardır. Bu iki psikiyatr da psikanalize karşı olan keskin söylemleri bakımından dikkat çekmişlerdir.

Eser boyunca antipsikiyatrinin doğuşu ve gelişimi hakkında bilgiler verilmiş ve antipsikiyatri kavramının tam manası ile anlaşılması sağlanmıştır. Antipsikiyatri hareketinin öncü isimlerine ve düşüncelerine değinilerek, psikiyatri alanında ortaya atılan yeni düşünceler ve deneyler ortaya konulmuştur. Kemal Sayar da psikiyatri kimliği ile kaleme aldığı ve tam manası ile hâkim olduğu konuda “Antipsikiyatri” adını taşıyan bu eseri kaleme alarak psikiyatri alanına katkıda bulunmuştur.

1. 2. 3. 2. Sanal Aşk

Kemal Sayar ve Berna Yalaz’ın birlikte yazdığı “*Sanal Aşk*” isimli kitap, ilk baskısıyla Ağustos 2016 yılında Kapı Yayınları’ndan çıkmıştır.²⁷ Eser, ön söz ve yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Her bir ana başlık altında birden fazla alt başlık yer almaktadır.

Sanal Dünya başlıklı birinci bölümün ilk başlığında konuşmanın önemi üzerinde durulur ve bu yetinin kaybolması yönündeki tüm engellerin (özellikle telefon) yok edilmesi istenir. Tek başına kalmak istemeyen insanın kendini bir şeye bağlama çabasının yanlışlığından bahsedilir ve sıkıntıdan kaçmakla değil, ona katlanmakla ruhsal olarak gelişeceğimiz, kimliklerimizi bulacağımız anlatılır.

İkinci olarak, teknolojilerin kökten değiştirdiği şeylerden birinin sevmeye biçimleri olduğu dile getirilir ve sabit bir benlikten ziyade artık birçok role sahip insanın yalnızca olumlu özelliklerini göstermesiyle, tüketim kültürü ve moda endüstrisinin etkisiyle, kendisini sunması eleştirilir.

²⁷ *Sanal Aşk* kitabımız alanında ilk kitaptır ve halen tektir Türkçede. “Ne oldu da biz duygularımızı bu raddede internet âlemine yükledik?” meselesini tartışan bir kitap. Bana bu kitabı yazmayı esinleyen olay, bir danışanımın acısı oldu (Sayar ve Yalaz, 2016: 317).

Üçüncü olarak, benliğin fiziksel sınırlarından kopuşunun farklı biçimlerde değerlendirildiği üzerinde durulur. Sonrasında internetin kimilerince ve araştırmacılarca açıklaması yapılır. Bu bağlamda yalnızlık ve kederden kaynaklı özel durumların yansıtılmasından dolayı kitlelerin artık duygusal çöküş yaşadığı anlatılır.

Romantik ilişkilerin pazarlık nesnesine ve aşkın internet romantizmine dönüşmesi konusuna geçilir. Dolayısıyla duygu kapitalizminin ortaya çıkışı üzerinde durulur. Yine aynı şekilde internette aşkı arayanların hazin sonu anlatılır. Ek olarak böyle bir ilişkinin mahremiyeti etkileyip etkilemediği konusunda tartışmalı fikirler sunulur. Bu bağlamda mahremiyetin temelinde yer alan gizlilik ve özel yaşamın sanal ortamdan ziyade gerçek ortamda yaşanması gerektiği söylenir. Dolayısıyla internet ve gizliliğin yok olduğu, sınırların kalktığı, bilgi edinmede hızlılığın yaşandığı farklı araştırmacıların önemli görüşleri eşliğinde anlatılır. Ardından bireyselleşme süreci bir bebek ve yetişkin açısından değerlendirilir.

Bir başka alt başlıkta oyun kavramı ve Winnicott'un oyuna dair görüşleri sanal dünyada bulduğu karşılık açısından değerlendirilir. Daha sonra internetin insan hayatını tehdit ettiği gerçeği göz önüne alınarak, internete bağımlılığın göstergeleri, internete bağlılığın gelişmesindeki faktörler ve bu bağımlılığın bazı problemlerin bir belirtisi olabileceği açıklanır.

Bir diğer başlıkta, çevrimiçi flört sitelerini kullanarak ilişki kurma durumu altında yatan sebepler anlatılır. Ardından “Sosyal Nüfuz Kuramı” isimli bir teorinin bu konu çerçevesindeki değerlendirmeleri açıklanır.

Bölümün son alt başlığında ise çağdaş bireyin tanınmak için şöhret sahibi olmak istemesi, dolayısıyla göz önünde bulunmak istemesi eleştirilir. Bu bağlamda tüm bu durumların altında yatan kuşak hissiyatlarının “can sıkıntısı” ve “yalnızlık” olduğu söylenir.

Facebook’u Özel Kılan Nedir? başlıklı ikinci bölümde Facebook üzerinde durulur. Facebook’un birey ve toplum açısından bazı olumlu şeyler ortaya koymasına karşın, bazı yazarların bu tür sitelerin kişilerarası ilişkiler yönünden bir erozyon riski taşıdığı gerçeği birkaç madde halinde anlatılır.

Dolayısıyla sosyal medya sitelerinin kaygı verici bir şekilde ortaya çıkan sorunlarından bahsedilir.

Bir diğer son alt başlıkta, herhangi bir istekte bulunmayan Facebook arkadaşlığının yüzeysel ilişkiler ortaya çıkardığı üzerinde durulur. En azından site üzerinde kurulan toplumsal ağların yeni ve özgün olması gerektiği söylenir ve bu durumun avantajları sıralanır. Dolayısıyla bu konu hakkında yapılan araştırmaların bulguları da yazılır. Sonrasında ise siteye atılan fotoğrafların ritüelleri belgelemekten ayrı kişi üzerindeki vurguları ortaya çıkarma yönü de değerlendirilir.

Akışkan Modern ismiyle oluşturulan üçüncü bölümde ilk olarak geleneğe bağlı değişimlerin, iletişimlerin ve önemli değerlerin hızla dönüştüğü çağda, insanların farklı kimliklerle yer etmeye çabalaması anlatılır. Dolayısıyla akışkan modern çağın birçok alanı (aile, aşk, evlilik, kültür, eğitim, iş hayatı, tüketim, benlik ile toplum arasındaki ilişki vs.) derinden etkilediği, hızın değerini ortaya çıkardığı yazılır. Daha sonra bu çağda çalışanlardan beklenen şeylerden, git gide çoğalan eşitsizliğin toplumsal etkilerinden bahsedilir. Ardından benlik üzerindeki çalışmalar ele alınır.

İkinci olarak, modern dünyadaki sanal ortamda iktidarın rahat yönetimine dayalı gözetim modellerinden biri olarak anlatılan Panoptikon'u Jeremy Bentham'un keşfettiği ve nasıl işlediği anlatılır. Dolayısıyla bu çağda kontrol ve denetim modellerinin de değişime uğraması ve sosyal medyanın gözetimle bağlantısı bu yolla açıklanmış olur.

Mahremiyetten koptukça sürekli izlenir olma durumuyla hemhal olan insanların gidişatı sorgulanır. Ardından sosyal medyanın gözetim modelliği yanında bir pazar olarak da yer alması ve fiziksel olarak iletişim halinde kaldığımız insanlardan uzaklaştırma yönü eleştirilir.

Tüketim ve onun anlamı üzerinde de değişkenlik olduğunu belirten bir diğer alt başlıkta, istek ve ihtiyaç amaçlı alışveriş açıklanır. Daha sonra hızın bütün ara zamanları ortadan kaldırdığı ve modern insanın tüketimle ilişkisinin yanlışlığı anlatılır. Dolayısıyla süpermarket fikrinin nasıl ortaya çıktığı ve tüketimin duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarla ilişkisi açıklanır. Bu

bağlamda akışkan modern dönemde kültürün de değişime maruz kalmasıyla yeni bireycilik çağının gelmesi ve sonuçları anlatılır.

Bir diğer konu olarak, aile ve sosyal ilişkileri dahi tanımayan hız, haz ve tüketim kültürünün genişlemesinin nedenleri ve sonuçları açıklanır. Ardından duygusal bağların akılcılaştırılması yoluna etki eden faktörler ve tüm bu baskı ve değişimlerin birey üzerindeki etkileri anlatılır.

Yeni bir sınıf çatışmasının ortaya çıkmasına bağlı olarak kadın ve erkeğin aile içi görevinin zorluğuna, tartışma ve pazarlık konusu haline gelmesine (Sayar ve Yalaz, 2016: 146) başka bir alt başlıkta değinilir.

Akışkan modernde aşka yüklenen anlam ve beklentinin sonuçlarına, kadın ve erkeğin sorumluluklarının kabullenilmesine, bireylerin seçim yapmalarındaki zorluklarına, çocuk konusundaki problemli noktalara ve geleneksel bağların zayıflamasının toplumsal etkileri ve sonuçlarına geçilir.

Bölümün son alt başlığı, kendilik ve içselliğin gelişmesine yöneliktir. İnsanın biricikliği ve gizinin önemi yanında, kişinin ötekileşmesiyle kendine dahi yabancı kalışına değinilir. Bu bağlamda insan; değeri, biricikliği, özgünlüğü ve kendini bilme yetisine sahip özelliğiyle yüceltilir.

Sanal İlişkiler isimli dördüncü bölüm yedi alt başlıktan oluşur ve genel anlamda sanal ilişkilere yönelik görüşler dile getirilir. Öncelikli olarak gerçek olan hayatı sanal ortamla değiştiren insanın sanal ilişkiler, ortamlar ve kimlikler benimsediğinin nedenleri ve buna karşılık çözümleri üzerinde durulur. Dolayısıyla özgünlüğünü ve insanlığını yitirmesiyle bilinen insanlar anlatılır.

İkinci olarak, daha fazla kendimizi gösterip beğenilirse kendi varlığımızı daha çok yüceltebileceğimiz yanılsaması anlatılır. Ardından teknolojinin olumsuz etkileri ve sonuçları ele alınır. Bu bağlamda bir diğer alt başlıkta teknolojiyi doğru kullanmamakla ortaya çıkan sorunlara ve git gide artan bağımlılığa değinilir.

Diğer alt başlıkta ise, yazıda adı geçen kavramlar (Kullanıcı, online aktivizm, sosyal sermaye, hısım topluluklar), incelemeler ve araştırma

alışmaları üzerinden açıklanır. Ek olarak internetin ticari menfaatler amacıyla kullanılışı ele alınır.

Bu kez bir diğerk konu olarak sanal kullanımın artmasıyla birlikte ilişkilerin ve ilişki kurma şekillerinin de değişikliğe uğradığından bahsedilir. Bu bağlamda ilişkilere ve aşka dair farklı önemli isimlerin kitaplarından alıntılar yapılarak konuya açıklık getirilir.

Bağlılık vaatlerinin anlamsız hale gelişi, akılcılığın hüküm sürmesi, yalnızlıkta ve ilişkide kaygının ortaya çıkması, iletişim eksikliğinin yaşanması ve ilişkilerin değişmesi konuları ile oluşan bir başka yazı ele alınır.

Bölümün son alt başlığında, çevrimiçi ve çevrimdışı dünyada bireylerin ilişki durumları ve araştırmacıların bu konudaki görüşleri, önemli eserlerden örnekler verilerek, anlatılır. Çevrimiçi ilişkilerin artışına dayanılarak siber ihanet konusunun ele alınmasıyla birlikte, siber uzayda çocukların oyun oynama şekilleri normal hayatla karşılaştırılır. Dolayısıyla yavaşlığın, sözel iletişimin ve derinlikli bir anlatımın önemine vurgu yapılır.

Çevrimiçi Aşk ana başlık ve konusuyla başlayan beşinci bölüm, yedi alt başlık halinde oluşturulmuştur. Öncelikle psikolojik ve sosyal bir alan olan siber uzayın psikolojik gerçekliğinde etkileşimselliğin önem taşıması üzerinde durulur. Daha sonra çevrimiçi romantik ilişkiler uzaklık-yakınlık, çekicilik-kışılık açısından incelenir. Uzaklığın duygusal önem taşıdığı, fiziksel anlamda uzaklığın ise duygusal yoğunluğu azalttığı söylenir. Dolayısıyla uzaklık ile duygusal yoğunluk arasındaki olumlu-olumsuz bağlantı açıklanır. Ardından çevrimiçi kişisel ilişkilerin ortaya çıkardığı zıtlıklar ele alınır.

Çevrimiçi-çevrimdışı ilişkilerde sevgili, olaylar, romantik ilişkiler, sorumluluk, duygular, duygusal ve entelektüel perspektifler arasındaki çelişki hakkında genel çıkarımlar yapılır. Çevrimiçi ilişkilerin hayal gücünden oluştuğu konusuna geçilir. Siber uzayın da realite sınırlarını belirsizleştirdiği yazılır. Ardından internetin insanlarda ifade ettiği anlam üzerinde durulur.

Farklı bir başlıkta siber uzayın mahremiyetin doğasını değiştirdiğinden başlanarak, sanal dünyada mahrem bilgilerin, geçmiş tutum

ve ilgilerin paylaşılmasıyla ortaya çıkan sonuçlar anlatılır. Aynı zamanda çevrimiçi-çevrimdışı ilişkilerde savunmasızlık hissi ve ortadan kaybolma durumu açıklanır.

İnsan ilişkilerinin temelinde yer alan çevrimiçi ilişkilerin romantik yönü, ele alınan bir başka konudur. Dolayısıyla çevrimiçi romantik ilişkilerde aldatma, samimiyet, cazibe, mesafe, taahhüt konusu çevrimdışı hayat da göz önüne alınarak karşılaştırılır.

Bölümün son alt başlığında, öncelikle internet üzerinden kurulan ilişkiler hakkında yapılan araştırmalar anlatılır. Daha sonra romantik ilişkilerle bağlantılı durumlar hakkında genel bir bilgi verilir. Ardından çevrimiçi ilişkilerin hayal yönleri olmasının yanı sıra ilişkinin gerçek olması üzerinde de durulur. Bu bağlamda sanal aşka örnek olarak bazı filmlerden tespitler anlatılır. Diğer yandan internetin toplumsal değerine yönelik açıklamalara yer verildiği gibi çevrimiçi ilişkinin üçüncü kişi eleştirisine maruz kalmadığı açıklanır. Aynı zamanda bu ilişkide kişilerin kendilerine yönelik yaptıkları ifşaatın uygun-uygunsuz halleri anlatılır. Son olarak da Psikolog John Suler'in görüşlerinden yola çıkılarak, özgürlük hissine yönelik bir eğilimin varlığı açıklanır.

Kitabın altıncı bölümü *Siber Aldatma* ana başlığı altında dört alt başlıkla oluşturulmuştur. İlk olarak sanal ortamın güvensizliği ve kaygı artışına sebep oluşu, her ilişkinin ruhsal olgunluğu sağlayamayacağı anlatılır.

Kadın ve erkeğin sanal dünyada kurdukları ilişkilerde farklı bakış açılarına sahip oldukları, bir sonraki alt başlıkta anlatılır. Aynı şekilde her iki tarafın evlilik dışı ilişki yaşamalarında farklı farklı sebeplerin yer aldığı söylenir. Sadakatsizliğe karşı tavırlarının da cinsiyete göre değiştiği eklenir.

İlişkileri etkileyen bir diğer sebebin de sanal sadakatsizliğin sebepleri ve sonuçları olduğu söylenir ve sonraki yazı bu açıdan oluşturulur.

Dördüncü olarak, sanal ilişkilerin baştan çıkarıcı bulunmasının nedeni, nesne ilişkileri kuramcısı Melanie Klein'in ortaya koyduğu terimle açıklanır. Gerçek dünyada yaşanan sadakatsizliklerin benzer sebeplere dayandığı konusu, yazıda bir başka alan oluşturur.

Eserin son ve yedinci bölümü *Kişilik ve İnternet* ana başlığı altında beş alt başlıktan oluşur. Öncelikli olarak kişilik üzerine internetin doğrudan bir etkisi olabileceği anlatılır. Dışa dönük-içe dönük nevrotik ve nevrotik olmayan kişilikler açıklandığı gibi, internet kullanımıyla olan ilişkileri (kadın ve erken açısından) üzerinde durulur. Ardından kişilik ve internet iletişimini inceleyen iki teoriden (Kontrol Odağı ve bağlanma) de bahsedilir.

İkinci olarak, internette kimlik değişimi konusunda Sherry Turkle'in çalışması açıklanır. Ayrıca ait-ait olmayan gruplar tarafından kimliğimizin etkilendiği yazılır ve bu yöndeki çalışmalar aktarılır. Bağımlılık ve kişilik arasındaki ilişki, farklı araştırmacıların bilgileri ışığında anlatılır. Diğer yandan internet ortamının bireylere sosyal roller bulma açısından ve bazı konuda öğrenme ortamı sağlaması bakımından yardımcı olduğu söylenir.

Sosyal etki ve iki tür sosyal etki kavramı (İkna ve uyum) açıklamasına geçilir ve bu konular üzerine yapılan araştırmalar, çalışmalar aktarılır.

İnternetin farklı psikolojik mekanizmalarının bazı özellikleriyle hayatımızda yer etmesi ve bazı mekanizmaların agresyon özelliğine sahip olduğu gerçeği, ele alınan başka bir konudur. Sonrasında ise agresif yönelimleri öne alabilen özelliklere bakılır.

Beşinci ve son olarak *"Bitirirken"* alt başlığı altında, kitapta yer alan konuların genel bir özetinin verilmesinin yanı sıra sorulan sorularla, bilgilerle ve yönlendirmelerle hayatımızı sorgulamamıza imkân sağlanmıştır.

1. 2. 3. 3. Koruyucu Psikoloji

Prof. Dr. Kemal Sayar ve Uzm. Psk. Feyza Bağlan'ın²⁸ birlikte kaleme aldığı eserin ilk baskısı Haziran 2010, sekizinci baskısı Temmuz 2017 yılında Timaş Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön söz, on bir bölüm, test, referanslar ve indeksten oluşmaktadır. *"Elinizde tuttuğunuz kitap, ebeveynliğin en temel*

²⁸ Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü mezunu olan (2004) yazar, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde stajını tamamlamıştır. Aynı zamanda eğitim kurumlarında süpervizör olarak çalışan Bağlan, psikoloji alanında yüksek lisans yapmış ve bilişsel davranışçı terapi alanında beş yıl süren eğitimini tamamlamıştır. Özel bir üniversitede psikoloji dersleri veren yazar, klinik psikoloji alanında psikoterapist olarak mesleğine devam etmektedir.

meselesinin çocuklarımıza sağlam bir seciye ve ahlak kazandırmak olduğunu dile getiriyor.” (Sayar ve Bağlan, 2017: 19)

Kitabın *Gelişime Farklı Bir Bakış Açısı* isimli ilk bölümünde çocuğun büyüyüp geliştiği süre boyunca üzerinde önemli etkisi olan ebeveynler ve diğer insanlar üzerinde durulur. Dolayısıyla kişinin gelişimi açısından etkili olan faktörler ve *Bireysel ve Toplumsal Koruyucu Faktörler* ele alınır. Daha sonra kişilik gelişimi açısından çocukları etkileyen risk unsurlarına karşı müdahalede önemli olan birkaç nokta anlatılır. Örnek bir vak’a örneği ile de desteklenen konu, somutlaştırılır.

Aile ve Özellikleri başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, aile işlevi açısından önemli rollere sahip aile bireyleri üzerinde durulur. Bu bağlamda aile içi sınırların bireyler üzerindeki etkileri ele alınır. Ardından *Problemli Ebeveyn – Çocuk İlişkileri* ve *Anne – Baba – Çocuk Arasındaki Sınırın Yok Olması* başlıklı konular örnekler yoluyla anlatılır.

Ebeveyn ile çocuk arasındaki güvenin nasıl sağlandığına ve çocuğun hayatına etkilerine, *Anne-Baba-Çocuk Arasında Kurulan Bağlar: Türleri ve Farklılıkları* başlıklı üçüncü bölümde bakılır. Ardından anne ile çocuk arasındaki dört bağ çeşidine değinilir. Yine tablo yoluyla desteklenen yazıda son olarak, ebeveynlerin önceliklerini kendi duygusal ihtiyaçlarına ayırmaları neticesinde çocuklarda yaratacağı etkilere bakılır.

Benlik Gelişimi’nin birkaç küçük alt başlıkta açıklandığı dördüncü bölümde, farklı yaş gruplarının sağlıklı bir benlik kazandırılmaya yönelik yetiştirilmesinde önemli olan bilgiler anlatılır.

Duygusal Rehberlik ve Duygusal Zeka başlıklı beşinci bölüme duygusal rehberlik açıklamasıyla başlandığı gibi, duygusal rehberliğin, *çocuğun gelişim dönemlerine göre*, nasıl olması gerektiği üzerinde durulur. Bu bağlamda empati duygusunun önemine değinilir. Ardından duygusal rehberliğin adımları birkaç alt başlıkta örnekler yoluyla ele alınır. Daha sonra ahlaki zekâ, vicdan, kişisel kontrol, saygı, nezaket, hoşgörü ve adalet kavram ve duygu durumlarının çocuğa nasıl öğretileceğine bakılır.

Gelişimde Anne-Babanın Rolü başlıklı altıncı bölümdeki yazının merkezinde ebeveyn ve çocuk ilişkisinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için ne yapılabileceğin cevapları vardır. Dolayısıyla bu noktada farklı ebeveyn tutumlarına ve çocuğa etkisine, anne ve babanın çocukla yakın ilişki kurmasında önemli olan noktalara değinilir. Ardından bölümde belli yaş aralıkları için etkinlik önerilerine, gençlerin hangi konularda sohbet etmek istediklerine, çocuk yetiştirme konusunda ebeveynlerin sağladıkları desteklere ve ebeveynlere yönelik tavsiyelere; örnekler, tablolar ve anlatılar yoluyla yer verilir.

Aile İçi İletişim ve Problem Çözme başlıklı yedinci bölümde aile arasında yaşanan iletişim kopukluğuna sebep olan durumlar örnekler yoluyla anlatılır. Ardından *sağlıklı iletişimin yolları* ele alınır. Daha sonra çocuklarla iletişimde doğru dinlemenin ve uygun ortam sağlamanın önemi üzerinde durulur. Son olarak, aile içinde yaşanan sorunların nasıl çözüleceğine dair yöntemlere yer verilir.

Televizyonun olumlu ve olumsuz etkilerine bakılan ve *Çocuk ve Medya* ismiyle kurulan sonraki bölümde, modern dünyada maruz kalınan medyanın çocuk yetiştirme konusundaki etkisi ele alınır. Ardından bebeklikte sağlanan yakın temasın önemine değinilir. Sonrasında televizyonun çocuğun farklı gelişimlerine olan etkisine yer verilir. Daha sonra çocuklarla yapılan alışverişte önemli olan birkaç hususa geçilir. Bu bağlamda çocukları televizyon tehlikelerine karşı korumanın nasıl sağlanacağı konusuna bakılır. Nihayetinde bir çalışmadan yola çıkılarak, birkaç yaş grubunun gelişim özellikleri aktarılır.

Anne-Baba Anlaşmazlığı ve Boşanma başlıklı dokuzuncu bölümde öncelikle evliliklerde yaşanan anlaşmazlıkların çocuklara yansıyan olumsuz etkilerine yer verilir. Dolayısıyla sıkıntılı evliliklere rağmen *çocuklar için koruyucu faktörler* ele alınır. Ardından evliliklerde hem çocuğu hem de evliliği korumaya yönelik olan duygusal rehberlik konusu anlatılır.

Ailedeki Riskler: Çocuğa Kötü Davranmak ve Ev İçi Şiddet başlıklı bir diğer bölümde çocuğa uygulanan kötü davranışlar bir vaka örneği verilerek anlatıldığı gibi, çocuğa yöneltilen şiddetin farklı türleri ve çocuğa

etkileri ele alınır. Daha sonra hangi ebeveynlerin şiddet uygulamaya ve ihmalkâr olmaya meyilli oldukları bir vaka örneğiyle birlikte açıklanır. Sonrasında ihmalin, psikolojik şiddetin, cinsel istismarın, aile arasında yaşanan şiddetin çocukların gelişimine yansıyan etkilerine bakılır. Son olarak, erken müdahale ve koruyucu faktörler üzerinde durulur.

Bazı rahatsızlıklara ve davranışlara (dikkat eksikliği, hiperaktivite, depresyon, saldırganlık vs.) vaka örnekleri verilerek başlanan ve *Çocukluk ve Ergenlikte Görülebilecek Bazı Psikolojik Sorunlar* ismiyle oluşturulan son bölümde, rahatsızlıklarla ilgili bilgiler verilir. Ardından suç işleyen kişilerin çocukluklarına inilerek ne gibi yaşantıların sonucu aksi davranış sergilendiği üzerinde durulur. Daha sonra ergenleri madde kullanımına yönelten yollar bu yöndeki farklı bağlantılar ele alınarak açıklanır. Sonrasında *izinsiz eşya almak, alt ıslatma, parmak emme / tırnak yeme / yalan söyleme* davranışlarına değinilir. Çocukluk döneminde yaşanan birkaç korku ve kardeş kıskançlığı, önerilerle birlikte bakılan bir başka konudur. Ardından problemler karşısında nasıl bir destek almak gerekeceğine yer verilir. Son olarak ebeveynlere yönelik bir test verilir ve test sonucunun nasıl bir ebeveyn tutumuna çıkaracağına bakılır. Bu bağlamda dört farklı ebeveyn tutumu ve bu tutumların çocuğa yansıyan etkileri açıklanır.

1. 2. 3. 4. Psikolojiye Giriş

Doç. Dr. Kemal Sayar ve Psikolojik Danışman Mehmet Dinç'in kaleme aldığı eserin dördüncü baskısı Ekim 2017 yılında Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; sunuş, tablolar listesi, şekiller listesi, on üç bölüm altında farklı alt başlıklar, tavsiye okuma listesi ve kaynaklardan oluşmaktadır.

Psikolojinin anlamı ele alınarak başlanan *Psikoloji Nedir?* başlıklı ilk bölümde, *psikolojide uzmanlık alanları* sekiz alt başlık şeklinde açıklanır. Ardından *modern psikoloji tarihi* başlığı altında birkaç akım ve yaklaşım hakkında bilgiler verilir. Daha sonra psikolojinin de yanlış kullanıldığı durumların olabileceğine açıklık getirilir. Dünya ile ilgili yapılan önermeler

karşısında eleştirel düşünceyi sağlayacak birkaç ölçüt verilerek de yazı sonlanır.

Duyum konusu ile ilgili açıklamalarla başlanan ve *Duyum ve Algı* ismiyle oluşturulan ikinci bölümde, duyular hakkında açıklama yapılır. Dolayısıyla birincil ve ikincil duyulara sırasıyla değinilir. Son olarak, algı konusu da kısaca açıklanarak bölüm sonlanır.

Öğrenme başlıklı üçüncü bölümde öğrenme konusu üzerinde durulduğu gibi, dört farklı öğrenme kuramı (Klasik koşullanma, edimsel koşullanma, bilişsel öğrenme, sosyal öğrenme) hakkında açıklamalar yapılır.

Bellek başlığı altında bellek konusu ile ilgili yazının yer aldığı dördüncü bölümde belleğin; biyolojisine, nasıl çalıştığına ve modellerine değinilir. Ardından unutma ve bellek bozuklukları hakkında yapılan kısa açıklamalarla bölüm bitirilir.

Duyguların ve duygulanmanın nasıl oluştuğundan / ortaya çıktığından bahsedilen bir sonraki *Duygular* isimli bölümde; duygunun tanımına, temel duyguların neler olduğuna, *duygunun fizyolojisine ve davranışına*, *duygunun ve tepkinin oluşumuna*, duygu ve cinsiyet ilişkisine, duyguların sözsüz olarak nasıl ifade edildiğine, *duygu ve zihin / kültür bağlantısına* yer verilir. Ardından stresin nasıl ortaya çıktığına ve stresle başa çıkma yöntemlerine dair açıklamalar yapılır.

Motivasyon başlıklı altıncı bölümde motivasyon açıklamasıyla yazıya başlanır ve dört motivasyon kuramı (içgüdü, dürtü, uyarılma ve ihtiyaçlar hiyerarşisi) hakkında bilgi verilir. Sonrasında ise temel güdüler (biyolojik, psikolojik ve toplumsal güdüler) konusu ele alınarak bölüm sonlanır.

Zekâ başlıklı yedinci bölümde zekâ üzerinde durulmuş olup, *zekâ teorileri* ve dört farklı zekâ testleri açıklanmıştır. Kısa olarak, bu testler hakkında yapılan eleştirilere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Kişilik başlıklı sonraki bölümde ilk olarak kişilikten, kişiliğin önemli hususlarından bahsedilir ve kişiliği anlama ve açıklama açısından geliştirilen kişilik kuramları hakkında bilgiler verilir. Son olarak, *kışiliğin beş genel boyutuna* kısaca değinilir.

Gelişim psikolojisine yönelik açıklamalarla başlanan ve dolayısıyla *Gelişim Psikolojisi* ismiyle oluşturulan dokuzuncu bölümde; çocuğun gelişimine etki eden faktörlere, çocuk gelişiminin dönemlerine ve bu dönemlerin özelliklerine, *yaşam boyu gelişim teorisine* ve son olarak, sağlıklı bir gelişim sağlanması yönünde verilen önerilere değinilir.

Anormal Psikolojisi başlıklı sonraki bölüme gelindiğinde, “anormal” davranış olarak neyin kastedildiğine ve bu davranışların nasıl sınıflandırıldığına bakılır.

Sosyal psikoloji hakkında yapılan açıklamaların yer aldığı *Sosyal Psikoloji* isimli bölümde, sosyal psikolojide araştırma yöntemlerine / konularına dair bilgi verilir.

Kültürel Psikoloji isimli on ikinci bölümde, *Kültür ve İnsan Davranışı* arasındaki bağlantıdan yola çıkılarak kültüre, konu bağlamında önemli olan iki kavrama (bireycilik ve toplulukçuluk), kültürün davranış ve küreselleşme ile olan bağlantısına dair açıklamalar yapılır.

Kitabın *Klinik Psikoloji* başlıklı son bölümünde, *ruhsal sağlık* açıklamaları yapılarak, ruhsal sıkıntının ne olduğuna ve nasıl oluştuğuna yönelik bilgilendirme yapılır. *Anormal davranışın tanımı* ile devam edilen bölümde, bu tür davranışların sebeplerine, tedavi yöntemlerine ve önceki dönemlerde ne tür tedavilerin uygulandığına dair bilgiler verilir.

1. 2. 3. 5. Ağ

İlk baskısı Kasım 2019 yılında Kapı Yayınları’ndan çıkan eseri Kemal Sayar ve Berna Yalaz kaleme almıştır. Eser; ön söz, on bir ana başlık altında alt başlıklar, bitirirken, sonsöz, kaynakça ve dizinden oluşmuştur.

Yaşam Bir Hazinedir başlıklı ilk bölümde öncelikle modern hayatın anlamı yok etmesi üzerinde durulur. Dolayısıyla hayatı anlamlı kılacak temeller ele alınır. Ardından mevcut sosyal hayatın *toplumsal ve tarihsel gelişimine ve değişimine* yer verilir. İkinci olarak, modern insanın tüm artılara rağmen içindeki boşluk ve yalnızlık duygusunun yükseldiğine bakılır. Bu

bağlamda çağ göz önüne alınarak, modern benliğe, yalnızlığa sebep olan durumlara değinildiği gibi okuyuculara birkaç hatırlatma yapılır.

Bir Garip Yolcuyum Dijital Çağda isimli ikinci bölüme gelindiğinde, teknolojinin insan hayatına kattığı olumlu ve olumsuz şeyler ve sebepleri örnekler verilerek açıklandığı gibi siber alemin insanı kuşatmasına değinilir. Gerçek ve sanal dünyada arzu ve dürtülerin tatmin edilme mevzusu, ele alınan bir başka konudur. Bağlantılı olarak da internetin hızıyla birlikte gelen değişimler üzerinde durulur.

Yapay zekadan kaynaklı üretimler karşısında oluşan melez yaşam, bir başka alt başlıkta konu edilir. Sonraki başlıkta ise, günümüz çocuklarında yaşanan uyku problemine değinilerek iyi bir uykunun insan sağlığı için gerekli oluşu anlatılır.

Youtube'un revaç bulmasından, dolayısıyla “Youtuber” kavramıyla birlikte insan hayatına sunulan zararlardan da bahsedilir. Selfie çılgınlığına ve her şeyi paylaşma isteğine değinilen başka bir yazıda, bu duruma sebebiyet veren şeyler ve sonuçlar anlatılır.

İnternetin kapsadığı alanın büyük olması konusuyla bölüme devam edilir. Dolayısıyla internetin amaç veya araç olarak nasıl kullanıldığına, kolektif kültürle bağlantısına, bilgiye ulaşma yönünden değerlendirilmesine yönelik açıklamalar yapılır.

Bir sonraki başlıkta, dijital açıdan yönetimini gerçekleştiren şirketlerin, insanların sosyal medyaya yönelik yalanlarının farkında oldukları açıklanır. Daha sonra Netflix kullanımının artışına yönelik kaleme alınan bir başka yazıda, farklı çalışmalar eşliğinde bu durumu farklı isimlerle adlandırmaları ve açıklamaları aktarılır.

Bölümün sonuna doğru ise, ilk olarak siber zorbalık konusuna bakılır. Dolayısıyla siber zorbalığın nedenlerine ve olumsuz sonuçlarına, özellikle çocukların bu duruma nasıl maruz kaldıklarına ve onların bu konuda nasıl eğitilmeleri gerektiğine yönelik açıklamalar yapılır. İnternet üzerinden öğrenmenin konu edildiği son alt başlığa bakıldığında, bu durumun; iyi ve kötü yanlarına, insan hafızasına etkisine, dikkat dağınıklığına sebep olmasına

değınılır. Ardından eğitim için önemli olan üretken düşünceye yer verilir ve bu konuda birkaç hatırlatma eklenir.

Eserin *Zihinlerimiz Değışiyor Mu?* başlıklı üçüncü bölümünde, öncelikle çocuk ve gençlerin uzun süre ekran karşısında kalmalarının onlar üzerindeki etkilerine bakılır. Dolayısıyla bu kuşağın ve çağın istekleri ve öğrenme şeklinin değışmesi konusundaki etkisine de yer verilir.

Günümüz insanının yaşadığı dikkat eksikliği sorunu, bir sonraki yazıda ele alınır. Ardından teknolojinin hedefleri rehin alması üzerinde durulur. Daha sonra bilişsel kontrolü artırmaya ve iyileştirmeye yönelik açıklamalar yapılır. Son olarak dikkat dağınıklığının etki ettiğı alanlar anlatılır.

Çağ ile birlikte hayatımıza giren iki kavram (Nomofobi ve Ringxiety) açıklanarak başlanan bir sonraki yazıda, telefon bağımlılığı karşısında ne yapılması gerektiğine değinilir. Daha sonra aynı anda birden fazla şeye odaklanan çocuklar ele alınarak, bu durumun onlar üzerindeki olumsuz etkilerine kısaca bakılır. Bağlantılı olarak ekran bağımlılığının çocuklar üzerindeki olumsuz etkisine bakılırken, çocukların beceri ve gelişimlerini etkileyen aktivitelerin önemi üzerinde durulur.

Bir sonraki alt başlıkta, ekrandan ve kitaptan okuma farklılığına yer verilir ve dolayısıyla modern çağın önemli sorunlarından biri olan kitap okumaya zaman ayıramama konusu ele alınır. Sonrasında *artırılmış gerçeklik* teknolojisi ve insan bilinci hakkında verilen bilgiyle birlikte, insan beyninin bu teknolojik gerçeklikle nasıl başa çıkabileceğı üzerine konulara değinilir.

Niçin okuduğumuza dair cevapların yer aldığı bir sonraki yazıda, sanal okuyuculardan ve çok şey bildikleri yanılmasından bahsedilir.

Düşünmenin insana kattığı olumlu şeyler konusuna geçilir. Özellikle dijital çağda düşünmeye fazlasıyla önem vermek gerektiğinin altı çizilir. Daha sonra zihnimize etki eden şeyler hakkında da açıklamalar yapılır.

Bölümün son yazısında, yoğun bir tempoda çalışan insanlar örnek verilerek, modern çağın insanı can sıkıntısından kurtaran araçlara sahip

olduğu ele alınır. Dolayısıyla modern insanın yaşadığı anlam sıkıntısının can sıkıntısı yarattığı söylenir. Birkaç hatırlatma ile de yazı sonlanır.

Sosyal Medyanın Bilinmeyenleri başlıklı dördüncü bölüme gelindiğinde, sosyal medya konusunda farklı olarak ele alınan çalışmaların yer aldığı ilk yazıda; medyada sunulan içeriklere, medyanın işlevsel ve yapısal özelliklerine, ticari bir değer haline getirilen insan tercihlerine ve ihtiyaçlarına, medya yönünden şirket ve tüketici ilişkisine bakılır. Ardından kullanıcıların sosyal ağı sürekli kontrol etme isteğine, sosyal medyanın hangi ihtiyacı karşıladığına, *sosyal medyanın bileşenlerine*, sosyal medyada sürekli yeni yapılan güncellemelere, dikkatin çevrimiçi alanlara çekilmesi yönündeki etkenlere de yer verilir. Daha sonra sosyal medya paylaşımlarına ve görünürlük sürelerine / maliyetine ve toplumun nabzının medya yoluyla ölçülüp ölçülemeyeceği konularına dair araştırmalar ve çalışmalar eşliğinde açıklamalar yapılmıştır.

Sosyal medya bağımlılığı üzerine kaleme alınan bir sonraki yazıda; bağımlı kişilerin medyada nasıl bir ruh haline girdiklerine, insanın bu uygulamalara yönelmesindeki temel nedenlere ve bu bağımlılıktan nasıl kendimizi koruyacağımıza değinilir. Bağlantılı olarak sonrasında sosyal medya uygulamalarının insana vermek istediği şey üzerinde durulurken, insanların bu tür uygulamalara neden meyilli olduklarına, niçin fazlasıyla paylaşım yapıldığına bakılır.

Kişilerin sosyal medyada oluşturdukları kimlikler üzerine açıklamalara geçilir. Bu bağlamda bu durumun hangi problemleri ortaya çıkardığına, özellikle narsist insanlar için bu tür uygulamaların daha çekici olduğuna yer verilir. Yüz yüze ve sanal iletişimin merkeze konulduğu son yazıda ise, her iki iletişim yolunun farklılıkları ve özellikleri anlatılır. Bu bakımdan birkaç hatırlatmayla yazı son bulur.

Üç alt başlık halinde kaleme alınan ve *Hastasıyım İnternetin* başlığıyla oluşturulan beşinci bölümde ilk olarak teknolojiyle birlikte gelen değişikliğin nereye kadar süreceği ve insan özerkliğinin korunup korunamayacağı üzerine açıklamalar yapılır. Ayrıca bu durumların nedenleri arasında olan kültürel emperyalizm bağlantısına da bakılır.

Sanal iletişimle birlikte konuşmanın azalması durumu, ele alınan bir başka konudur. Bu bağlamda yüz yüze iletişimin önemi ve milenyum kuşağının yaşadığı konuşma problemleri anlatılır. Son alt başlığa bakıldığında ise, günümüz insanının korktuğu bir durumdan, yalnızlıktan bahsedilir. Dolayısıyla üretken fikirlerin ortaya çıkmasında yalnızlık etkenine, dijital çağda teknolojiye uzaklaşmanın iradeye bağlı oluşuna ve bu duruma yönelik birkaç hatırlatmaya yer verilir.

İmgeleriniz İtinayla Cilalanır! isimli altıncı bölüme gelindiğinde, ilk olarak yaygın olarak kullanılan internetin kişinin kendisiyle olan ilişkisine etki etmesi ele alınır. Dolayısıyla farklı kimlikler edinen gençlerin bu duruma meyiletme nedenlerine ve kimlik tercihlerine, erkek ve kadınların interneti kullanma sıklığına ve internet kullanımının sosyoekonomik statüyle ilişkisine bakılır. Daha sonra kişilerin sanal benliklerinin rahatlığına dair kısa bir açıklama yapılır.

Sosyal medyada birilerine duyulan nefretin fazlasıyla ifade edilmesi, bölümde ele alınan bir diğer konudur. Bağlantılı olarak insanların sosyal medyada yaptıkları yorumların tehdit edici ve utandırıcı oluşuna da değinilir.

Sonraki alt başlıkta, medya uygulamalarının kişisel bilgileri kapsayacak şekilde büyük olduğundan bahsedilerek, insanların yazılı ve sözlü iletişimde kendilerini nasıl fâşettikleri anlatılır. Utanma, haya ve mahremiyet duygularının önemine değinilen son yazıda ise, medyada sunulan hizmetlerin kişileri denetleme ve gözetleme durumuna bakılır. Dolayısıyla mahrem bilgilerin ortada olma durumu eleştirilir ve birkaç hatırlatma yapılır.

İki alt başlık halinde ve *Hakikat Sonrası* başlığıyla oluşturulan yedinci bölümde ilk olarak yalan konusuna yer verilir. Dolayısıyla yüz yüze ve sanal ilişkilerde yalan söyleme durumu karşılaştırılır. Ardından niçin yalana başvurulduğu ve hakikat ile karşılaştırıldığında yalanın neye ihtiyaç duyduğu üzerine açıklama yapılır. İkinci alt başlıkta ise, dünyanın hakikat sonrası bir döneme evrildiği görüşü (hipernormalite) açıklanır. Dolayısıyla bu dönemin bireyler üzerindeki etkisine bakılır ve birkaç hatırlatmayla yazı son bulur.

Ağ'da Tek Başına başlıklı sekizinci bölüme gelindiğinde, saldırgan durumların yaşanmasına fırsat veren internet özellikleri üzerinde durulan ilk

yazıda, şiddet içeren oyunlara ve internet yolu içeriğe yönelik açıklama yapılır.

Daha sonraki başlıkta, siber âlemin sosyal süreçlere olan etkisine bakıldığı gibi ağ belleğinde dijital benliklerin kalıcı olup olmayacağı değerlendirilir.

Sanal dünyadaki aşk ve âşıklara yönelik ele alınan bir diğer yazıda, internetin iletişim yapısının aşk ilişkilerini de etkileyişine değinilir. Ardından alışık olunmayan bu tarz ilişkinin birkaç özelliği ele alınır. Daha sonra geleneksel ve sanal ilişki, özellikleriyle birlikte karşılaştırılır.

Genel anlamda birkaç soruya cevap verilerek oluşturulan dördüncü yazıda, sosyal medyada sağlanan sosyalleşmenin gerçek hayata aktarılabilir yönüne ve internetin yalnızlıkla olan ilişkisine bakılır.

Beşinci alt başlık, modern çağ arkadaşlığına bakılarak başlanır ve kişisel bilgilerin cömertçe sergilenmesine yönelik açıklama yapılır. Ardından gerçek ve sanal arkadaşlıklara kısaca değinilir.

Bölümün son yazısında ise birçok açıdan sosyal ilişki ve bağlantıların önemi, farklı araştırmalar aktararak anlatılır. Bu bağlamda birkaç hatırlatma yapılarak yazı son bulur.

Tek alt başlık şeklinde kaleme alınan *Sanal Kişilik* isimli dokuzuncu bölümde, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan sanal kimliğin insan hayatına olan etkilerine ve sonuçlarına bakılır. Ardından teknolojik çağla birlikte ortaya çıkan birkaç psikolojik sıkıntı açıklanır ve hatırlatma yapılır.

Yedi alt başlık halinde kaleme alınan ve *Bilgisayar Oyunları* başlığıyla oluşturulan onuncu bölümde, ilk olarak bilgisayar oyunları karşısında gecelerini heba eden gençler üzerinde durulur. Dolayısıyla oyunların gençleri nasıl bu kadar bağımlı kıldıklarına yönelik cevaplar aranır.

Sanal iletişimin ve oyunların toplumsal hayata olan etkilerine bakılan sonraki yazıda, oyuna daha fazla meyleden erkekler ve bu durumun nedenleri üzerinde durulur. Daha sonra aşırı pornografi izleyen genç ve çocuklar anlatılır ve dolayısıyla bu durumun zararları ele alınır.

Bağılantılı olarak, sanal oyunların normal ve bağımlılık derecesinde kullanımına yönelik açıklamalar yapılır. Bu bağlamda sanal oyunlardaki hedefin daha ilgi çekici oluşuna ve bu durumun beyne olan etkisine bakılır. Daha sonra bağımlılık yaratan oyun sistemlerinin zararlarına değinilir. Son olarak, oyun oynayanların yaş ortalamasının artışından ve bilgisayar oyunlarının çekici olan yönünden bahsedilir. Kısa bir yazı olan bir sonraki başlıkta ise, bilgisayar oyunlarının dikkat ile olan bağlantısına yer verilir.

Bu kez de bilgisayar oyunlarına fazlaca takılan öğrenme bozukluğu yaşayan çocuklara bakıldığı gibi, bu çocukların bu oyunları niçin sevdikleri üzerinde durulur.

Bağılantılı olarak şiddet içerikli oyunların bireye olan etkisine bakılan sonraki yazıda, *oyunların tasarımına* yönelik açıklamalar yapılır. Ardından bilgisayar oyunlarının şiddetle olan bağlantısındaki sorunlara yer verilir. Daha sonra bilgisayar oyunlarına karşı çocukları nasıl korumamız gerektiği ele alınır.

Bölümün son yazısında, çocukların bilgisayar oynamalarının altında yatan etkenlere dair açıklama yapılır ve bu konuda ebeveynlerin dikkat etmesi gereken şeylere, çocuğun bilgisayarla oynama sınırının nasıl sağlanacağına ve birkaç hatırlatmaya yer verilir.

Kitabın *Dijital Detoks* ismiyle oluşturulan son bölümü beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Dolayısıyla ilk yazı *süpernormal uyaran* kavramının açıklamasıyla başlanır ve günümüz insanının çevrimiçi olmaktan uzaklaşma korkusuna değinilir. Ardından bu durum karşısında yapılması önerilen *dijital perhiz* uygulaması anlatılır.

İkinci yazıda genel anlamda dijital devrimin hayatlara nasıl uyumlu hale getirileceği ele alınır. Bu bağlamda birkaç soru üzerinde düşünmeye gidilir. Ardından yabancı bir yazarın eserinden aktarılan dijital detoks uygulaması birkaç madde halinde sıralanır. Önerilerle devam edilen yazıda, bir başka yabancı yazarın altı başlık halinde yaptığı dijital detoks uygulaması aktarılır.

Bir sonraki yazıda ise, teknolojinin hem faydalanılabilir özelliklerine hem de bireysel ve toplumsal ilişkiyi korumaya yönelik nasıl kullanılabileceğine bakılır.

Dördüncü yazıda internetin insan hayatını gözetleme, kaydetme ve depolama özelliğinden yola çıkılarak, insana sunulan hak ve imkânlar üzerinde durulur.

Dünyanın insanı kuşatması, sahiciliğin önemi, ölüm düşüncesinin azlığı üzerinde durularak başlanan son yazıda, daha sakin ve anlamlı bir hayat yaşamak için reçete sunulur. Birkaç hatırlatma ile de yazı sonlanır.

Kitabın sonlarına geline *bitirirken* kısmında, kitabın amacına ve farkındalık yaratılmak istenilen konulara dair kısa bir açıklama yapılır.

1. 2. 3. 6. Dijital Çocuk

Kemal Sayar ve Sezin Benli²⁹ tarafından oluşturulan eserin ilk ve altıncı baskısı Kasım 2020, yedinci baskısı Aralık 2020 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön sözden, altı ana başlık altında farklı alt başlıklardan, sonsözden ve seçilmiş kaynakçadan oluşmaktadır. “*Klinik psikolog Sezin Benli ile yaptığımız bu çalışma, Covid-19 pandemisinin dünyayı kasıp kavurduğu karantina günlerinde iyiden iyiye ekrana yapışan çocuklarımızı bir anlama denemesi.*” (Sayar ve Benli, 2020: 8) ifadesiyle kitabın içeriği hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Dijital Nesille Tanışalım başlıklı ilk bölümde dijital çağ çocuklarının diğer nesillere göre farklı olduğundan ve dolayısıyla bu nesiller arasında köprü kurma gerekliliğinden bahsedilir. Diğer yandan sosyal değişime olumlu bakılan bu dijital dünyaya yönelik karamsar görüşlere yer verilir. Daha sonra çocukların teknolojiyle ilişkileri yönünde nasıl bir yol izlenebileceği anlatılır.

²⁹ İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoloji bölümünden 2014 yılında mezun olan yazar, aynı üniversitede Klinik Psikoloji alanında yüksek lisansını tamamladı ve Çift ve Aile Terapisi alt dalında uzmanlığını aldı. Aynı zamanda Çift Aile Terapileri Derneği üyesi olan Benli, kendi alanındaki farklı çalışmalarını sürdürmektedir.

Beynin teknolojiden etkilenip etkilenmediği konusunun araştırıldığı üzerinde durulur ve sonuçları aktarılır. Daha sonra dijital nesli kendine uydurduğu yeni çağın insanlardan beklentileri anlatılır. Eski ve yeni kuşak arası farklara devam edildiği gibi teknolojinin okuma faaliyeti üzerindeki (kitap ve ekran yoluyla) etkileri de araştırmalar üzerinden ele alınır.

Teknolojinin çalışma ve öğrenmeye katkı sağladığı uygulamalara yer verilir ve teknoloji ve teknolojik aletlerin bazı yararları ele alınır. Bağlantılı olarak dijital neslin eğitimde tercih ettikleri hususlara ve geleneksel ve dijital çağdaki öğretmene karşı bakışın farklılığına yer verilir. Daha sonra çağa uyum sağlama amaçlı eğitim önerileri aktarılır.

Başka bir konu olarak yakın nesillere göre çocuk ve oyun ilişkisindeki farklılıklara yer verilir. Bu bakımdan bilgisayar ve sembolik oyunların çocuk için olumlu ve olumsuz etkileri aktarılır. Daha sonra çocuğun üretkenlik kazanması için yapılması gerekenler anlatılır. Ardından bir uzmanın teknolojiye yakınlık bakımından insanları ayırma konusu (dijital yerliler ve dijital göçmenler) ele alınır ve dijital yerlilerin bazı ortak noktaları birkaç alt başlık altında açıklanır.

Dijital Bağımlılık isimli ikinci bölüme gelindiğinde, öncelikle ebeveynlerin değişik davranışlar karşısındaki yanlış görüşlerine değinilir. Bu bağlamda bağımlılık kelimesine ve bu yöndeki açıklamalara yer verilir. Daha sonra ruh sağlığı ve bilimsel anlamda internet ve bilgisayar kullanımının bağımlılık olarak tanımının olup olmadığı üzerinde durulur.

Çocukların ve gençlerin teknolojiyi sağlıklı kullanıp kullanmadıklarına dair açıklamalara geçilir ve dijital çocukların teknolojiyi sağlıksız kullandıklarına yönelik belirtiler maddeler halinde açıklanır. Daha sonra örnekler yoluyla teknolojinin kişinin hangi psikolojik ihtiyacını karşıladığına bakılır ve bilgisayar veya internete yönelen kişilerin çevre ile ilişkileri, genetik faktörler de göz önüne alınarak, ele alınır. Ardından tüm olumsuzluklar yönünden teknoloji bağımlılığına karşı konulamaması anlatılır. Dolayısıyla internet bağımlılığına sebep olan etkenler açıklanır ve bilgisayar oyunlarının bazı vakalara sebebiyet verdiği üzerinde durulur.

Bağılantılı olarak, bu kez teknolojinin yetişkin ve çocukları kendine bağlayan özellikleri ele alınır.

Ekran Başı Oyuncuları başlıklı üçüncü bölümde ilk olarak oyun yoluyla çocukların ne tür işler yaptıkları anlatılır ve çocuğu her yönden tanımının kolaylaştığı söylenir. Ardından çocuklar için oyunun işlevleri anlatılır ve çocukları bilgisayar oyunlarına çeken durumlar üzerinde durulur. Diğer yandan bu oyunların olumlu etkileri de anlatılır.

Bilgisayar oyunlarının zihin üzerindeki etkileri anlatıldığı gibi, gerçek hayat ve dijital dünyada oynanan oyunlar karşılaştırılır. Daha sonra çocukların dikkate yönelik problemleri detaylıca ele alınır. Sonrasında çocukların şiddete yönelik oyunlar oynamalarıyla şiddet, öfke ve duyarsız kalma duyguları arasındaki bağlantı açıklanır. Bu bağlamda şiddet içerikli oyunların çocuklar üzerindeki etkileri de araştırmalar ve çalışmalar eşliğinde anlatılır. Son olarak da oyunların çocuklar açısından faydaları araştırmalar eşliğinde birkaç alt başlıkta ele alınır.

İnternette Çocuk isimli bir diğer ana başlıkta bilimsel verilerden yola çıkılarak internetin çocuklar açısından bazı zararlı özelliklerine yer verilir ve konuya derinlemesine bakılmaya başlanır. Ardından sosyal medyanın yararlarına ve internet içeriğinin yaşla olan bağlantısına yer verilir.

Diğer yandan empati ve internet ilişkisine bakıldığı gibi, empatinin faydaları anlatılır. Bu bağlamda empati yoluyla da yüz yüze sağlanan iletişimin internet kullanımıyla birlikte azaldığı ifade edilir. Dolayısıyla yüz yüze sağlanamayan iletişimin sonuçları aktarılır.

Sosyal medyadaki takipçi sayısının popülerlikle olan ilişkisi, bölümde ele alınan bir başka konudur. Bu bağlamda internet ve yüz yüze ilişkilerde destek konusu ve bağlantılı birçok durumun kolay tüketilmesi anlatılır.

Ele alınan bir başka konu, sosyal medyanın kişinin kendisini olduğundan farklı bir şekilde kurgulamasına yönlendirmesidir. Dolayısıyla ergenlerin bu konudaki baskın yönelimleri ve sonuçları açıklanır. Diğer yandan sosyal medyanın kendilerini bulma yönünde gençlere sağladığı

fırsatlar anlatılır. Ardından yazarlar linç kültürüne ve siber zorbalığa dair görüşlerini aktarır.

Bir sonraki alt başlıkta, dijital dünyadaki cinsel istismar konusu ele alınır. Daha sonra bilgiye kolay ulaşmanın yanı sıra, internetin bazı zararlı içeriklere de yol vermesine değinilir. Ardından internetin pek çok zararlı içerik sunmasına rağmen, diğer taraftan bazı başarıları desteklemesi ve hasret giderme aracı olması yönü de ele alınır.

Dijital Çağ ve Aile başlıklı beşinci bölüme gelindiğinde, öncelikli olarak çocuklarla birlikte ebeveynlerin de teknolojiye bağımlı hale geldikleri üzerinde durulur. Dolayısıyla teknolojinin aileyi nasıl etkilediği ele alınır. Bu bağlamda dijital çağın sebep olduğu bazı dertler birkaç alt başlıkta açıklanır. Daha sonra aile içindeki her bireyin kendi teknolojik aletine yoğunlaşma meselesine bakılır. Ardından dijital çağ öncesi aileler ile dijital çağ aileleri arası değişimler ve çocuk yetiştirme tarzları anlatılır ve bu anlamda çocuklara kural koyma noktasında birkaç önemli ilke açıklanır. Sonrasında dört farklı ebeveynlik modeline geçilir ve bu modellerden biri olan yetkili ebeveynlik modeli, en iyi sonuçlar elde etme bakımından olumlu gösterilir. Son olarak özdenetim konusuna, bu yönde yapılan farklı çalışmalar aktararak, yer verilir.

Teknoloji Kullanım Kılavuzu başlıklı son ve altıncı bölümde ilk olarak ebeveynlerin aklına takılan belli başlı sorular cevaplanmaya çalışılır. Daha sonra çocukların teknoloji ile ilişkilerini daha sağlıklı ve verimli hale getirmek için ebeveynlere yardımcı olacak yöntemler birkaç madde halinde açıklanır. Ardından yazarlar, sonsöz niyetine kitapta verilmek istenen mesajları öz ve vurgulayıcı bir şekilde ifade ederler.

1. 2. 3. 7. Merhamet Devrimi

Kemal Sayar ve Alperen Manisalıgil'in³⁰ kaleme aldığı eserin ilk baskısı Şubat 2015, altıncı baskısı Mart 2021 yılında yapılmış olup Timaş

³⁰ İstanbul'da doğan yazar (1986), İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletme Fakültesi'nden mezun olmuştur (2009). 2011 yılında yüksek lisans programını dereceyle bitiren Manisalıgil, doktora programında araştırma görevlisidir ve işletme alanına dair dersler de vermektedir.

Yayınları'ndan çıkmıştır. *Yeryüzünün mazlumlarına* ithaf edilen eser ön söz ile başlamış olup Alperen Manisalıgil'in dört ana başlık altında alt başlıklar halinde kaleme aldığı yazılarla devam etmektedir. Ardından Kemal Sayar'ın beş ana başlık altında alt başlıklar şeklinde yazdığı yazılarla eserin içeriği zenginleşmiş; sonsöz, teşekkür, referanslar ve indeks ile eser sonlanmıştır.

Alperen Manisalıgil'in yazdığı *Merhametin Peşinde Devriâlem* isimli ilk bölümde öncelikle merhametin tarihine bakılırken, merhametin kadim bilgelikte, farklı coğrafya ve kültürlerde yansımaları örnekler yoluyla anlatılır. *Merhamet tanrıçasının doğuşu*'nun anlatıldığı bir masalla devam eden yazar, Çin felsefesindeki merhamet algısına değinir. Hindu dininde merhametin nasıl anlamlandırıldığına bakılan sonraki yazıda ise, bir hikâyeye anlatılarak kıssadan hisse verilir. Ardından Budist gelenekte merhamete ve merhametin sınanma ile bağlantısına bir hikâyeyle birlikte değinilir. Daha sonra Tevrat'ta insanların birbirlerine merhamet göstermeleri gerekliliği, farklı yerlerdeki emirler aktararak açıklanır. Sonraki yazıya bakıldığında ise, Hıristiyanlık'ta merhametin nasıl tanımlandığı ve uygulandığına yer verilir. Farklı dillerde iki insanın nasıl sevgi ve merhametle iletişim kurdukları konusu da başka bir hikâyeye birlikte anlatılır. Bölümün son iki yazısında ise ilk önce şüpheli bir eylem olarak görülen merhametin bencillikle olan bağlantısından bahsedilir. Son yazıda kapitalizmin, sunduğu değerler sonucunda, merhamete yer bırakmaması örnekler yoluyla açıklanır.

Gökkuşağını Bekleyenler başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, ilk yazıda işletmecilik kavramı ve sorunları kapitalizm göz önüne alınarak açıklanır. Bu bakımdan işletmelerin işleyiş yönünden iyileştirilmesini amaçlayan sürdürülebilirlik çabasından ve sonuçlarından bahsedilir.

Yazar ikinci olarak şirketlerde şefkat göstermenin önemine yer vererek, bu yöndeki engellere de kısaca değinir.

Güç sahibi olmakla insan davranışları arasındaki ilişki, farklı araştırmalar yoluyla diğer bir yazıda ele alınır. Bu bakımdan gücün merhametle birleşiminden bahsedilir. Bağlantılı olarak, güç sahibi olmaktan kaynaklı yöneticilerin sorunlarına değinilen sonraki yazıda, bu durumda da merhametin gerekli oluşu üzerinde durulur.

Farklı olarak okullarda merhamet eğitiminin nasıl verilebileceği üzerine kaleme alınan yazıyla bölüme devam edilir. Dolayısıyla liselerde yaşanan şiddet ve kötü alışkanlıkların hep birlikte merhamet ve anlayışla nasıl bertaraf edileceği üzerinde de durulur. Bağlantılı olarak üniversite sisteminin ve öğrencilerinin merhamet merkezli olarak nasıl geliştirilebileceği hakkında da açıklamalar yapılır.

Yazar sonrasında siyasette merhametin nasıl sağlanacağını tarihi bir olayı örnek vererek ve insan psikolojisini dikkate alarak yazısını yazar. Daha sonra da toplumda merhamet duygusunun nasıl oluşturulabilir konusuna değinir. Son olarak da yaşanan acılardan kaynaklı insan olgunluğundan bahseder ve bu olgunluk yolunda önemli olan unsurları birkaç örnek anlatı ile açıklar.

Yedi alt başlık halinde ve *Merhamet Yorgunluğu* başlığıyla oluşturulan üçüncü bölümde ilk olarak merhamet edenlerin de bir zamanlar yorgun düşmeleri anlatıldığı gibi, bu kalıcı olmayan hissizlik durumunun etkenleri ele alınır. Merhametin ortaya çıkma durumlarına bakılarak başlanan sonraki yazıda ise, merhamet yorgunluğunun görüldüğü farklı durumlar üzerinde durulur. Merhamet yorgunluğuna yönelik açıklamalarına devam eden yazar, farklı alanlarda görülen bu duruma etki eden etkenleri de açıklar. Bağlantılı olarak, medyanın da merhamet yorgunluğuna, yayılışına ve algısına sebep olan etkenden biri oluşu, farklı bir başlıkta ele alınır. Sonrasında ise merhamet sahibi insanların merhamet yorgunluğu yaşamalarındaki önemli etkene, yardımın suiistimal edilme durumuna bakılır. *Merhamet tatmini* hakkında açıklamalarla devam edilen yazıda, merhamet yorgunluğuyla mücadele etmede önerilen birkaç şey ele alınır.

Emin Bir Beldeye Yolculuk başlıklı dördüncü bölüme gelindiğinde ise, ilk yazıda merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah'ın kuluna gösterdiği sonsuz merhametten bahsedilir. Dolayısıyla Allah'ın kullarına sunduğu sayısız imkân ve nimetlerin güzelliğinden bahsedildiği gibi, kullarından istedikleri ve öğütleri aktarılır. Sonraki yazıda ise bu kez merhamet sahibi Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmetine miras bıraktığı sünnetler ile merhametin hayata geçirilmesi üzerinde durulur.

Ardından insanlığı merhamete yönlendiren Müslüman devletlerin tarih boyunca uygulamaya koyduğu kurumlarla ve zengin kültürle merhameti nasıl yaydıklarına bakılır. Bölümün son yazısında ise, dünyada meydana gelen tüm olumsuz şeyler neticesinde insanın toplumsal yapılardan bağını koparıp merhametten uzaklaşması üzümlere anlatılır.

Kemal Sayar'ın yazılarından oluşan kısma geçildiğinde, *Gönlün Zekâsını Kuşanmak* başlıklı ilk bölümde yazar öncelikle merhamete yönelik kendi düşüncelerini dile getirir. Ardından *bebeğin içsel ahlakı* konusunun, merhamete uzanan yolda öteki algısını kabullenmenin, empati ve merhamet yoluyla diğer insanlarla kurulan sağlıklı ilişkinin, modern insanın ölüm korkusunun ve nihayetinde anlamlı bir hayat için neşe kaynağı teşkil eden merhametin altı çizilir.

Yazar ardından zulüm karşısında savunduğu empatinin, erdemin ve ahlakın gerekli olduğunu söyler. Ardından *grup narsisizmi*'nin ve bir gruba aitliğin birey açısından değerlendirilişine yer verilir. Daha sonra *kolektif narsisizm ve Türkiye* ilişkisinden yola çıkılarak, *radikal empati* gerekliliğine değinilir.

Genel anlamda merhamet ve varoluş bağlantısının açıklandığı bir diğer yazıda; paylaşmanın, cömertliğin, empatinin ve merhametin *öğrenilebilen yetiler olduğu* üzerinde durulur. Ardından merhamet duygusunda bencilliğin ve bağışlamanın nasıl şekillendiğine yer verilir.

Yazar bu kez çocukluktan başlayan bağlanma şekillerinin yetişkin hayatındaki ilişkiler yönünden önemine değinir. Daha sonra empati kurmanın asıl zor olan yanının duygularla olan bağlantısına, muhatap olduğumuz kişinin niyetine dair açıklamalar yapar.

Bir sonraki yazıda, teknolojinin insanı esir aldığı acı gerçeğinden yola çıkılarak, bu bağımlılık sonucu insan hayatının nasıl bir değişime maruz kaldığı üzerine açıklamalar yapılır. Ardından bizler için değer ifade eden şeyler anlatılarak, yazarın da içinde bulunduğu bir projeden, *Leyla'dan*

*Sonra*³¹, bahsedilir. Dolayısıyla yaşantılar, izlenimler, ortak duygu ve düşünceler yoluyla proje detaylıca anlatılır.

Bir diğer yazıya bakıldığında, dikkat dağınıklığının yaşandığı ve sürekliliğin kaybolduğu modern çağda, merhametin olmazsa olmaz iki unsurundan, ahlak ve sadakatten bahsedilir.

Bölümün son yazısında yazar her şeye rağmen merhamet ehli insanların var olduğunu söyleyerek, merhamet duyma konusunda *Zeki Vagus*'tan bahseder. Kişilerin ihtiyaçlarına yönelik açıklamalarıyla yazısına devam eden yazar, yaşanan çağı göz önüne alarak, merhamet göstermekten uzaklaştıran birkaç etkene değinir. Ardından merhamet ve teknoloji ilişkisini açıkladığı gibi, uzman bir doktorun Filistinli bir çocukla yaşadığı anı aktarır.

Altı başlık şeklinde ve *Hayal Devrimcidir* ismiyle oluşturulan ikinci bölümde, öncelikle sevginin, bağlılığın ve bu yolla merhametin önemi üzerinde durulduğu gibi; ilişkilerde bazı insanların ne tür özelliklere sahip olduklarına ve merhamet sahibi olma durumlarına değinilir. Ardından merhamet sahibi olmanın beynin kapasitesiyle alakalı bağlantısına kısaca yer verilir.

Merhamet konusunda yapılan çalışmaların aktarıldığı bir sonraki yazıda, merhametin farklı açılardan anlamlarına yer verilir. Daha sonra merhamet ve ahlak bağlantısına değinilir. Ardından kişinin ahlaklı, diğerkam sahibi, empati yeteneği gelişmiş bir birey olmasında etkili olan unsurlar ele alınarak bu hal ve duyguların hangi durumlarda iniş-çıkış sağladığına bakılır. Sonrasında ise stajyer bir tıp öğrencisinin tüm bu anlatılanlarla bağlantılı olarak Nijer hatıratı aktarılır.

Merhametin karşı tarafında, düşman safında yer alan narsisizmin amacı ve özellikleri anlatılarak bölüme devam edilir. Dolayısıyla narsisizmin karşısında durmak amaçlı dört sessiz ego özelliğinden bahsedilir ve tüm belirtilenlerin merhamet yönünden değerlendirilmesi yapılır. Son olarak, bu durum karşısında ne yapılması gerektiğinin altı çizilir.

³¹ <https://www.leyladansonra.com/>

Bir diğerk yazıda, modern insanın kâinata zarar verişinden, dolayısıyla tabiat için de merhametin gerekli oluşundan bahsedilir.

Hayatın her alanında ‘öteki’ne olan ihtiyacın öneminin belirtildiğı ve beynin bununla ilgili işlevi, bir sonraki yazıda ilk olarak ele alınır. Bu bakımdan anne-çocuk ilişkisinin önemi, bebeğın gelişim aşamaları göz önüne alınarak açıklanır. Ardından sağlanan huzurlu ve güvenli iletişimin aksamasına sebep olan bazı durumların da kaçınılmaz olduğı söylenir. Sonrasında empati duygusunu geliştirmek için dört unsur açıklanır. Son olarak fitrat yoluyla sevmenin, sevilmenin ve merhamet etmenin güzelliğıne değinilir.

Empati üzerinde durulan son yazıda; empatinin yok oluşunda nasıl sonuçların ortaya çıkacağına, çıkarıcı ilişkiler de sergileyen insanın empatik düşünce yoksunluğına, empatinin geliştirilebilir bir şey olup olmadığına, *zihin kuramı* ile biz anlayışına, sağlıklı bir ilişkinin insana kattığı olumlu etkilere dair açıklamalar yapılır. Devamında merhamet ve empati sağlayamamanın ardındaki engellere, merhametin tarih boyunca olumlu sirayet etme tarafına, politikada ve kamusal hayatta empatinin önemine, empatinin farklı boyutlarından yola çıkılarak merhametin empati ile ilişkisine ve empatinin sempatiden farklı olan taraflarına, merhametin bileşenlerine, konuşma ve empati bağlantısına yer verilir.

Üç alt başlık şeklinde ve *Kendine Merhamet Edebilmek* başlığıyla oluşturulan üçüncü bölümde, ilk olarak insanın daha çok mutluluğına yanaşmasına ve acıdan kaçmasına bakılarak acıya karşı gösterilen tepkilere ve kişinin kendine karşı duyduğı inancın zedelenmesindeki etkilere değinilir. Ardından kendine merhamet etmenin önemine başlanılarak; bu konuda aileye düşen görevlere, kişinin kendine merhamet göstermesi yönündeki birkaç adıma, kendine merhametin önemli unsurlarına ve acı ile ilişkisine, ötekine ve kendine değerk veren kişi olumlamasına, kendine karşı acımasızlığın farkına varmak için yapılan egzersizlere ve farkındalığın ne olmadığına, kendimize karşı nasıl merhamet göstereceğimize dair önemli hususlara vurgu yapılır. Sonrasında ise en önemli özellikten (kişilik biçimi) yola çıkılarak bazı

kişilik özelliklerine ve dolayısıyla öfkeye bakmanın ve kendimize merhamet göstermenin olumlu etkilerine yönelik açıklamalar yapılır.

Merhamet duyulan bir hayat için yaşanılabilir mümkün olan duygulardan kaçmamak gerektiği, ikinci başlıkta ele alınır. Bu bağlamda duyguların anlaşılmasının, kendimizi tanımakla ve merhametle olan bağlantısı açıklanır. Ardından varlığın desteklenmesi yönünde endişe ve kızgınlık gibi duygu durumlarının önemi üzerinde durulur. Daha sonra öfke duygusu göz önüne alınarak, merhamet için yapılabileceklerden bahsedilir.

İnsanın kendisine merhamet gösterme amaçlı bazı *alıştırma önerileri*'nin verildiği bu son yazı, ünlü bir uzmanın ortaya koyduğu alıştırmalar aktarılarak oluşturulmuştur.

Daha Merhametli Bir Dünya başlıklı dördüncü bölüme gelindiğinde, ilk başlıkta insan hayatında diğerinin önemli etkisi olduğu konusuna yer verilir. Dolayısıyla güzel bir dünya için ortak noktalara yoğunlaşmanın ve dikkat etmenin, haksızlığa uğramış tüm toplumlara karşı adalet istemenin altı çizilir.

Gazze'ye yapılan hain saldırıdan dem vuran yazar, bu işte küstahlık sergileyen modern Batı'nın elinin olduğunu sezinlediğini ifade eder. Ayrıca çıkar amaçlı bazı yönelimlerin de var olduğunu özellikle belirten yazar, toplu bir riyâkârlığın varlığına da değinir.

Yazar bu kez de Soma faciasına yönelik görüşlerini dile getirirken, bu acı veren faciaya dair bazı sınıfların sergilediği öfke ve samimiyet gösterilerine ve politik açıdan yapılan hesaplara karşı eleştirisini sunar.

Nefret söylemi açıklamasıyla bölüme devam eden yazar, kendi ve öteki arasında kurulan sınıflandırmanın basitleştirmeye ve nihayetinde değiştirme eylemine gidişine değinir. Ardından bu söylemin ve suçun cezasız kaldığı ve bu durum karşısında ne yapılabilirin üzerinde durur.

Bölümün son yazısında; bizden farklı olana karşı da merhamet gösterilmesinin ve empati sağlanmasının, ötekinin acısını algılamanın ve eyleme geçmenin önemine değinen yazar, *merhametli adaletin uygulanabilmesi* hakkında açıklamalar yapar. Daha sonra politikada

merhametin nasıl başladığından ve sürdürülebilir olması gerektiğinden bahseder.

Beş alt başlık şeklinde ve *Aile ve Toplumda Merhamet* başlığıyla oluşturulan beşinci bölümde öncelikle eğitim sistemine ve bu sistemin birey ve toplum üzerindeki etkilerine bakılırken, Paul Freire'ye ve bu yöndeki görüşlerine yer verilir. Daha sonra eğitim düzeyini etkilemesi bakımından sosyal eşitsizlik durumuna bakılır. Ardından okullarda çocuklara merhamet ve empati eğitiminin nasıl verilebilir oluşuna yönelik örnekler tartışılır. Dolayısıyla bahsedilen çalışmalar yoluyla merhamete ve empatiye dayanan bir eğitimin, bireye ve dünyaya kazandırdıklarının altı çizilir.

Daha çok çocuk yetiştirme konusunun merkeze alındığı ikinci alt başlıkta; farklı ebeveyn tutumlarına, ebeveynlerin çocukların maddeci isteklerine karşı sınır çizemediklerine, sosyal davranışla bağlantılı olarak çocuklar yönünden başkasını hissetmenin ve zihinselleştirmenin önemine, çocukların yetiştirilme tarzında deneyimlerin önemli rolüne ve merhamet temelinin evden atıldığına, kendi deneyimlerini anlamlandırmaya çalışan çocuklara yönelik ebeveyn yardımına bakılır.

Zihin algılayışının davranışa olan etkilerinden başlanarak devam edilen yazıda, beyin işleyişinin hayatı anlamlandırmakla olan bağlantısı açıklanır. Ardından duygu kavramının açıklamasıyla birlikte, duygunun kişinin hem kendisiyle hem de başkalarıyla olan iletişimde önemli yanının altı çizilir. Daha sonra iletişime dayalı *hissedildiğini hissetmek* durumunun insana kattığı olumlamadan ve iletişim aksamasından bahsedilir. Sonrasında merhamet duygusuna dayalı ebeveyn tutumuna ve bu tavrın birkaç özelliğine yer verilir.

Merhametin önemine devam edilen sonraki yazıda; merhamet ve yardımseverlik ilişkisine, yaralı kalbin duyulması için merhametin gerekli oluşuna, merhametin bağışlamakla olan bağlantısına, çağın insanı acıdan uzaklaştırma amacına karşı tüm zorluklara rağmen insan iradesinin daha kuvvetli oluşuna değinilir.

Sosyal adaletle bağlantısı bulunan merhametin, bu açıdan önemine ise bir diğer alt başlıkta vurgu yapılır.

Modern çağla birlikte giderek zayıflık gösteren komşuluk ilişkileri hakkında kaleme alınan son yazıda, komşuluk ilişkilerinin gerekli ve hayat / birey için önemli oluşundan bahsedilir.

Kitabın son bölümünü teşkil eden *Ruhun Müziğini Dinle: Sonsöz* isimli kısımda; eserin amacını merkeze koyan *Merhamet Devrimi* hakkında sonsöz niyetine kısa ve öz açıklamalar yapılır.

1. 2. 3. 8. Dijital Yorgunluk

Kemal Sayar ve Berna Yalaz³² tarafından kaleme alınan eserin ilk ve ikinci baskısı Mayıs 2022 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. Eser; ön söz, yedi ana başlık altında alt başlıklar, sonsöz, kaynakça ve ad dizininden oluşmaktadır. Ek olarak “*Bu kitap, salgın ile savaşta büyük fedakârlık, cesaret ve sorumluluk göstererek ön cephede yer alan, bu yolda hayatlarını kaybeden tüm sağlık çalışanlarına ithaf edilmiştir.*” (Sayar ve Yalaz, 2022: 7).

Yorgunluğun Tarihi isimli ilk bölümde genel anlamda dünyanın gidişatına yönelik konular ele alınırken, modern insanın bazı amaçlara çoktan hazır konumda olması ve varlık sıkıntısı karşısında ölümü inkâr edişi üzerinde durulur. Dolayısıyla modern insanın ruh sağlığının nasıl etkilendiği ele alınır. Ayrıca çağın önemli sorunlarından olan bitkinlik konusuna da bakılır ve bu bağlamda Milenyum ve tükenmişlik kuşağı özellikleri anlatılır.

Bölümün alt başlıklarına geçildiğinde, öncelikle modern çağda uzun süreli iş temposunun insanı her alanda kuşatmasına, teknolojinin insan ruhuna olumsuz etkisine ve dolayısıyla tükenmişliğe sebep olan etkenlere değinilir.

Yine hastalığa dair ele alınan başka bir yazıda; salgından kaynaklı yaşanan kaygı ve endişeye, salgın kurallarına, ruhsal ağırlıklara, strese, rutinlerin kayboluşuna, korkuların kaynaklarına, tehdide yönelik habere, birçok olumsuz şartların etkilerine, salgın boyunca dikkat edilmesi gereken

³² ODTÜ Endüstri Mühendisliği'nden 1997 yılında mezun olan yazar, daha sonra uluslararası bir şirkette müdür olarak görev yapmıştır. Yalaz, yüksek lisansını Kültürel Çalışmalar alanında yapmış olup (2014-2017), Yeditepe Üniversitesi Medya Çalışmaları alanında doktora çalışmalarını devam ettirmektedir.

hastalıklara, sağlığa katkı sağlayan Şeylere, belirsiz yaşantıya, paradigma değişikliklerine y6nelik durumlar ele alınır.

B6l6m6n son alt başlığında ise ekranlar yoluyla sosyalleşmenin arttığına, alışkanlıkların değişimine, zamana ve mekâna dair algıların farklılık kazandığına, internet 6zerinden sağlanan g6r6şmelere, dijital medyanın zihin 6zerindeki h6k6mranlığına ve ev durumuna g6re sıkıntıların zorluk derecesine y6nelik ačíklamalar yapılır.

Zoom g6r6şmesi hakkında ele alınan *Zoom Yorgunluğu: Sanal Buluşmanın Gerçek Yorgunluğu Olur mu?* başlıklı ikinci b6l6mde ilk olarak hem iş d6nyasının hem de eğitimin evde karşılanma zorunluluğuna, dolayısıyla bazı platformların kullanıcı sayısının artışına ve diğer etki ve sonuçlarına y6nelik konular ele alınır. Ardından yapılan bir 6alışma sonucuna dayanılarak, uzun s6re kullanılan platformların psikolojik etkiler yarattığı gerçeği aktarılır.

İkinci alt başlıkta ise fiziksel ortam ve zoom 6zerinden yapılan y6z y6ze konuşmaların farkları, etkileri ve sonuşları anlatılır. Ardından zoom kullanımı konusunda birkaç 6neri dile getirilir. Sonrasında fiziksel ve zoom 6zerinden kurulan iletişimin hem g6nderen hem de alıcı y6n6nden farkları anlatılır ve bilişsel ačídan yaşanan zorluklar ve sebepleri ačíklanır. Sonraki başlık yoluyla da zoom 6zerinden yapılan g6r6şmelerdeki değişimlerden biri olarak ekrana ve dolayısıyla kendi g6r6nt6m6ze bakmaya dair ačíklamalar, 6rnekler ve 6neriler aktarılır.

B6l6mde son olarak bilgisayar başında sağlıklı olmayan s6rekli hareketsiz kalma durumu 6zerinde durulur. Dolayısıyla uzun s6re hareketsiz kalmanın fiziksel ve bilişsel etkilerinin olacağı 6rnekler yoluyla ačíklanır ve 6neriler sunulur.

Sanal G6r6şmeleri Stresli Yapan Nedir? başlıklı 666nc6 b6l6me gelindiğinde, 6ncelikle yazarlar 6nemli g6rd6kleri bir akademisyen ve araştırmacının ele aldığı insanı strese sokan ve 6nlemler alınması gereken durumları 6rnekler ve 6nerilerle ačíklarlar.

Dijital ve yüz yüze iletişimde dikkat konusunun farkları, ele alınan bir diğer konudur. Dolayısıyla uzun süre ekranda kalıp dikkati sürdürmeye çalışmanın bazı olumsuz durumlara sebebiyet vereceği yine örnek ve öneriler yoluyla anlatılır. Sonrasında zoom deneyimlerinin herkeste farklılık gösterebileceği ve teknolojinin faydalı olup olmamasının hangi amaçla ve ne kadar dozda kullanılacağına bağlı olduğu açıklanır. Son olarak da sanal yorgunluğun sebepleri, farklı araştırma sonuçlarına ve uzman görüşlerine göre ele alınır.

Dijital Yorgunluğun Nöropsikolojisi isimli dördüncü bölümde, öncelikle zoom yorgunluğunun önemli sebepleri, psikiyatri alanındaki önemli bir araştırmacının görüşleri eşliğinde anlatılır. Ardından ödül algısının zayıflatılması durumunun zoom yorgunluğu ile bağlantısı öneri ve örneklerle açıklanır. Daha sonra normal ve pandemi zamanlarındaki dikkat unsuru karşılaştırılırken, dikkat eksikliğinin salgın boyutuna vardığı dolayısıyla pandemi ile ilişkisi ele alınır.

Covid-19 salgınının aileler üzerindeki etkisine bakılan ve *Pandemi Aileleri Nasıl Etkiledi?* İsmiyle oluşturulan beşinci bölümde, öncelikle zorluklar karşısında aile ve çocuk arası iyileşme bağlantısına değinilir. Ardından anne ve baba arası ilişkilerin de sağlıklı aile içindeki önemine yer verilir. Daha sonra pandeminin evliliklere ve rutinlere olan etkisine bakılır ve aile dayanıklılığı yönünde inanç dünyasının etkisine değinilir. Sonrasında salgınla bağlantılı olarak yaşanan ruhsal sıkıntılar örnekler yoluyla anlatılır ve ruh sağlığının korunmasına yönelik öneriler birkaç küçük alt başlık altında verilir. Son olarak da bir profesörün salgın zamanında enerjinin diri kalmasına yönelik söylediği öneriler aktarılır.

Kitabın *Kovid Nesli Çocukları* başlıklı altıncı bölümüne gelindiğinde, çocuklara birçok yönden fayda sağlayıcı yer olan okullarından pandemi dolayısıyla uzak kaldıkları üzerinde durulur. Dolayısıyla travmaya maruz kalan çocukların ruh sağlığı sıkıntıları yaşayabileceği ifade edilir. Ardından çocuklar yönünden endişe verici şeyler açıklanır. Sonrasında ise çocukların sıkıntılara karşı nasıl destekleneceği öneriler ve örnekler yoluyla anlatılır.

Performans Kültürü ve Yorgunluk başlıklı yedinci ve son bölümde ise önceki zamandan şimdiki zamana gelinceye kadar belli sınırların belirsiz hale geldiğine değinilir. Başlığı ve konusu ünlü bir düşünürün kitap isminden ve içeriğinden esinlenerek oluşturulan ikinci yazıda, ölümsüzlük yanılsaması altında sürekli performans ve başarı sağlama baskısı üzerinde durulur. Dolayısıyla performansın toplumu yönlendirmesine ve performans kültürünün ihtiyacına değinilir. Bölümün son alt başlığına gelindiğinde ise kâr amaçlı kapitalizmin dayatması olan yoğun 7/24 çalışma temposu konusuna yer verildiği gibi, bu durumun etki ettiği yerlere ve olumsuz sonuçlarına örnekler verilerek değinilir. Yazarlar sonsöz niyetine de kitap ve ele aldıkları konu hakkında genel değerlendirmelerini kısa ve öz bir biçimde sunarlar.

1. 2. 3. 9. Kendi Özünü Bil

Ocak 2023 yılında Turkuvaaz Yayınları'ndan çıkan eser, Kemal Sayar ve Rabia Yavuz³³ tarafından kaleme alınmıştır. Yunus Emre'nin "*Ondan yigrek ne vardır kişi bile kendözün / Kendözün bilen kişi kamulardan ol güzün*" dizelerinden esinlenerek oluşturulan eser, ön söz ve kırk iki ana başlıktan oluşmaktadır. Ayrıca Sayar eserini dostum ve kardeşim diye tanıttığı Mevlâna İdris Zengin'e ithaf etmiştir.

Umut başlığı altında ele alınan ilk bölümde, umut etmenin ve ümidi kaybetmemenin önemi üzerinde durulduğu gibi anı yaşamanın ve *kendi özünü bilmenin* değerine vurgu yapılır. Ardından kendimizi daha iyi tanıma yönünde; duygularımızın, duygusal kimliğimizin, zihin işleyişimizin, dürüstlüğün ve cesaretin önemine değinilir.

Üçüncü bölüm *nefret* duygusu ile ilgilidir ve öncelikle neden nefrete meylettiğimiz sorulmasından yola çıkılır. Sonrasında düşmanın insan üzerindeki etkisine, öfke ve nefret farkına, nefret ve olgunluk bağlantısına yer

³³ İstanbul Şehir Üniversitesi İngilizce Psikoloji-Sosyoloji çift anadal programında lisans eğitimi alan yazar, alanına yönelik konularda eğitim alarak araştırma asistanı olmuştur. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Klinik Psikoloji alanında tamamlayan Yavuz, Kemal Sayar'ın yanında klinik psikolog olarak çalışmaktadır.

verilir. Toplumu birliğe sevk edecek olan şeyler açıklanarak da bölüm sonlanır.

Şiddetsiz İletişim başlıklı yazıya gelindiğinde, şiddete başvurmadan kurulan iletişimde kelimelerin gücünden bahsedilir. Ardından bu kavramın ünlü bir psikolog tarafından ortaya çıkarıldığı ve farklı bir iletişim türü olduğu açıklanır. Daha sonra muhatapla kurulan iletişimde önemli olan unsurlar ele alınır. İnsanlara kesin hüküm verme durumunun nedenleri ve nasıl onarılabilceği üzerinde durularak da bölüm bitirilir.

Ebeveynlerin çocuklar üzerindeki önemli etkilerine yer verilen *Çocukluk ve Büyümek Üzerine* başlıklı bir sonraki yazıda, çocuklarla kurulan bağda nelere dikkat edilmesi gerektiği anlatılır. Sonrasında ergenler için de ayrı bir paragraf açılır ve ergenlere yönelik yetişkinlere düşen sorumluluklar ele alınır. Ardından Sayar'ın *psikolojik dayanıklılık* söyleminin ne ifade ettiğine bakılır. Çocukken yaşanan şeylerin hayatın ileri aşamalarında izler yaratıp yaratmayacağı da ayrıca konu edilir. Beyindeki değişim ve gelişimin hayatın ilk yıllarında hızlı ve etkili olma durumu da çocuklar ve yetişkinler açısından değerlendirilir.

Ebeveynleşmiş Çocuklar başlıklı altıncı yazıda, henüz çocukluk dönemini yaşayamadan ebeveyn rolüne bürünen çocuklar üzerinde durulur. Dolayısıyla bu durumun hangi şartlar altında ortaya çıktığına, nasıl iyileştirilebileceğine ve çocukta yarattığı psikolojik değişimlere yönelik açıklamalar yapılır.

Popüler akımlar arasında yer alan *aile dizimi* ile ilgili açıklamaların yapıldığı *Ailemiz ve Geçmiş* başlıklı yazıda, bu gibi akımların insana zarar veren yönlerinden ve şifa isteyenlere şifa verip vermediğinden bahsedilir. Dolayısıyla geçmişte hatalı saymanın ve her bir durumu çocuklukla bağdaştırmanın doğru olup olmadığı sorgulanır.

Bir sonraki yazı *Travma Sonrası Büyüme* başlığı altında kaleme alınmış olup, geçmişte yaşadığı travmalar neticesinde insanın türlü esirlik biçimlerine yakalanabileceği gerçeği ele alınır. Ardından travmanın yaşamı etkileyen yönüne vurgu yapılarak, *travma sonrası büyümenin* nasıl olacağına, örnek ismine (Viktor Frankl), bazı önemli faktörlerine yer verilir.

Depresyondan kısaca bahsedilen bir diğer yazıda ise; duygusallık halinin olabileceğine ve canlılığa, cesarete ve umuda tutunmanın önemine değinilir.

Ele alınan bir başka konu *dayanıklılıktır*. Dolayısıyla zorluklara maruz kalan insanı neyin koruyacağına, ruhsal yönden dayanıklı insanların özelliklerine, mağdur konumda olan insanın dayanıklılık seviyesine, travmanın dile getirilme durumuna, dönüşümün çabaya bağlı oluşuna ve kişiyi savunmasız hissettirmesinin olağanlığına, dayanıklılığın yalnızca doğuştan gelmediğine, *psikolojik dayanıklılığın* yanlış bilinen özelliklerine değinilir. Aksi yönde her şeyi kontrol altında tutmaya çabalayan bazı insanların endişesine ve bu durumun sebeplerine yer verilir. Daha sonra *mağdur zihniyeti* açıklamaları yapılır ve bu zihniyete sahip insanların kendilerini bu durumdan nasıl kurtarabileceği üzerinde durulur. Son olarak, bahsedilen dayanıklılık özelliği sergileyen insanların aksine bazılarının geçmişe takılı kalma nedenlerine ve bu durumun nasıl iyileştirilebileceğine yönelik açıklamalar yapılır.

Haset etme durumuna, dolayısıyla bu durumun ortaya çıkmasındaki sebeplere ve nasıl düzeltilebileceğine dair konular *haset üzerine* başlığı altında yer alır.

Hızlı olmanın ve yavaşlamanın dengesinin kurulmasına yönelik ele alınan *hız ve yavaşlama* isimli yazıda, bu konuya kısaca yer verilir.

Kısa bir şekilde ele alınan bir başka yazı *cesaret ve yüzleşme* ise, ruhsal anlamda iyi olmanın yaşamaya ve cesaret etmeye bağlı oluşu gerçeğinden yola çıkılarak, kişinin kendi kusurlarıyla yüzleşme cesareti göstermesine ve sosyal desteğe ihtiyaç duymasına değinilir.

Her insanın yaşantılarını anlamlandırma çabasına yer verilen bir sonraki *hayatta anlam üretmek* isimli yazı da, aynı şekilde kısa olarak ele alınır.

Ölüm ve Yas ismiyle kaleme alınan bir sonraki yazıda, *yas sürecinin aşamalarına* yer verilir. Bu bakımdan yas sürecinde inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme halleri açıklanır. Ardından yas sürecinin uzun

sürme ihtimaline karşı ne yapılması gerektiğine, yas deneyiminin imkana dönüşme sürecine ve yas dönemindeki kabullenme halinin hayattaki diğer yansımalarına değinilir.

Mutluluğun ne olup ne olmadığına dair konunun yer aldığı *Mutluluk Arayışı* isimli yazıda; insanların mutluluk beklentisine ve bu beklentinin tüketim kültürüyle olan bağlantısına, parayla satın alınamayan önemli değerlerin ruh sağlığı açısından değerine yer verilir. Daha sonra mutluluk arayışı noktasında tüketim kültürünün konumuna ve bu bağlamda mutluluk hakkında kurulan efsanelere, yanılgılara yönelik açıklamalar yapılır. Mutluluğa yönelik algıların değiştirilmesi için de birkaç şey anlatılarak bölüm sonlanır.

Uyaranlar Çağında Dikkat başlığına gelindiğinde, dikkat dağınıklığına sebep olan durumlar üzerinde durulur ve insanın bu durum karşısındaki tepkilerine, dikkat sağlanmasında teknolojik aletlerin olumsuz etkisine değinilir. Ardından dikkat dağınıklığı yaşayan çocuklara yönelik anne ve babalara sunulan önerilere yer verilir. Aynı şekilde yetişkinlerin yaşadığı dikkat dağınıklığı durumunda da ne yapılması gerektiği bilgisi eklenir. Sonrasında ise dikkat eksikliğinin tanınma durumuna, belirtilerine, ilerleme süreci sonrası biçimine, bu durumda neler yapılması gerekeceğine, yetişkinlere yönelik tedavilerin neler olduğuna ve dolayısıyla modern çağ insanının yaşadığı tüm bu olumsuzluklara çare niteliğinde olan yollardan birisine, minimalizm akımına yönelik açıklama yapılır.

Minimalizm üzerine kaleme alınan sonraki yazıda ise, minimalizmin ne olduğuna, bu yönde farkındalık kazandıran iki yabancı isme ve eylemlerine, dolayısıyla minimalizme eğilimin faydalarına yer verilir.

Beynin ve ruhun tüm meşguliyetlere maruz kalması sonucu *hiçbir şey yapmamaya* yönlendirilmesi, ele alınan bir diğer konudur. Dolayısıyla mola verilen zamanların insan beyni ve ruhu için elzem olduğuna ve olumlu sonuçlar yaratacağına vurgu yapılır. Ardından tükenmişlik durumundan korunmaya yönelik birkaç öneri verilir. Bir önceki yazının devamı niteliğinde olan sonraki bölümde, dinlenen beynin tazelenmiş olarak yeniliklere açık olabileceğine değinilir.

Bağışlamayı gerçekleştirebilmek adına neler yapılabileceği hakkında ele alınan bir başka bölümde, iyileşmenin adımlarına değinilir. Ardından kendimizin bağışlanmaya olan ihtiyacı karşısında ne yapılabilirin üzerinde durulur. Bağışladığımızı nasıl anladığımız yönünde yazı devam ederken, bağışlamayı geliştirmek adına atılan adımlar açıklanır. Sonrasında aksi olarak bağışlama becerisini zora sokan durumlar ve bu yönde yapılacak önlemler de eklenerek bölüm bitirilir.

Bu kez de *şükretmek*ten bahsedilir ve bu durumun ruh sağlığıyla ve minnettarlıkla olan ilişkine yer verilir. Ardından modern yaşamda minnettarlık sergilemenin acizlik olarak görülüp görülmeyeceği sorgulanır. Son olarak şükran duygusunun beslenmesine dair açıklamalar yapılır.

Cömertliğin insan ruhuna sağladığı iyileşmeden, dolayısıyla olumlu etkisinden bahsedilerek cömert olmanın faydalarına ve dikkat ile olan bağlantısına yer verilir. Ardından konu kendimize ve çocuklarımıza karşı nasıl cömert olabileceğimize kadar gelir ve çocuklara cömertlik duygusu kazandırmak için ne yapılabilir üzerinde durulur. Nihayetinde, cömertlik konusunda dikkat etmemiz gereken hususlara değinilir.

Bir diğer yazı *öz şefkat* üzerinedir ve bu kavramın ne olup ne olmadığına, bileşenlerine, kişide hangi seviyede yer aldığına bakılır. Sonrasında öz şefkatin özgüven ve değişim ile arasındaki ilişkiye değinilir. Daha sonra özeleştiri ve öz şefkat arası bağlantı ele alınarak bölüm sonlanır.

Benlik oluşturma noktasında *merak* duygusunun önemine ve nasıl geliştirileceğine yönelik açıklamayla başka bir bölüm başlar. Dolayısıyla *öz farkındalık* artışını sağlamanın yolları ele alınır. Bağlantılı olarak, öz farkındalığın kişide iç görü kazandırıp kazandırmayacağı sorgulaması yapılır.

Zihin başlığı altında kısa olarak zihnin beyin ile olan ilişkisinden yola çıkılır ve aktif bir zihin için yapılabilecekler sıralanır.

Ruh isimli bölümde, içinde bulunduğumuz bu modern çağ ve maddecilik göz önüne alınarak ruhun nasıl bir konumda olduğuna bakılır. Dolayısıyla ruh arayışının ne olduğuna, *ruhu sevmenin yoluna* ve ruhu iyileştirmenin formülüne dair açıklama yapılır.

Koronavirüs salgınıyla birlikte *ölüm endişesinin* insanlarda yaygınlaştığı gerçeği, dolayısıyla ölüm farkındalığı ile varlığa gösterilen önem, bir sonraki bölümde kısaca ele alınır.

Manevi yaşam başlığı altında ele alınan bir diğer yazıda, manevi yönden arayışın insana hangi kapıları açacağına bakılır. Dolayısıyla bu duruma etki eden ruh ve zihin farkına yer verilir. Ardından modern psikolojide neyin eksik olduğu ve ruhun, manevi hayatın ve dinin kısmen yok sayıldığı psikiyatri anlayışı ele alınır. Daha sonra insanın arayış yolculuğunun maneviyatla birleşince kendisine neler katacağına bakılır. Sonrasında esnek bir zihin için başka nelerin yapılabileceğine geçilir ve bu bağlamda huşû duymaya dair açıklama yapılır. Dolayısıyla doğa yürüyüşünün faydalı olacağına değinilir ve bu deneyimin sosyal bağlarla olan ilişkisine kısaca yer verilir.

Kısa bir şekilde kaleme alınan *bilinçli farkındalık* isimli yazıda, meditasyon amaçlı bazı farkındalık uygulamaları endüstri boyutu öne alınarak açıklanır.

Bir sonraki bölümde, *manevi narsisizm*, kişinin kendi seçtiği yolun her yoldan doğru olduğu, dolayısıyla narsisistik yönelime doğru gittiği gerçeği ele alınır. Bu bakımdan *bilinçli farkındalık uygulamalarının* sağlığa yararlı yönleri olduğu gibi, Batı'nın kapitalizme yönelik amaçlarına göre kullanılması açısından olumsuz yönüne değinilir.

İnsanların farklı gruplara meyletmelerine sebep olan bazı psikolojik durumlar, *biz ve onlar* başlığı altında ele alınır. Dolayısıyla kişinin kendi çıkar ilişkisinden kaynaklı sorunların ahlakla düzeltilebileceğine değinilir. Ardından farklı kaynağa dayalı ayrımların iş birliğine dayalı hale gelmesi hakkında çözümler sunulur. Bu bağlamda kurulan bağların sağlam olması için nasıl bir etkileşim sağlanabileceğine bakılır.

Her birimizin kendimizi haklı çıkarmak uğruna verdiğimiz savaşın *narsisizmi* doğurduğuna ve bu noktada tevâzunun gerekliliğine vurgu yapılır. Bu bakımdan narsisizmin artışına sebep olan şeylere, yakın ilişkileri nasıl etkilediğine, savunma yollarına değinilir. Ardından narsisizmden korunmak için ne yapabileceğimiz üzerinde durulur.

Bir sonraki *tevazu* isimli yazıda, insanın kendi özünü bilme ve tüm varlığa gönülden muamele etme yolunda tevâzunun önemine değinilir. Bu bağlamda Sayar'ın *egosistemden ekosisteme geçiş* konusundaki açıklamalarıyla bölüm sonlanır.

İletişim başlığı altında ele alınan bir başka bölümde, sağlıklı bir iletişim kurmak için nelere dikkat edilmesi gerektiği anlatılır. Daha sonra iletişim için önemli olan şeye, empatiye geçilir.

İlişkilerde empati kurmanın ne denli önemli olduğu gerçeği, bahsedilen *empati* bölümünde ele alınır. Dolayısıyla modern çağda dinlemenin artık azaldığına ve benmerkezcilikten kaynaklı yalnızlığın ortaya çıktığına dair açıklama yapılır. Bu bakımdan yalnızlığın üzerimizde bıraktığı etkilerden bahsedilir ve yalnızlık konusunda farklı bir deneyim olan tek başlıktan konu açılır. Dolayısıyla kişinin iletişim ile kendi farkındalığına nasıl ulaştığına değinilir. *Hayatın bir denge tutturma arayışı* olduğu tanımlamasından yola çıkılarak, denge konusuna geçilir.

Dengenin nasıl sağlanacağı hakkında açıklamaların yapıldığı diğer bölümde, deneyimin ve merakın önemine yer verilir. Bu bağlamda konfor alanından çıkma yönünde yaşanan her bir deneyimin geliştirici özelliğinden bahsedilir. Ardından *konfor alanının* ne olduğuna ve burada da denge nasıl sağlanacağına yönelik kısa bir yazı eklenir. Denge konusuna devam edilen bir sonraki yazıda ise aile ve iş hayatının denge açısından değerlendirmesi yapılır. Sonrasında modern çağdaki sorun ve şikayetler anlatıldığı gibi, sağlıklı ve mutlu bir hayat için ne yapılması gerektiğine kısaca değinilir.

Kitabın son yazısında ele alınan konu, *iş ve özel hayat arası dengenin* nasıl kurulacağına ve korunacağına yöneliktir.

1. 2. 4. Söyleşi / Sohbet Kitapları ve Tanıtımı

1. 2. 4. 1. Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı

İlk baskısı 2014, üçüncü baskısı 2019 yılında Timaş Yayınları'ndan çıkan eserin dördüncü ve beşinci baskısı Şubat 2021 yılında Kapı Yayınları'ndan çıkmıştır. İçindekiler; ön söz, iki ana başlık altında alt

başlıklardan, sonsöz ve ad dizininden oluşmaktadır. “*Elinizde tuttuğunuz kitap söyleşilerden oluşuyor.*” (Sayar, 2021: 7) ifadesiyle yazar, kitabı hakkında ön bilgi vermiştir.

On beş söyleşiye yer verilen *Leyla’dan Geçme Faslı* isimli ilk ana başlıkta, ilk söyleşiyi Serdar Akinan yapmıştır. Söyleşide; klasik ve modern zamandaki aşk yaklaşımına, yazarın topluma dair genel görüşlerine, televizyon yaygınlığına karşı alınması gereken önlemlere ve bu bağlamda insanlara var olma şekli dayatmasına, içsel anlam boşluğuna ve çarelerine yönelik konulara yer verilmiştir.

Murat Menteş’in yaptığı ikinci söyleşide; varlığa duyulan hayret duygusuna, bir metnin etkileyici yönüne, merhamet konusuna, yazarın kalp ile düşünme görüşüne, çağ insanının yaralarına, ölümlü oluşun kavranmasına, akıl ve iman yaklaşımına, teslimiyet ve aşk ilişkisine değinilir.

Bir başka söyleşiyi Şule Türker yapmıştır ve söyleşide; hüznün insana kattıklarına, modern zamanda sabrın azaldığına, psikiyatristlerin depresyondan muztarib insanlara karşı davranışlarına ve hasta sayısının artışına yönelik değerlendirmelere, depresyon ve hüznün arasındaki farka, televizyon bağımlılığına, Türkiye’nin genel durumuna ve alınması gereken tedbirlere, geleneksel ve modern toplumlarda delilerin toplumdaki yerine bakılır.

Yunus Emre Tozal’ın yaptığı söyleşide; yabancılaşmaya, yaşanılan şehrin insan üzerindeki etkilerine ve dolayısıyla modern şehrin sorunlarına ve bazı olumsuz hislerin ortaya çıkışına, şehirde mekânsal ve sosyal adalet fikrine önem verilmesi gerektiğine, şehirlerin estetik yönden değerlendirilmesine, geleneksel esnafların yok oluşuna ve AVM’lerin kültür üzerindeki etkisine, yanlış şehirleşme ve şiddet ilişkisine, eğitim yerlerine ve çocuklara bu konuların ne şekilde yansıdığına, kentsel dönüşüme ve İstanbul’un silüetine dair konular ele alınır.

Yazar ile bir başka söyleşiyi Sibel Ateş Yengin yapmıştır. Hayatın anlamı, gençlerin hayat ve aşk anlamı konusundaki düşünceleri, mutlu aşkın nasıl mümkün olduğu, mutsuzluğun sebepleri, mutluluğun formülleri, sufi öğretilerin yer aldığı kitaplardan ziyade kişisel gelişim kitaplarına yönelim,

yaralara çare olan şeyler, haset duygusu ve yazarın “hormonlu çocuklar” tanımı gibi konular üzerinden söyleşi tamamlanmıştır.

Ömer Baldık’ın yaptığı söyleşide ise öncelikle haz konusuna bakılmıştır. Dolayısıyla hazza bağlılığın sebeplerine ve olumsuz etkilerine, hazzın hayattaki tek amaç olarak görülmesine ve bu bağlamda modern çağın materyal üzerine kurulmasına, paylaşmanın durduğu yerde zalimliğin kol gezmesine ve ruhun yeniden canlandırılması için ne yapılması gerektiğine değinilir.

Bir diğer söyleşiyi Handan Akdemir yapmıştır ve söyleşide; neden yavaşlamak gerektiğine, hıza mağlup olan insanın neyi unutmak istediğine, hız ve ölüm ilişkisine, hız karşısında duyguların sabitliğine, hıza her anlamda ihtiyaç olunup olunmadığına, hız ve iletişim kalitesi ilişkisine, hız sevgisinin Doğu-Batı tavırları yönünden sorgulanmasına, yavaşlamak ile nasıl bir yaşam garantisinin verildiğine ve bedensel / ruhsal açıdan faydalarına, hız ve haz ilişkisine dair konular üzerinde durulmuştur.

Eserde yer verilen Murat Hocaoglu’nun yaptığı söyleşide; danışanlar ve okurlar, toplum birliği, psikiyatride yoksulluk ve ezilmişliğin ifadesi, terapinin maddi yönü, üzgün ve umutsuz kadın ve erkekler, cool kişi, depresyon, psikiyatristlerin tanrılık iddiasından korunma durumu, insani yardım, din ve bilim için hakikatin yeri ve umut gibi konulardan bahsedilmiştir.

Tuluhan Tekelioğlu’nun yaptığı söyleşide ise acı çekmek, ölüm, hüznün, pozitif bakış, depresyon, Türk toplumunun ruhen hangi konumda olduğu, varoluşa karşı tavır, merhamet, çocuk yetiştirme gibi konulara bakılmıştır.

Başka bir söyleşiyi Emeti Saruhan yapmıştır ve ıstırabın insana kazandırdıkları, çocuklarını katleden annelerin ruh hali, edebiyat ve psikiyatri etkileşimi, yazarın psikiyatrist bakış açısının günlük hayatına yansımaları, sanatsal yaratım, eserlerin ortaya çıkışında varoluşsal sıkıntının etkisi ve panzehri, anlam ve diğer durumlar yönünden edebiyatın yardımı, televizyon ve teknolojiye dair görüşler ifade edilmiştir.

Mehmet Emre Ayhan'ın yaptığı söyleşide; kültürel psikiyatri, psikiyatrinin yöneldiği bazı alanlar, psikiyatrik rahatsızlıkların ortaya çıkma durumu, Doğu-Batı ruh anlayışının karşılaştırılması, ruhun ne aradığı, modern insanın gönül yorgunluğu, yazarın bakış açısından çağın yorumlanması, bilmek, sessizlik ve merhamet gibi konular üzerinde durulmuştur.

Eserde yer alan bir başka söyleşiyi Ahmet Faruk Çağlar yapmıştır ve söyleşide; öteki ile ilişkiye, aidiyete, göçe ve göçmen psikolojisine, azınlıklara, Avrupa'daki göçmen durumlarına, ev sahipliği yapan Avrupa ülkelerinin dikkat etmesi gereken noktalara bakılır.

Veyis Ateş'in yaptığı söyleşide ise depresyona / antidepresanlara ve dolayısıyla bu konudaki önerilere, endişeye, modern insanı sakinleştirecek olan şeylere, niçin başarmak gerektiğinin sorgulanmasına yer verilir. Yine Ateş'in yaptığı farklı bir söyleşide ise modern çağda modern insanın geldiği konuma, modern hayatın insanlara dayattığı mutluluk anlayışına, sanal alemin insandaki boşluğu doldurma konusuna ve bunun aşıp aşılamayacağına, modern insana çare olacak hangi aidiyetin olduğuna, insanın kendini aramaya başlamasına ve dolayısıyla arayış yollarına, modern insanın rekabet hissinden kurtuluşunun nasıl olacağına, arayış ve tabiat ilişkisine, ilişkilerin değişimine, kazanç ve mutluluk bağlantısına değinilmiştir.

Işıl Çalışkan'ın yaptığı söyleşide yazarın şiirleri üzerinde durulmuş olup, şiirlerinin kalıcılığından ve konularından, şiirin insan ruhunu etkileyen durumundan ve bir şiirinden yola çıkılıp psikiyatristlerin de zorluk yaşadıklarından bahsedilir.

Eserin *Yaşama Ödevi* başlıklı ikinci bölümünde ilk söyleşiyi Kübra-Büşra Sönmezışık yapmıştır ve söyleşide; yazarın mesleğinde maneviyat ve bilimle ne kadar haşır neşir olduğuna, danışanlarına ve psikiyatrik sorunlara yönelik birkaç soruya, psikiyatristlerin kendi sorunları hakkındaki sorulara, intihara meylin insanlarda farklılık gösterdiğine, mutlu olamama sebeplerine, yazarın yerleşik sadakat açıklamasına, insan hatasına, yazarın kadın ve çocuk terörüne dair görüşlerine, mutluluğa ve doyumsuzluğa yönelik konular ele alınır.

Işıl Göreci'nin yaptığı söyleşide; sosyopatiye ve Türkiye'deki sosyopatların çoğunluklarına, medya ve sosyopati ilişkisine bakılır.

Bölümde yer alan başka bir söyleşiyi Fadime Özkan yapmıştır ve söyleşide; toplumun ruh sağlığına, suç işleyen insanlara ve ruhsal bozukluklarına, antisosyal kişilik bozuklukları artışında çağ ve medya etkisine, çocukların yetişkinler gibi büründürülmesine, tecavüzçülerin hapisanede tedavisine, yazarın ruhsal sorunlardaki duruma yönelik görüşlerine, depresyona, psikiyatriye, halkın psikiyatristlere karşı tutumuna ve mesleğinin yazara öğrettiklerine yer verilir.

Mine Şenocaklı'nın yaptığı söyleşide ise gençlerin nasıl kazanılacağına, “ben” kuşağının farkına, yazarın gençler hakkındaki görüşlerine ve ailelere uyarılarına, yazarın duygusal yönden gelişmiş çocuklara dair açıklamalarına yer verilir.

Başka bir söyleşiyi Aycan Saroğlu yapmıştır ve söyleşide insan yaşantısı ile beynin etkileşiminden, tasavvuf yönündeki çalışmaların Doğu'da azlığından, bazı insanların farklı deneyimlerine dair yazarın görüşlerinden, kültürel psikiyatri kavramından, gençlerin kimlik bunalımından ve bu bağlamda muhafazakâr ailelerin çocuklarının durumundan ve varoş probleminden bahsedilir.

Esra Tüzün'ün yaptığı söyleşide; antisosyallığe ve bağlantılı olarak başka sorulara ve cevaplara yer verilmiştir.

Başka bir söyleşi Genç Doku dergisinde yer almıştır ve söyleşide; bireyin sorumluluk kazanma sürecine ve bu süreci nelerin etkilediğine yönelik farklı sorular ve cevaplar yer alır.

Esra Açıkgöz'ün yaptığı söyleşide ise aleksitimik insan ve bağlantılı olarak farklı sorular ve cevaplara değinilmiştir.

Infomag dergisinde yayımlanan söyleşide; ekonomik krizin hayata ve insanlara etkisine ve bu konuya yönelik farklı soru ve cevaplara yer verilir.

Bir diğer söyleşiyi Nilüfer Kas yapmıştır ve söyleşide; insan psikolojisini etkilemesi bakımından seçimlerin önemine ve bu konuda birkaç

soru ve cevaba yer verilir. Ardından yazara da bu konu ile ilgili olarak sorular sorulur.

Müjgan Halis'in yaptığı söyleşide; terapiye ve terapistle ilişkin konular ele alınmış olup, terapiyi mevki göstergesi şeklinde görenlere ve kutuplaşmaya dair konulara yer verilir.

Bir başka söyleşiyi İbrahim Varış yapmıştır ve söyleşide; filmlerdeki şiddet unsurlarının zararlarına ve dolayısıyla anne baba tutumuna, internetin zararlarına ve çocuk duygularına olumsuz etkilerine, çocukların değişik hayal kurma yönelimlerine, yazarın chat ile ilgili görüşlerine ve bu durumun etkilerine ve bu bağlamda ailelere yönelik önerilere değinilir.

Öfke ve hoşgörüsüzlüğe dair soru ve cevapların yer aldığı söyleşiyi ise Elif Aktuğ yapmıştır.

Emel Özüğür'un yaptığı söyleşide; evlilik kurumuna yönelik beklentilere, çocuk yetiştirme konusundaki bazı sorgulamalara, çocuğun bilgisayar oyunlarına aşırı bağıllığından dolayı anne ve babalara verilen önerilere ve ebeveynlerin de aynı tehditle karşı karşıya kalmalarına ve ruhların kirlenmesiyle ilgili durumlara dair konular yer almıştır.

Sonraki söyleşiyi Eda Yılmayan yapmıştır ve söyleşide; salgın ve ekran ilişkisine, dijital bağımlılık konusuna, teknoloji kullanımının çocuk beyin gelişimine etkilerine, zihinlerin dağınık hale gelmesine ve etkilerine, teknoloji kullanımı konusunda ebeveynlere düşen sorumluluklara değinilir.

Kübra Par'ın yaptığı söyleşide; korona sürecinin insan psikolojisini nasıl etkilediğine, doktor ve sağlık çalışanlarının kendi ruh sağlıklarını nasıl koruyabileceklerine, ardından bu süreçten sonraki ruh hallerine ve bu dönemi nasıl sıkıntısız yürütebileceğimize yönelik konular konuşulmuştur.

Sinan Canan'ın programına konuk olan Kemal Sayar'ın hayatına, mesleğine ve dünya görüşüne, eğitim hayatına, ruha dair görüşlerine, maneviyat yönüne, tavsiyelerden nasıl faydalandığına yönelik sorular sorularak cevaplar alınmıştır.

Kitapta yer alan son söyleşiyi Eser Postallı yapmıştır ve söyleşide; şiir, şair ve ruh ilişkisine, yazarın şiir yazma yönüne ve devamlılığına, mekân ve

ruh ilişkisine, genel olarak yazarın mesleğiyle birlikte şairliğine ve şiirlerine yönelik sorular cevaplandırılır.

1. 2. 4. 2. İnsan Hâlleri

Prof. Dr. Kemal Sayar ve Klinik Psikolog Rukiye Karaköse tarafından kaleme alınan eserin ilk baskısı Ekim 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'ndan çıkmıştır. Diyanet TV'de aynı isimle yayınlanan programda gerçekleşen ve doğaçlama konuşmalardan oluşan eser; ön söz ve on iki ana başlıktan oluşmaktadır.

Pozitif psikoloji yaklaşımıyla ele alınan konulardan ilki, belirtildiği üzere *mutluluktur*. Dolayısıyla diyalogda; pozitif psikolojiye, insana olan bakışa ve iyiliğe, mutluluğa, nitelikli bir hayat için acılara olan yaklaşıma ve mutlu olma yollarına yönelik konulara yer verilir.

Merhamet konusuna değinilen ikinci bölümde; merhameti acıma duygusundan ayırt etmemiz gerektiğinden, merhametin hem insana hem de canlı olan her şeye karşı gösterilmesinden, varlığın özenle idrak edilmesinden, ilişkilerin hangi temel üzerine kurulduğundan, *sosyal mukayeseden*, kendimize merhamet etmekten bahsedilir.

Bir sonraki *sabır* konusuna gelindiğinde; sabrın ne olduğuna, sabırlı olmak için ne yapabileceğimize, sabır göstermekle insanın daha erdemli ve kâmil insan olma yolculuğuna, sabır göstermenin sonuçlarına ve şikâyetin nasıl terk edilebileceğine yer verilir.

Dördüncü bölümde ilk olarak *güven* duygusunun nasıl geliştiğine bakılır ve sonrasında karşılıklı güvenin sağlanması hakkında açıklama yapılır. Ardından yaşanan çağ da dikkate alınarak, güven duygusunun yok oluşundaki etkenlere bakılır. Sonrasında insanın da yanlış yapabileceği gerçeğinden yola çıkılarak, Allah'a olan güven ile iyileşmenin mümkün olacağına değinilir. Mümin olmakla güvenin bağdaştırılmasıyla anlatıma devam edilirken, çağımızda güvenin yeniden nasıl kurulacağına dair açıklamalar yapılır.

Bu kez de *ümide* yönelik görüşlerin dile getirildiği bir sonraki yazıda; ümidin kazanma ve kaybedilme durumuna ve ümidin diri kalması için ne yapılması gerektiğine bakılır. Bu bakımdan ümitsizlik ve şikâyet etme hali ümit etme açısından ele alınır. Daha sonra umut ve cesaret ilişkisine ve umudun iki düşmanına dair konulardan bahsedilir.

Cesaret üzerine konuşulan bir diğer bölümde, cesaretin ne olduğuna / ne yönden lazım olduğuna ve tarih göz önüne alındığında nasıl bir cesaret örneği sergilendiğine yönelik sohbet edilir. Ardından cesur insanın kim olduğuna geçilir ve korkunun / umudun cesaret açısından değerlendirmesi yapılır.

Pozitif psikoloji yaklaşımıyla ele alınan konulardan bir diğeri ise *sahiciliktir*. Dolayısıyla sahiciliğin ne olduğuna, sahicilik formülünün neye dayandığına ve sahicî insanı tanımlayan özelliklere bakılır.

Şükürden bahis açılan bir sonraki bölümde; şükretmenin nasıl olduğuna, şükür ve inanç bağlantısına, farklı alanlarda şükürün tezahürlerine, şükürün önemli olan taraflarına ve *eylemsel şükürün nasıl olduğuna* yönelik konulara yer verilir.

Başka bir konuşma bahsi *tevazu* ile ilgilidir ve tevazu kavramına bakılır. Dolayısıyla sürekli soru sordurmaya teşvik eden bir şey olarak, tevazu ile ilgili sorular sorulup cevaplar aranır. Bu bakımdan tevazu sahibi olmak için ne yapılabilirin sorgulaması yapılır. Sonrasında ise insanın kibre büründüğü zaman nasıl bir farkındalık sağlanacağından bahsedilir.

Diğerkâmlık konusu hakkında kaleme alınan başka bir bölümde; diğerkamlığın nasıl olunacağına, cömertlikle olan farkına ve dolayısıyla medeniyetimizin insanlığı diğerkamlığa çağıran ulvi davetine vurgu yapılır.

Anlamaya sunulan bir değer olarak bahsedilen *cömertlik* bölümünde; cömertlik bahsinde dikkat edilmesi gereken hususlara, cömertliğin farklı yönlerine, modern çağ insanına cömertliğin nasıl kazandırılabilceğine ve kişinin kendisine karşı cömert olma durumuna dair açıklamalar yapılır.

Kitabın son yazısı *iyimserlik* ve iyimser insan üzerine kaleme alınmış olup; *iyimser insanların özelliklerine*, iyimser insan yetiştirme amaçlı

ebeveynlere düşen görevlere, iyimserlerin sağlık ve dayanıklılık yönünden değerlendirilmesine yönelik konular hakkında fikir alışverişi yapılır.

1. 2. 4. 3. Dünyaya Geldim Gitmeye / Gönül Sadası'ndan Akisler

Eserin ilk baskısı Haziran 2019 ve on ikinci baskısı Ekim 2021 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap, Sadettin Ökten³⁴ ve Kemal Sayar'ın Erkam Radyo'da *Gönül Sadası* ismiyle hazırlanan konuşmalarından oluşmaktadır ve söyleşi doğaçlama olarak gerçekleşmiştir. Yazarın Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "*Dünyaya geldim gitmeye / İlm ile hilme yetmeye / Aşk ile ân seyretmeye / Ben in ü âni n'eylerem*" şiirinden etkilenerak oluşturduğu başlık ve sunuş ile başlayan eser, otuz bir ana başlık şeklinde tamamlanmıştır.

Kitapta ilk olarak gönül ve sada kelimeleri üzerinden gönül sadası ve hayatın anlamı hakkında görüşler dile getirilir ve sonrasında modern insanın sorunlarından olan yalnızlığa ve can sıkıntısına yönelik değerlendirmeler yapılır.

Sonrasında modernitenin insana dayandırdığı şeyler göz önüne alınarak, önce "ben" diyen zihniyet birey ve toplum açısından ele alınır. Daha sonra teknoloji üretimi açısından Müslüman tavrının nasıl olması gerekeceğinden bahsedilir. Nihayetinde gönül tokluğunun insan hayatındaki önemine değinilir. Bağlantılı olarak Batılılaşmaya doğru gidişatın olumsuz sonuçlarına yer verilirken insan hayatındaki önemli değerlere, insan kalbi ve zihninin üstünlüğüne vurgu yapılır. Diğer yandan şehrin, toplumun ve insanların kişiyi inşa edişi merkeze alınırken, modernitenin insanı şekillendirmeye zorlamasının karşısında Müslümanın vazifesine yer verilir. Dolayısıyla sanayi devrimiyle birlikte inşa edilen binaların hem tabiatı hem de insanı dönüştürmesine ve hakimiyeti altına almasına değinilir.

³⁴ 1942 yılında İstanbul'da dünyaya gelen araştırmacı / yazar, 1964'te İTÜ İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu ve aynı üniversitede asistanlık görevini tamamladı. 1977 yılında doktor, 1982'de ise doçent unvanını alan Ökten, 1989 yılında profesör oldu. Daha sonra 2004 yılında emekliye ayrıldı. Halen eğitim ve öğretimine devam etmektedir.

Başka bir bölüme gelindiğinde, Ökten'in Yahya Kemal'e karşı hayranlığına ve görüşlerine yer verilirken, köklerimiz medeniyete bağlı olduğundan ve Yahya Kemal'in bunu bize aktarma güç ve hevesinden bahsedilir. Sonrasında insan varoluşunun vatan kavramı ile olan bağlantısına bakılırken, Yahya Kemal'in vatana yönelik görüşleri üzerinden memleket, vatana ve dine dair sohbet yapılır. Daha sonra hayatta kaybedilen letâfet ve nezâketin nelerin sonunu hazırladığı üzerine görüşler yaşıntılar ve anılar üzerinden ele alınır.

Yine modern çağda çalışma durumunun hayatı ve insanları nasıl ele geçirdiği üzerinde durulur. Ayrıca anın kameradan ziyade gönülde yer etme değerine vurgu yapılır. Bu bakımdan kıymetli olanın; anda kalmak ve Allah'ın insana ve tabiata sunduğu tüm güzelliklerinin farkına varmak olduğu söylenir. Ardından toplumumuzda sıkça görülen şikâyet etme durumuna bakılır ve şikâyet yerine eylem ve teslimiyetle hayata tutunmanın önemi anlatılır. Dolayısıyla hayatta her şeyin mümkün olabileceğine, gayrete, geçmişten günümüze hoca ve eğitim ilişkisine yönelik konulara yaşıntılar yoluyla değinilir.

İnsanın somut görseller karşısında zihninin ve gönlünün nasıl işlendiğine yer verilen bir başka sohbette, esas olanın soyut ile kavranacağına dair görüşler dile getirilir. Daha sonra modern insanın tatmin sorunsalına yönelik açıklamalar yapılır.

İlim konusunda geçmiş zaman ve modernite hedeflerinin farklılığının ele alındığı sonraki yazıda; akıl hazzının, kalp üstünlüğünün ve tefekkürün önemli olduğunun altı çizilir.

Bir başka sohbette konuşmanın ve susmanın iki ayrı zaman içindeki (geçmiş-şimdi) yansımaları aktarılırken, gönlün insanı rahatlatan ve ruhen olgunlaştıran yanlarına değinilir. Dolayısıyla modern insanın eksik kalan yanlarından bahsedilerek, önemli temel değerler vurgulanır. Bağlantılı olarak günümüz sıkıntılarından olan hafızada bir şeyleri saklama isteksizliğine / becerisizliğine yer verilirken, kulluk bilincinin ve hatırlamanın önemi üzerinde durulur.

İnsan kıymetinin nasıl bilineceği hakkında yapılan başka bir sohbette, modern çağda bu durumun değerdendirmesi yapılır.

An'ı değerdendirmek üzerine kaleme alınan yazıda, teknoloji çağı da göz önüne alınarak, kadim ve modern şehirde bu durumun değerdendirmesi yapılır.

Farklı olarak gençler hakkında yapılan şikâyetler ile ilgili gençlere tavsiyelerin neler olabileceğine yer verilir. Sonrasında gerçekten önemli kıymete sahip insanlara ve onların yaşantılarına değinilirken, insana ve insanlığa dair önermeler ve sorumluluklar anlatılır. Bu bakımdan yeisin, ümitsizliğin Müslüman hayatındaki yerine vurgu yapılır ve ümidin diri kalması gerektiği söylenir. Bağlantılı olarak, yeis ve hayatın anlamı ilişkisinden yola çıkılarak, teslimiyet üzerinde durulur. Daha sonra gençlerde şikâyetin, ümitsizliğin, nihilizmin, deizmin fazlaca görülme durumuna bakılırken, hayatın anlamı üzerine görüşler, günümüz dünyası da göz önünde bulundurularak, sunulur.

Bir başka konu hırs hastalığı üzerinedir ve şeyleri satın alma noktasında yeteri kadar olana talip olmaya ve zekâ tokluğuna değinilerek, modern zaman ve insan bu bakımdan değerdendirilir.

Mevsimlerin hızla geçip gitmesinden bahis açılan bir başka sohbette, sonbahar mevsiminin insan ruhunda uyandırdığı yansımalar hakkında konuşulur. Bu bağlamda esas bozulmayan şeyin ne olduğuna merak salınır ve bu konuda fikirler sunulur.

Kemal Sayar bu kez de Sadettin Hocanın tecrübelerini dinlemek istediğini söylerken; çocuk – ebeveyn ilişkisine, “müsamaha” kelimesine, iki kişi arasındaki sohbetin kıymetine ve mananın görülmesindeki öneme dair sohbeti gerçekleştirir.

Fânî olan insanın, bâkî olan Allah'ın her bir şeyde olduğunu bilmesi ve O'nu zikretmesi, ele alınan bir başka konudur. Daha sonra kutsala yer açan kalp övülür ve o insanın eylemleri ve tefekkürü kıymetlendirilir.

Eserde bu kez birkaç düşünürden (Nurettin Topçu, Fethi Gemuhluoğlu ve Mahir Hoca) konu açılarak, bu insanların farklı olan yanları

ve yaşadıkları zaman hakkında, anılar ve yaşantılar da eklenerek, bilgiler verilir.

İnanç konusundan bahsedilen bir başka sohbette, kendi medeniyetimize dayanarak Batı'yı ancak kendi şartlarında anlamaya gayret etmemiz gerektiği açıklanır. Sonrasında Batı'nın kendi modernlik anlayışı ve teknolojisinin Türkiye'ye ve insanlığa neler kazandırıp kazandırmayacağı sorgulanır. Ardından Batı'nın tahakkümüne karşılık insan için önem teşkil eden öneriler verilir.

Farklı bir sohbetin gerçekleşme amacı ise zaman algısını anlamaya yöneliktir ve bu bakımdan Ahmet Haşim'in *Müslüman Saati* makalesi aktararak açıklamalara başlanır. Sohbetin sonuna doğru ise bu konu modern çağ ve insan yönünden değerlendirilir.

Kitabın son yazısında, Müslümanlığın ahlak anlayışından ve aynı şekilde çarşının nasıl bir ahlak üzere kurulduğundan bahsedilir. Bu bağlamda günümüzün modern hayata uyarlanma durumları üzerinden açıklamalar yapılır.

1. 2. 4. 4. Aşk İle Ânı Seyretmek / Gönül Sadası'ndan Akisler 2³⁵

İlk baskısı Mayıs 2020 ve beşinci baskısı Ağustos 2021 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan çıkan eser, Sadettin Ökten ve Kemal Sayar'ın Erkam Radyo'da yaptıkları sohbetin devamıdır. Söyleşi şeklinde oluşturulan eser, sunuş ile birlikte yirmi üç ayrı bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde Sadettin Hoca'nın Safer Efendi ile nasıl tanışıp dost olduklarına dair bilgiler verilir. Bu bakımdan mürid – mürşit ilişkisinin ve dostluğun nasıl olduğuna dair anlatılar yer alır. Bağlantılı olarak, Sadettin Hoca'nın tanık olduğu şahsiyet sahibi insanlardan konu açıldığı gibi, bu insanların şahsiyet sahibi olmasındaki etkenlere yer verilir. Ardından bu kez Sadettin Hoca'nın şehirle, şehrin ölçüsüyle ve şehirde nasıl mutlu olunacağıyla ilgili görüşleri sorulur ve aktarılır. Bu bağlamda mahalle

³⁵ Elinizde tuttuğunuz kitap, *Aşk ile Ânı Seyretmek*, ismini Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın o güzel şiirinden alıyor ve ilk ciltte olduğu gibi, geçmişin büyük bilgeliğinin izini sürüyor (Sayar ve Ökten, 2021: 9).

teşkilatından bahsedilir ve selam alıp vermeye de kısaca değinilir. Geçmiş ve şimdi göz önüne alınarak mahalle kültürüne yönelik açıklamaların devam ettiği bir sonraki yazıda, bağlantılı olarak halden anlamının nasıl zorlaştığına bakılır.

Bir diğer bölümde mecazen aynalar hakkında sohbet edilirken; aynanın kalp olduğuna, dolayısıyla gönül kırmanın ayna ile olan bağlantısına değinilir. Bu bakımdan çağ ve modern insan bu metafor etrafında değerlendirilir. Kalp konusuna sonrasında da devam edilirken, aynı zamanda kalbin akıl ile olan bağlantısı da dikkate alınır. Bu bakımdan modernitenin dayattığı şeylere karşı bir kalp medeniyetinin nasıl yeniden kurulabileceğine yönelik açıklamalar yapılır. Bir ayet üzerinden de bu konu daha da pekiştirilir.

Sohbette ele alınan bir başka konu ise nezakettir ve medeniyetimizdeki nezaket yansımalarına ve insanın bu duygu karşısındaki kayıtsızlığının nedenine yer verilir. Daha sonra ilişkilerde, nezaketin de korunarak, nasıl bir dengenin olması gerektiğine bakılır. Bu bağlamda Doğu ve Batı toplumunun ilişkileri değerlendirilir.

İyilik üzerine bir başka sohbet gerçekleşirken, iyiliğin azalmasına sebep olan şeyler hem geçmiş hem de günümüz üzerinden sorgulanır. Daha sonra iyi hayatın nasıl olduğuna yönelik görüşler dile getirilirken; erdemli olmaya, şikâyetten geri durmaya, kulluk bilincine, günümüzdeki iyi hayat arayışına, modern insan ve hayatın bu konu açısından değerlendirmesine yer verilir.

Akılcılık ile ilgili sohbetin yer aldığı bir başka bölümde, hayatın akıldan çok daha fazlasına sahip olduğuna, dolayısıyla insanlara yalnızca aklın yetmeyeceğine vurgu yapılır. Sonrasında aklın iman ile olan ilişkisine kısaca değinilerek sohbet sonlanır.

Bu kez de ruh üzerine konuşma yapılır ve ruhun maddi ve manevi hazlarla olan bağlantısı açıklanır. Sonrasında Batı ve İslam sanatı bakımından “ben” yorumlaması yapılır.

Bir sonraki yazıda, Hud Suresi’nin Hz. Peygamberimizde uyandırdığı hissiyattan yola çıkılarak, bu durumun yorumlaması Peygamberimiz ve

yaşadığı dönem göz önüne alınarak yapılır. Bu bakımdan dinin hayatta öğrenildiği ve nezâketi barındırdığı üzerinde durulur. Dolayısıyla dosdoğru olmanın ağır yükümlülüğünden bahsedilir.

Muhabbet konusuna geçilir ve ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin muhabbete dayandığından bahsedilir. Bu bakımdan çocuk yetiştirme konusunda muhabbet eksenli nasıl bir tavır takınılacağı ele alınır. İman konusuna da yer verilerek sohbet sonlanır.

Şikâyet edilen genç nesle yönelik ümidin diri kalması hakkında yazarlar fikirlerini bir başka bölümde sunarlar. Ayrıca gençlerin heveslerini kıran durumlardan ve bu konuda ne yapılması gerektiğinden bahsederler.

İlk olarak modern çağ sıkıntılarının konu edildiği bir sonraki sohbette; eğitime, sosyal ve siyasi ilişkilere, dine, yaşantılara, genişçe değinilerek konu hakkında değerlendirmeler yapılır. Tüketim konusuyla devam edilen sohbette, yazarlar yaşamışlıklarından yola çıkarak önerilerini söylerler.

Hem madde hem de metafizik boyutta var olmak açıklandığı gibi, korkuya ve yeise düşen insan değerlendirilir. Dolayısıyla umuda, benliğe, mutluluğa, her halin gelip geçiciliğine ve anın önemine, önemli şairler ve şiirleri de ele alınarak, vurgu yapılır. Bağlantılı olarak, umut konusundan da sohbet açılır ve ümit ile devam edilir. Bu bakımdan Sadettin Hoca'nın babası ve arkadaşlarının her türlü olumsuzluğa rağmen hallerinden memnun olma durumları açıklanır. Daha sonra insanın hatıra bırakması konusuna geçilir ve anlam dünyası sorgulanır.

Hız ve haz çağının benlik üzerindeki etkisinin ele alındığı başka bir bölümde, insan nefesine yönelik birkaç kelam yapılır. Ardından zamanın nasıl bereketli kullanılabileceği sorgulanırken; tevekkül, sabır ve dua konusuna da bakılır. Bağlantılı olarak hayat hakkında sohbete geçilir ve insanın hayat karşısındaki tavırları değerlendirilir. Ardından hayatı değerli ve değersiz kılan unsurların altı çizilir ve nihayetinde öneriler sunulur.

Çayın niteliğinin nasıl olabileceğine yönelik sohbet devam ederken, sohbet mevzusuna yer verilir. Bu bakımdan Sadettin Hoca'nın babası ve arkadaşları arasında geçen sohbeti diri tutan şeyin ne olduğuna bakılır.

Ardından iman sahibi insanın depresyona yakalanma durumu takdir açısından değerlendirilir.

Rüya ile ilgili sohbetin yer aldığı bir sonraki yazıda ise, Sadettin Hoca'nın kitabında bahsettiği rüya ile ilgili konuya değinilir.

Müziğe, estetiğe ve hayran kalmaya yönelik görüşlerin dile getirildiği bir diğer yazıda; şiir ve müziğin insana kattıklarına, güzellik arayışına ve müzikle bağlantısına, yaratılış güzelliğinden sanat yansımalarına, bu bağlamda akıl ve kalp ilişkisine bakılır. Daha sonra Sadettin Hoca'nın musiki uğraşına değinilerek bir bölüm daha sonlanır.

Kitabın son yazısında virüs salgını hakkında gözlemlerini aktaran yazarlar; modern insanın bu süreçteki tavrına, salgının İslam medeniyeti açısından değerlendirilişine, her şeyin Allah'tan geleceğine dair inanç kuvvetine ve bu yavaş süreçte nasıl yaşanılacağına dair görüşlerini aktarırlar.

1. 2. 4. 5. Âleme Bir Yâr İçin Âh Etmeye Geldik / Gönül

Sadası'ndan Akisler 3³⁶

Sadettin Ökten ve Kemal Sayar'ın radyo programında yaptıkları sohbetin devamı olan bu eserin ilk baskısı Haziran 2021 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap, ön söz ve on yedi ana başlıktan oluşmaktadır.

Akıl ile ilgili soruların cevaplanmasıyla başlanan yazıda, Sadettin Hoca'nın ergen zamanlarındaki yaşantıları aktarılır. Daha sonra düşüncenin hangi akılla gerçekleştiğine, aklın insan hayatındaki yerine / çerçevesine ve aklın metafizikle / varlıkla olan ilişkisine yönelik farklı sorular yoluyla cevaplar aranır. Ardından akıl ile ilgili farklı konulara devam edilirken; modernitenin ve İslam'ın akli dikkate alınarak açıklamalar yapılır. Dolayısıyla akıl ve kalp bağlantısına da değinilir. Sonrasında Batı'nın hayale

³⁶ Yenişehirli Avni'nin içimdeki şafağı uyandıran ve bana ilham veren şöyle bir beyiti var: “*Sanman taleb-i devlet-i câh etmeye geldik / Biz âleme bir yâr için âh etmeye geldik*” Bu mısralar bana çok derinden dokunuyor. Avni diyor ki: “Biz makam, mevki talep etmek için bu cihana gelmedik. Bunlar için geldiğimizi zannetmeyin. Biz bu dünyaya bir yâr için ‘âh’ etmeye geldik.” (Sayar ve Ökten, 2021: 172)

karşı tavrına, bizim modern bilincimizde ölümün ve acının akıl ve anlam ile olan ilişkisine bakılır.

İç dünyanın gelişmesine önem vermek bahsinde yapılan bir diğer sohbet; güzelliğin idrak edilme durumuna, dolayısıyla güzelliği hayatımıza nasıl çekebileceğimize yönelik konuşma gerçekleşir. Bağlantılı olarak, insanın kendini bilmesine dair konuya da yer verilirken, eski eğitimde bilgi ve ahlakın öncelik sırasına ve dolayısıyla İslam medeniyetinde ve modernitede farklı alanlardaki ahlakın ve bilginin yerine vurgu yapılır.

Bir başka yazıda, insanlığın yararına hiçbir katkısı olmayan teknolojik üretimleri kabul edip etmeyeceğimiz üzerinde durulurken; bilginin algılanış tarzına, bilimin kibirden uzaklığına ve nefis sorgulamasına yönelik konulara değinilir. Daha sonra hayatın anlamı üzerine bahis açılır ve ülkemizin gidişatında evde bulunma sorununa yönelik açıklamalar yapılır. Dolayısıyla ev ve aile kurumunun değişkenlik göstermesinde modern dünyanın etkisi ele alınır.

Bu kez şahsiyet konusuna yer verilir ve bu bakımdan şahsiyet sahibi olmanın önemli yönlerine vurgu yapılır. Ardından bu bahis sanal ve gerçek dünya açısından da değerlendirmeye alınır. Şahsiyet konusu açılmışken, şahsiyet sahibi güzel bir insandan, Mehmet Genç Hoca'dan bahsedilir ve daha çok Sadettin Hoca'nın onunla nasıl tanıştığı ve dost olduğu anlatılır. Dolayısıyla Sadettin Hoca'nın onunla ilgili anıları aktarılırken, Mehmet Hoca'nın medeniyet hakkındaki tavır ve düşünceleri ele alınır. Ardından Sadettin Hoca'nın eğitimin gerçek amacının ne olduğuna dair görüşleri sohbet konusu edilir ve günümüz gençlerine yönelik tavsiyeler aktarılır.

Cömertlik ile ilgili sohbetin gerçekleştiği bir başka bölümde ise, modern medeniyette ve bizim uygarlığımızda eli ve gönlü açıklığın yansımalarına bakılır. Bu bakımdan vermenin birey ve topluma kazandırdığı değerlere vurgu yapılır.

Farklı olarak kanaat etmek hakkında yapılan sonraki sohbette, bağlantılı olarak insanın kendisiyle kalabilme imkânı veren Ramazan'ın bireyin hayatını ve bakış açısını nasıl zenginleştirdiğine yer verilir.

Dolayısıyla hem modern medeniyette hem de İslam geleneğinde kanaatin nasıl yer bulduğuna bakılır.

Teslimiyet konusuna yer verilen bir sonraki sohbette, nasıl teslimiyet sahibi olunacağına dair görüşler aktarılır. Ardından bilimsel açıdan yapılan birkaç çalışmanın hayatı anlamlandırma yönü olup olmadığı sorgulanır.

Ele alınan bir diğer konu şükürdür ve şükürün nasıl ifa edilebileceğine, sabrın ve tefekkürün, teslimiyetin, maneviyatın bu konuda önemine vurgu yapılır. Ardından konuyla bağlantılı olarak “birey” ve “kul olmak” kavramının Batı ve İslam dünyasındaki karşılığı değerlendirilir.

Lütuf konusunun açıldığı sonraki sohbete gelindiğinde; lütfun hissedilmesinde hayret duygusunun önemli yerinden, dolayısıyla paylaşmanın, cömertliğin, şükretmenin ve hayretle bakabilmenin güzellikleri artıracağından bahsedilir.

Dünyaya gelme amacımızın yaşamak olduğuna ve dolayısıyla acı, sevinç ve manevi huzur gibi hallerin de var olabileceğine de değinilir. Bu bakımdan ah etmekle de insan olduğumuz bilincinin yerleşeceğine vurgu yapılır.

Divan şiirinin insanlara ne söylemek istediği sorgusundan yola çıkılarak da, divan şiirinde adından çokça bahsedilen ve İslam medeniyetine katkıları olan şairlerin şiirleri üzerinden cevaplar aranır.

Kitapta yer alan son sohbet baharın gelişi ile ilgilidir. Bu bakımdan baharın gelişinin hem insan için hem de tabiat için bir yeniden uyanışa vesile olduğunun altı çizilir. Bu bağlamda ümitvar olmanın ve baharın müjdesinin insan ruhuna kattığı güzelliğin üzerinde durulur.

1. 2. 4. 6. Dem Bu Demdir Saat Bu Saat / Gönül Sadası'ndan

Akisler 4³⁷

Şeyh Gâlib'in "*Geçti gün ferdâyı ko / sâat bu sâat dem bu dem*" sözünden ilhamla başlığı oluşturulan ve söyleşi serisinin dördüncü kitabı olan eserin ilk baskısı Nisan 2022 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Kitap, ön söz ile birlikte on sekiz ana bölümü içermektedir.

İlk olarak eski zamanlarda olayların ve mevsimlerin tahmin edilme durumuna dair sohbet yapılırken, modernitenin ve İslam medeniyetinin tabiat ve insana olan bakışı karşılaştırılarak anlatılır.

Şehirlerin ve gönüllerin inşa edilmesine değinilen sonraki sohbette, inşa faaliyeti gerçekleşirken dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilir. Dolayısıyla bir inşa girişiminin medeniyetimize uygun olup olmayacağının irdelenmesi gerektiği söylenir.

Üslup ilkesi ile ilgili yapılan bir başka sohbette, şehirdeki mimari yapılara olan bakış ele alınır. Bu bakımdan geçmiş ile irtibatı kesmeme noktasında modernitenin ve mazinin insanlar ve yapılar üzerindeki etkisine değinilir. Sonrasında yine mimari eserlere olan bakışın insana ruhen kattığı güzellikler anlatılırken, bu tür önemli yapıların / külliyelerin hayatla olan bağlantısına bakılır.

Bir sonraki söyleşide, Sadettin Hoca'nın tarihe olan bakışından yola çıkılarak; tarihe nasıl bakılması gerektiğine ve gönlü / ruhu doyuran önemli kaynaklara yönelik açıklamalar yapılır.

Savaşın insanda bıraktığı olumsuz tesirden bahsedilen başka bir bölümde, öfkeyi bırakmanın ve güzel işler yapmanın önemine değinilir. Bu bakımdan modern medeniyette insan hayatının konumuna bakılır. Sonrasında güç konusunda ilim ve güç ilişkisine bakılır ve bu bakımdan iyilik ve kötülük üzerinde durulur. Ardından insanın manevi yönüne ve varoluşsal sıkıntısına dair açıklama yapılır.

³⁷ Biz dört yıl boyunca bu sohbetleri yaptık, acaba diyorum bütün bu sohbetleri Şeyh Galip'in şu dizesiyle ifade edebilir miyiz: *Geçti gün ferdâyı ko / Sâat bu sâat dem bu dem* (Sayar ve Ökten, 2022: 183).

Bir başka sohbet davranışlarda ölçülü olma üzerinedir. Bu bağlamda itidalin insan davranışları açısından önemine vurgu yapılır.

Her şeye rağmen şükretmek konusuyla devam edilirken, “entelektüel tevazu” kavramı üzerine yazarlar görüşlerini dile getirirler. Daha sonra pişmanlık ile ilgili yaşanmışlıkların olup olmadığı aktarılırken, yaşanmışlıklardan öğrenme olgunluğuna ve doğal bir duygu durumu olarak görülmesi gereken hüzne dair sohbet gerçekleşir.

Zor durumda kalan insanlara karşı yapılan yardım duygusunun modern çağda kaybolmasına ve her olumlu / olumsuz şeye rağmen Allah’a / inanca karşı bir bilinç halinin önemsenmesi gerektiğine de değinilir.

Aşkın farklı yönleriyle ilgili sohbetin kaleme alındığı bir sonraki yazı, beyitler yoluyla genişletilmiştir. Sonrasında ise günlerin hızla geçip gitmesinden, kader karşısında kulun teslimiyetinden, sezgisel deneyimin ve aklın karşılaştırılmasından, Allah dostlarından da bilindiği üzere insanın kendi içine çekilme halinden bahsedilir.

Bir başka bölümde çevre ve tüketim konusunda ne yapılabilirin üzerinde durulurken; iklim değişikliğine, sade ve dengeli bir yaşam için ne yapmak gerektiğine, iç saadetin ve dünyevi zevklerin karşılaştırılmasına dair konular hakkında sohbet edilir.

Sanayileşmeyle birlikte bilginin insan ruhunda bir susuzluğa sebep olduğu üzerine konuşulan farklı bir sohbette, Batı ve İslam dünyasında bilime karşı nasıl bir tavır takınıldığına yer verilir. Daha sonra teknolojiyi kendi ahlaki sınırlarımıza göre kullanma durumu açıklanır. İlimin sezgisel yönü hakkında açıklamalara devam edildiği gibi, çocukların soran ve sorgulayan bireyler olarak nasıl yetiştirilebileceğine değinilir.

Sadettin Hoca’nın tanıdığı önemli düşünürlerden bahsetmesi istenilir ve bu hocaların nasıl bir değerler sistemi aşıladıklarına değinilir. Dolayısıyla var olmanın eylemlere ve kültüre dayandığından bahsedilir. Ardından Osmanlı’nın maddi olarak ilerlemekten ziyade, manevi ilerlemeye meyletmesi üzerinde durulur. Bu bakımdan bu seçimin gelişmişlikle olan bağlantısı açıklanır.

Ramazan ayı ve bu ayda yapılan ibadetler ile ilgili sohbete geçilir. Bu bakımdan ibadet yerlerinin maneviyatı besleyen yönüne vurgu yapılır. Bağlantılı olarak pişmanlık ve sabrın insanı ruhen toparlayan ve geliştiren etkisine yer verilir.

Kitabın son yazısında radyo programında gerçekleşen bu sohbetlerin her iki yazar açısından değerlendirmesi yapılır. Sonrasında Sayar'ın *konuşma narsistleri* dediği kişiler hakkında her iki yazar da görüşlerini dile getirir.

1. 2. 4. 7. Gönül Çalab'ın Tahtı / Gönül Sadası'ndan Akisler 5³⁸

İsmi Yunus Emre'nin “*Gönül Çalab'ın Tahtı*” adlı şiirinden alan eserin ilk baskısı Haziran 2023 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Sadettin Ökten ve Kemal Sayar'ın yaptığı radyo sohbetlerinin yer aldığı kitap; ön söz ve on dokuz ana bölümden oluşmaktadır.

Pandemi sonrası hayata dair genel görüşlerin ifade edildiği ilk yazıda, bu durumun hem birey hem de toplum üzerinde yarattığı etkiden bahsedilir. Dolayısıyla bir ilahi kuvvetin, Allah'ın takdirinin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapılır.

Dünyaya ve Türkiye'ye yönelik genel bir bakışın değerlendirilmesine geçilirken, yurt dışı seyahatlerinde kişinin kendine sadık kalması gerektiği savunulur ve Avrupa'nın cezbedici tarafları ele alınır. İnsanların yeteneklerinin farklı oluşuna, Allah'ın yardım ve tecellisine, aitlik duygusuna, maddi ve manevi hazlara, dünyayı güzellikle temaşa etmeye ve güzel bırakmaya dair sohbete devam edilir.

Dünya ve Türkiye çerçevesinde eğitim ve öğretim meselesine bakılırken, Türkiye'de talimden ziyade terbiyenin eksik olduğundan bahsedilir. Bu bağlamda ilim ve ahlakın eğitimin merkezinde yer aldığına vurgu yapılır. Ardından modern çağda çocuklara aktarımın önüne geçen engellere yer verilir. Dolayısıyla kendimiz olarak kalınacak ve çaba

³⁸ Kalbi cilalamak. Mâsivâdan arındırmak. Ve onu güzelliğin aksedeceği bir ayna haline getirmek. Allah'ın güzelliğinin aksedeceği bir ayna haline getirmek. *Gönül Çalab'ın tahtı, Çalab gönüle baktı / İki cihan bedbahtı kim gönül yıkar ise* (Sayar ve Ökten, 2023: 280).

sürdürülecek olan gücün neye dayandığına dair sorgulamalar (İslam medeniyeti, küreselciler ve modernistler açısından) yapılır.

Modern çağa ve kuşağa yönelik sorgulamaların yapıldığı bir diğer sohbet; karşılaşılan ve yayılan akımın önceki akımlardan farkı ve buna karşı ne yapılması gerektiği ele alınır. Dolayısıyla iletişimin sanal yoldan gerçekleşmesinin gerçek dünyaya nasıl sirayet ettiğine bakılır.

İnsanın ne olduğuna ve ne aradığına dair sorgulamaların yapıldığı sonraki bölümde, İslam'ın ve modernitenin bireye ve yaşantısına bakışına yer verilir. Sonrasında modernitenin açmazları ve toplumumuzun bazı sıkıntıları üzerinde durulur.

İnsan ve insanın hangi yola doğru gideceği hakkında görüşlerin dile getirilmesiyle başlanan bir başka sohbet; yol için yalnızca tabiat ve gerçekliğin yeterli olmayışından bahsedilir. Sonrasında modern hayatta ve kadim geleneğimizde Allah'ın nasıl konumlandırıldığına bakılır. Daha sonra insanın her yönüyle ilimden zevk alması gerektiğinin altı çizilir. Bu bakımdan modernitenin ve geleneğimizin ilme olan tavrından bahsedilir. Dolayısıyla varlık için fânî dünyada bâkî olana dayanmak ve O'nun rızasına uygun yaşamak üzerinde durulur.

Hasta olmak ve şifa bulmak, ele alınan bir diğer konudur ve hastalıkla birlikte gelen toplumdan soyutlanma halinin insan hayatına, ruhuna kattığı imkanlardan / güzelliklerden bahsedilir. Daha sonra sohbete *insan ruhuyla* devam edilir. Bu bağlamda hastalık zamanlarının insan ruhunu beslemesine de vurgu yapılır.

Farklı olarak 2022 Dünya Kupasının her iki yazarda ne anlam ifade ettiğine bakılır. Bu bakımdan bu maçların insan ruhunun ihtiyaçlarını karşılamak yollu var olduğu söylenir. Dolayısıyla bu maçların da insanlardaki aidiyet hissinin eksikliğine işaret etmesi yönü değerlendirilir. Sonuç olarak, modern insan ihtiyaçlarının karşısında duran futbola yönelik sohbet tamamlanır.

Talim ve terbiye konusuna geçilir ve zihnin yalnızca somut bilgiye yönlendirildiği, dolayısıyla soyutun göz ardı edildiği üzerinde durulur. Bu

bakımdan zihnin sorgulama yapma muhakemesinin ihmal edildiğinden bahsedilir. Dolayısıyla modern eğitim problemlerinin nasıl düzeltebileceğine ve eğitimin gayesine dair görüşler dile getirilir.

Medeniyet ile ilgili sohbetin yer aldığı bir sonraki bölüme gelindiğinde; aynı kökten teşekkül eden fikirlerin birbirinin devamı olduğu anlatılır. Dolayısıyla bu sürecin Tanzimat'tan Sanayi Devrimi'ne kadar nasıl işlediğine bakılır. Ardından medeniyetin insan kimliğini, evreni ve hayatı belirlemesi yönüne de vurgu yapılır. Daha sonra görsel ve işitsel kültür açısından açıklamalara devam edilirken, dijital dünyada çocukların görsel kültür tarafından kuşatılmasına yönelik sohbet gerçekleşir.

Modern hayatın insan karşısına çıkardığı ve dayattığı yalnızlık duygusu üzerinden sohbe devam edilirken, yaşlıların hayat tecrübelerini aktarma vazifeleri üzerinde durulur. Dolayısıyla insanı yalnızlık duygusundan arındıracak olan hatıraların önemine değinilir.

Özgürlük üzerine gerçekleştirilmesi düşünülen sohbet konusu, daha çok modern insan özgürlüğüne yöneliktir. Bu bakımdan kitle insanı açıklamasından yola çıkılarak, sosyal medyanın insan özgürlüğünü önleyen yönüne bakılır. Ardından dijital açıdan kendimizi sınırlayabilmemiz, farklı alışkanlıklar edinmemiz ve kulluk bilinciyle donanmamız gerektiği söylenir. Dolayısıyla esas özgürlüğün insanın aciz bir varlık olduğunu bilmesiyle ve kusurlarını fark etmesiyle ortaya çıktığına vurgu yapılır.

Şükran duygusu ile ilgili sohbetin yer aldığı bir sonraki bölümde ise; şükran duymanın insanı olgunluk seviyesine ulaştırdığı ve mutluluğa götürdüğü üzerinde durulur. Bu bağlamda İslam medeniyetinin önde gelen şair ve yazarlarından örnekler verilerek insanın insana olan güvenine, şifasına, dostluğuna ihtiyacı olduğuna vurgu yapılır.

Ele alınan bir başka konu ise muhabbettir ve muhabbet duymanın Allah'ın Peygamber Efendimize duyduğu muhabbetten yayıldığına değinilir. Dolayısıyla Allah'a olan itimatın neticesinde tüm sevinç ve hüznlerin insana uyacağı üzerinde durulur. Ardından muhabbet ve sır bağlantısı açıklanarak bölüm sonlanır.

Verilen nimetler için edilen şükrün az olmasına dair yapılan sorgulamada, böyle bir durum karşısında ne yapılması gerektiği anlatılır. Dolayısıyla yakınmaktan, kusur bulmaktan ziyade ilk önce kendi nefsimizi sorgulamak, şükrü bırakmamak ve her türlü sınanmaya karşı Allah'a dayanmak gerektiği söylenir.

Farklı bir konu olarak şehirlerin kurulumları ele alınır ve bu hadisenin ortaya çıkmasındaki ana sebeplere bakılır. Dolayısıyla apartman tercihlerinden ziyade, daha mütevazı evlere olan meylin artmasının insan hayatına katacağı olumlu etkilere değinilir.

6 Şubat 2023 depremine yönelik yapılan bir başka sohbette, deprem farklı boyutlarıyla ele alınır. Dolayısıyla her iki yazar da bu depremi kendi bakış açılarına göre (seküler ve İslami medeniyet yönünden) değerlendirirler. Daha sonra bu durum karşısında ne yapmamız gerekeceğini anlatırlar.

Bu kez sohbet eğitim üzerinedir. Dolayısıyla Sadettin Hoca'nın kendi hocalarından ve yaşantısından örnekler ve aktarmalar yoluyla bu konu ele alınır. Bu bakımdan eğitim; hem çocuk hem eğitimci, hem de şartlar göz önüne alınarak değerlendirilir. Öğretmenlere yönelik verilen tavsiyeler ile de bu bölüm sonlanır.

Kitabın son sohbeti genel anlamda beş sene boyunca yapılan bu radyo programlarıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu sohbetlerin hem yazarlara hem de okuyuculara / dinleyicilere ne kazandırdığına yönelik, farklı açılardan özellikle toplumsal boyut yönünden, değerlendirmeler yapılır. Ardından Sadettin Hoca'nın hayatında kendisine ruhsal açıdan kılavuzluk eden bir kişinin var oluşundan, bu tanışıklığın hocamızın hayatına ne kazandırdığından bahsedilir.

1. 2. 4. 8. Dün Gece Yâr Hanesinde / Gönül Sadası'ndan Akisler 6

Sadettin Ökten ve Kemal Sayar'ın yaptığı söyleşi serisinin şimdilik son cildi olan bu eser, Haziran 2024 yılında Turkuvaz Yayınları'ndan

çıkmiştir. Takdim ve on farklı bölümden oluşan bu eser, ismini bir Erzurum türküsünden almaktadır.³⁹

Gönül kelimesinin hangi çağrışım ve hislere yol açtığıyla ilgili başlanan ilk bölümde, türkülerimizde geçen gönül kelimesine temas edilir. Buradan kitaba ismi verilen Erzurum türküsüne değinilir ve bu sözün derin manalar içerdiği söylenir.⁴⁰ Ardından sohbet gönlün ihmal edilip edilmeme konusuyla devam eder. Daha sonra dünyada nerede bulunduğumuza, iyi yaşama sanatının ne olduğuna ve bu yolla türkülerin insanlara ve problemlere ne söylediğine bakılır. Sonrasında hayatın nasıl güzel yaşanması konusuna geçilir. Bu bağlamda sanatın ruhu ve duyguları beslemesi üzerinde durulur ve bir dinleyicinin sorusu cevaplanarak bölüm sonlanır.

İkinci bölüm 7 Ekim 2023 yılında başlayan ve halen sürmekte olan İsraililerin Filistin topraklarında yaptığı barbarlık konusuyla başlar. Bu bakımdan bu katliam hem Gazze'nin direniş mücadelesi yönünden hem de modern Batı'nın ulaşmak istediği hedefleri ve eylemleri açısından değerlendirilir. Ayrıca Batılı idarelerin bu soykırım karşısındaki tavırları da ele alınan konular arasındadır. Dolayısıyla bu katliam sebep-sonuç ilişkisiyle farklı boyutlarda değerlendirildiği gibi, bu konuda madde ve mânânın nasıl çarpıştığı üzerinde durulur.

Bir önceki bölümle bağlantılı olan üçüncü bölümde, Doğu ve Batı medeniyeti üzerinden Batı'nın değerlendirmesi yapılır. Siyasal iktidarla sağladığı zalimlikle birlikte daha çok bilgi yönünden ele alınan bu değerlendirmede; Batı ilminin göz ardı edilmemesi gerektiğine ve dolayısıyla oradan ne yakalayabileceğimize odaklanmamıza değinilir. Ardından Sadettin Hoca'nın terbiye edilme konusundaki fikirlerine (kendi yaşantısından örnekler vererek) geçilir.

Üçüncü bölümde şekillenen mekân ve medeniyet ilişkisi konusu, dördüncü bölümde detaylandırılır. İnsanın aşinalığa olan ihtiyacı göz önüne

³⁹ *Dün gece yâr hanesinde, Yastığım bir taş idi / Altım çamur üstüm yağmur, Yine gönlüm hoş idi.* (Erzurum Türküsü)

⁴⁰ Bir Erzurum türküsü aklıma geliyor hocam. “*Dün gece yar hanesinde yastığım bir taş idi*” diyor. Yani yar hanesi Allah'ın evi, mezarlık (Sayar, 2024: 16).

alınarak, mekânların insan hayatındaki önemine ve medeniyetle ilişki kurulmasındaki önemli etkisine değinilir. Dolayısıyla mekân ve insan arasındaki önemli bağ yapılar ve ihtiyaçlar temelinde değerlendirmeye alınır. Bu bağlamda şehirle nasıl gerçek bir yakınlık kurulabileceği sorgulanır.

Bu kez Sadettin Hocayla birlikte Doç. Dr. Psikolog Mehmet Dinç'in de yer aldığı beşinci bölümdeki sohbette; karamsar ve kötü içeriklere maruz kalıp da umutsuzluğa kapılmak yerine, kalbi genişletmenin ve huzura erdirmenin yollarına bakılır. Bu bağlamda çalışma ve seyir isteğinin nasıl gerçekleşebileceği konusu, hocaların verdiği örneklerle ve yaşantılarıyla genişletilir. *Eskilerin şiirlerini ezberlemenin* de bir yol olduğu eklendiği gibi, görmekten seyre geçmenin nasıl olacağı üzerinde durulur.

Altıncı bölümde ilk olarak surların ve duvarların şehirler ve medeniyetler açısından ne anlam ifade ettiği ve *duvarla sur arasındaki fark* ele alınır. Sonrasında insan ruhu dikkate alınarak sur olarak nitelendirilebilecek durumlar (Hayâ, ihsan, şükran, edep, hürmet, merhamet, tevekkül ve hizmet) üzerinden sohbete devam edilir.

Filistin meselesinden yola çıkılarak vicdan sorunsalına değinilen bir sonraki bölümde; *modernitenin menfaat üzerine kurulu olduğuna* ve karşısında değerler dünyasının nasıl beslenebileceğine yönelik yazarlar görüşlerini dile getirir. Dolayısıyla modernite yoluyla kurulan kurumsal yapılar karşısında vicdanın ehemmiyeti üzerinde durulur.

Sekizinci bölüme gelindiğinde, babanın aile içindeki konumuna ve baba-evlat ilişkisine değinilir. Bu konu daha çok Sadettin Hoca'nın ailesi ve babası ile olan yaşantısı eşliğinde ilerler. Dolayısıyla Ökten babasının çoğu kez evde bulunduğunu ve kendisini bulmasında yardımcı olduğunu söyler. Bu bakımdan anne-baba-çocuk arasındaki ilişkide önemli olan bazı hususlar üzerinde durur. Özellikle aile içi ilişkide sağlanan ciddiyet ve tutarlılığın ayrı bir ehemmiyeti olduğunu belirtir.

Ümitsizliğin git gide yaygınlaşması ve bu durumun sebepleri, dokuzuncu bölümde ele alınır. Bu bağlamda ümitsizlik karşısında ne yapılabileceği ve nasıl ümit insanı olunacağı üzerinde durulur. Dolayısıyla modernite de göz önüne alınarak ümidi diri tutmanın yolları sorgulanır.

Eserin son ve onuncu bölümü *büyüklerin himmeti* konusuyla başlar. Bu konuda yine daha çok Sadettin Hoca'nın fikirleri sorulur ve sohbet bu konu temelli devam eder. Bu bağlamda büyüklerin nasıl bir çalışma gayreti gösterdiklerine özellikle yer verilir. Ardından hayatı anlamlı ve güzel kılan şeyin ne olduğu konusunda Ökten'e soru yöneltilir. Bu soru yoluyla da yazarlar arası fikir alışverişi yapılır ve her bir yazar kendi görüşünü sunar.

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL SAYAR'IN EDEBÎ DÜNYASI

2. 1. BİREYSEL TEMALAR

2. 1. 1. Kalp

Kemal Sayar, gerek dünya görüşünde ve gerekse eserlerinde kalbi bir organ olarak görmekten ziyade, onu insanın sığınacağı önemli bir yurt şeklinde ele almıştır. Dolayısıyla kalbe teslim olmakla kurtuluşun sağlanacağına (Sayar, 2020: 61), insanın kalbine duyması gereken özene ve güvene değinmiştir.

Yazar kalbe olan değeri ifade ederken, aslında daha yüce duyguların kalp ile birlikte şekillendiğine, değerli kılındığına vurgu yapmıştır. Bu bakımdan kalbi vicdan, empati, diğerkâmlık ve diğer önemli duygularla ilişkilendirerek açıklamıştır.

Diğer yandan yazar sufi geleneğinde kalbi *huzursuz ruhu*, *geniş Hakikat Okyanusu'na taşıyan ırmak* (Sayar, 2022: 26) olarak tanımlamış, uyanış ve keskinleşmenin sağlanmasında hem tefekkürün hem de Allah'a olan imanın önemine değinmiştir. Aksi takdirde kutsalın yer almadığı kalbin bir harabeden farksız olacağının altını çizmiştir.

Kalp bilgeliğine ayrıca yer veren Sayar, kalp bilgeliğinin kaybedileni, unutulana, görmezden gelineni hatırlamak (Sayar, 2020: 60) ile sağlanacağından bahseder. Bunun yanı sıra, akıl ve kalp bağlantısında, aklın tam olması için kişiler arası sevginin ve muhabbetin gerekli olduğunu söyler. Bu bakımdan bilgi sağlamak için aklın öneminin ve kalbin de hakikat uğruna verdiği mücadelenin önemli olduğunu ifade eder.

2. 1. 2. Umut / Ümit

“Bütün kitaplarım damıtılsa ve bir simyacının elinde tek bir sözcüğe dönüştürülseydi, herhalde bu sözcük umut olurdu.” (Sayar, 2021: 78) ifadesiyle umuda bu denli fazlaca önem veren yazar, insanın var olması için

umudun gerekliliğinden bahseder. Aksi halde hayat karşısında yenilgiye uğrayan insanların umut duygusunu yitirmiş oldukları gerçeğini hatırlatır.

İnsanı geleceğe hazırlama noktasında (Sayar, 2022: 35) umudun tesirine değinen Sayar, böylece insanın hem kendisi hem de başkaları için verdiği çabanın kıymetini belirtir. Diğer yandan insanın umutsuzluğa kapılmakla geleceğe yönelik kurduğu hayalleri söndüreceğinin altını çizer.

İnsanın daima umuda yönelik inancını, sorumluluğunu ve cesaretini sürdürmesinden yana olan Kemal Sayar; umut ile ruhun canlı kalacağına, ümitsizliğin bertaraf edileceğine, gösterilen çabanın iç huzur sağlayacağına inanır. Ayrıca etkin umudun, başa gelen olumsuz bir durumun yinelenmemesi için gösterilmesi gereken sorumluluğun, gerçek umut olacağına vurgu yapar. Dolayısıyla *umut, varlığın ruhuna inanmaktır, fitrata ve yaratılışın güzelliğine inanmaktır* (Sayar, 2022: 139). En önemlisi kendi özünü bilen varlıkta umudun yer edindiğine (Sayar ve Yavuz, 2023: 19) dair hakikatin bilinmesidir.

İnsanı karanlıklardan çekip kurtaran ve hayata bağlayan bir kavram olarak ümit üzerinde de yazar fazlaca durmuştur. Çünkü ümide sıkı sıkıya sarılan insanın; hayattan çok şey öğreneceğine, öteki ile kurduğu ilişkiyle zenginleşeceğine, dayanma gücü sergileyeceğine inanır.

Yazar ümit sahibi olmayı iyimserlikle, merhametle, cesaretle ve inançla ilişkilendirerek açıklamıştır. Bu bakımdan ümide iyimserlikle birlikte sarılmanın dünyayı güzelleştireceğine (Sayar, 2020: 68), merhametin varlığıyla ümidin diri kalacağına (Sayar, 2020: 69), ümit için cesaretli olmak gerektiğine ve bağlantılı olarak *dünyayı bulduğumuzdan daha güzel bırakabileceğimize duyduğumuz inanca* (Sayar ve Yavuz, 2023: 17-18) dair görüşlerini aktarmıştır.

Sorumluluk sahibi insanlar için tüm işlerin gelecekte daha iyi olacağına ve ümitsizliğe kapılmamak gerektiğine de yer verir yazar. *Ümit hissi bize işlerin gelecekte daha iyi gidebileceğini fısıldar, özlenen hedefe*

*ulaşabileceğimizi telkin eder.*⁴¹ Dolayısıyla Allah'ın varlığıyla birlikte ümitsizliğin bertaraf edileceğine yönelik görüşünü açıklar.

Kısacası yazar, anlamlı bir hayat ve nitelikli / değerli bir var oluş sergilemede, yaşamın ve yaratılışın gayesini idrak etmede ümidin önemine değinir. *Bir ümit etrafında buluşabilirsek, Türkiye kazanmış olacaktır.*⁴²

2. 1. 3. Sevgi / Aşk

İnsan ve toplum açısından fazlaca öneme ve faydaya sahip olan sevgi kavramını yazar, farklı yönlerden tanımlamış ve yorumlamıştır. Bu bakımdan sevmenin kalpleri kuşattığına, yaşamda insanı özgürleştirdiğine ve değerli kıldığına değinmiştir. Ama öncesinde insanın kendisini sevgiye layık bulması gerekeceğinden bahsetmiştir. *Sevgiyi kabul edebilmek için önce kendimizi sevgiye değer bulmamız gerekir* (Sayar, 2020: 81).

Her bireyin sevmeye ve sevilme ihtiyacı göz önüne alındığında, yazar doğal olarak sevmenin insanı iyileştirici yönüne ayrıca yer vermiştir. Bu açıdan bakıldığında sevmenin ve sevilmenin gerçekleşmesi için bireyin hem orada olması hem de dinlemeyi gerçekleştirmesi ele alınır. *Sevginin ilk vazifesi ise dinlemektir. Sevgi, muhatabına dünyada yer açmaktır* (Sayar ve Yalaz, 2019: 35).

Diğer yandan sevmenin kalıcı özelliğinden yola çıkılarak sevginin insan ömründen uzun olduğunu, yaşayanları ve ölenleri birleştirdiğini söyler. *Sevmek, bu dünyada ve ötesinde devam eden bir bağ olarak yaşayanları ve ölüleri birleştirir. Hep birler* (Sayar, 2023: 209). Bu vesileyle de ruhun ölümsüzlük kazanmasında sevmenin ve hatırlamanın önemini açıklar.

Eserlerinde sevmeyi daha çok vermek olarak tanımlayan yazar, bu konuda cesaretli ve cömert olmayı salık verir. İnsan için önemli olan zaman ve ilgi muhataba verildiğinde, karşılığında sevginin büyütüleceğine olan inanca güvenini anlatır. *Sevginizi her vesile ile cömertçe gösterin. Sevgi pasif*

⁴¹ (Dosya: 22 Temmuz Ya Da Sandıktan Çıkan Yeni Türkiye) Sayar, Kemal, “Ümidin Seçimi” **Mostar Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 15, Eylül 2007.

⁴² (Dosya: 22 Temmuz Ya Da Sandıktan Çıkan Yeni Türkiye) Sayar, Kemal, “Ümidin Seçimi” **Mostar Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 15, Eylül 2007.

değil aktif bir eylemdir, gizli sevgi nekesliktir. Sevgiyi göstermenin bin bir yolu var, muhatabınızın istek ve ihtiyaçlarına göre gösterin sevginizi (Sayar ve Yavuz, 2023: 187).

*Aşk, kişinin kendisinden daha büyük olana yönelmesi; bir ilişkiye, sonsuzluğu içinde barındıran görkemli bir âyine...*⁴³ tanımlamasından yola çıkarak yazar, aşkın yüceliğine değinir. Hayattaki anlamın aşk ile değerli kılındığına, ölüm gerçeğinin aşkı yücelttiğine, görmenin ve görülmenin aşkı ortaya çıkardığına yönelik açıklamalar yapar. Ayrıca aşkın kişiye ve insanlığa duyulan sevgi paylaşımı olduğunu da ekler.

Eserlerinde aşkın bir ilişki arayışı olduğu yönüne de değinen yazar (Sayar, 2020: 41), kişinin kendisini ötekinde bulmak ve âşığı ile bir olmak isteyişinden de bahseder. Dolayısıyla gerçek aşkta âşığın yaşadığı zorlukların da kıymetli oluşuna vurgu yapar. Öte yandan ilahî aşka ulaşmada beşerî aşkın önemine dair açıklama da yapar. *Bizim geleneğimizde beşerî aşk her zaman bir remz, ilahî aşka götüren bir yol olmuş* (Sayar ve Ökten, 2022: 114).

Aşk bizi yaralar. Üzerimizde iz bırakır (Sayar, 2020: 130) ifadesiyle yazar, aşkın onarıcı yönünün yanı sıra, yaralayıcı açısının varlığını da belirtir. Bu açıdan aşkın bazı insanlar için çileden başka bir şey ifade etmediği ve aşkın insanda bırakacağı etki üzerinde durur.

2. 1. 4. Saygı

Kemal Sayar'ın ötekinin varlığı hakkında savunduğu tezi, saygı kavramında da kendisini bulur. Dolayısıyla yazar saygının da ötekinin varlığında anlamını bulduğunu savunur. Bu bakımdan *saygı, sizinle aynı safta olmayan bir kişide anlayamadığınız şeyi kabullenebilmenizdir. Onu anlamasanız dahi inancına, seçimine, iç dünyasına hürmet edebilmenizdir* (Sayar, 2020: 258).

Kişinin nasıl bir hal üzere olduğu ve onu nasıl sürdürdüğüne dair de saygı kavramı ele alınır. *Saygı nasıl takdir görmek ve hatırlanmak istiyorsam*

⁴³ (Dosya: Ak Parti'nin 3 Yılı) Sayar, Kemal, "Aşkın Halleri", **Anlayış Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 76, Aralık 2005.

o halimle bilinmemdir (Sayar, 2021: 70). Yani kişinin başkaları tarafından nasıl görünüp bilinmek istediğiyle de alakalı olduğu söylenir. Dolayısıyla öteki gözüyle değerli bilinmenin ve hatırlanmanın, kişinin en doğal halinin tezahürü olması yönünden de saygı kavramı ele alınır.

2. 1. 5. Sohbet / Muhabbet

İnsanlar arasında karşılıklı olarak, birbirini anlamaya ve dinlemeye yönelik bir etkinlik olarak ifade edilen sohbet sözcüğü, Kemal Sayar'ın eserlerinde kendine yer bulmuştur. Kemal Sayar, bazı eserlerinde ve yazılarında sohbet üzerine olan fikir ve düşüncelerini dile getirmiştir. Yazar için *sohbet birbirimizi dinleyebilme imkanıdır* (Sayar, 2021: 72). Olumlu bir mana barındıran sohbetin aynı zamanda karşılıklı dinleme etkinliği olduğu söylenir. *Dünyayı zırhlarımız ve maskelerimizle değil, en korunaksız ve saf halimizle, kalbimizle bilmeye bir davettir sohbet* (Sayar, 2021: 73). Herkesle sohbet edilmediği gibi sohbet edilen insanla da arada mesafe olmadan, hissiyatlı duygular ile iletişim kurulduğunun altı çizilir.

Yazar daha sonra sohbetin olabileceği ortamlara değinir; *Sohbet ancak diğerkamlığı yücelten, özseverliği (narsisizmi) kınayan bir kültürde zemin bulabilir* (Sayar ve Yalaz, 2019: 248). İnsanın başkasını anlayabildiği ve üzüntüsüne ortak olabildiği sürece başka insanlarla sohbet halinde olabileceğini vurgular. *Sohbet, karşılıklı anlayış geliştirmeye dayalı, iki yönlü bir diyalogdur. Sohbet konuşmaktan veya iletişimden fazlasıdır* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 337). Bu sebeple sohbet muhataplarının anlayışlı ve diğerkâmlık duygusu gelişmiş insanlar olduğunu söyler. Yazar, *sohbet, kendi hikâyemi başkasına ve başkasıyla anlatmam demektir*, (Sayar, 2022: 107) der. Dolayısıyla insanın, hikâyesini ve yaşamına dair kesitleri paylaştığı insanla daha derin bir muhabbet kurabileceğini söylemektedir.

Yazar, sohbet ile ilgili düşüncelerini devam ettirir ve sohbetin insanın yalnız olmadığını hissettirdiğini söyler. *Sohbet bize bir anlam atmosferi sunar. Orada soluk alıp veririz. Sohbeti diri tutan paylaşılan anlamdır. Sohbet bir başkasının yüzünde kendi maceramı okuyabilmemdir ve bana bu dünyada yalnız olmadığımı öğretir* (Sayar, 2022: 109). Yazar sohbetin insana

kattıkları hakkında da bir açıklama yapar; *Sohbet ederek sadece karşımızdakini değil kendimizi de anlarız. Sohbet bize kendimiz olma imkânı verir* (Sayar, 2022: 110).

Yazar sohbet eden insanların birbirlerini anladığını vurgularken, aslında bu anlayışın birçok manada bir kabul etme olduğunu da söyler. Karşıdaki insanı dini, dili, ırkı, cinsiyeti ve sınıfı itibarıyla ayırmadan sadece ruhsal olarak yakın hissederek kurulan iletişim ve bağ ile sohbetin gerçekleşeceğini söyler. *Gerçek bir sohbet; ırk, sınıf, cinsiyet, kültür veya dinden bağımsız olarak herkese eşit davranılan evrensel adalet anlayışından ve bir saygı etiğinden yola çıkar* (Sayar, 2022: 17).

Yazar sohbet kavramı üzerine farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve bu kavramı kendi deneyim ve bilgileriyle tanımlamıştır. Bu bakımdan sohbetin insanlar için önemine ve kimle sohbet edilebileceğine dair vurgulamalar yapmıştır.

2. 1. 6. Mutluluk / Haz

Yazar bu duyguyu şöyle ifade etmiştir; *Mutluluk, başka her şeyden fazla, yoruma bağlıdır* (Sayar, 2021: 280). Mutluluğun kişiden kişiye farklı anlamlar taşıyan bir olgu olduğunu, dolayısıyla basite indirgenecek bir sözcük olmadığını söyler. Yazar bunu şöyle dile getirir; *Oysa mutluluk dediğimiz his öyle kolaycı formüllere, basit haplara gelmez. Onun fethedilmesi gerekir; uğruna ter akıtılması, çaba harcanması gerekir* (Sayar, 2020: 58). Bu bakımdan arzulanan şeylere kavuşulduğunda mutlu olunduğunu ve akıtılan terin / emeğin önemini vurgular. *Mutluluk için asgari olarak ihtiyaç duyduğumuz bir şey var: Bütün kalbimizle “şimdi ve burada” olmak ve arzunun, hırs ve tamahkarlığın dikkatimizi çelmesine izin vermemek...* (Sayar, 2020: 59)

Mutlu olmak için insanın olumsuz duygulardan ve durumlardan arınması gerektiği söylenir. *Mutluluğun bir anlamının olması için, mutsuzluğun da olması gerek* (Sayar, 2020: 59). Mutsuzluğun, insana mutlu olmanın kıymetini gösterdiğini ve ayrıca mutluluğa dair beklenti fazlalığının mutsuzluğu getireceği ifade edilir. *Mutluluk büyük ölçüde beklentilere*

dayalıdır. Eğer beklentileriniz şişmişse, mutsuz olmanız kaçınılmaz demektir (Sayar, 2021: 45).

Sayar, insanın kendi gücünün farkında olması ve beklentilerini buna göre ayarlaması gerektiğini söyler. Aksi takdirde beklenti yükseldikçe olmaması karşısında duyulan üzüntü ve mutsuzluğun o ölçüde büyük olacağı gerçeğini hatırlatır. Diğer yandan beklentiler sonucu mutlu olmakla birlikte başkalarını mutlu etmekle de insanın mutlu olabileceğini söylemiştir. *Oysa gerçek anlamda mutlu olmanın ve kendini iyi hissetmenin yolu mutlu etmekten ve iyi hissettirmekten geçer* (Sayar ve Yalaz, 2019: 456). Başkasını mutlu etmenin ve iyi hissettirmenin, insanın kendi karşı yaptığı bir iyilik ve güzellik olduğunu açıkça belirtir.

Kemal Sayar mutluluk için bir başka formül daha verir; *Mutlu olmanın formüllerinden bir tanesi de hiçbir şeyi o kadar çok ciddiye almamak, her şeyin gelip geçeceğini bilmektir* (Sayar, 2021: 56). Hayat boyunca yaşanan her şeyin geçici olduğunu, dolayısıyla her şeyin mazi olacağının bilincinde olan insanın yaşadığı hüznün de geçeceğini bilerek yaşaması salık verilir. Böylece hüznün yerini bir gün huzurun alacağını, yaşanan mutluluğun da geçeceğini bilerek yaşayan insanın, mutluluğa erişmiş olacağını söyler. *Mutluluk, dış şartlar kadar içinizde neler yaşadığınızla da ilgilidir* (Sayar, 2022: 106). Yazara göre ruhsal olarak pozitif ve her zaman bardağın dolu tarafını gören insanlar, kolayca mutlu olmayı da bilenlerdir. *Mutluluk, biraz da biz başka şeylerle meşgulken adeta yolda bulduğumuz bir duygu halidir* (Sayar, 2022: 21). Dolayısıyla mutluluğun her zaman beklenen zamanda gelmediğini, yoğun yaşantı içinde de belirebileceğini söyler.

Mutluluğa yakın olarak değerlendirilebilecek bir kavram olarak haz konusuna da değinilir. İnsanın yaptığı veya yapılan bir şeyden aldığı doyum haz olarak ifade edilmiştir. Yazar, *Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı* adlı eserinde haz ile ilgili birkaç ifadeye yer vermiştir; *Haz insanda hoşnutluk uyandıran her türlü duyum olarak tarif edebileceğim bir şey ama kelime farklı çağrışımlara açık* (Sayar, 2021: 57). Yazar, hazzın sadece doyuma değil aynı zamanda farklı anlamlara da açık olduğunu söylemiştir. Daha sonra manevi

bir hazdan bahseden yazar, manevi hazzı şöyle tanımlar; *Manevi haz ise insanın biraz daha meleksi tarafına hitap eder ve bir üst bilinç haline tekabül eder* (Sayar, 2021: 57). Manevi haz, ruhsal olarak üst bilincin doyuma ulaşması olarak tarif edilmektedir.

Yazar, eserlerinde mutluluk ve haz üzerine çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Yazara göre mutluluk hem insanın şahsi beklentileri ile hem de insanın karşısındaki insanlara olan tavrı ile sahip olabileceği bir duygudur. Hazzın da yine insana ait ve içsel bir kabulleniş ve hoşnutluk durumu olduğu izah edilmektedir.

2. 1. 7. Sabır / Rıza

Kemal Sayar'ın eserlerinde yer yer bahsettiği ve düşünmeyi sağladığı kavramlardan ikisi de sabır ve rıza sözcükleridir. Yazara göre, *sabır, beklemeyi bilmektir* (Sayar, 2021: 49). Olana ve olacak olana isyan etmeden rıza göstermenin sabır olduğunu söyler. *Sabır, varolan zamanın mutlak olmadığını da söyler bize* (Sayar, 2021: 49).

Yazar sabrın, her şeyin geçeceğini sezdirdiğini söylemiştir. *Sabır zamanı olgunlaştırabilmektir, sabır vakti demleyebilmektir, sabır beklemeyi bilebilmektir* (Sayar ve Karaköse, 2018: 55). Olması istenilen şeylerin zamana ve olgunluğa ihtiyacı olduğunu belirtir.

Yazar sabrın, insanın mayalanmasında önemli bir nokta olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda sabretmenin, dilin şikâyet etmesini de önlediğini vurgulamaktadır. *Sabra gönlü açmak imkânlarla açık olmaktır... Sabır, dili şikâyetten de korumaktır. Sabır aslında bir mayalanma sürecidir. Sabır, pasif bir şey gibi algılanıyor. Oysa bir toparlanma, kudret toplama, demlenme, mayalanma sürecidir* (Sayar ve Ökten, 2022: 175).

Bir başka yerde yazar, sabrı güzel bir benzetme ile daha somut bir şekilde anlatmıştır; *Alın teri bir manada sabrımızın meyvesidir; sabır da alın terinin meyvesidir* (Sayar ve Ökten, 2022: 176). Yazar, sabrı verilen emeğin meyvesi olarak nitelendirmiştir. Hayatta her zaman istenilen şeyin alınmadığını ve bu bakımdan sabrın bunu öğrenmek olduğunu söyler.

Beklemeyi bilmelisin. Beklemeyi bilirsen, g z ellikler seni bulacaktır (Sayar, 2021: 49). Yazara göre, beklemek sabrın ilk şartıdır.

Rıza kavramına da değinen Kemal Sayar, tanımlama yaparak tasavvufta rıza kavramının ne olduğunu açıklamıştır; *Tasavvufta rıza, derin bir içsel tatmin ve ho nutluğa işaret eder* (Sayar, 2022: 43). Nihayetinde yazar çeşitli tanımlamalar yaparak kavramları açıklamış ve daha iyi anlaşılması için söz sanatlarından yararlanmıştır.

2. 1. 8. Olgunluk / Sorumluluk / Diğerkâmlık / Narsistik

Sayar olgunluğu insanın kendi farkındalığına varabilmesi olarak tanımlamıştır. *Olgunluk yolculuğu insanın kendi içindeki kötülükle y zle ebilmesi, kendi nefsinin sigaya çekebilmesi ile kaim* (Sayar, 2021: 70). Sorumluluğu ise insanın aklının ermeye ba ladığı dönemden  l me kadar geçen süre boyunca başına gelen ve gelecek olanlara karşı yapması gerekenleri yapma, üzerine d  en görevlerin bilincinde olarak hareket etme ve kendine karşı daima sorumlu olma hali olarak açıklamıştır. Yazarın ifadesi ile biz insanlar; *insanlığımızdan ve hayatlarımızdan sorumluyuz. Kendimize, tabiata, başka insan ve varlıklara ve en temelde Allah'a karşı sorumluyuz* (Sayar, 2021: 73). Dolayısıyla yazarın belirttiği gibi insanoğlu, en başta Allah'a karşı daha sonra kendine ve diğer insanlara karşı sorumludur.

Kemal Sayar, sorumluluk kavramını kapsayan bir sözcükten de bahsetmiştir. Bunlardan biri diğerk mlıktır. *Diğerkâmlık bir başkası için “olmak”, diğerini  nceleyebilmek demek* (Sayar ve Karaköse, 2018: 184). Yazarın tanımına göre insanın hayatında ötekini öncelemesi durumu diğerk mlıktır. Bu sözcükle ilgili yazar bir hatırlatma yapar; *Diğerk mlığın empati, merhamet ve başka insanların iyiliği için sorumluluk duymakla yakından ilgili olduğunu hatırlamak gerek* (Sayar, 2020: 85). Bu bağlamda başkasının acısı ya da mutluluğu üzerine empati yapmanın onu anlamaya çalışmak ve başkasının iyiliğini istemenin başkalarının da huzur içinde olmasını dilemek olduğunu s yer. *O halde diğerkâmlık bizim medeniyetimizin en temel değerlerinden* (Sayar ve Karaköse, 2018: 198).

Yazar daha sonra diğerkâmlık düşüncesini tam zıttı ile karşılaştırma yoluna gider. *Dünyada iki politik yön var: Narsisizm ve diğerkâmlık* (Sayar, 2021: 107). Kendinden başka kimseyi düşünmeyen ve görmeyenler ile başkasının derdiyle dertlenen ve başkalarını önceleyenler arasında negatif bir ilişkinin olduğunu söyler. Narsistik karaktere sahip bir toplumun gelişme ve olumlu yönde değişim göstermesinin güç olduğunu ifade eder. Diğer yandan diğerkâmlık düşüncesine bürünmüş toplumların birbirlerini kalkındırmasının, geliştirmesinin ve birbirlerine faydalı olmalarının, kolay ve mutluluk verici olduğunu vurgular. Çünkü, *diğerkâmlık, insanın kendi benliğinin dar sınırlarını aşıp bir başka insana gidebilmesi, onun içinde var olabilmesi* demek (Sayar, 2021: 201).

Yazar insanın insana muhtaç olduğu gerçeğini hatırlatarak çağımızı etkisi altına alan zıt düşüncelerin bir savaş halinde olduğunu söyler. *Çağımız, narsisizm ile diğerkâmlığın savaşına tanıklık ediyor* (Sayar, 2022: 49). Savaşın kazanan tarafının; kendinde olanı paylaşmayı bilenler, başkasının elinden tutanlar, başkasının iç huzurunu bulmasına yardımcı olanlar, maddi ve manevi kolaylıklar sağlayanlar ve her zaman ötekinin duygularına ve düşüncelerine önem verip saygı duymayı bilenler olduğunu söyler. *İnsanın kendisine sevdalanmasına narsizm diyoruz, yani özseverlik. “Narsizm salgını” çağında yaşıyoruz. Bir tür yeni veba* (Sayar, 2023: 242).

Yazar, narsistik düşüncenin etkilerini de dile getirmiştir. *Narsistik yaklaşım ırkçılığı doğuruyor beraberinde, ksenofobiyi yani yabancı düşmanlığı doğuruyor. Benimle aynı vadiye doğmamış olanın kötü muameleyi hak ettiği gibi çok yanlış bir ayrımcı zihniyeti doğuruyor* (Sayar ve Karaköse, 2018: 43). Sadece kendini düşünen ve beğenen insanların kendi ırkından, dininden ve dilinden olmayanları hor gördüğü ve dışladığı üzerinde durur. *Bugün narsisizm, ‘modern zamanların Protestan etiği’ olarak küresel yaygınlık kazanıyor. Elektronik medya yüzeysel imgelere yaslanıyor; öz ve derinlik yok sayılıyor.*⁴⁴ Yazar bu düşüncesi ile narsistik anlayışın tüm dünyada yaygınlık göstermesinden yakınmaktadır.

⁴⁴ (Dosya: Türkiye İle Zar Zor) Sayar, Kemal, “Narsisizmin Yükselişi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 80, Ekim 2005.

Kemal Sayar, olgunluk, sorumluluk, diğerkâmlık ve narsistik kavramları üzerine de düşüncelerini dile getirmiştir. Bu kavramları açıklarken narsistik gibi zıt kavramlara da yer vermiş ve anlatmak istediği düşünceleri daha somut bir şekilde açıklamıştır. Neredeyse tüm eserlerinde toplumsal değerlere değinmekten geri durmayan yazar, insanın kendini ve toplumu sorgulamasına yardımcı olmuştur.

2. 1. 9. İyimserlik

Kemal Sayar, ele aldığı diğer kavramlar gibi iyilik kavramını da kendi düşünceleri ve hayata bakışı ile bütünleştirerek açıklamıştır. Olumlu bir mana içeren iyilik sözcüğü, yazarın cümlelerinde farklı anlamlar bulmuştur. Yazara göre, *iyilik ölümsüzdür. İnsan ancak iyilik ve güzelliğe ram olarak ölümsüzlüğü tadabilir* (Sayar, 2020: 33). Yazarın ölümsüz kabul ettiği iyilik kavramı, ona göre aynı zamanda asla bitmeyecek bir olgudur. İyilik yaptıkça çoğaldığına göre, yazarın ölümsüzlük düşüncesi de doğrudur.

İyilik büyük bir erdem, ama onu aziz kılan şey, sessizlikle icra edilmesi (Sayar, 2020: 253). İyiliğin sessizlikle yapılmasını yüce bir erdem olarak sayan yazar, ruhun iyilikle de canlandığına vurgu yapar; *İyilik de ruhu kanatlandırır* (Sayar, 2021: 45). Diğer yandan Sayar, umudun iyilikle olan bağlantısına değinmiş olup, umuduna sadık kalan insanın kendi içinde iyimserliği de barındıracağına altını çizer; *Ancak umut duygusuna sahip olan bir insan iyimserlik duygusuna da aynı anda sahip olur* (Sayar ve Karaköse, 2018: 224).

Yazar iyimserliği yalnızca bu açılardan değerlendirmeye almamıştır. O, iyimserliği hem gerçekçi hem de akılcı yönden de sorgulamıştır. Gerçekçi iyimserlik dediğinde, koşullara göre sorgulamalarını yürüten ve imkânları araştıran bir iyimserliğin varlığından bahseder; *Gerçekçi iyimserlik, şartları iyi değerlendirip, o şartların içinde “Ben neyi yapabilirim, nereye yaslanıp nereye tırmanabilirim, neyi manivela olarak kullanıp neyi kaldırabilirim?” diye bu soruları kendisine soran ve imkânları araştıran bir iyimserliktir* (Sayar ve Karaköse, 2018: 219). Akılcı iyimserliğe gelindiğinde ise, aklın da ihtiyaç dahilinde olduğuna ve yol gösterici özelliğine vurgu yapar; *Akılcı*

iyimserlik... Yani akli da tamamen bypass etmeyelim, akla da ihtiyacımız var; yöntem bulmakta, nereden, nasıl ilerleyeceğimizin haritasını çizmekte akla da ihtiyaç var (Sayar ve Karaköse, 2018: 221).

İyilik mütevazıdır. Kendini duyurmaz, bağırılmaz... Kötülük ise haber bültenlerinde ön sıradadır (Sayar, 2021: 200). İyiliğin olması ve yapılması gereken şey, kötülüğün ise yapılması yanlış olan bir eylem olduğunu ifade eder. Bu sebeple iyilikten çok, yapılan kötülüğün haberlerde öne çıkması, yapılan yanlışın yüze vurulması demek olduğunu söyler.

Kavramlara psikiyatr yönüyle anlam veren Kemal Sayar, iyiliğin insanda yarattığı değişime de değinmiştir. *İyilik dönüştürür, hem uğradığı yerde hem o iyiliğe aracı olan insanlarda hem de biz tanık olanlarda bir dönüşüm yaratır* (Sayar, 2021: 212). Yazar iyiliğin, iyilik yapılan insanın yüreğinde de bir şeylerin kıpırdanmasına ve iyiliğe yönelmeye başlamasına aracı olduğunu söylemek istemiştir. Dolayısıyla iyiliğin bulaşıcı olduğunu, yapana, yapılan ve seyirci olana hoşnut olunacak paylar verdiğini vurgular. *İyilik bize verili olandır* (Sayar, 2021: 192). Var olan iyilik duygusunun yeri geldiğinde ortaya çıktığını söyleyen yazar, iyilik kavramını kendi tespitleri ile yorumlamıştır.

2. 1. 10. Güven

Kemal Sayar, insanlar arasında kurulan ilişkilerin temelini oluşturan sözcükler üzerine derin açıklamalar yaparak insanların kendilerini ve karşısındaki insanların tavırlarını sorgulamaya yöneltir. Yazarın eserlerinde ve bazı yazılarında düşüncelerini dile getirdiği kavramlardan biri de güvendir. Yazara göre, *herhangi bir ilişkideki anahtar unsur ise güven* (Sayar, 2021: 169). İlişkideki temel unsurun güven olduğunu belirten yazar, güven kavramını şöyle tanımlar; *Güven, iletişim için yaşamsaldır ve aynı zamanda iletişim ile bir insandan diğerine geçirilir: Bir yükümlülük, bir anlaşma ve etik bir unsur, etik bir bileşen vaat eder* (Sayar, 2021: 171). Yazar daha sonra güven tanımını insan ilişkileri bağlamından çıkararak, her konuda duyulabilen bir güven duygusundan bahseder. *Güven, iki insanı ayakta tuttuğu gibi bir ülkeyi de ayakta tutan bir olgudur. Güven bir ülkeyi ayakta*

tutan manevi sermayedir. Tarihe güven, insana güven, millete güven, devlete güven, kendine güven (Sayar, 2021: 218). Yazar, güven duygusunun doğuştan itibaren insanda var olduğunu da belirtmiştir. *Güven duygusu, bebeğin doğumundan itibaren gelişen bir şey, güvenli bağlanma dediğimiz bir hadiseyle gelişen bir şey* (Sayar ve Karaköse, 2018: 72).

Sayar, güven duygusu üzerine sahip olduğu düşüncelerini çeşitli yazılarında açıklamaya devam eder; *Güven şu demek: Ben ne söylediysem onu kastetmiş olacağım ve karşımdaki onu bilecek. O ne söylediyse gerçekten onu kastetmiş olacak, öyle davranacak ve ben bunu bileceğim. Birbirimize oyun oynamayacağız* (Sayar ve Karaköse, 2018: 75). İnsanın başkasına duyduğu güven kadar kendisine, hatta insanın en temelde kendine sarsılmaz bir güven duyması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla kendi düşüncelerine, gücüne, fikrine ve varlığına güven duyan insanın karşı tarafa da daha güvenli bir şekilde bağlanabileceğini söyler. Aynı zamanda, *kendimize duyduğumuz aşırı güvenin de bizi yanıltabileceğini düşünmeliyiz* (Sayar ve Karaköse, 2018: 89). Olmadığı biri gibi hissederek kendine duyduğu güven, yanlış bağlanma olarak değerlendirilmektedir. *Güven, belirsiz olanı belirli kılar. Bu yönüyle bir toplumun âdeta bağımsızlık sistemidir* (Sayar, 2021: 76).

Sayar, sosyal ilişkilerin temelinde güven duygusunun yattığını vurgulamıştır. *İnsanın iyiliğine, hayırhahlığına, fıtratının temizliğine inanmaktır güven... Güven her bakımdan sosyal ilişkilerimizin ana dokusunu oluşturur* (Sayar, 2021: 77). Yazar, dünyevi bir güven bağından bahsettikten sonra ise güven duygusunun en sadakatli ve en sarsılmaz halinin yaratıcıya duyulan güvende bulunduğunu söyler. *Güven en katıksız halini Allah'a güvende bulur* (Sayar, 2021: 80).

Görüldüğü üzere Sayar, güven kavramı üzerine düşüncelerini dile getirdiği eserleri ve yazılarında; insanın kendine, karşısındakine, topluma ve en temelde Allah'a duyduğu güven duygusunu tanımlamış ve bu konular üzerine düşüncelerini kaleme almıştır.

2. 1. 11. Dost / Dostluk / Vefa

Kemal Sayar dost, dostluk ve vefa kavramları üzerine düşüncelerini sanatlı ve hisli cümleler ile dile getirmiştir. Yazar, *tutunmak, hatırda tutmak ve hatır tutmak* (Sayar, 2021: 103) olarak tanımladığı dostluk kavramını, insanın ömrü boyunca unutamayacağı, hep hatırına getireceği kişi olarak nitelendirmiştir. Yazara göre, *bir dostluk fedakârlıkla boy atar* (Sayar, 2021: 48). Yakın dostların, iyi günde de zor günde de birbirleri için kendilerinden taviz verebilen ve daima birbirleri için fedakârlık yapabilenler olduğunu söyler.

Dostluk, sevdiğimiz insanı, yargılamadan ve bir talepte bulunmadan kalpte tutmaktır (Sayar, 2021: 103). Yazar önemli bir noktaya da değinmiştir; dostluk kavramının içini dolduran asıl şey; yargısız, karşılıksız ve sevgi ile birbirlerini kabullenmektir. Yazar, dost ve dostluk kavramlarını hisli düşünceleri ile tasvir etmeye çalışmıştır. Yazara göre, *dost çok uzaklarda olsa da içimizde konuşmaya devam eden kişidir* (Sayar, 2021: 96). Kavramların birbiriyle olan bağlantısını göz önüne alan Kemal Sayar, sanatlı bir söyleyişle cümlelerini kurmuş ve soyut duyguların / kavramların somutlaştırılmasını sağlamıştır.

Kemal Sayar, çok bilinen bir söze karşı eleştirisini şu şekilde ifade eder; *Hakiki dostluk, gözün ve görmenin de ötesindedir; gözden irak olan gönülden irak olmaz* (Sayar, 2021: 92). Yazarın ifadesine göre dost, uzakta olsa bile daima konuşmaya devam ediyorsa gönülden irak olması da mümkün değildir. Yazar, *dost, teselli çeşmesidir... Dostluk, şu karanlık dünyada sevginin mum ışığıdır* (Sayar, 2021: 204) der. Burada yazar, dost ve dostluk kavramlarını benzetme yöntemini kullanarak somutlaştırmıştır. Dostu teselli veren bir çeşmeye benzeten yazar, dostluğu da iyilik saçan ve etrafını aydınlatan bir mum ışığına benzetmiştir.

Kemal Sayar vefa kavramını *özensiz ve darmadağın bir dünyada, paha biçilmez bir değer* (Sayar, 2021: 103) olarak tanımlamıştır. Vefa sözcüğünü dost ve dostluk kavramları ile birlikte ele almasının nedeni; dost ve vefa arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla dostların birbirleriyle olan ilişkisinde vefanın ve sevginin önemini vurgulamıştır.

2. 1. 12. Cesaret

Kemal Sayar'ın ele aldığı kavramlardan biri de cesarettir. Sayar, cesareti şöyle tanımlar; *Cesaret, kendi potansiyelimize güven duymayı ifade eder. Cesaret, zorlayıcı deneyimleri tehdit saymamak, onları bir trampelen tahtası gibi görmektir... Cesaret, korku hissetmemek değildir, korkuya rağmen hareket etmektir. Cesaret, kişinin yıkıcı alışkanlıklarına karşı koyma gücüdür* (Sayar, 2023: 102). Yazara göre, kendine güvenen ve karşısına çıkan engelleri kendisine tehdit olarak görmeyip hedefine odaklanan kişi cesaret duygusuna sahiptir. Soyut bir kavram olan cesaret, yazarın yaptığı tanım ile somut bir anlam kazanmıştır.

Cesaret korkunun ve aymazlığın bizi felç ettiği zamanlarda önümüze yeni yollar serer. Bazen konuşmak, bazen yazmak, bazen de inanmak cesaret ister. Zihnin alışageldiği rahatı terk ederek yeni sorular sormaya başlaması, ancak cesaretle mümkündür (Sayar, 2021: 208). Cesur bir ruha sahip olan insanın korkuya boyun eğmeyeceği ve dolayısıyla kararlı olacağı vurgulanır.

Yazar, cesaret kavramı üzerine kurduğu cümleler ile insanı kendi karakteri üzerinde sorgulamaya sevk eder. Böylece insan kendi kararları ve hayata bakış açısı üzerine düşünmeye başlar. Yazara göre, *kalbe umudu getiren şey cesarettir. Bir kez cesaret etmeye görün hayat bütün yollarını önümüze serer* (Sayar, 2023: 79). Yazar, umudun var olmasını cesarete bağlamıştır. Bu bağlamda güvensizliğin getirdiği umutsuzluğa ayrıca değinen yazar, bu noktaya dikkat çekerek cesaretli insanın umudunu her zaman diri tutacağını söylemiştir. *Cesaretin olduğu yerde esaret olmaz* (Sayar, 2021: 212). Yazar, umut ile cesareti birbiri ile ilişkilendirmiş ve aralarında sağlam bir bağ olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla umudun olduğu yerde esaretin geçersiz olacağının altını çizmiştir.

Cesaret yaşamaya cüret etmektir (Sayar, 2023: 132). Yazar, aslında yaşamın bir parçası olan uyumak, uyanmak, yemek-içmek, düşmek-kalkmak, işe gitmek, fırsatlar yaratmak, yollar açmak gibi tüm eylemleri, hayatta var olmak için yani yaşamak için cüret etmek gerektiğine bağlamıştır.

Yazar, *cesaret insanın kendisi ile yüzleşebilmesidir* (Sayar, 2021: 146) der. Korkuları ile yüzleşemeyen, zayıf olan karakterini iyileştirmek için çaba

sarf etmeyen ve kendi benliğinin olumsuzluklarına yönelmekten kendini alamayan insanın, hayat boyunca olmak istediği karakterin gölgesinde yaşamak zorunda kalacağını vurgular. Yazar, işte bu insanın benliğine yönelmesini ve kendi ile karşı karşıya kalması durumunu, kişinin kendisine karşı attığı büyük bir cesaret adımı olarak tanımlamıştır.

2. 1. 13. Nezaket / Edep / Tevazu / Sadakat

Yazar, eserlerinde bu kavramlara yer vererek insanların bu sözcükler üzerine düşünmesini ve kendi karakterlerini sorgulamalarını sağlamaktadır. *Nezaket birbirimize komşu olmaktır, komşuluk ahlakını diriltmek, insanın insana muhtaç olduğunu, hepimizin yeri geldiğinde bir diğerimize himmet edebileceğini fark etmektir* (Sayar, 2021: 93). Bu sözleri söyleyen yazar nezaketin insan yaşamında ne denli önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Yazar, *nezaket sadece şirin veya sevimli görünmek değil, başka insanların duygu ve ihtiyaçlarını doğru bir biçimde algılayabilmek demektir* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 489), der. Dolayısıyla nezaketin, insanın kendi davranışlarına çekidüzen vermekle birlikte başkalarının davranışlarına ve karakteristik özelliklerine de özen göstermek olduğunu söyler.

Nezaket, ahlakı taklit etmekle başlar ama zamanla ahlak da nezaketi taklit eder... Nezaket öyle bir lisandır ki, onu sağır da duyar, öyle bir güzelliştir ki gözsüz de görür (Sayar, 2021: 129). Yazar burada nezaketin herkes tarafından fark edilen bir duygu olduğunu söylemiştir. *Nezaket, hiç karşılık beklemeden iyilik yapmak, bir başkasının ihtiyacını o an için kendi ihtiyacının önüne koymak veya bir başkası için o an cömert olabilmektir* (Sayar, 2021: 130). Başkasının derdi ile dertlenmenin de bir nezaket olduğunu vurgular. Yazar kısaca, *her ne zaviyeden bakarsak bakalım, nezaket toplumsal bir erdemdir* (Sayar, 2021: 131), der. Yazar toplumsal bir davranış biçimi olarak nezaketin değerini açıklamaya çalıştıktan sonra, bu kavramın günümüzde sıkça rastlanmadığından yakınmıştır. *Hemen herkesin hayatta kalma savaşı verdiği bir vasatta, diğerkâmlık ve nezaket mumla aranıyor* (Sayar, 2021: 131).

Edebi ise yine insanın kendini, halini ve davranışlarını tartarak hareket etmesi şeklinde yorumlayan yazar, *edep, kendimi noksan bilmemle başlar*, (Sayar, 2021: 70) der. Kendi noksanlığının farkında olan insanın, toplumsal meziyetleri kendinde bulundurmaya da özen göstermesi gerektiğini vurgular.

Sayar, tevazu kavramı üzerine de düşüncelerini dile getirmiştir. *Tevazu nadir görülen bir erdem, çünkü görüldüğün kadar var olduğun bir dünyada benlik de görünür olmayı, mümkünse markalaşmayı istiyor* (Sayar, 2021: 167). Diğer toplumsal değer taşıyan kavramlar gibi tevazunun da çok az rastlanan değerlerden biri olduğunu söyler. Ayrıca insanın bitmez tükenmez görünme, var olma, kabul edilme isteğinin tevazu kavramının içini boşalttığını ve markalaşma gibi son dönem kavramlarına yer açtığını ifade eder. *Tevazu hem büyük bir güç, hem de ruhun en güzel süsüdür* (Sayar, 2021: 39). Yazar, tevazunun büyük bir güç olduğunu söylerken aynı zamanda insana güzellik kattığını da belirtmektedir. Yine aynı eserinde yazar tevazudan bahsederken; *Tevazu, kalplerimizin arasında köprüler kurar ve insani sıcaklığı birbirimize iletmemizi sağlar* (Sayar, 2021: 40), der.

Yazar, insanlığın göstergesi olarak tevazunun önemini *tevazu insan olmanın süsüdür* (Sayar, 2021: 163) ifadesiyle açıklamaktadır. *Sessiz bir erdem değildir sadece, bir idrak biçimidir tevazu: “Sen”i duymak için “ben”i susturmak* (Sayar, 2021: 75). İnsanın kendini üstün gördüğü meziyetlerden sıyrıp başkası ile aynı pencereden baktığı sürece tevazu sahibi bir insan olacağını ayrıca belirtir. Yazar bu düşüncesini farklı şekilde de izah etmiştir; *tevazu, kendini unutabilme yeteneğidir* (Sayar, 2021: 79).

Yazar sadakati şöyle tanımlar; *sadakat, bir telefon zırlıtısının o ana adanmış dikkatimizi çelmesine izin vermeksizin, orada olmak / onunla olmak demektir* (Sayar, 2021: 102). Sadakatin anda kalmak, onunla olan zamanı kimsenin heba etmesine, bozmasına izin vermemek olduğunu söyler. Yazar nezaket ve sadakat arasında bir bağ olduğuna da değinir; *sadakat, nezakete cevher ve güç verir* (Sayar, 2021: 103). Yazar aynı düşüncesini devam ettirir ve başka bir eserinde sadakat üzerine şu düşüncelerini kaleme alır; *sadakat iyi günde ve kötü günde azığını, sevincini, öfkeni, kederini bölüşmektir. Sadakat, ruhuna, ülkülerine, değerlerine paha biçmemektir. Sadakat, insanı*

miyara vurur (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 248). Bu bakımdan yazar, her durumda ve her yerde insanın kıymet verdiği insanların yanında olması, kendi duygu ve düşüncelerinin daima arkasında durması yönünde bu kavram hakkındaki düşüncelerini genişletir.

Kemal Sayar, toplumsal değerleri oluşturan kavramları kendi özgün diliyle kaleme almıştır. Nezaket, edep, tevazu ve sadakat duygularının her insanda bulunması gerektiğini savunmuş ve günümüzde bu duyguların unutulmaya yüz tuttuğundan yakınmıştır.

2. 1. 14. Merhamet

Merhamet kavramı Kemal Sayar'ın eserlerinde ve yazılarında yer verdiği soyut duygulardan biridir. Yazar, insan psikolojisi üzerinde dururken insanı insan yapan değerlerden de bahsetmeyi unutmamış ve yer yer bu soyut duyguları ele almıştır.

*Merhametli ebeveynliğin bir cüzü, hata yapabileceğimizi kabullenmektir... Merhamet, evde başlar. Merhametli çocuk, merhametli ebeveynle yetişir.*⁴⁵ Yazar merhamet duygusunun insana doğduğu ve büyüdüğü çevrede aşılana bir duygu olduğunu belirtir. Yazar bir eserinde ise merhameti şöyle tanımlamıştır; *Merhamet bir başkasının ıstırabına kendini açmaktır, o ıstırabı dindirme arzusudur* (Sayar, 2020: 69). Yazar, merhameti başkasının acısını hissetmek ve acının dinmesini istemek olarak tanımlamıştır. Yine aynı düşüncüyü devam ettirerek; *Merhamet, kendisini dışarıklı sayana elini uzatmak ve onu konuşma halkasının içine almaktır* (Sayar, 2020: 69), der.

Merhamet ve affedicilik birbirleriyle ilişkili... Affedicilik ve merhamet, diğerinin iyiliğini düşünmeye, onun iyiliği hakkında endişelenmeye yarayan iki haslet (Sayar, 2020: 84). Yazar, merhametin affetmekle olan bağlantısını açıkladığı gibi, bağışlama duygusunun insana kazandırdıklarından da bahseder; *Bağışlayabilmek hem kendi içimizdeki*

⁴⁵ (Dosya: Çocuk Eğitimi Anne Karnında Başlar) Sayar, Kemal, “Merhametin Şarkısı”, Sayı: 28, Sayfa: 140-141, Güz 2014.

iyiyi ortaya çıkarıyor, hem de karşımızdakinin daha iyi olabileceğine dair umudu tazeliyoruz (Sayar, 2020: 85).

Başka bir eserinde yazar merhamet kavramını tanımlamaya devam eder. *Merhamet bir kişiye eşduyum göstererek onunla özdeşleşmek demek; onun benden apayrı olduğunu bilerek...* (Sayar, 2020: 95). Yazar, merhametin zıttı olan kavramlara da dikkat çekerek merhamet duygusunu daha net tasvir etmeye çalışır. *Zulüm ve merhamet, birbirinin antitezi. Merhamet, diğer insanlar, diğer canlılar için dünyayı emin bir yer kılmaktır* (Sayar, 2020: 102). Tüm insanlığı hatta tüm dünyayı merhametin kurtaracağına olan inancını açıklamaktadır.

Merhametin sadece insanın şahsi kazancı olmadığını, ötekilere de kazandıran bir duygu olduğunu ayrıca ele alır. *Merhamet manevi bir niteliktir, zira bizi kendimizden daha büyük bir amaca götürür, maddi dünyanın ötesinde bir kazanım sağlar* (Sayar, 2021: 86). Yazar, aynı eserinde merhameti anlatırken babasını örnek göstermiştir; *Rahmetli babam Nuri Sayar, merhamet timsali bir insandı, onu çok özliyorum* (Sayar, 2021: 165).

Merhametin sadece insana karşı duyulan bir duygu değil aynı zamanda tüm hayvanlara da yönelik olması gerektiği üzerine düşüncelerini de kaleme almıştır. *Merhamet sadece insandan insana değildir, aynı zamanda insandan hayvanadır* (Sayar ve Karaköse, 2018: 38). *İşte merhamet, yaratılmış her şeye merhamet edebilmek demektir* (Sayar, 2021: 73). Merhametin hissedildikçe kendini yenileyen ve geliştiren bir duygu durumu olduğuna değinen yazar, *empati ve merhamet duyguları işlendikçe gelişebilen duygulardır* (Sayar, 2021: 82) der.

Yazara göre merhamet ayrıca Allah'ın bir tecellisidir. *Acıma, yukarıdan aşağıya doğru bir bakış, bir lütufluluk barındırır içinde. Merhamet ise hepimizin aynı Rabb'in kulları olduğumuz gerçeğinden hareketle onun Rahman ve Rahim sıfatının insanda bir tür tecellisidir* (Sayar ve Karaköse, 2018: 32).

Yazar eserlerinden birinde insan ve insan ilişkileri açısından da merhametin özünden bahseder; *İşte merhamet, özet olarak söylersem incinmemek ve incitmemektir* (Sayar, 2021: 103). Yazar, daha sonra günümüz

çağının önemli bir sorununa dikkat çeker; *Gerek ana akım medyada gerekse sosyal medyada umarsızca paylaşılan içerikler bireyleri ve toplumu merhamet yorgunluğuna itmenin yanı sıra, verilen haberlerin sırası da insanların merhamet algısını etkilemektedir* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 138). *Tüm bunların yanı sıra güçlü bir manevi hayat bizi merhamet yorgunluğundan koruyup insanlara merhamete yönlendirmekte son derece önemlidir* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 154).

Yazar, *Karanlıkta Görmek* adlı eserinde merhamet kavramına çeşitli tanımlar yapmıştır; *Hakkaniyet ve sevgi merhametin âdeti kızlarıdır. Merhamet sabır, kabulleniş, farkındalık ve dürüstlikle beslenir. Merhamet, bizden başkasının hikâyesini ondan etkilenmemize izin vererek dinlememizi ister. Merhamet bizi ötekini hikâyesine değer vermeye davet eder. Merhamet sınır tanımayan kalplerin davasıdır* (Sayar, 2017: 169-171-172).

Merhametin asıl kaynağının Allah olduğunun altını özellikle çizen yazar, bu düşüncesini kullandığı cümlelerde özellikle belirtmiştir; *İnsanların gösterdiği bütün merhametin kaynağı da elbette ki Yüce Allah'tır* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 165). Ayrıca merhamet duygusunun içinde birçok farklı duygunun barındığını da ekler; *Merhamet, bağışlayabilme hasletini de içinde barındırıyor. Bağışlamak için kişinin önce kendi acısını görmesi ve kabullenmesi gerek* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 214). Kısacası yazar sevmeyi ve merhamet etmeyi hem varoluş açısından hem de Allah'ın bir emri olarak ilişkilendirip açıklamıştır; *sevmek ve merhamet etmek, varoluşumuzdan gelen bir ihtiyaç, dahası göklerden gelen bir emir* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 216).

Kemal Sayar eserlerinden birinde merhamet duygusuna düşman olan iki farklı duygudan bahseder ve şöyle der: *Merhamet, psikopatların ve narsisistlerin en büyük düşmanıdır* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 293). Yazar, yine çağın önemli kavramlarından bahseder. Psikopat ve narsist karakterli insanların sadece kendi faydalarını düşünmelerini ve kendileri dışında kalan insanların iyi veya kötü olmaları ile ilgilenmemelerini onların merhamet duygusundan yoksun olduklarıyla bağdaştırmıştır. *Merhamet, içimizde bir yerlerde sönmeye yüz tutmuş insanlık kandilini yeniden tutuşturan ve bizi en*

temel halinde insanlığımıza geri çağıran bir duygu (Sayar, 2022: 34). Neticede merhamet sahibi insanların hem kendi yollarını hem de başkalarının yollarını aydınlatacak güce sahip olduklarını söyler.

Kemal Sayar, eserlerinde ve yazılarında merhamet duygusu üzerinde oldukça fazla durmuş ve merhametin insana kazandırdıklarından bahsetmiştir. Aynı zamanda merhamet duygusunun birçok kültürel ve manevi değerleri barındırdığını söylemiştir. Ayrıca merhamet kavramının zıttı olan duygulara değinmiş ve bu açıdan da merhametin önemini vurgulamıştır.

2. 1. 15. Şükran / Şükür

Şükran bir diğer isimle minnettarlık, yazarın yeri geldiğinde değindiği kavramlardandır. İlk olarak şükran duygusunun insanlar arası ilişkilerde nasıl bir etki sağladığına dair yazarın görüşüne bakacak olursak; *şükran, insanlar arasındaki ilişkilerde sıcaklık, açıklık ve samimiyeti getirir* (Sayar, 2021: 61). Yalnızca insanın kendi isteklerine göre yaşam sürdürmektense, başkalarını da düşünerek hareket etmeyi ve kötülöklere karşı dayanışma sergilemeyi ifade ettiğini ele alır. Dolayısıyla yazar, paylaşmanın, sevginin, sevincin, birlikteliğin çoğalması durumunun şükran duymakla da sağlanacağını belirtmiştir; *Şükran duymak, paylaşmaktır... Minnettarlık sevgi ve sevinçtir. Sevince sevinç, sevgiye sevgi eklemektir* (Ökten ve Sayar, 2023: 184).

Yazarın insanı olgunluk seviyesine yükselten bir duygu olarak kaleme aldığı şükran duygusu, ona göre oldukça önemlidir. Bu bağlamda yazar, mutluluğun yalnızca kişinin kendi çabasıyla gerçekleşmediğinin, yeri geldiğinde hayattan, bazen insanlardan ve bazen de Allah'tan gelebileceğinin altını özellikle çizer; *Hem başkalarına hem hayata hem hayatı bizi verene şükran duymak insanı daha olgun, daha kâmil bir kişi kılıyor ve mutluluğun çoğu zaman bizim çabamızla değil itminan duygusunun, huzurun bazen başkaları eliyle bize gelebileceği Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve yardımının başka olaylar, başka insanlar vasıtasıyla bize ulaşabileceğinin de bir kabulü anlamına geliyor* (Ökten ve Sayar, 2023: 179).

Netice itibarıyla, minnettarlığın aslında tüm güzelliklere ve iyiliklere karşı insanın içinden gelen güzel duyguları ifade etme şekli olduğunu yazar

anlatmıştır. Aynı zamanda bulunulan anın değerini bilmenin ve sahip olunan şeyleri takdir etmenin şükran duygusuyla sağlanacağını eklemiştir; *Şükran var olduğumuz anın hakkını vermemizi ve sahip olduklarımızı takdir etmemizi sağlar* (Sayar, 2023: 180).

Şükran duygusuyla yakın bir anlam ifade eden şükür duygusuna geldiğimizde, yazar bu kavramı da eserlerinde ele almıştır. Yazar şükürü insana iyilik yapan bir başkasını her daim hatırd tutmak olarak tanımlamıştır; *Şükür, kalbin ve duyguların belleğidir. Şükür, bize hayrı, iyiliği dokunmuş insanları güzellikle yâd etmektir* (Sayar, 2021: 161).

Başka bir açıdan yazar, nankörlük etmeyip kıymet bilmenin önemine değinmiş olup, aynı zamanda sahip olunan her şeyin Allah'ın inayetiyle gerçekleştiğinin idrak edilmesinden bahsetmiştir. Bu bağlamda inanç sahibi olmanın şükürü gerektirdiğinden, kâinatı ve nimetleri var edenin sahibini bilmekten özenle bahseder; *Çünkü şükür olmadan inançtan bahsedemeyiz. Yani inanmak, aynı zamanda şükretmeyi gerektirir. Şükretmeyen insan imandan bahsedemez. Şükretmek, kâinatın asıl sahibini görmek, nimetin asıl sahibini görmektir* (Sayar ve Karaköse, 2018: 154).

2. 1. 16. Cömertlik

İnsanın hem kendisine hem de etrafındaki kişilere katacağı güzelliklerden birisinin de cömertlik olduğunu yazar özellikle belirtir. Önemli olanın karşılıklı olarak yaşanan etkileşim sonucu iyiliğin ve güzelliğin yayılması olduğunu söyler. *Vicdanın, Allah'ın, dinin emrettiği; verilmesi gereken yerde hiç yüksünmeden veren kişi cömerttir* (Sayar ve Ökten, 2021: 120).

Yazara göre cömertlik yalnızca maddiyatla alakalı değildir. Manevi duygu ve değerlerin de insanı cömert kılacağını söyler. Ruhu daralan, hayata ve yaşantılara karşı bıkkınlık yaşayan dolayısıyla zaman, ilgi ve dikkate ihtiyacı olan birisine verilecek en güzel hediyenin vakit olduğunu ifade eder. *Her cömertlik aslında zamanımızı, ilgimizi, dikkatimizi, anlayışımızı içtenlikle vermek demek* (Sayar ve Ökten, 2021: 121). Bu konuda yazar kendi yaşantısından da örnekler verir ve cömertliğin aslında hayat meşgalesinde

kendiliğinden ortaya çıktığına vurgu yapar; *Kişisel olarak ben, dinlediğim konuşmalardan, arkadaş sohbetlerinden, danışanlarımdan, taksi sürücülerinden, berberlerden çok şey öğreniyorum. Her sohbet zihnimde yeni bir kapı aralıyor. Sadece dikkat ederek ve düşüncelerimizi vererek, zihnimizle de cömert olabiliriz* (Sayar, 2021: 150).

İnsânî değerleri zenginleştirici bir erdem olarak ele aldığı cömertliğin, farkındalık sayesinde ortaya çıkacağını da vurgular. Bu farkındalık sonucu oluşan cömertlikte insanın herhangi bir karşılık beklememesi, mükâfatını içinde saklaması öne çıkarılır; *Ama cömertlik konusunda dikkat etmemiz gereken bir şey var, cömertlik tıpkı iyilik gibi kendi mükâfatını kendi içinde taşımalı* (Sayar ve Karaköse, 2018: 203). Asıl cömertliğin insanın en çok sevdiğini vermekle de olduğunu (Sayar, 2021: 151) ifade eden yazar, ânı paylaşmanın da buna eklenebileceğini ve artık “ben” den ziyade “biz” olunacağını söyler.

Diğer yandan yazar, sahibimiz olan Allah’ın en cömert olduğunu ve gerçekte cömertliğin O’ndan insana geçtiğini belirtir; *Cömertlik, evveleminde tabii Hak’tan insanadır. En cömert O’dur* (Sayar ve Karaköse, 2018: 204). Bu bağlamda insanın Allah’ın kudretinin tüm eşya ve insanlarda görüldüğünü idrak etmesine ve bunu başka insanlarla paylaşmasına da özellikle değinir. Dolayısıyla bunun farkında olan insanın kendisine karşı da cömert sahibi olması gerektiğini belirtir; *İşte, cömertlik insanın evveleminde kalbini tecellilere açması, kendi kalbindeki tecellileri de bir başkasıyla paylaşabilmesi demek. Kendimize karşı da cömert olacağız çünkü sahibimiz cömert* (Sayar ve Karaköse, 2018: 214).

2. 1. 17. Unutmak / Hatırlamak

Kemal Sayar unutmak ve hatırlamak kavramlarını da kendi düşüncelerine göre değerlendirmiş ve farklı tanımlamalar ile eserlerine konu etmiştir. Yazar bu iki kavram için net bir tanım yapmıştır; *hatırlamak, yaşamaktır. Unutmak ölmektir* (Sayar, 2021: 100). Aynı zamanda yazar, *hatırlamak, geçmişten öğrenebilmek açısından ahlaki bir yükümlülüktür* (Sayar, 2021: 223) der. Yaşadıklarından ders almak için insanın ara ara

olanlara geri gitmesi ve deneyimlerinden, ilerlemek için yardım alması gerektiğini söyler. *Unutabilmenin de kendisine mahsus zevkleri var. Acı, içimizde sonsuza dek yaşamadığı için hayata tutunabiliyoruz* (Sayar, 2020: 84). Kısacası unutmanın acıyı hafifleten yönünü vurgulamıştır.

Sayar, unutmak ve hatırlamak üzerine tanımlamalarını devam ettirirken unutkanlık kavramının tasavvuftaki manası ile psikoloji alanındaki bazı benzer kavramlar arasında bir ilişki kurmuştur. *Sufilikte unutkanlık (gafllet) kavramı, psikanaliz ve dinamik psikoterapideki represyon (bastırma) ve yadsıma savunma düzeneklerine benzemektedir* (Sayar, 2022: 32). İnsanın unutmanın önemini acılarını hatırına getirdikçe öğrendiğini ele alır. *Unutmak yeri geldiğinde bir nimettir* (Sayar, 2023: 129). Hatırlamanın ise sadece geçmişe dair bir olgu olmadığını, aynı zamanda o an elinde olanları bilmek, unutmamak olduğunu söyler. *Yasımızı sadece kaybettiklerimizi tekrarlamakla değil, neyi elimizde tuttuğumuzu birbirimize hatırlatmakla da yaşayacağız* (Sayar, 2023: 129-130).

Yazar, *hatırlamak umudu besler, unutmaksa yeisi* (Sayar, 2017: 260) der. Yazar daha sonra önemli bir noktaya değinir ve *hatırlama yetimiz sayesinde zaman değişirken biz de mukayese ediyor ve öğreniyoruz* (Sayar, 2017: 258-259) der. İnsanın değişen zamana karşı hatırına getirdikleri sayesinde dirençli olduğunu anlatır. *Dijital çağda unutmak artık istisna haline geliyor... Unutmak toplumların üyelerine daha affedici ve müsamahakâr davranmasını mümkün kılar... Unutmayalım ki unutmak aynı zamanda sosyal ve kültürel bir süreçtir, bir uygarlık hatırlama teknikleri geliştirdiği kadar unutma teknikleri de geliştirir ve böylece yeni nesillere yaşamak ve düşünmek için yeni yollar açar* (Sayar, 2017: 259). Yazar, dijital çağın unutma durumunu rafa kaldırdığından söz etmektedir. Bu bakımdan zihinde unutulmaya çalışılan her şeyin, teknolojinin gelişimi sayesinde tekrar hatıra geldiğini söyler.

Yazar, unutmak ve hatırlamak kavramlarına yer verdiği eserlerinde, psikoloji alanından, çağın getirdiklerinden ve kendi şahsi düşüncelerinden derlediği açıklamalar yapmıştır.

2. 1. 18. Haysiyet / Vicdan

Yazarın birlikte ele aldığı kavramlardan ikisi de haysiyet ve vicdandır. İnsanın insan kılındığı bir durum olarak onur sahibi olmasına değinen yazar, ahlak ile birlikte vicdanı ve vicdanla birlikte de haysiyeti bağdaştırır. Ayrıca bu kavramı daha çok modern dünya açısından değerlendirmeye alır. Bu çağın her şeye olur tarafını sunması ve birçok değer bu yolla yok olması gerçeğini hatırlatır. *Bu akışkan ve “her şeyin mubah” olduğu modern sonrası dünyada, hepimiz için bir kerteriz noktası, insanı insan kılan, insan olmayı mümkün kılan şey haysiyettir* (Sayar, 2021: 124).

Haysiyet üzerine yaptığı analizlerini sunmaya devam eden yazar, bu kavramın insana doğuştan verildiğini ve esirgenmemesini vurgular. Dolayısıyla herhangi bir değerlendirmeye, tartışmaya ve pazarlık etmeye imkân vermeyen haysiyetin, insan için ne kadar önemli olduğuna değinir. *Haysiyet esirgenemez. Haysiyet üzerine pazarlık edilemez. Haysiyet tartışılmaz. O, doğuştan beraber getirdiğimiz temel haktır* (Sayar, 2023: 152).

Diğer taraftan yazar, nasıl haysiyet sahibi olunacağını da altını çizer. Bu noktada ahlaka ve vicdana gereksinimin ortaya çıktığını ekler. *Ancak ahlaki bir vicdanladır ki haysiyet sahibi oluruz* (Sayar, 2023: 150). İnsanın vicdan sahibi bir varlık olduğunu ve vicdanının onu hayata ve insanlığa karşı harekete geçirdiğini söyler. Bu açıdan yazar vicdanın ne olduğuna dair görüşlerini aktarır; *Çünkü vicdan, aldırış etmektir. Umursamaktır. İçimizin derinliklerinden gelen ve bizi ahlaka çağıran o sestir* (Sayar, 2021: 34).

Olan biten her şeye karşı temkinli ve duyarlı olmayı gerekli kılan bir kavram olarak bahsettiği haysiyetin ahlakı içinde barındırdığı ve ötekiye karşı insani bir vazifeyle şekillendiği tarafını da ele alır. Bu noktada ilişki kurulan her insanla birlikte vicdanın ortaya çıktığını dikkate sunar. *Vicdan etrafımızda olup biten şeylere şahadet etmek, etkin bir şekilde yanıt vermektir. Haksızlığı, adaletsizliği, hakkaniyetsizliği umursamaktır. Gözünü yumup geçip gidememektir* (Sayar, 2021: 176).

İnsanın iyilikle birlikte kötülüğe de meyyal bir tarafının olduğunu göz önüne alarak, vicdanın bu durumda da nasıl etkin olduğunu anlatır. İnsanı

kötülüğe sürükleyen herhangi bir olayda ona “Dur!” demesini sağlayacak bir kuvvete ihtiyacı olduğunu, bu uyarı ve kuvvetin temelini vicdana dayandığını söyler; *Vicdan içimizde pusuda bekleyen kötülüğü engellemek için büyük bir frendir* (Sayar, 2021: 181).

Görüldüğü üzere yazar haysiyetin; vicdanla, ahlakla ve empatiyle olan bağlantısına yer vermiştir. Ayrıca vicdan sahibi bir varlık olarak yaratılan, ahlaka yöneltilen ve kul olma şerefi sunulan insanın, Allah’a olan imanından bahsetmiştir; *Vicdan, içimizde bizi Allah’a çağıran sestir, hatta Allah’ın içimizde yankılanan sesidir* (Sayar, 2021: 34). Sonuç olarak yazar, insan söz konusu olunca aslında tüm duygu durumlarının ve kavramların birbirleriyle olan ilişkisini her zaman belirtmiş ve ayrı ayrı hepsinin üzerinde özellikle durmuştur.

2. 1. 19. Sessizlik / Dinlemek / Aylaklık / Yavaşlık / Sükût

Ben kaybolmanın erdemlerine inanan birisiyim. Göz önünden çekilmenin, sessizliğe bürünmenin, dünyayı biraz da bir kovuğa yerleşip oradan seyreylemenin insanı geliştirdiğine inanıyorum (Sayar, 2021: 280). Modern çağda hız ve gürültünün ayyuka çıktığı durumlarda yazar karşıtlık olarak sessizliğin ve yavaşlığın birey / toplum açısından faydasını ve önemini öne çıkarmıştır. *Sessizlik sözün tacıdır* (Sayar, 2020: 109) ve *sessizlik, sabrın davranışa yansıyan tarafıdır ve içsel sessizlik yaşantısı daha fazla kişilik bütünleşmesi sağlayan güçlü bir psikolojik kuvvettir* (Sayar, 2022: 42).

Sessizliğin insan ve beyin için bir yenilenme, onarılma ve dinlenme durumu olduğu ve yazarın insanlık için asıl vermek istediği mesajın bu kavramla şekillendiği bir gerçektir. *Halbuki beyin en çok aylaklık ve sessizlikle kendisini onarır. Üretken ve yenilikçi düşünceler bize en çok dinlenme zamanlarında gelir* (Sayar ve Yalaz, 2022: 145). Bu yüzden yazar çoğu eserinde sessiz kalmanın, ruhu dinlendirmenin, kendi içimize dönmenin artık vaktinin geldiğini vurgulamıştır. Ancak o zaman insanın kendini daha iyi tanıyacağını, gürültüden bir nebze de olsun uzaklaşacağını ve hayatı hakkıyla seyredip tefekkür edecek vakti bulacağını söyler. *Sessizlik insanı*

yeniler, ona yeni keşif ve ilhamların kapılarını açar. Sessizlikle kendimizi denetlemeyi, egolarımıza hakim olabilmeyi öğreniriz (Sayar, 2021: 233).

Sessizlik kavramıyla eşdeğer anlama gelen sükût kavramı ile de yazar, bu durumun insanın aslında içinde halihazırda var olduğunu, keşfedilmesi gerekeceğini vurgular. *Sükût, içimizde keşfedilmeyi bekler. Onu keşfetmekle, kendimizi keşfetmiş oluruz* (Sayar, 2020: 93). Kendini keşfeden insanın ise hem algısının genişleyeceğine hem de dünyanın güzelliğine hayran kalacağına olan inanç söz konusudur. *Sükûnet, dünyanın güzelliğine âşık olmaktır... Sükûnet, son nefese kadar güzelliği idrak edebilmek, onun şükrünü ifa edebilmek demek* (Sayar ve Ökten, 2021: 151).

Yazar ayrıca sessizlikle birlikte dinlemenin de var olacağına değinir ve *dinlemenin her türlü hayrın başı* (Sayar, 2021: 237) olduğunu söyler. *Hayat dediğimiz şey hep bir meram anlatma ve dinleme gayretidir* (Sayar, 2021: 249) ifadesiyle yazar, hayatta herkesin dinlemeye ve anlatmaya olan ihtiyacının gayet doğal olduğunu söyler. İnsanın insanla birlikte toplumu oluşturduğunu ve birbirlerinin sevinç ve sıkıntılarını paylaşarak var olduklarını ifade eder. *Babamı kaybettiğim günlerde, pek çok danışanım özel olarak gelip beni teselli ettiler, onlardan çok şey öğrendim. Öyle güzel tesellilerdi ki öncelikle insanlığın ölmediğini anladım. O an onları iştirmeye o kadar çok ihtiyacım vardı ki...Dinlemek kadar, anlatmaya ve dinlenilmeye de ihtiyacım vardı* (Sayar, 2021: 241).

2. 1. 20. Ahlak

Kemal Sayar'ın eserlerinde ve yazılarında öne çıkan kavramlardan biri de ahlak mefhumudur. Yazara göre, *ahlak, evde başlar* (Sayar, 2020: 132). Ona göre kültürel değerler ve görgü kuralları aileden öğrenilen erdemlerdir. Dolayısıyla insanın bu değerleri ilk gözlerini açtığı ve yaşadığı yerden öğrendiğini, daha sonra çevre etkisi ile bu davranışların gelişip değişim gösterdiğini söyler.

Ahlak dediğimiz şey, kendini sınırlamayla oluyor. Kendini zapt edebilmekle, arzunun çağrısına her seferinde evet dememekle, arada bir onu susturabilmekle oluyor (Sayar, 2022: 244). Yazara göre insanın yerinde ve

zamanında nefesine sahip olması ve onu zapt edebilmesi ahlaklı bir duruşla olur.

Yazar başka bir eserinde, ahlakın sadece bireyin kendine karşı sorumluluk duyması değil aynı zamanda başkalarına karşı da sorumlu olması anlamına geldiğini söyler. *Ahlak, başkalarının acıları için de harekete geçmeyi gerektirir. Sadece benim için veya benim kabilem için değil, öteki için de adalet* (Sayar, 2021: 19). Dolayısıyla ahlakın insanın kendisi için istediği güzellikleri ve iyilikleri başkası için de dileyebilmek olduğu özelliğinin altını çizerek. *Ahlak yüzde başlar. Yüz yüze, göz göze gelişte* (Sayar, 2021: 185).

Sayar, ahlak kavramına değindiği çeşitli eserlerinde, ahlakı yaşamdan farklı örnekler vererek açıklamıştır. *Ahlak dediğimiz şey empati duygusuyla, kendimi ötekinin yerine koyup, onun gibi olmanın neye benzediğini anlayabilmemle başlar* (Sayar, 2021: 198). Yani yazar, insan olmayı ve karşındakini de sadece insan olduğu için ayırım yapmadan, kötülük düşünmeden ve kendin için istediğini onun içinde isteyerek davranmayı ahlakla ilişkilendirmiştir. *Oysa ahlak ayartılamaz, satın alınamaz, akla tabi kılınamaz. O bir “yüce gönüllülük” ânidir* (Sayar, 2017: 47).

Yazar, toplumsal değerlerin ve erdemlerin olduğu yerde ahlakın da var olduğunu savunur; *muhabbet ve merhamet yoksa, ahlak yoktur* (Sayar, 2022: 195). Yazara göre, *Ahlak dediğimiz şey, insanın önünde “seçmek” kudreti olmaksızın sınanamayacak bir şeydir... Ahlak, belirsizliğin alanında zuhur eder, yani iyiyi mi yoksa kötüyü mü yapacağım, hangi yoldan gideceğim?* (Sayar ve Ökten, 2021: 186). Yazar, son olarak bir dergi yazısında ahlakla ilgili tüm insanlık için bir öneride bulunmuştur; *Hepimizin sosyal, duygusal zekâya ve bütün bunların önünde ahlâkî zekâya ihtiyacımız var. Ahlâkî zekâ ötekine yardım edebilmek demek, riyakârlık yok demek.*⁴⁶

Kemal Sayar, psikoloji alanındaki uzmanlığının da etkisi ile insanı ve insan ruhunu ince bir ruh ve derin bir anlayış ile anlatmaktadır. Ahlak kavramı üzerine olan düşünceleri, eserlerinde ve çeşitli yazılarında değişiklik

⁴⁶ (Dosya: Küçüklerdeki Büyük Sanat) Sayar, Kemal, “Ahlâkî Zekâ”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 423, Sayfa: 45, Mart 2012.

göstermektedir lakin tüm açıklamalar olumlu ve erdemli bir ahlak tanımı üzerinde toplanmaktadır. Bütün açıklamalar, ahlâk mefhumunun aileden geldiği ve insanın sahip olması gereken bir erdem olduğu üzerinedir.

2. 1. 21. İstirap

Kemal Sayar'ın üzerinde durduğu kavramlardan biri de ıstıraptır. Yazar, bu sözcük üzerine açıklamalar yaparken yazar ve psikiyatr kimliği ile hareket etmiştir. Yazara göre, *ıstırap anlayışı kesinleştirir ve kalbi yumuşatır. İstirap merhametin kalbinizde kök salmasına yardım eder* (Sayar, 2021: 125).

Derin acıların kalbi yumuşattığını savunan yazar, aynı zamanda kalpte merhametin oluşmasına da zemin hazırladığını söylemiştir. *İstirap bizi diğer insanların ıstırabına daha duyarlı olmaya çağırır* (Sayar, 2021: 125). İstirabın insanları birbirine yaklaştırdığını, onu tek başına göğüslemenin zor olduğunu ifade eder. *İstirap bir sosyal tutkaldır* (Sayar, 2021: 37).

Mutluluk paylaşıldığı gibi yazara göre acı da paylaşılabılır, böylece acının giderek hafifleyeceği vurgulanır. *Çoğumuz mutluluğun dışarıdaki durumlara bağlı olduğuna inanırız. Bu nedenle de zamanımızın çoğunu acıdan kaçmaya, mutluluğun peşinde koşmaya ayırırız* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 342). Yazar burada, insanın acıdan kaçmaması gerektiğini aksine iyileşmek ve daha güçlü olmak için acıyla yüzleşmek ve acıyı çekmek gerektiğini söylemektedir.

Izdırap, biz insanların birbirimizle bağlantılı olduğumuzu hissettiren en derin duygudur (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 475). Yazar, ıstırap duygusunun insanlar arasındaki ilişkinin temel taşlarından olduğunu söyler.

Üretken ıstırap diye bir tanım var; hayatımıza dokunduğu anda bizi büyüten, içimizi genişleten, ondan öğrendiğimiz bir ıstırap. Hz. Eyüp'ün ıstırabı gibi (Sayar, 2021: 68). Yazar “üretken ıstırap” diye tanımladığı sözcüğün insanı olgunlaştıran, geliştiren ve büyüten bir olgu olduğunun altını çizer. Yazar, anlatımın daha etkili olması için bu durumu örnekle destekleyerek Hz. Eyüp'ün kıssasına telmih yapar. İstirap verici bir hastalığa

yakalanan Hz. Eyüp'ün, sabredişini ve hiçbir zaman isyan etmeyişini hatırlatır.

Istırap insan içindir. Onun tecrübesiyle büyür ve adam oluruz (Sayar, 2022: 49). Burada da yazar bir önceki düşüncesini devam ettirmiştir. Anlatmak istediğini somutlaştırmak isteyen yazar, benzetme yöntemini kullanmıştır. *Istırap bir öğretmen. Tahammül ve direnç, insanın erdemleri* (Sayar, 2022: 62). İstırapı öğretmene benzeten yazar, tahammül ve direnci ise insanın erdemleri olarak nitelendirmiştir. Görüldüğü üzere Kemal Sayar, ıstırap kavramını kendi düşünce dünyasına uygun şekilde tanımlamış ve daha etkili anlatabilmek için çeşitli söz sanatlarından yararlanmıştır.

2. 1. 22. Haset / Kıskançlık / Kibir

Haset yazar tarafından şöyle tanımlanmıştır; *Haset, kıskançlıktan farklı olarak, sahip olunan bir şeyi kaybetme korkusundan çok, başka birine kötülük yapma arzusuyla şekillenir* (Sayar, 2020: 178). Yazarın düşüncesine göre haset, kıskançlığa göre daha tehlikeli bir duygudur. *Haset kuvvetli bir his ve ona mağlup olan kimse yok ki, iç huzuru bulabilsin* (Sayar, 2020: 179). Sayar, hasetin insanın içini kemiren, olumsuz düşünceler içinde boğulmasına sebebiyet veren bir duygu olduğunu ve bu duygunun insana ruhen huzur vermeyeceğini savunmuştur. Gelişen teknoloji ile telefona bağımlı hale gelen toplumların, günlük yaşamlarında yaptıkları, yedikleri-içtikleri ve giydikleri her şeyi paylaştıklarını ve bu durumun diğer insanların kendilerini eksik / kötü hissetmelerine sebebiyet verdiğini anlatır. Böylece, *sosyal medya, tüketim yarışını da arkasına alarak kıskançlığı kışkırtan bir iklim yaratıyor* (Sayar, 2021: 106).

Kibir de yazarın üzerinde durduğu kavramlardan biridir. Yazara göre kibir, insanın aklını eksiltten bir duygudur ve hakikat yolundaki en büyük engeldir. *Sufi psikolojisinde kibir, Hakikat Yolu'nda en büyük engeldir* (Sayar, 2022: 36). İnsanın kimseyi kendinden daha aşağı görmemesi gerektiği; aksi takdirde kimseyi beğenmeyen, kimsenin yardımını kabul etmeyen, kendinden daha büyük ve daha güçlü olan kimseleri hazmedemeyen yani kibir dolu bir varlığın ortaya çıkacağı üzerinde durur. *Kibrin akli*

eksilttiği gibi, haset de ruhu eksiltir. Haset kişiliğimizi zehirler ve cömert Allah'ın bize bağışladıklarını görmemizi engeller (Sayar, 2021: 149).

Yazar günümüzde birçok sebeple artarak ortaya çıkan haset, kıskançlık ve kibir hislerini eleştirmiş ve toplumda nasıl etkiler yarattığını açıklamaya çalışmıştır.

2. 1. 23. Kayıp

Kemal Sayar, kayıp kavramını sadece bir insanı ölüm ya da ayrılık dolayısı ile kaybetmek olarak değil aynı zamanda bir eşyayı kaybetmek, sevilen bir insan tarafından terk edilmek, boşanmak gibi durumlar olarak tanımlamıştır. Yazara göre, *kayıp, dünyanın sıradan dertleri arasında kaybolan ruha bir uyanma çağrısıdır* (Sayar, 2020: 71). Ona göre, her şeyin yerli yerinde olduğu, yaşamak gayesi ile donanmış insanın yaşadığı bir kayıp, kişinin dünya meşgalesinden uyanmasını ve düşünmesini sağlamaktadır.

Yazara göre birini ya da bir şeyi kaybedince duyulan acı his, yas olarak ifade edilmektedir. Yazar, bu hissin insanda sonradan ortaya çıktığını değil zaten var olduğunu söyler. *Yas bizi değiştirmez, biz de olanı açığa çıkarır* (Sayar, 2023: 54). Yazara göre var olan duygular ya da davranışlar belli durumların gelişmesi ve insanın bazı şeyleri yaşaması ile ortaya çıkmaktadır. Ona göre, yas insanı değiştirmez sadece gizlenmiş olanı açığa çıkarır. *Yas özgül bir kayba, ölüm olsun, boşanma veya terk edilme olsun, verdiğimiz bir geçici kendini iyileştirme tepkisidir* (Sayar, 2021: 95).

Yas, sevmenin bedelidir, yas tutmasaydık sevemezdik, sevmeseydik yas tutmazdık. Güz nasıl yazı izliyorsa, yas da sevgiyi izler (Sayar ve Yavuz, 2023: 109). Yazar, sevmek ve yas arasında sağlam bir bağ kurmuştur. İnsanın kıymet verdiği ve sevdiği bir insanı kaybettiğinde yas tutacağını belirtir. Dolayısıyla yazar insanın bir şeyi ne kadar çok severse, kaybettiğinde duyacağı acı ve üzüntünün de o kadar büyük olacağını söylemektedir.

Kemal Sayar, mevsimleri yas ve sevgiye benzetmiştir. Her kışın içinde bir baharın saklandığını bu açıdan yorumlamıştır. Sonuç olarak yazar,

kayıp kavramını ele aldığı eserlerinde “kayıbı” çeşitli yönlerden tanımlamaya ve somutlaştırmaya çalışmıştır.

2. 1. 24. Yalnızlık / Öznellik / Benlik

Kemal Sayar, yalnızlık üzerine geniş benzetmeler yaparak yalnızlık duygusunu açıklamaya ve bu duyguyu hissettirmeye çalışmıştır. Yazara göre, *insan daima görüldüğü bir dünyada yaşıyorsa, yalnız değildir* (Sayar, 2021: 86). Allah'ın her an ve her yerde olduğunu, her şeyi gördüğünü ve dolayısıyla insanın yalnız olmadığını ifade eder.

Yalnızlık, yalnız kalmanın sancısı iken; tek başınalık, yalnız olmayı seçmenin zaferidir (Sayar, 2022: 68). Yazar burada, yalnızlık ve tek başınalık kavramlarının farklı olduğunu dile getirmiştir. Yalnızlık bir başına kalmanın verdiği acı iken, tek başınalık insanın kendi seçimi olarak değerlendirilmiştir. *Yalnızlık, bizi bilen veya bize ihtimam gösteren birinin olmadığı dehşetidir* (Sayar ve Yalaz, 2019: 37). Yazar, yalnız olmayı, insanın onu anlayan ve ona kıymet veren kimsenin etrafında olmayışı olarak değerlendirmiştir. *İnsan, yalnızlığın soğukunda hatıraların şöminesinde ısınıyor* (Sayar ve Ökten, 2023: 157). Burada yazar bir benzetim yapmıştır. Yalnızlığı soğuğa benzeterek ısınmanın yolunu da hatıralara benzettiği şömine olarak düşünmüştür.

Yazar daha sonra günümüz sorununa değinerek, yalnızlığın nedenlerinden birini de şehirleşme olarak değerlendirmiştir. Yazara göre, *inşa ettiğimiz şehirler ve “şehirleşme” biçimi, yalnızlığı turmandırıyor* (Sayar, 2021: 117). Ona göre, her yerin beton yığına dönmesi, teknolojinin akıl almaz biçimde gelişmesi ve insanların bütün bunlarla birlikte artık bir başkasına ihtiyaç duymaması; insanlığın büyük bir yalnızlığa sürüklenmesine sebep olmaktadır. *İnsanların birbirine en çok güven duyduğu şehirler, aynı zamanda en mutlu oldukları şehirler; ancak modern şehirde güven neredeyse kayıplara karışmış durumda* (Sayar, 2021: 123). Dolayısıyla insanın yalnızlaştığı gibi birçok değeri de kaybettiği üzerinde durulur.

Yazar, öznellik kavramı üzerinde de düşünür ve insanın düşüncelerini esnetebilmesi için bir yol gösterir; *Kendi öznelliğimizin farkına*

varabildiğimizde düşüncelerimizdeki katılık, yerini esnekliğe bırakabilir (Sayar, 2021: 71). Kendi benliğinin, şahsiliğinin farkına varabilen insan yazara göre, düşüncelerindeki katılığı da esnetebilme gücüne sahiptir.

Yazarın eserlerinde bahsettiği bir diğer kavram da benliktir. *Benlik kavramı, kişinin “ben” ya da “benim” olarak ifade ettiği özelliklerdir, yani kişinin kendini nasıl algıladığına dair görüşleri ve inançlarıdır. Kendimizle ilgili düşüncelerimiz zaman içinde sosyal çevremizden aldığımız tepkilerle yontulur ve şekillenir* (Sayar ve Benli, 2020: 129). Ona göre, kişi başkasının gözü ile benliğini geliştirir veya benliğinin farkına varır. *Benliğin özü ve anlamı, karşılıklı ilişkidir* (Sayar, 2020: 166).

Yazar benlik kavramı hakkında açıklamalarını devam ettirir ve benlik bütünlüğünden bahseder. *Benlik bütünlüğü, olumlu-olumsuz, acı-tatlı yönleriyle bütün bir yaşamın olduğu gibi kabul edilmesidir* (Sayar, 2022: 38). İnsanın kendisini tüm iyi ve kötü özellikleri ile kabul ettiğinde benlik bütünlüğüne erişeceği söylenir. *Benlik, ancak tüm olumlu ve olumsuz yanlarını bir potada eritip, anlamlı bir bütün haline getirebilirse huzura erecektir* (Sayar, 2021: 181).

Yazar benlik üzerine farklı bir bakış açısı getirir. Ona göre, insan benliğini küçülttükçe, değer yargısı yükselecek ve hayatı daha da genişleyecektir. *Benliklerimizi küçülttüğümüz oranda hayatı büyütüyoruz* (Sayar ve Ökten, 2021: 97).

Yazar daha sonra psikolojik açıdan benlik kavramı üzerinde durur. *Biraz da psikolojik zaviyeden bakarsak kendi benliğinden vazgeçmek, benliğin ötesini aramak ve oraya ulaşmak düşüncesi var kadim şiirimizde* (Sayar ve Ökten, 2021: 185). Yazar, eskiden beri süregelen şiir anlayışında benliğin ötesini aramak düşüncesinin olduğunu belirtmiştir.

Kemal Sayar, bu sefer daha farklı bir tarafa yönelir ve benlik kavramını tasavvufi açıdan açıklama yolunu seçer. Sayar’a göre; *Gerçek benlik, üzerine Allah’ın ışığının düştüğü; hırs, tamahkârlık ve hasetten arınmış bir benliktir* (Sayar, 2021: 192). Gerçek benliğin, insanın tüm kötü meziyetlerden ve düşüncelerden sıyrılarak, Allah yoluna yönelmiş olan benlik olduğu üzerinde durur.

Yazar, bir de kendini daima olumlu olarak algılayan insan benliği üzerine eleştiri yapar; *Hepimiz kendimize taraf olan varlıklarız; kendimizi olduğumuzdan daha akıllı, daha yakışıklı zannediyoruz. Benliğimizle ilgili algılarımız pozitif. Pozitif yanılısama...* (Sayar ve Ökten, 2021: 240). Yazar, insanın olumsuz yönlerini de görmek ve kabullenmek yerine daima olumlu tarafını gördüğünü ve kendini pozitif olarak nitelendirdiğini eleştirmektedir. Sayar'a göre benlik, insanın olumlu-olumsuz her türlü vasfı ile kendini kabul etmesi yahut kendine uygun görmediği davranışları ya da düşünceleri değiştirerek bir benlik yaratmasıdır. *Benlik, günümüzün postmodern Batılı ya da Batılılaşmış toplumlarında her kalıba girmekte, bir ömür boyu büyük değişimler geçirebilmekte, bir kişilikten diğerine seğirtebilmektedir. Benlik artık sürekliliği olan kararlı bir organizma değil, kendini şimdiki zamanda nasıl tanımlıyorsa öyle olan bir şeydir* (Sayar, 2017: 83). Değişen çağ ile birlikte insanın benlik algısının da kalıptan kalıba girdiğini düşünen Kemal Sayar, istikrarlı ve sürekli bir benlik algısından söz etmenin mümkün olmadığından yakınmıştır.

Görüldüğü üzere yazar, yalnızlık, öznellik ve benlik kavramları üzerine insanları düşündüren ve kendilerini sorgulatan açıklamalar yapmıştır. Farklı bakış açıları ile tanımladığı kavramları, çeşitli anlatım yöntemlerini kullanarak daha etkili bir şekilde anlatmıştır.

2. 1. 25. Hüzün

Kemal Sayar, çeşitli eserlerinde hüzün kavramı üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Yazar, kendi duygusal hisleri ile hüzün kavramını tasvir etmeye çalışmıştır. Yazara göre, *hüzün, bütün kadim kültürlerde baş tacı edilen, içimizde ağırladığımız, bize bir şey öğretmesine izin verdiğimiz bir şeydir* (Sayar, 2021: 122). Hüzün, yazar için insanlara bir öğreticidir ve hüznü meydana getiren olaylar ya da durumlar kişinin yaşananları hatırlamasına ve değerlendirmesine zemin hazırlar. Hüzün duygusunun geçmesiyle birlikte insanın her şeyin geçici olduğu gerçeğini bir kez daha kavramaya başladığını söyler. *Hüzne tabi olmakla ânın güzelliğini fark etmeye başlarız. Hüzünle*

birlikte güzelliği takdir edebiliriz. Hüzün bize dünyanın geçiciliğini, hayatın kırılğanlığını öğretir (Sayar, 2020: 36).

Yazar hüzne anın güzelliğini fark etmeyi sağlaması açısından da değinmiştir. *Hüzün insana biraz da dünyanın faniliğini, her şeyin gelip geçiciliğini hissettiriyor galiba... O yüzden hüznümüzü korumamız lazım diye düşünüyorum. Hüznümüzü modern psikiyatriye kurban vermeyelim* (Ökten ve Sayar, 2022: 101). Yazar, insanın hüznü daima içinde barındırması gerektiğini söyler. Yazara göre modern psikiyatri, hüznü sorun olarak algılayıp iyileşmek için ortadan kaldırılması gereken bir şey olarak nitelendirmiştir.

Başkasının hüznünün insana bir şeyler öğreteceğine, başkalarının hüznü ile insanın kendi derdinin büyüklüğünü ya da küçüklüğünü tartabileceğine değinir. *Hüzün bize, ötekinin acısını ve varoluşa gizlenmiş o büyük acı ve endişeyi yakından görme fırsatı verir... Hüzün bize bu dünyada kendi benliklerimizi aşan, çok daha önemli meselelerin olduğunu fısıldar* (Sayar, 2021: 30).

Hüznün insanın her şeyi başıboş bırakma durumu olmadığını da yazar ayrıca belirtir. Dolayısıyla hüznü, aktif yaşamın içinde olan insanın, bir an duraklayıp kendi iç sesini duyabilmesi şeklinde değerlendirir. *Hüzün bizi iç dünyamızın daha önce keşfetmediğimiz ayrıntılarıyla buluşturabilir* (Sayar, 2017: 121). Dolayısıyla duygu ve hislerin hüznü ile de ortaya çıkabileceğini söyler. *Hüzün size bir şeyler sunmak ister, o başışa gönlünüzü açmazsanız, sizi terk eder* (Sayar, 2017: 23).

Netice itibarıyla yazar, hüznü kavramının insanda nasıl etkiler bıraktığını ve insanın hüznü duygusunu yitirmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

2. 1. 26. Öfke / Nefret / Kötülük

Kemal Sayar'ın ele aldığı ve hakkındaki düşüncelerini ifade ettiği soyut kavramlardan bazıları da öfke, nefret ve kötülüktür. Yazar kaleme aldığı düşüncelerinde bu olumsuz anlam içeren kavramları açıklama ve

kavramlar üzerine çeşitli duygularını ifade etme gereği duymuştur. Yazara göre, *öfke ve nefret bizi hayatı güzel bir şekilde yaşamaktan alıkoyuyor* (Sayar, 2020: 85). İnsanın güzel düşündükçe güzellikler bulacağı, öfke ve nefret gibi olumsuz soyut duyguların kalbin katılaşmasına sebep olacağı üzerinde durur.

Nefret ötekini insanlıktan tenzil-i rütbeğe uğratmakla, onu gayriinsanileştirmekle başlar (Sayar, 2021: 114). Nefret duygusunun, önce insanın kendini kötü ve ağır duygularla meşgul etmesine sonra da başkasını kötü görüp başkası hakkında negatif düşüncelere sahip olmaya neden olacağına değinir.

Öfke ve nefretin hem ruhen hem de bedenen, insanı çekilmez bir içsel sıkıntıya sürüklediğini, fakat bu sıkıntının bir yandan da insana güç verdiğini ayrıca belirtir. *Öfke, bizi hedeflerimizin önündeki engellerle ya da çatışmalı durumlarla savaşmayı sağlayan enerjiyi veren doğal bir tepkidir* (Sayar, 2022: 63).

Öfke bizi kuvvetlendirir, bize bir ses ve güç verir. Dünyayı, zulme ve kıyıcılığa kocaman bir “Hayır!” diyerek daha güzel bir yer kılarız (Sayar, 2017: 251). Yazar önemli bir noktaya değinerek faydalı bir öfkenin, dünyayı değiştirecek güce sahip olduğunu söylemektedir. Ona göre, her çağda yaşanan zulümlere, yapılan haksızlıklara, yaşanan acılara, insanlığa sığmayan düşünce ve davranışlara hayır diyebilmek ve herkese rağmen direnebilmek, öfkenin göstergesidir. Bu bakımdan öfkenin insanı diri tutacağını özellikle vurgular.

Yazar daha sonra bir yazısında nefret duygusunun nasıl ortadan kalkacağına değinmiştir. *Nefret duygusunun en kuvvetli panzehri affetmektir, affedebilmektir... Nefreti içimizde yaşattığımız sürece hep zarar gören biz oluruz*⁴⁷ Ona göre, affetmeyi bilmek nefret duygusunu içimizde yok etmenin bir işaretidir. Sadece kendine özen gösterip kıymet vermenin ve başkasını hor görmeyenin kötülük duygusunun dışavurumu olduğunu söyler. *Kötülük, insanın*

⁴⁷ (Dosya: Rabbim Adınla Atıyor Kalbim) Sayar, Kemal, “Gönül Yorgunluğu”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 444, Sayfa: 28, Aralık 2013.

bu dünyanın tek ve ebedî hâkimi olduğu yanılsamasından kaynaklanıyor (Sayar, 2021: 46).

Herkesin çabaladığı takdirde iyiliği çoğaltabileceğini ve dolayısıyla kötülüğün azalabileceğini söyler. Aksi halde kötülüğün devam etmesiyle, daha iyi bir gelecekte ve kurulan güzel hayallerden bahsedilemeyeceğini vurgular. *Kötülük bize güzel ve barış içinde bir ülke düşlememizin beyhude olduğunu fısıldar* (Sayar, 2020: 291).

2. 2. SOSYAL TEMALAR

2. 2. 1. İnsan

Kemal Sayar, yazılarında sık sık insan kavramı üzerinde durmuş ve insanın ne olduğunu ne için dünyaya geldiğini kendine has üslûbu ile açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre *insan, dünya hayatında tamamlanamayan bir varlıktır* (Sayar, 2020: 32).

İnsan, hiçbir zaman kendini tam hissedemeyen, daima içinde eksiklik barındıran bir varlıktır. İnsan aynı zamanda yardımlaşan, ihtimam gösteren, başkasının acısını paylaşan bir varlıktır. İnsan hisseder (Sayar, 2020: 298). Yazar, her insanın doğasında yardımlaşma, özen gösterme ve paylaşımcı olma gibi özelliklerin olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra yazar aynı düşünceyi devam ettirmiş ve *insan insana karşı sorumlu, insan insana yazgılı* (Sayar, 2021: 171) demiştir.

Yazar, insan kavramı üzerine yaptığı tanımlamalarını devam ettirir. *İnsan ancak bir başkasının varlığıyla serpilip gelişen bir varlık* (Sayar, 2022: 59). Yazara göre insanın gelişmesinde ve olgunlaşmasında diğer insanların da etkisi vardır.

Yazar daha sonra insanı farklı bir bakımdan ele alır ve bir ülkenin varlığını insanın varlığına bağlar. *İnsanı yaşatamazsak, devleti yaşatamayız* (Sayar, 2021: 49) der. Bir devleti devlet yapanın, o toprak üzerinde yaşayan toplum olduğunu söyler. Vatan toprağı üzerindeki her insanı ise devletin varlığı için kıymetli ve önemli görür.

Kemal Sayar insan sözcüğünü tasvir etmeye devam ederek, çeşitli benzetmeler yapmıştır. *İnsan insana aynadır, yurttur, şifadır* (Sayar, 2021: 62). Yazar, insanı aynaya benzeterek her insanın birbirinin aynası olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda insanın insana yurt ve gerektiğinde birbirlerine şifa olduğunun altını çizer.

Yazar, insanların birbirleri ile olan ilişkileri yanında insanın dünya ile ilişkisi üzerine de bir değerlendirme yapmış ve *her insanın zaman ve mekân içinde bir zerre olduğunu* (Sayar, 2021: 72) söylemiştir. Ona göre, içinde her şeyi barındıran dünya ve sınırsız olan zaman / mekân içinde insan, sadece bir zerredir.

Sayar, insanı insan kılan şeyi açıklar ve insan ruhunun farkına varılmasını ister. *İnsanı insan kılan şey, yolda olduğunun bilincine varması, hayatı bir bütünlük duygusuyla yaşaması, maddi olanı tamamen elinin tersiyle itmemekle birlikte aslolanın ruhun arayışı olduğunu fark etmesidir. Çünkü ruh doyurulmak ister, ruhun arayışları ebedidir* (Sayar, 2021: 61). Yazara göre doyurulmak isteyen ruh ebedidir.

İnsan insana susamıştır. İnsan ihtimam gösteren, ihtimam isteyen bir varlık (Sayar, 2021: 55). Yazar insanın başka bir insanın varlığına ihtiyaç duyduğunu hatırlattığı gibi, hayata ve çevresindekilere ihtimam gösteren bir insanın, kendisine de ihtimam gösterilmesini istediğini belirtmektedir.

İnsan, değer için yaşayan bir varlıktır (Sayar ve Karaköse, 2018: 198). Her insanın takdir görmek ve değerli hissetmek isteğinin olduğunu söyler. Yazar, insan ruhunun ölçülemeyen noktalarının da olduğunu düşünür ve şöyle der; *İnsan ruhuna ilişkin, insan hayatına ilişkin her şeyin ölçülebilir olmadığını; ölçülemeyen – bilimin de mevcut şartlarıyla hala kavrayamadığı – bir sürü unsur olduğunu ve bunları araştırmanın, bunları anlamanın çok keyifli bir şey olduğunu düşünüyorum* (Sayar, 2021: 253).

Kemal Sayar mesleği gereği insan psikolojisi ile yakından ilgilenmiştir. Görüldüğü üzere bu durum yazarın eserlerine de yansımış ve yazar, insan sözcüğü üzerine ruhsal ve psikolojik tanımlamalar yapmıştır. Dolayısıyla insan ruhunun çözümlenemeyen noktalarını bilmenin ve bunların üzerine giderek araştırma yapmanın kendisine haz verdiğini belirtmiştir.

Genel olarak ise insanı psikolojik açılardan ve doğuştan gelen karakteristik özellikleri üzerinden tanımlamıştır.

2. 2. 2. Mutlak Hakikat

Kemal Sayar'ın eserlerine konu olan kavramlar, hayatın içinden gelen ve insanın doğasında var olan sözcüklerden ibarettir. Yazar, eserleri boyunca seçtiği konuya uygun olan sözcükleri harmanlayarak insanın sorgulama ve düşünme yetisini geliştirmeye ve dinamik bir varlık olarak yaşam sürmesine zemin hazırlamıştır. Gerçeklik / Sahicilik kavramları da yazarın eserlerine konu olmuş ve bu sözcükler yardımı ile yazar, sahici ve gerçekçi insanın tanımını ve nasıl olması gerektiğini kendine has düşünce tarzı ile ortaya koymuştur.

Yazar, değişimle birlikte gelen ve varlığını koruyan maskeli insan yani gerçek kişiliğini gizleyerek farklı bir kimliğe bürünen insan üzerine bir sorgulama yapar. Yazara göre, *sahici insan, olmak cesaretini gösterebilen insandır* (Sayar ve Karaköse, 2018: 137). Yazar, yaptığı bu tanımlama ile sahici insanın “kendi” olması gerektiğini vurgular. *Bütün mesele kendin olmakta, sahicilikte* (Sayar, 2021: 36). Ona göre, olmadığın başka biri gibi görünmek sahici kavramının içini boşaltmaktır.

Halbuki sahicilik, insanın kendi kısıtlamalarıyla da yüzleşebilmesi demek (Sayar, 2021: 9). İnsanın sahip olduğu karakteri gizleyerek bambaşka bir kimlik ortaya koyduğunda kendi benliğini yok edeceği ve dolayısıyla gerçek ya da sahici olmayan hayalci bir kimlik üretmiş olacağı üzerinde durur. Sayar, gerçekçi kalabilmek için eserinin bir yerinde öneri sunar; *Her şeyin imgeye ayarlandığı bir çağda sahici insanlar olarak kalabilmek istiyorsak, gerçekçi olalım* (Sayar ve Yalaz, 2016: 359). Kemal Sayar, insanın benliğinin ve var oluşunun devam etmesi için daima gerçek benliği ile var olması gerektiğini vurgulamıştır.

O, hayattaki gelişme ve değişimlerin iyi yönde olduğu gibi olumsuz durumlar da meydana getirdiğine ve insanın başkasına benzemesine, tepki görmemek için fikirlerini gizlemesine, onay kazanmak için karakterine

uymayan davranışlar sergilemesine neden olduğuna değinmiştir. Yazar, tam da bu olumsuz durumlara dikkat çekerek sahici kalmanın değerini, sahiciliğin insana verdiği gerçeklik hissini, hür ve özgür bir şekilde kendini hayata ve hayatın getirdiklerine karşı korumanın önemini hatırlatmıştır. *Gerçeklik artık o bildiğimiz şey değil; hakikat, aramızda bir yabancı* (Sayar, 2022: 233). Yazara göre; gerçek olmayanın gerçeğe karşı üstünlük kurduğu bir çağda, hakikatin de bir önemi kalmayacak ve hakikat her zaman yerini yadırgayacaktır.

2. 2. 3. Hayat / Ölüm

Kemal Sayar, ölüm ve hayat kavramlarını birbirleri ile ilişkilendirerek tanımlamıştır. Birçok eserinde ölüm ve hayat kavramı ile karşılaşmak mümkündür. Yazar, bu iki kavrama yer verdiği eserlerinde, yaşanan ve yaşanacak olan iyi veya kötü her şeyin bir sonu olacağını yani ölümün kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yazara göre, *insan ölüm farkındalığıyla büyür, olgunlaşır* (Sayar, 2021: 10).

Hayat ölümü, ölüm hayatı doğuruyor ve her şeyin zeval bulduğu bir alemde güzellik göz kırptıyor. Ölüm olduğu için hayat güzel (Sayar, 2020: 182) diyen yazar, doğumla birlikte başlayan hayat serüveninin ölümle sonuçlanmasına, ölümün ise başka bir âlemde yeniden hayat bulmaya kapı aralmasına ve hayatın hep bu döngü ile devam etmesine vurgu yapmıştır.

Yazarın düşünceleri, tabiatın döngüsü için de geçerlidir. Kış gelince solan ve ölen tabiatın, yaz mevsiminin gelmesi ile can bulduğunu ve yeni bir hayatın başladığını anlatır. Yazar, *hayat müziğin sesini birlikte dinlemektir* (Sayar, 2021: 10) der. İnsanın yaşam yolculuğu boyunca birlikte sevinip birlikte üzüldüğü insanlarla hep aynı müziği dinlediğini söyler. Birbirlerine yakın olan ruhların ise, hayatın ritmine birlikte ayak uyduranlar olduğunu ekler.

Yazar, *hayat, bitmek bilmez bir çabadır* (Sayar, 2020: 58) der. Sonra ise *nasıl yaşarsak bu dünyada, öyle ölüyoruz* (Sayar, 2021: 111) diye düşüncelerini belirtir. Yazar, hayat ve ölümün iç içe olduğunu ve birbirlerini

fazlasıyla etkilediklerini anlatmaya çalışır. Dolayısıyla insanın hayatı boyunca arzu ettiği yaşama ve hedeflere ulaşmak için çabaladığını söyler.

Hayat biz planlar yaparken başımıza gelen şeydir (Ökten ve Sayar, 2023: 200). Yazar insanın disiplinle ve programla hayatını kontrol altında tutmaya çalıştığını fakat bazen beklenmedik durumlarla karşılaşmasının da mümkün olacağını söyler. *Hayatlarımızın bu dünyada yapıştırma gibi durduğunu, insanın faniliği kitaplardan değil, ancak ölümle selamlaşarak hissedebileceğini anlıyorum* (Sayar, 2020: 22) diyen yazar, insanın fânî olduğunu ve başına gelmediği sürece ölümün ne olduğunu anlayamayacağını ve fâniliğini hissedemeyeceğini vurgulamıştır. *Hayatlarımızı kaydeder ve paylaşıırken galiba çok mühim bir şeyi ıskalıyoruz: Hayatı gerçekten yaşamayı!* (Sayar ve Yalaz, 2021: 462). Esasen yazar; insanın anda var olmasını, yeri geldiğinde durmasını, düşünmesini ve hissetmesini istemektedir.

Yazar, hayat ve ölüm kavramını işlediği eserlerinde aynı düşüncüyü farklı biçimlerde sorgulama çabasındadır. Dolayısıyla bu kavramları farklı bakış açılarıyla değerlendirmiştir. Hayat ve ölüm üzerine yaptığı tespitler insanı, yaşamını ve ölümünü sorgulamaya yöneltmektedir. Yazara göre, *bir okulsa hayat, müfredatın en önemli dersidir ölüm* (Sayar, 2021: 10). Kemal Sayar'ın hayat ve ölüm sözcükleri ile asıl anlatmak istediği düşünce şudur; Her zaman bir öğrenci olan insan, en önemli dersi olan ölümü, hayatı boyunca aklından çıkarmamalı ve hayatının her döneminde kendine hatırlatarak yaşamalıdır. Ona göre, insan bu sayede, fânî olduğunu bilerek dünyaya fazla meyletmeden, anın tadını çıkararak yaşayacak ve tüm insanlığa hoşgörü ve merhametle bakacaktır. *Ölüm hayatın sırrı, Hakk insanın sırrı* (Sayar, 2021: 182).

2. 2. 4. Dikkat / İhtimam

Bir şeye odaklanma ve ilgi gösterme manalarına gelen dikkat kavramı, Kemal Sayar'ın ele aldığı kavramlardan biri olmuştur. Öyle ki yazar, psikolojik bir bakış açısı ile kaleme aldığı yazılarında dikkat kavramı üzerinde durmuş ve dikkat kavramına farklı ve sorgulayıcı tanımlar

getirmiştir. Yazar, *hayatlarımızın anlamına ve varlığın gelişimine giden yol, dikkatimizin niteliğiyle belirlenir* (Sayar, 2021: 47) der. Yani, insanın hayatına ve varlığına verdiği önem, neye dikkat verdiğinde gizlidir. *Dikkat, dünyada canlı olabilme hali, ruhumuzu önümüzde uzanan dünyaya açabilme yeteneğidir... Dikkat, hayatı dolu dolu yaşayabilmek için bütün varlığımızla orada olmak, hayatın bize öğretmesine izin vermektir* (Sayar, 2021: 209). Hayatın tüm getirilerine dikkatle bakmanın ve aynı zamanda gelenden öğrenmenin / ders çıkarmanın önemine değinir.

İhtimam kavramı da dikkat kavramı ile ilişkili bir sözcüktür. Dikkatli davranmak manasına gelen ihtimam sözcüğü, yazarın dikkat üzerine söylediklerinden çok da farklı olmamıştır. *İhtimam, bir dizi ilke veya duygudan ibaret değil, o bir etkinlik* (Sayar, 2021: 48), diyen yazar, dikkat gibi ihtimam sözcüğünün de sadece bir duygu değil aynı zamanda yapılan bir etkinlik olduğunu vurgulamıştır. *Kendi nefsimizi biraz daha geri plana itip ötekinin varoluş planında daha öne çıktığı bir ihtimam ahlakını benimsememiz gerekir* (Sayar, 2021: 85). Yazar, insanın kendi hayatına duyduğu özen kadar, başkalarına ve başkalarının fikirlerine de özen göstermesi, ihtimam duyması gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumu da “ihtimam ahlakı” olarak nitelendirmiştir.

2. 2. 5. Zaman / An

Farklı anlamlar yüklenen zaman sözcüğü, Kemal Sayar'ın ele aldığı bir diğer konudur ve Sayar, zaman sözcüğünü tasvir etmeye çalışmıştır. Yazar zamanı; durması, akması ve insanı olgunlaştırması gibi durumlarla ilişkilendirmiştir. Çeşitli benzetmeler yaparak zamanı somutlaştırmaya çalışmıştır. *Zaman, insan varlığının kalbidir... İnsan varlığı ancak zamanla açığa çıkıyor ve aydınlanıyor* (Sayar, 2022: 39). Zamanı kalbe benzeten yazar, her şeyin ancak zamanla aydınlanacağını savunmuştur. *Sevmek için zaman ayırmak gerekir. Bilmek için zamana ihtiyaç duyarız. Güzelliği ancak zaman ayırarak fark ederiz. Zamanla olgunlaşırız. Lütfen yavaş gidiniz* (Sayar, 2022: 38). Hayatta her şeyin zamana ihtiyaç duyduğunu söyleyen

yazar, bazı şeyleri anlamak ve görmek için de yavaşlamak ve dikkatle bakmak gerektiğini ifade etmektedir.

Yazar zaman mefhumunun kendi üzerindeki etkisine de dikkat çeker ve şöyle der; *Gün geçmiyor ki akıp gitmekte olan zaman beni şaşırtmasın. Saçım sakalım ağarmasına rağmen iç dünyanın saati otuzlu yaşlarımda durmuş gibi. Zamanla ilgili en büyük meselem sağda solda yavaşlamayı salık vermeme rağmen yazdığım reçeteyi hayata pek az geçirebiliyor olmam* (Sayar, 2021: 222). Yazar, insanın yavaşlaması gerektiğini söylerken, kendi verdiği tavsiyeye uymakta zorlanmaktadır. Zamana karşı koyamayan yazar, zamanı tutmanın mümkün olmadığını ve hız çağında zamanın yeni bir güçsüzlük biçimi olarak dikkat çektiğini söylemektedir. *Hele de pandemi zamanlarında zaman adeta durmuş gibi, akıyor ve ilerlemiyor* (Sayar, 2021: 222). Yazar, yakın zamanda tüm ülkeyi etkisi altına alan pandemi dönemine değinerek, insanların evlere kapandığını, sokakların sakin ve sessiz kaldığını anımsayarak zamanın durduğunu ve akmadığını söylemiştir.

Yazar, zamanla birlikte “an” sözcüğüne de değinmiştir. Yazara göre insan, susmak ve dinlemekle ana katılır (Sayar, 2020: 109). Yazar, susmak ve dinlemekle anın yakalanacağını düşünmektedir. Sayar, daha sonra tasavvufi bir bakış açısı ile anın değerini açıklamaya çalışır. *Sufi an’da yaşar ve an’ı yaşar; o, çok kullanılan nitelemeyle, “vaktin oğlu”dur. An’la birlik olmak demek, özne-nesne, ben-sen, geçmiş-gelecek ikileminin yitirilmesi demektir* (Sayar, 2022: 44). Kemal Sayar’ın ana yüklediği mana, sufilerin anlayışı ile uyumaktadır. Sufilerin anda olması, geçmiş ve gelecekte soyutlanması ve zamanın kendi olması yazarın anlatmaya çalıştığı durumun somut bir örneğidir.

2. 2. 6. Dünya / Kâinat

Kemal Sayar, dünya ve kâinat kavramlarına da eserlerinde yer vermiştir. Fakat yazarın eserlerinde, bu kavramlara sıkça rastlanmamaktadır. Yazar, *dünyayı iyileştirmek için, dünyanın derdini umursamak gerekir* (Sayar, 2021: 109) der ve dünya sözcüğünü ele aldığı eserinde dünyanın iyileşmesi için derdini umursamak gerektiğini vurgular.

Kâinat sözcüğü ise, Kemal Sayar'ın kaleminde farklı manalar kazanmış kavramlardan biri olmuştur. Yazara göre, *Kâinat kişinin kendi farkındalığını artıran ve nihai benliğe ulaşma yolunda kişinin elinden tutan bir yardımcıdır* (Sayar, 2022: 22). Yazar, kâinatın insanın kendini bulmasına yardımcı olduğunu savunmuştur. Daha sonra yazar kâinat ve kâinatın canlanışının kendinde uyandırdığı hayreti dile getirmiştir; *Kâinatın canlanışı, bende her seferinde bir hayret duygusu uyandırıyor. Bir bebeğin yürümeyi ve konuşmayı öğrenmesi, bir ağacın yeşermesi, bir insanın sevmesi... böylesi zamanlarda hayatın tatlı bir oyun olduğunu düşünüyorum* (Sayar, 2020: 51). Görüldüğü üzere yazar, dünya ve kâinat kavramları üzerinde çok durmamıştır. Kalemine has bir üslûp ile dünya ve kâinat hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur.

2. 2. 7. Aidiyet

İnsanın kendisini bir yere ait hissetme çabasına, yazar eserlerinde özellikle yer vermiştir. Dolayısıyla kişinin özel hayatındaki aidiyet eksikliğinin sonucu olarak dışa yönelme eğilimine açıklık getirmiştir. Aitlik duygusu denilince yalnızca kişinin bir yere ait olmak istemesinin yanı sıra, anlama ve anlaşılmaya bürünme isteğine de vurgu yapmıştır. İnsanın ait olduğu yerde kendisini güvende ve huzurda hissedeceğini, dolayısıyla hem kendini anlatabileceğini hem de anlaşılmasına fırsat vereceğini söyler. *Aidiyet sadece belirli bir topluluğa üye olmak şeklinde anlaşılmalı, ait olmak, belirli bir anlama ve anlaşılma biçimidir aynı zamanda, içinde yaşadığım geniş toplumsal ilişkiler ağında söylediklerim anlaşılıyor ve ben onların ne söylediğini anlayabiliyor isem, aidim demektir* (Sayar, 2020: 121).

Yazar ait olma ihtiyacını yalnızlık kavramıyla ilişkilendirerek ve hatta *yalnızlık kavramının ayrılmaz gölgesi* olarak tanımlayarak, modern çağda yalnızlık duyan insanın tutunma çabasına vurgu yapar. Dolayısıyla aidiyetin hangi durumlarda insana sağlandığına yönelik görüşlerini sunarken, futbolun bunlardan birisi olduğunu söyler. *Dolayısıyla insanlar çok büyük bir yalnızlık duyarak tutunma ihtiyacı, bir yere kendilerini bitıştırme ihtiyacı*

hissediyorlar. Futbol da o aidiyeti zahmetsiz şekilde sağlayan şeylerden bir tanesi (Sayar ve Ökten, 2023: 118).

İnsanın aidiyet için göstereceği bir özen ve sorumluluktan da bahseden yazar; insanın aktif olarak eylemine, özen göstermesine ve sorumluluklarına bağlı olmasına vurgu yapar. *Aidiyet ihtimamla olur. Ancak verebildiğimizde ve özen gösterdiğimizde bir yurda, bir toprağa, bir aileye ait oluruz... Aidiyetin özü, sorumlu bağlılıktır* (Sayar, 2023: 17).

Yazar *ruhun değerli bir içgüdü*sü olarak tanımladığı özlem duygusunun aidiyetle olan ilişkisine de kısaca değinmiştir. İnsanın ruhen eksikliğini hissettiği ve bu yüzden de özlem duyduğu şeyi, aidiyeti bu açıdan da vurgulamıştır. *Yol menzilin ta kendisi olur. İşte bu yüzden aidiyetin kökeninde özlem vardır* (Sayar, 2023: 170).

2. 2. 8. Özgürlük

Özgürlük, yazarın üzerinde önemle durduğu bir başka kavramdır. Yazar özgürlük ile ilgili farklı bir açıklama yapmaktadır. Yani gerçek özgürlüğün aslında inançların engellendiği durumlarda gösterilen cesaret olduğunu vurgular. *Asıl özgürlük; inandıklarımızı yaşamamızı kısıtlayan engelleri aşabilme cesaretine sahip olmak, içimizdeki potansiyeli harekete geçirebilme gücünü gösterebilmektir* (Sayar, 2022: 36). Dolayısıyla doğru bir görüşe sahip olan ve bunun için eyleme geçen insanın özgür olduğunu söyler.

Sayar, özgürleşmenin nasıl sağlanacağına yönelik görüşlerini açıklarken, öncelikle kişi mahrem ve sınırlarının korunması gerektiğini savunur; *Oysa özgürlüğün yolu, mahremin ve sınırların korunmasından geçiyor* (Sayar ve Yalaz, 2019: 282). Aksi takdirde her özelini paylaşan, sınırlarını gözetmeyen insanın hep başkalarına bağımlı kalacağını ve dolayısıyla özgürlük diye bir şeyin kalmayacağını söyler. Başka bir açıdan bakınca ise yazar, bu kez kişinin aciz ve kusurlu bir varlık olduğunu kabullenmesiyle de özgürleşeceğini söyler. Kişinin bu yolla kendini sınırlandırmaya ve kusursuzmuş gibi göstermeye kalkmayacağını, kendisinin de hatalarının olabileceği bilincine sahip olacağını ekler; *İnsan acziyetinin,*

kusurlarının idrakinde olduğu zaman özgürleşiyor (Ökten ve Sayar, 2023: 169).

Yazar, insanın hayal kurarak ve kendi iç dünyasını zenginleştirerek de özgürleşeceğini söyler. Bu bakımdan hep insanlara, olaylara, durumlara ve eşyalara takılmanın yersiz olduğunu, kişinin biraz sakinliğe ve yavaşlığa ihtiyaç duyduğunu belirtir; *İnsanlar tarafından sürekli meşgul edilmek yerine veya kendinizi insanlarla eşyalarla, dünyanın olaylarıyla meşgul etmek yerine bir köşede hayal kurarak, iç dünyanızı genişleterek yaşamak özgürleşmenin bir adımı* (Ökten ve Sayar, 2023: 170).

Yaşamayı göze alabilen ve bu uğurda tüm zorluklara, kırgınlıklara, endişelere göğüs geren ve toplumsal sorumluluk duygusunu içinde barındıran insanın da özgür olacağını yazar ayrıca belirtir; *Özgür olmak, varoluşun endişesiyle yüzleşmek ve ona katlanabilmek demektir, endişeden kaçmak özgürlükten vazgeçmek anlamına gelecektir. Özgürlük, toplumsal sorumluluk duygusunu içerir* (Sayar, 2022: 37). Özgürlüğün mutlaka sorumlulukla birlikte anılması konusuna bu denli önem veren Sayar, ikisi arasında bir denge sağlanması gerektiğini de ayrıca ifade eder; *Özgürlük, mutlaka sorumlulukla birlikte ele alınmalı, bu iki kavram arasında bir denge tutturulmalıdır* (Sayar, 2022: 36).

2. 2. 9. Yol / Yolculuk / Yolcu

Kemal Sayar yola, yolculuğa ve yolcuya yönelik görüşlerini de aktarmış olup, bu kavramların kısaca açıklamasını yapmıştır. İlk olarak yolcuyu yolculuğa sevk eden ana etkene, yola baktığında yazar; yolun vaatkâr olduğunu, insana yeni duyular ve hisler yaşattığını ifade eder; *Yol vaatkârdır. Bizi yeni duyulara, yeni hislere götürür* (Sayar, 2021: 106). Dolayısıyla yolun insan için güzel bir fırsat olduğunu açıklamaları yoluyla dile getiren yazar, yolun insana kattıklarıyla anlamlı hale geleceğini söyler.

Yolculuğun yolla olan bağlantısından hareketle, yolculuk yapan insanın kendisiyle baş başa kaldığı ve kendi içine bakabildiği sonucuna varır. *Yolculuk, insanın kendi içine doğru yürümesidir* (Sayar, 2021: 107). Dünyada

herkesin bir gurbetçi olduğunu ve eninde sonunda öleceğini göz önüne alarak yazar, yolculuğun bu gerçeği de hatırlattığından bahseder; *Yolculuk insanın daima bir gurbet üzere yaşadığını hatırlamaktır* (Sayar, 2021: 107). Ayrıca önemli olan başka bir hususu; varmanın hiçbir anlam ifade etmediğini ve yolda olmanın / yolun tadını çıkarmanın daha mühim olduğunu ekler; *Önemli olan varmak değil, yolda olmaktır. Yolu yaşamaktır.*⁴⁸

Yolu ve yolculuğu anlamlı kılan yolcuya gelince, yolun insana sunduğu tüm şeyleri kabullenip yola çıkan insanı ele alır. *Nihayet yolcu. Dengini sırtına dolamış ve yolun vaat ettiklerine kendisini bırakmış insan* (Sayar, 2021: 108). Yazar bu noktada seyyah ve turist arasındaki farkı da belirtir ve bu farklılığı kişinin yolculuk tavrına göre değerlendirir; *Seyyahla turist arasında fark var. Seyyah gittiği yere ruhunu da götürür, yeni yaşantılara açıktır; seyahat onun için ruhu zenginleştirici bir deneyim, bir içe dönme hamlesidir. Öte yanda turist sadece tüketir; şehirlere, insanlara, seslere ve yüzlere nüfuz etmez. Beş yıldızlı otellerde konaklar, şehri en güvenli yerlerinden dolaşarak tanımaya çalışır, rahatından asla ödün vermek istemez*⁴⁹

2. 2. 10. Varlık / Yokluk

Kemal Sayar, varlık sözcüğüne derin manalar yüklemiştir. Yazara göre, *var olmak, zorluğa göğüs germektir* (Sayar, 2021: 210). Yaşamının, ölene dek hayatın insanın karşısına çıkardıklarına tahammül edip göğüs germek olduğunu söyler. Yazar, daha da ileri giderek var olmak sözcüğüne düşündürücü bir tanımlama getirir; *Olmak bilmektir. Daha da ilerisi var: Yanmak bilmektir.*⁵⁰ Yazar burada tasavvufi bir bakış açısı ile olmak kavramını tanımlamıştır.

⁴⁸ (Dosya: Siyaset Boşluk Kaldırmaz) Sayar, Kemal, “Tunus’ta Seyyah”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 24, Sayfa: 77, Mayıs 2005.

⁴⁹ (Dosya: Siyaset Boşluk Kaldırmaz) Sayar, Kemal, “Tunus’ta Seyyah”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 24, Sayfa: 77, Mayıs 2005.

⁵⁰ (Dosya: Kadim Bir Hayat Tecrübesi Mahalle) Sayar, Kemal, “Her Şeyin Bir Anlamı Var”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 33, Sayfa: 23, Kasım 2007.

Yazar aynı zamanda var olabilmenin şartını da açıklamıştır. *Var olmak yok olmayı göze alabilenlerin işidir.*⁵¹ Varlık ve yokluğun zıt kavramlar olduğunu, fakat aynı zamanda aralarında sağlam bir bağın oluştuğunu ele alır. Yazara göre, var olan her şey bir gün yok olacaktır ve yok olmayı göze alanlar var olmayı kabul edenlerdir. Dolayısıyla *yokluğu hissetmek varlığı taçlandırır* (Sayar, 2020: 35).

Yazar diğer yandan varlığın ötekine olan ihtiyacına değinir ve muhatabı olmadan kendisinin de bir hiç olacağının altını çizerek. Bu bakımdan öteki ile aynı sızıda buluşmanın, güvenlik sağlamanın, sevinçlere ve kederlere ortak olmanın önemi üzerinde durur. Genel anlamda yazar, *varlığın ölüme aktığı bir dünyada bizi canlı kılacak şey, hayatı gerçekten yaşamaktır. Bu da “olmak cesareti”ni gösterebilmekle mümkün* (Sayar, 2017: 241) diyerek varlık – yokluk kavramının öz bir tanımını yapmıştır.

2. 2. 11. Bilgelik

Kemal Sayar'ın üzerinde durduğu kavramlardan biri de bilgeliktir. Yazar bir eserinde bilgeliği şöyle tanımlamıştır: *Bilgelik, varlığın bütünüyle ilişki halinde olmak, dünyayı bir bütün olarak içine çekebilmek demektir. “Daha büyük ve daha kalıcı bir şeye aidiz!” diyebilmek...* (Sayar, 2020: 52) Yazara göre bilgelik, dünyanın ve yaşamın farkında olmak, içsel bir kabullenişle yaşamaktır.

Bilge, bilmek kavramından gelmektedir. *Bilmek iktidar kurmak değildir. Bilmek, bilinmek istenene teslimiyetle mümkündür; arzu edilen ötekiyle aradaki mesafeyi kaldırarak, tahakküm ve denetime izin vermeyen bir yakınlık tesis ederek. Böylece hem bilir, hem de biliniriz* (Sayar, 2020: 57). Yazar bilmenin, ötekiyle yakınlık kurmak ve Allah’a teslim olmakla oluşacağını söylemiştir.

Bizler, bilgiyi, insanlığın hayrına düşünmek zorundayız (Sayar ve Ökten, 2021: 71). Yani, *eğer bilgi bizi huzurlu bir varoluşa, Yaratıcı’mızı*

⁵¹ (Dosya: Avrupa’da Türk Korkusu) Sayar, Kemal, “Teslimiyet ve Yakınlık”, *Anlayış Dergisi*, Sayı: 44, Sayfa: 79, Ocak 2007.

bilmeye, kendimizi insan olarak güzelleştirmeye götürmüyorsa işe yaramıyor (Sayar ve Ökten, 2021: 72). Yazar burada, bilginin verdiği yarara dikkat çekmektedir. Bilgi, insanın güzelleşmesine, iyi olmasına ve huzurlu olmasına yardımcı olmuyorsa işe yaramıyor demek olduğunu vurgulamaktadır.

Bilim, kibirle beraber yürümüyor. Bilmek, insanı kibirlenmeye değil, tam aksine entelektüel tevazuyla, benliğin küçülmesine, itidale sürükler (Sayar ve Ökten, 2021: 73). Yani insanın ne kadar çok bilirse o kadar tevazu sahibi olacağını ve her zaman öğrenci olacağını bilincinde olacağını söyler. *Bilgi, ilim veya marifet yoluyla elde edilir* (Sayar, 2021: 193). Yaşam boyunca hayatın getirdiklerinden çıkarılacak derslerin, alınan tecrübelerin ve ilim yoluyla alınan bilgilerin, bilgelik makamının temel taşları olduğu üzerinde durur. *Sözün kısası, insan çilelerin içinden geçerek olgunlaştıkça, hayatta nelerin gerçekten önemli olduğunu daha iyi anlayabileceği bilgelik yolunda ilerleyecektir* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 114).

Yazar, bu düşünceleri ile birlikte bilgeliliğin günümüz toplumunda değer kaybettiğinden yakınmıştır. *Yaş ve yaşın getirdiği bilgelik artık geçer akçe değil. Bütün bir toplum çocuksulaşma eğiliminde; eğlence programlarının karşısında göbek atıyor, ergenlerin tüketim kalıplarını benimsiyor ve ben-merkezci yaşamaya başlıyor. Büyümemiş ve ıstırapla sınanmamış bir insan kuşağı dünyayı istila ediyor*⁵² İnsanların artık yaşlarının verdiği tecrübenin ve bilgeliliğin farkına varamadıklarını, bununla birlikte bilgeliliği reddederek çocuksulaşma eğilimi gösterdiklerini söyler. Dolayısıyla bilginin vereceği bilgeliliğin, tevazunun ve yüceliğin farkına varamayan insanların yavaş yavaş çoraklaştığını ifade eder.

İlim, ancak tevazuyla mümkün (Sayar ve Ökten, 2022: 94) diyen yazar bugünün ben merkezilik anlayışına tepki göstermiştir. Dolayısıyla bilge insanın önce kendinin farkında olan, kendini bilen insan olduğu üzerinde durur ve ilmin tevazuyla sağlanacağını vurgular. *Sanayileşmeyle beraber bilgi insan ruhunu çoraklaştırmaya başlıyor* (Sayar ve Ökten, 2022: 145). Yazarın dediği gibi sanayileşme ile birlikte çağın getirdikleri ve insana

⁵² (Dosya: Türkiye İle Zar Zor) Sayar, Kemal, “Narsisizmin Yükselişi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 81, Ekim 2005.

sundukları cazip yollar, insanların sorgusuz sualsiz kabul etmelerine ve o yolun yolcusu olmalarına sebep olmaktadır.

Yazar bilgelik kavramı üzerinden bilginin önemini vurgulamıştır. Bilginin insana sağladığı yararlar ile birlikte, yaş almanın da insana bilgelik kattığını söylemiştir. Bilgeliğin yüceliğine değinirken, insanların giderek bilgi yönünden çoraklaşmasından da yakınmaktadır. Ayrıca yazar, günümüz toplumunun büründüğü çocuksu kimliğe ve ilim yolunda ilerlemek, kendini ve Allah'ı bilmenin değerinin farkına varmak varken git gide kendinden, benliğinden uzaklaşanlara sitem etmektedir.

2. 2. 12. Öteki Kavramı

Kemal Sayar, eserlerinde öteki kavramı üzerine sahip olduğu düşüncelerini de dile getirmiştir. Yazar, ötekine değer vermeyi ve her zaman insanın ötekine ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. *Temel güven, saygı ve bütünlük için ötekine muhtacız* (Sayar, 2021: 171). İnsanın kendi benliğinin gelişmesi için ötekine olan ihtiyacını belirtir. “*Öteki*”ni ciddiye almak, onları dinlemek ve onlarla birlikte çalışmak hem bireysel olarak hem de kolektif olarak varoluşun yeni unsurlarını keşfetmemize, bilgi alışverişine, ileride daha geniş ruhlu bir toplumda yayılacak yeni fikirler, değerler ve koşulları ortaya koymamıza imkân sağlar (Sayar, 2022: 31). Yazar bu düşüncesi ile ötekinin insan üzerindeki etkisinden bahsetmiş, insanın ve toplumun gelişmesinde rol oynayacağına değinmiştir.

Dikkat ve şefkatle dinleyen bir ötekinin varlığı, iyileştirir (Sayar, 2023: 105). Kendi düşünceleri içinde boğulan insanı anlayan ve iyi hissetmesine olanak sağlayan ötekinin, onu iyileştireceğini anlatır. Yazar, *öteki, bana ayna tutar* (Sayar, 2021: 36) demiştir. Yazara göre karşısındaki insan, iyi veya kötü olsun kişinin tüm meziyetlerini bir ayna görevi görerek karşıya aynen aktarır. Yani insan bir başka insan sayesinde kendini görür ve tanımlar. Genel olarak ötekinin değerli ve gelişimsel açıdan önemli olduğunu savunan yazar, insanların her zaman “öteki”ye ihtiyaç duyduklarını vurgulamıştır.

2. 3. DİNİ TEMALAR

2. 3. 1. Allah / İman / İnanmak

Kemal Sayar, Allah ve inanmak kavramları üzerine derin ve hisli düşünceler ortaya koymuştur. Allah'ın her yerde olduğunu ve bizleri gördüğünü şöyle ifade etmiştir; *Nerede olursak olalım, daima bir yerdeyiz: Huzurda. O'nun huzurundayız* (Sayar, 2021: 86). İnsanın kendine ve varlığına yönelmesinin ve düşünmesinin Allah'ı hatırlamak olduğunu açıklar. *Allah'ı hatırlamak kendimizi hatırlamaktır, kendimizin farkına varmaktır* (Sayar, 2021: 86).

Yazar, *İman, itimattır bana sorarsanız, Allah'a itimat, varlığa itimat* (Sayar, 2021: 138) der. Allah'a inanmanın, isyan etmeyi ve umutsuzluğa düşmeyi önlediğini söyler. *İman, ümidi korumaktır, ı ışık karanlığı bir kenara iterek değil, karanlığın tam da kalbinde parlar* (Sayar, 2021: 138). Dolayısıyla insanın daima inançlı, ümitli ve sabırlı olması gerektiğinin altını çizer. *Bu fâni alemde galiba bizim bâki olana talip olmamız önemli olan. Bâki olanın izini sürmemiz. Çünkü hakikaten insanı, ruhunu dindirecek olan bu âlemde ona gerçekten “varım” hissini verecek olan budur* (Sayar ve Ökten, 2023: 91).

Yazar, insanın gelip geçici şeylerle değil bâki olanla meşgul olması gerektiğini ve ruhunu dindirecek şeyin de ancak Hakk olduğunu söylemektedir. *O'nun rahmetinden duyduğumuz ümit ile O'nun gazabından duyduğumuz korku arasında bir denge, bir kıvam hali tutturmaya gayret edeceğiz* (Sayar ve Ökten, 2023: 209). İnsanın ümit ve korku arasında bir denge tutturma gayreti içinde olmasını salık verir. Yazara göre *inanmak, güzelliği görmeyi mümkün kılıyorsa, anlamlı* (Sayar, 2020: 44).

Kemal Sayar, Allah ve iman arasındaki bağı, inançlı bir birey açısından bakarak yorumlamıştır. Allah, iman ve inanmak kavramlarının birbirleri ile sıkı bir bağ kurduğunu, farklı yönlerden açıklamıştır.

2. 3. 2. Tevekkül / Teslimiyet

Kemal Sayar, tevekkül ve teslimiyet kavramlarını bilinen manaları ile tanımlamış ve daha iyi anlaşılması için farklı yöntemler kullanarak anlatmıştır. *Tevekkül, bütün gücü nefiste bulmak değil de, Yaratıcının her şeyin üstünde hüküm ve egemenlik sahibi olduğunu kabul etmektir* (Sayar, 2022: 43). Yine başka bir eserinde yazar, *Tevekkül, Allah hakkında hüsnüzan sahibi olmaktır* (Sayar, 2023: 118) der.

Teslimiyet ise; *bırakma, vazgeçme hâli değil, seçim yapma hâlidir. Kapıların nerede zorlanmayacağını, nerede mücadele edip nerede durmamız gerektiğini bilme hâlidir aslında* (Sayar ve Ökten, 2021: 139). Yazar, bu tanımlamadan sonra benzetme sanatını kullanarak daha somut bir tanım yapar; *Ruhun, aşkın hakikatin içinde, şekerin suda eriyip gittiği gibi yitmesidir teslimiyet. Onu tadan başka şerbet istemez* (Sayar, 2021: 145).

Yazar, başka bir tanımlama daha yapar ve teslimiyetin, hayatımızda sahip olduğumuz her şeyin asıl sahibini bilerek, hakikati görerek davranmak olduğunu söyler. *Teslimiyet, soframızdaki ekmeğin, gözlerinin içine sevgiyle baktığımız evladımızın, aldığımız her bir nefesin sahib-i hakikisini bilmektir* (Sayar, 2021: 146). Yazara göre teslim olmak, her şeyin sahibine iman etmek, her şeyin ondan geldiğini bilerek kendini ona bırakmaktır. *Teslim olmak, bana esenlik veren bir büyük kudretin ellerine kendimi bırakmamdır; öyle ki o kudret tarafından gözetileceğimize ve bu sebeple de her şeyin yolunda olduğuna iman ederiz* (Sayar, 2021: 20).

Yazar yine benzer bir tanım yapar; *Teslimiyet, hangi kapıların zorlanmayacağını bilmektir. İradeyle büyür, teslimiyetle olgunlaşır. Teslimiyet, hayatı biz orada yokken onaran o gizli ele itimat etmektir* (Sayar, 2021: 22). Netice itibarıyla, Kemal Sayar'ın eserlerinde tevekkül ve teslimiyet kavramlarına nasıl ve ne ölçüde yer verdiği verilen örnek alıntılar ile gösterilmeye çalışılmıştır.

2. 3. 3. Düşünmek / Tefekkür / Sezgi

Kemal Sayar'ın eserlerinde yer verdiği kavramlardan bazıları düşünmek, tefekkür ve sezgidir. Yazar düşünmek sözcüğünü, *ruhun kendisiyle yaptığı bir sohbet* (Sayar, 2021: 72) olarak tanımlamıştır. Yazar, insanın düşünme eylemini kendi zihni ile yaptığı sohbet olarak açıklamıştır.

Tefekkür kavramı ise yazara göre, *dünyaya gitmek, onunla konuşmak ama sonra yaşadıklarımızı hazmedebileceğimiz bir tecrit hücresi bulmakla gerçekleşir* (Sayar, 2021: 42). Yazarın düşüncesine göre insanın bazen, her şeyden kendini soyutlayıp düşünme eylemini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede tefekkür gerçekleşebilir. *Her yerde ve her an ulaşılabilir olduğunuzda insanların emrine hazır ve nazır oluyorsunuz. O zaman tefekkür ve derinleşme anları kayboluyor* (Ökten ve Sayar, 2021: 44).

Sezgi ise, *size konuşmakta olan Nihai Hakikat'in sesine kulak vermek, onu içitmeye hazır olabilmektir* (Sayar, 2021: 178). Yazar sezgiyi hakikatin sesine kulak vermek olarak açıklamıştır. Görüldüğü üzere yazar, düşünmek, tefekkür ve sezgi kavramlarına eserlerinde böyle yer vermiştir. Bazı eserlerinde zihninde oluşturduğu tanımlamaları vererek kavramları açıklamaya çalışmıştır.

2. 3. 4. Maneviyat

Maneviyat; hayatı, hayatın anlamını, kutsalı ve aşkınlığı aradığımız bir yolculuktur (Sayar ve Yavuz, 2023: 227). Manevi duygunun Kemal Sayar'ın ele aldığı kavramlarla bağlantısı ve dolayısıyla bütünlüğü önemlidir. Dolayısıyla yazar hayatın anlamını bulma çabası içinde olan insanın yolculuğunu maneviyat olarak tanımlar.

Yazar, maneviyata olan yönelimin güzellikle ve sevmeye olan bağlantısına değinir ve maneviyatla da bu duyguların zuhur edeceğine inanır; *Manevi olan ancak güzelliği görmekle başarılı ve nihayet ancak manevi temrinlerle güzelliği açık seçik görebiliriz* (Sayar, 2020: 23). Maneviyatın sevmeye olan bağlantısına bakıldığında ise, yazarın aslında tüm eserlerinde

aktarmak istedikleriyle yeniden karşılaşılır ve güzelliğin bu şekilde de ortaya çıktığı görülür; *Ben tüm maneviyatın da sevmeye eğitimi olduğunu düşünüyorum. Varlığı sevmeye, yaratıcıyı sevmeye, başka insanı sevmeye, kendini sevmeye* (Sayar ve Ökten, 2023: 28).

Yazar, maddi varlıktan ziyade maneviyatın sonsuz olduğuna ve insana hayat karşısında olumlu etkiler yüklediğine değinir. *Bütün iyi manevi yollar bizi kendimizi keşfetmeye götürür, kendimizi tanımaya ve daha iyi bilmeye yöneltir* (Sayar, 2023: 210). Elbette yazar maneviyatın genel anlamda toparlayıp bütünleştirici ve özen gösterici tarafına da vurgu yapmıştır. *Maneviyatın hası toparlayıcı ve bütünleştiricidir. Maneviyat ihtimamdır, yaralanabilirliğimizin şifa bulmasıdır* (Sayar ve Yavuz, 2023: 233-234).

Tüm anlatılanların yanı sıra, yazar kendi hayatında da maneviyata nasıl önem verdiğini ve bu yöne doğru yönelişini bazı eserlerinde anlatmıştır. *Maneviyatsız bir dünya bana göre çok karanlık* (Sayar, 2021: 77). Hatta bu yönelişinin ilk meyvesinin çocuklukta şekillendiğini ve maneviyata olan dayanağında aile efradının da etkisi olduğunu büyük bir gururla anlatır; *Tabii ta çocukluğumdan itibaren manevi olana bir yönelimim vardı. Burada rahmetli anneannemin çok büyük tesiri vardır. Rahmetli anneannem benim bu meraklarımı ve arayışlarımı hep desteklemiştir... Bu da tabii psikiyatridir seçmemde bir rol oynamıştır. Gerçi psikiyatri genelde manevi olanın bastırılması ve inkâr edilmesi üzerine kuruludur...* (Sayar, 2021: 253-254).

2. 3. 5. İbadet / Sufi / Tevbe / Tasavvuf

Yazara göre ibadet, *önünde sonunda bir sevgi yoğunlaşmasıdır, Tanrı'yla aradaki perdelerin kalkması, onun varlığına dikkat kesilerek sadece huzurda olma halidir* (Sayar, 2021: 41).

Yazar, ibadet kavramı ile birlikte sufilik üzerinde de durmuş ve sufiler üzerine bazı tespitler yapmıştır; *Sufiler, bilincin perdelerini bir bir kaldırır ve nihai hedefe ulaşırlar: Hiçliğe...* (Sayar, 2022: 25). *Sufiler insanın tüm entelektüel gelişiminin yaşantı ve bilgiye basamak oluşturduğunu düşünürler* (Sayar, 2022: 26). *Sufiler, tefekkürdeki sessizlik yaşantılarının yanı sıra,*

düşünce süreçlerinin ve dilin sınırlarını aşmak suretiyle hayvani nefsin bilinçdışı güçlerinin en derin seviyesini yaşantılayabilirler (Sayar, 2022: 31). Yazar sufilerin bilinç ile ilgili düşüncelerini bir benzetme üzerinden anlatmıştır. *Sufiler bilincin bir fincan, bilinçdışının ise bir okyanus olduğunu düşünürler* (Sayar, 2022: 31).

Yazarın ele aldığı kavramlardan biri de tevbedir. Yazar, tevbe sözcüğünü sufilikteki manası itibariyle açıklamıştır; *Sufilikte tevbe, yeniden uyanış, cehalet ve amaçsızlıktan yola geri dönüş demektir* (Sayar, 2022: 33).

Yazarın üzerine düşüncelerini ifade ettiği bir diğer kavram da tasavvuftur. Yazara göre; *Tasavvufun temeli, umuttur. Umut, yani benliği sıkıntı verici alışkanlıklardan özgürleştirmenin mümkün olduğu hissi* (Sayar, 2022: 35). Tasavvufun temelini umut olduğunu söyleyen yazar; *Tasavvuf, İslam'ın iç/batını boyutu olarak tarif edilebilir. Tasavvufi düşünceden neşet eden Sufi Psikolojisi, ruhu metafizik ve kozmik olandan ayırmaz* (Sayar, 2021: 191) der.

Görüldüğü üzere yazar, bazı eserlerinde ibadet, sufi, tevbe ve tasavvuf kavramlarına değinmiş ve bunlar üzerine açıklamalar yapmıştır.

2. 3. 6. Hayâ / Mahremiyet

Hayâ ve mahremiyet, yazarın özellikle birlikte ele aldığı iki önemli kavramdır. İnsanın kendi öz benliğini ve insanlığını koruyan / değerli kılan bir kavram olarak mahremiyet, yazarın üstünde durduğu bir konudur. Dolayısıyla yazar mahremiyeti *insan olmanın özü* (Sayar, 2021: 108) olarak tanımlamıştır. Kişinin özel hayatına özgü tüm durumların özenle korunması durumu olarak açıklanan bu kavramın, uluorta sergilenmeye imkân tanımayan özel hâlleri içinde barındırdığı üzerinde durulur. Bu yüzden *mahremiyetin gayesi, kişisel malumatın sadece o kişilerin istediği amaçlarla kullanılmasını güvence altına almaktır* (Sayar, 2022: 206).

Mahremiyetin teknolojiyle birlikte yok olduğuna da değinen yazar, insanı bazı yönlerden koruması bakımından da mahremiyetin önemini belirtir; *Mahremiyet, bizi dikkatlerin kısa ömürlü olduğu ve “malumat”ın*

“bilgi”yle karıştırılabildiği bir dünyada, gereksiz yere yanlış tanımlanmaktan ve yargılanmaktan korur (Sayar, 2022: 205).

Yazar diğer yandan, mahremiyetle bağlantılı olarak hayâ duygusundan bahseder. *Kişi olmanın özü* olarak tanımladığı mahremiyetin yanına, insanı koruması yönüyle hayâ duygusunu koyar; *Haya büyük bir muhafızdır; mahremiyet ise kişi olmanın özü* (Sayar ve Yalaz, 2019: 281). Netice itibarıyla yazar, bu iki kavramın ne kadar mühim olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır.

Bu ve buna benzer kavramları yazar elinden geldiğince sürekli anlatmaya ve hatırlatmaya çalışır. Bunu yaparken de en temel değerlerin ve İslam geleneğinin insanı ne kadar kıymetli kıldığını vurgular. İnsan özünün buraya bağlı oluşunun yarattığı farkındalık, yazarı harekete geçirir. Dolayısıyla yazar, samimiyetle ve gerçeklikle bu duygulara olan inancını sürdürür ve bu inancı onu insanlığın iyiliği ve geleceği için çabalamaya yöneltir.

2. 4. MODERN ÇAĞ ELEŞTİRİSİ

2. 4. 1. Modern Çağ / Birey

Kemal Sayar, çoğu yazılarının merkezine modern çağı ve insanı koymuş, bu zamana dair eleştirisini insanlığı harekete geçirecek cinsten kaleme almıştır. Endüstri devrimiyle birlikte dünyada ve insanlarda ne gibi değişimler yaşandığını, bu değişimlerin hem İslam geleneğini hem de insanlığı nasıl hiçliğe sürüklediğini açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu farkındalık onu harekete geçirmiş, insanlığın yeniden uyanışa geçmesi için nelerin yapılabileceğini sorgulamıştır.

Yazarın öncelikle insan için ne tür tespitlerde bulunduğuna bakıldığında, bireyin artık bulunduğu ortamda ruhen yok oluşu ele alınır. *Modern zamanlarda bireyi kemiren yeni bir durum: orada olamamak. Bulunduğun an ve yerde, fiziksel olarak orada bulunsan da ruhen orada olamamak* (Sayar, 2020: 107). Karşılığında aitlik arayışında olan insana var olma imkânı tanıyan iki alanın, iş ve tüketim, varlığından bahseder. *Modern*

hayat insanlara iki alanda var olma olanağı tanıyor: Biri iş, diğeri tüketim... (Sayar, 2021: 204) Bu durumun yaygınlığını göz önüne aldığında ise insanın; genel manada iletişime, sohbete, samimiyete, yakınlığa ve dostluğa olan uzaklığına yakındır. Bu bakımdan yazarın çokça ifade ettiği “*Kullan-at*” tarzı ilişkilerin yaygınlığı söz konusudur. Ona göre, her şeyin anlık olup bittiği gibi, ihtiyaç dahilinde insanların seçilmesi ve gerektiğinde bir kenara atılması durumu vardır. Bu durumun ise insanları yalnızlığa sürüklediğini söyler.

Yazar, arzularının doyurulması yönünde bencilliğe sürüklenen modern insanın, anlam arama gayretinin söndürülmesine ve normal acılardan soyutlanmasına, dolayısıyla ruhsal hastalıklara yakalanmasına yer verir. Bu bağlamda bunalım sonucu can sıkıntısı yaşayan bireylerin çokluğu üzerinde durur. Diğer yandan *modern çağda insanın uyusmak istemesi* (Sayar, 2021: 118) sorununun, insanın acılarla yoğrulmasının ve öğrenmeye devam etmesinin önünü tıkadığı söylenir. *Ben, çağımızda ruhsal sıkıntıların önemli bir kısmının, güzelliği yeterinde idrak edememiş olmamızla alakalı olduğunu düşünüyorum* (Sayar ve Ökten, 2021: 48) ifadesiyle de yazar, bu durumda güzelliğin yeterince kavranamamış olmasından yakındığını belirtir.

Teknolojinin bazı olumsuzluklarının bilinmesine rağmen yine de ona karşı rağbetin giderek artışı yazar eleştirir. Bu durumun sebeplerini sorgularken de, hız ile birlikte anlık hazzın da tercih edildiğini bulur; *Dijital devrim, hız ve haz odaklı kültürde anlık haz ve tatmin için ideal araçları sunuyor* (Sayar ve Yalaz, 2019: 474).

İnsanın bulunduğu hâlden şikâyet etme ve hep daha fazlasını isteme durumu, yazarın ele aldığı bir başka yöndür. Modern insanın iyi hayatın şu an olduğunu idrak edememe sorununu ve güzel hayatı hep uzakta arama çabasını eleştirir; *İyi hayat, yetinmeyi, iktifa etmeyi bilmektir diyebiliriz belki. Modern insan, kendini kamçılayan bir varlık, iyi hayatın başka yerde, kendisinin olmadığı yerlerde olduğuna inanıyor. Hep bir hâlden şikâyet durumu var* (Sayar, 2021: 82).

Yazara göre, *İnsan, hatırası varsa canlıdır* (Sayar, 2021: 183) ve hatıralar insanı ayakta tutar. Dolayısıyla yazar bu konuda da ruh daralması

yaşayan insanın hatıra bile oluşturmayaışına değinir; *Modern insanla ilgili şöyle bir problem var: Hatıra oluşturmıyoruz* (Sayar, 2021: 182-183).

Birey açısından yazarın önemli gördüğü noktalardan birisi ise, kişinin yaşadığı kimlik karmaşasıdır. O, modernlikle birlikte farklı bir kimlik sunma ve bu konuda telkinlerde bulunma durumunun ortaya çıktığını söyler; *Televizyonun ve diğer kitle iletişim araçlarının hayatımıza hızla girişıyle birlikte, insanlara yeni bir kimlik kazandırılmaya çalışılmakta ve insanlara nasıl ve ne olmalarıyla ilgili telkinlerde bulunmaktadır.*⁵³

Yazar, kendi bakış açısıyla ve dünya görüşüyle benlik hakkında da değerlendirmeler yapmış olup, benliğin yükselişini sorgulamıştır. *Modern benlik, kaderini, bireyin değil pazar güçlerinin belirlediğı, herhangi bir istikrarlı öze yaslanmayan, hazırda bulduğı kimlik parçalarını alıp kuşanan bir sosyal bukailemun* (Sayar ve Yalaz, 2019: 35-36).

Yazar, zamanın hız kazanmasıyla birlikte, insanın birden fazla sorumluluk gerçekleştirmesinin istendiğı çağda, dikkatin ve odaklanmanın sorun hale geldiğini de vurgular. Bu durumun sorun haline gelmesinin yanı sıra, kişi algı ve tercihlerinin değışime uğramasını da ele alır; *Teknoloji ve internette yaşanan baş döndürücü değışimlerle birlikte algılarımız ve tercihlerimiz de değışiyor* (Sayar ve Yalaz, 2016: 181).

Günümüz aşklarından yana değerlendirmelerini de açıklamaktan geri durmayan Sayar, hız ve gürültünün aşka da hâkim olduğunu söyler; *Hız ve gürültü, sonunda aşkın yüzlerce yıllık anlamını da yutuyor* (Sayar, 2016: 120). Görünmek istenen çağ aşklarının çokluğundan hüznle bahseden yazar; emek verilmeden, özlemek istenmeden ve hasretlik çekilmeden yaşamak istenen aşkların pek de gerçekliğı yansıtmadığını söyler. Dolayısıyla modern çağ bağlamında geçmiş ve şimdiki aşkın karşılaştırmasını yapar; *Aşkın işlevi eskilerde perdeleri yırtmak iken, şimdilerde örtülere bürünmek. Sevgiliden saklanmak ve kendinden saklanmak* (Sayar, 2016: 119).

⁵³ (Dosya: Din, Kimlik ve Yabancılaşma) Sayar, Kemal, “Ergenlik ve Kültürel Yozlaşma”, **Diyanet Dergisi**, Sayı: 303, Sayfa: 21, Mart 2016.

Diğer taraftan yazar, zaman ve mekânı sanal dünya açısından değerlendirmeye alır. Dolayısıyla insanın, belirsizleşen zaman ve mekândaki yerine de açıklık getirir; *Teknoloji bizi giderek daha müphem zaman ve mekân ilişkilerine yerleştirmektedir. Zaman hızlanırken, mekanlar parçalanmaktadır. Burada ve orada, ayırt edici anlamlarını kaybetmektedir* (Sayar, 2020: 213).

Sayar, teknolojinin hakimiyeti altına aldığı bir diğer kavram olarak mahremiyete de değinir. Bu özel durumun başkaları tarafından incelenebilir hale gelmesini yazar modern dünyanın hakimiyetine bağlamaktadır; *Dijital devrim malumatın yığılmasını ve birleştirilmesini kolaylaştırıyor. Böylece hayatlarımız incelenebilir ve araştırılabilir hale geliyor.*⁵⁴

Kapitalizm, yazarın üzerinde durduğu bir diğer önemli konudur. *Kapitalizm sürekli büyüme ve kâr etme güdümlü doğasıyla tüm yaşamımızı ele geçirdi* (Sayar ve Yalaz, 2022: 19). Kapitalizmin en etkili amacının, sattığı ürünler ile hem insan kimliğini değiştirdiğini hem de yaptığı bu şeyle insana hep artı değer kattığını düşündürdüğünü söyler. Dolayısıyla kapitalizmin her şeyi metalaştırdığını ifade eder; *Kapitalizm, boş vakitlerimizi uzun zaman önce ticarileştirmişti. Sosyal medya ise o boş vakti nasıl harcadığımız konusunda daha fazla kaygılanmamıza sebep oldu* (Sayar ve Yalaz, 2022: 28). Bu bakımdan kapitalizmin aşılacak istediği değerleri, islâmî değerleri yok ederek sürdürdüğünü söylemektedir; *Kapitalizmin işleyişi, istesek de istemesek de merhameti bireysel düzlemde hayatımızdan çıkarabilirken, getirdiği değerleri de hayatımızın bütün alanlarına yaymaktadır* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 49).

Apartman biraz da modernliğin, yeniliğin, yeni bir hayata adım atmanın simgesi (Sayar, 2023: 219) görüşüyle apartman ve şehri de modern zaman yönünden değerlendiren yazar; anlam duygusunun, insan ruhunun ve tabiatın korunmasından yanadır. Bu bakımdan şehirde ve inşalarda bu duruma özellikle dikkat edilmesi gerektiğini savunur. *Nispeti kaybetmeden, insanı şehirle beraber imar etmek gerekiyor* (Sayar ve Ökten, 2022: 31-32).

⁵⁴ (Dosya: Gençlerin Bakış Açısından Bir Türkiye Resmi) Sayar, Kemal, “Mahremiyete Devam”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 22, Sayfa: 21, Aralık 2006.

İslâmî değerlere bu konuda da bağlılığın sürdürülmesi ve modern şehrin insanı ve değerleri yok etmeye iten gücünün durdurulması gerektiğini söyler; *Kadim şehir insanı ne kadar esenliğe çağırıyorduydu modern şehir zaten merkezine finans merkezlerini, bankaları, yarışmacı kurumları koyarak sizi de hızlanmaya, telaşa, koşturmaya ve hayatın özünde saklı olan çok değerli şeyleri görmemeye, özü kaybetmeye itiyor* (Sayar, 2021: 146).

Genel anlamda bu çağ hakkında yazarın ifade ettiği kısa özeti verecek olursak; *Özgürlük var, ama bağlılık yok. Haklar var, ama diğerkamlık yok. Refah var, ama amaç yok. Bolluk çağında ruh açlıktan kıvranıyor. Maddeci yönelim insanı ıssızlaştırıyor. Ruh çoraklaşıyor. Maddeci değerler derinlerimizde saklı duan emniyetsizlik hissini uyandırıyor ve bizi ancak çok sahip olmakla mutlu olabileceğimiz yanılsamasına götürüyor* (Sayar, 2020: 163).

Kemal Sayar'ın tüm bu teşhis ve sorgulamalarının neticesinde sanal dünyaya karşı nasıl bir yol izlemek gerekeceği yönündeki görüşleri de oldukça önemlidir. O daima sanal ve gerçek dünya arasındaki dengeyi sağlamaktan ve sosyal medya perhizi yapmaktan yanadır. Hatta kendisi de bir dönem Twitter'a olan bağlılığından dolayı bu perhizi yaptığını söyler; *Sözgelimi bir psikiyatri uzmanı olmama rağmen ben bir dönem Twitter'a âdeta müptela olmuştum ve her fırsatta oradan gündemi takip etmeye çalışıyordum. Saatlerce bu sitede kaldığımı fark ettim ve nihayet cep telefonumdan bu uygulamayı sildim. Kendime perhiz verdim* (Sayar ve Yalaz, 2019: 216).

İnsanın insanın üzerine titrediği, insanın insana sığınak ve yurt olduğu bir dünyayı özliyorum (Sayar, 2021: 73) ifadesiyle yazar, İslam geleneğinde gerçek değerlere sahip çıkan ve bu değerleri topluca benimseyen insanların birbirine olan sadakatine, sevgisine ve değerine vurgu yapmıştır. Kısacası; *Daha ince ve keskin, daha uzak ve derin bir bakışa, ahlaka ve eyleme ihtiyacımız var; insana, tabiata, sanata, edebiyata, dosta ve yarene sığınmak, âlemlerin sahibine iltica etmek tek kaçış stratejisi* (Sayar, 2023: 142-143).

2. 4. 2. Hız

Yazarın üzerinde önemle ve ısrarla durduğu konulardan birisi hızdır. Dolayısıyla modern çağla birlikte hızın arttığına vurgu yapar ve hıza karşıt gelen durumları kutsallaştırır. Ayrıca hızla birlikte ortaya çıkan olumsuz sonuçlar üzerinde düşündürerek, bu duruma nasıl bir çözüm getirilmesi gerektiğini anlatır.

Hıza tutsak olan dünyanın ve günümüz insanının nasıl bir değişim geçirdiğini yazar eserlerinde, videolarında ve dergi yazılarında sürekli dile getirmiştir. Öncelikle sağlıklı ilişkilerde olmazsa olmaz bir durumdan, dinleme sanatının kaybolduğundan, dolayısıyla başkalarını işitmenin git gide zayıflamasından bahseder (Sayar, 2020: 97).

Sayar, modern çağ insanının sürekli gelecek için kaygılandığını ve yaşadığını, bunun neticesinde bugünü kaçırdığını yineleyerek aktarır. Ayrıca hatırlamaktan ziyade unutmanın tarafını seçen modern çağ insanı için, hızın bulunmaz bir nimet olduğu gerçeği üzerinde durur. *Hız, modern dünyanın dehşet ve kuraklığına karşı kalkan işlevi görüyor. Hızla birlikte unutmak mümkün oluyor... Hız, bir bakıma insanın kendi ölümünün, ölümlülüğünün farkına varmasını engelliyor* (Sayar, 2022: 44).

Hızla birlikte insanın bir şey üzerinde yoğunlaşıp derinleşmesinin tarihe karıştığını söylediği modern çağda, düşünmenin ve kontrolün öneminden de bahseder. *Hız, bir şeyde derinleşebilmemizi zorlaştırıyor, tefekkür ve murakabe o yüzden çok önemli* (Sayar, 2021: 63).

Hayatın ve zamanın geçip giden, tekrar insana sunulmayan gerçeğini hatırlatarak, modern insanın hıza olan düşkünlüğünü eleştirir. Hayatın / zamanın kıymetlendirilmesi gerektiği yerde hunharca yok edilmesine sebep olarak gördüğü hızı bu açıdan sorgular. Dolayısıyla yazar kendi hayatını da örneklendirerek bu duruma açıklık getirir.

Sayar, hız açısından zihni ve duyguyu da değerlendirir. İnsan zihninin fazlaca meşguliyet sonucunda hıza yenilmesini ve buna karşılık duygunun durağan kalmasını vurgular. Böylece ikisi arasında bir hayli boşluk oluştuğunu söyler. *Her konuda çok hızlanmak istiyoruz ama zihin hızlansa da*

duygular o kadar hızlanmıyor, duygular yerinde kalıyor... Zihin ve duygu arasındaki yarık büyüyor (Sayar, 2021: 61).

Tüm bu aktarılanların neticesinde yavaşlamanın, dünyaya hayret nazarıyla bakmanın ve anı yaşamanın insan için ne kadar büyük bir lütuf olduğunu anlatır. Bu bakımdan güzel olan her şeyin hakkıyla yaşanmasından kaynaklı deneyimin kalıcılığını ve ruha kattığı anlamı yüceltir. *Hız kestiğimizde düşünmeye başlarız. Yüce olanı hissetmeye başlarız: Zaten o güzellikte, iyilikte, doğruluk arayışında saklıdır ve onu hissederiz.*⁵⁵

2. 4. 3. Aile İlişkileri / Ebeveyn Tutumları

Kemal Sayar'ın dikkatle ve önemle üzerinde durduğu konulardan birisi de ailedir. Her bireyin kendisi olduğu için sevildiği ve değer görüldüğü bir yer olarak tarif ettiği aile, eserlerinde fazlasıyla yer almıştır. *Aile sadece kendimiz olduğumuz için sevildiğimiz yerdir* (Sayar, 2022: 55). Bu önemli kurumun, çocuk ve eşler açısından önemli etkisini ele alır. Bu bakımdan *anne, aslında emek veren kişidir* (Sayar, 2022: 119) ve *baba ardımızdaki dağdır, elimizi hiç bıraksın istemeyiz* (Sayar, 2022: 129). Her ikisinin de çocuğu için ayrı ayrı emek verdiğini ve güven aşıladığını söyler. *Anneler çocuklarını her türlü olumsuzluktan koruma çabası gösterirken, babalar daha gerçekçi davranır ve dış dünyanın sert bakış açısını çocuğa öğretmeyi hedefler* (Sayar, 2022: 147).

Her bireyin bebeklikten itibaren sevmeye ve değer vermeye hakkı olduğunu hatırlatır ve ebeveynlerin her hareketinin, bireyin gelecekteki hayatına etki edeceğini ve bu etkilerin kalıcı olacağını söyler. Dolayısıyla *her bebeğe ihtiyaç duyduğu ilgi ve dikkati vererek, iyi anne babalık sağlayarak pek çok ruhsal sorunu önleyebiliriz* (Sayar, 2022: 148). Bu durumun yalnızca hastalıklar açısından düşünülmemesi gerektiğinden, değer aktarımının sağlanmasında da ebeveyn tutumlarının önemli olduğundan bahseder.

⁵⁵ (Dosya: Zamanı Aşan Bazı Kasabalar...) Sayar, Kemal, "Hayret", **Mostar Dergisi**, Sayı: 30, Sayfa: 17, Ağustos 2007.

Örneğin, *bebekliklerinde kendilerine kötü davranılmış kişilerin ileride daha az empati yeteneği gösterdiklerini biliyoruz* (Sayar, 2022: 147).

Yazar, çocuklarını kendi istek ve değerleri doğrultusunda yetiştirmeye çalışan ve bu konuda kafa karışıklığı yaşayan, daha çok duygusal sorunlarına odaklanan ve çocuğunun tüm boş zamanını türlü etkinliklerle doldurmaya çalışan yanlış ebeveyn tutumlarının olduğunu da belirtir. Yazar bu tarz tutumlar sergileyen ebeveynlerin, *proje çocuk* yetiştirmek için çaba sarf ettiğini ve bunun yanlış olduğunu anlatır. *Aşırı kaygılı anne babalık, çocukları günümüzde giderek daha fazla mutsuz kılıyor... Kimi anne babalar kendi eksikliklerini çocuklarında tamamlamaya çalışıyor, kimileri de her yönden başarılı, on parmağında on marifet sahibi çocukları olmasını hedefliyor* (Sayar, 2021: 245).

Çocuğun anne ve babayı rol model alması gerçeği de dikkate alınır ve yazar bu açıdan da farklı ebeveyn tutumlarını inceler. Mesela *bir anne-baba eğer merhameti hayatın ana mihveri haline getirirse, çocuğu da onu kendisine örnek alacak ve merhameti hayatına taşıyacaktır* (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 463). Ayrıca anne ve babanın kendilerine karşı sevgiyi, saygıyı ve değeri nasıl gösterirlerse, çocuğun bunu da göreceğini ve model alacağını söyler.

Çocuğun sosyal medyaya bağımlı hale gelmesi konusuna da değinen yazar, bu konuda da ailelerin bilinçli bir şekilde hareket etmelerini önermiştir. Aile içi iletişime sadık kalındığı ve kontrollü izleyici olduğu süreçte, televizyona ve sosyal medyaya sınırlı zaman harcamanın sorun olmayacağını belirtir. *Bu nedenle televizyonu mutlaka kontrollü biçimde izlemeli ve onun aile içi iletişimimizin önüne geçmesine asla izin vermemeliyiz* (Sayar, 2022: 82). Bu bağlamda medya çocuklarıyla iletişim kurma ve aynı noktada buluşma yolunun çağı anlamaktan geçtiği üzerinde de durur; *Yeni nesille temas kurmanın yolu öncelikle onları şekillendiren çağı anlamaktan ve daha sonra onlara bu yeni çağda yol göstermekten geçiyor* (Sayar ve Benli, 2020: 21).

Ailenin de modern çağda değişime maruz kaldığını özellikle dile getiren yazar, bu durumu *Modern dünya sadece aileyi ve ilişkileri*

dönüştürmüyor. Huzur içinde düş kurmamızı sağlayan, düşlerimizi koruyan evimizi de dönüştürüyor (Sayar, 2017: 232) ifadesiyle açıklar. Bu bakımdan ebeveynlerin çocuklar ile ilgili endişelerinin arttığını ve istikrarlı olmayan hareketlerinin çoğaldığını söyler.

Aile “kalpsiz bir dünyada son sığınak”tır (Sayar, 2022: 33). Sayar, işte bu kurumun ayakta durması gerektiğini, geleceği huzurla ve güvenle inşa etmenin ancak bu yolla gerçekleştirilebileceğini düşünür. Bu bağlamda ebeveynlerin tutarlı hareketler sergilemeleri, çocuklarını dinleyip desteklemeleri, onların kendilerini ifade etmelerine fırsat vermeleri ve sorumluluk almalarını sağlamaları gerektiğini söyler. *Her gördüğüne inanan, her duyduğuna iman eden değil, sorgulayan ve belli bir bilinçle teslim olan çocuklar yetiştirmeliyiz* (Sayar, 2022: 158). Bu bakımdan yazarın odak noktasında hem çocuk hem ebeveyn hem de çevre vardır. *Aile evrensel değildir; her şeyi anne baba belirlemez ve gerek içinde yaşadığımız sosyokültürel ortamın gerekse genetik yapının çocuğun gelişmesinde mühim bir payı vardır* (Sayar, 2022: 54). Dolayısıyla bireye ve insanlığa etki edecek her bir etkeni yazar titizlikle incelemiş ve aktarmıştır. *Unutmayalım ki, anne veya baba olmak; akli ve kalbi, sevgiyi ve zekâyı, iletişim ve sessizliği birleştirebilmeyi gerektiren bir sanattır* (Sayar, 2022: 179).

2. 4. 4. Anlam Arayışı

Kemal Sayar insan hayatında önemli olan bir başka kavrama, anlama yönelik görüşlerini de dile getirmiştir. Ona göre *anlam insanın hayatındaki en önemli güdüleyici kuvvettir* (Sayar, 2021: 183-184).

Anlam duygusu hayatta yapıp ettiklerimizle alakalıdır, dedim. Sevmekle, üretmekle alakalıdır (Sayar, 2021: 255). O, insanın çoğu eylemini bir anlam uğruna gerçekleştirdiğini ve anlam duygusunun eylem ve yaşantılarla ortaya çıktığını söyler. *Anlam duygusu sayesinde hayatımızda bir gayeye sahip oluruz, hayatımıza gaye belirleriz; değerler sahibi oluruz,*

*anlam duygusu bize değerlere sahip çıkmayı telkin eder; kendi öz değerimizi yine bir anlam duygusundan devşiririz*⁵⁶

Dünyaya gelmekle birlikte niçin yaşadığının sorgulamasına girişen insanın, aynı zamanda anlam arayışlarına başladığını söyler. Kısacası *anlam dediğimiz şey, bizim içinde nefes alıp verdiğimiz evrendir. Yaşamak için bir “niçin” bulma gayretimizdir* (Sayar, 2023: 207). Yazar ayrıca insanın başına gelebilecek tüm doğal hallerden (Ölüm, acı, yaşlılık vs.) kaçışının, onu anlamdan da uzaklaştıracağını vurgular.

Sayar, insanın anlam duygusunu güçlendirici unsurlar üzerinde de durmuştur. Bunlardan birisi ahlaklılıktır. *Ahlaklılık olursa, anlam duygusu insana rehberlik edebilecek bir ışık oluyor. Ahlaklılık olmazsa o anlam bizi daha iyi yerlere götürmüyor* (Sayar, 2021: 259). Bir diğer unsur ise dindir. Dinin insanlara sağladığı anlam duygusu, yazarın özellikle ele aldığı bir konudur. *Din insanlara kuvvetli bir anlam duygusu sağlıyor* (Sayar, 2021: 108).

Yazar, anlam duygusunu da tasavvufi açıdan değerlendirmiş, onun yön belirleyiciliğinin altını çizmiştir. Ayrıca bu noktaya değinirken, anlam duygusu çerçevesinde aklın ve kalbin konumuna değinmiştir; *Anlam, tıpkı “hikmet”te olduğu gibi bir istikamet tayinidir. Bilimin (aklın) yarı yolda çamura saplandığı, sevginin (kalbin) ise kanatlanıp aştığı menzile giden yoldur anlam* (Sayar, 2023: 204). Dolayısıyla Allah’ın birliğine inanan insan için anlam duygusunun gerçekliğini korumuş olduğunu ve sorgulamaların sonuca ulaştığını söyler. *Yaşamın anlamı, yaşamın yöneldiği ufka bakarak tayin edilir, birleştirmeye ve birlemeye, yani vahdete* (Sayar, 2023: 204).

Görüldüğü üzere Kemal Sayar anlam duygusu üzerine de görüşlerini aktarmış ve bağlantılı olan kavramlar ile bu duygunun değerlendirmesini yapmıştır. Tasavvufi açıdan yaptığı analizleri hatırladığımızda, yazarın bu tavrını anlam konusunda da sürdürdüğünü görürüz. Kısacası yazar hem genel anlamda hem de tasavvuf açısından insanın anlama susayışını açık bir şekilde dile getirmiş ve insanın yitip gitmeyecek olana talip oluşunu anlatmıştır.

⁵⁶ (Dosya: Millet’e Kimlik Aramak!) Sayar, Kemal, “Anlam Boşluğu”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 12, Sayfa: 16, Şubat 2006.

*Zamanla eskiyip yıpranmayacak, ölümlü bedenlerimizle çürüyüp gitmeyecek bir anlam ararız.*⁵⁷

2. 4. 5. Covid-19 Salgını

Mart 2020 yılında başlayan, bedensel ve ruhsal anlamda fazlaca etkilenilen ve etkisinin hâlâ sürdüğü bir hastalık olan Covid-19 salgını, Kemal Sayar'ın da fikirlerini ve değerlendirmelerini sunma yolunda önemli bir konu haline gelmiştir. Yazar, birçok olay ve duruma yönelik sorgulamalarını sürdürmüş, bunları açık ve anlaşılır bir dille aktarmıştır. Dolayısıyla güncel bir mesele olan bu salgınla ilgili de bu tavrını devam ettirmiştir.

Yazarın kendisi de grip virüsü nedeniyle evde kalır ve yaşamın / yoğunluğun üzerini kapattığı güzel anılarını anlatır. Ve ardından *kendimdeki bu arızayı aslında daha önce fark etmiş ve “Yavaşla” diye bir de kitap döktürmüştüm ama yani yaşayınca, bir başka letafet var içinde* (Sayar, 2021: 156-157) ifadesiyle bu hastalığı yaşamının yazmaktan daha etkili olduğunu söyler.

Bu virüs salgınının insanlar üzerinde en çok belirsizlik yarattığı gerçeğini yazar özellikle vurgulamıştır; *Virüs salgını bizi en çok yarattığı belirsizlikle vurdu* (Sayar, 2020: 163). Dolayısıyla belirsizliğin yaşandığı bu dönemde, belirsizlikle birlikte çaresizliğin ve çaresizlikle birlikte de korku ve kaygının yaşandığını söyler. Yazar böyle bir salgın karşısında ortaya çıkan bu duygu durumlarının normal olduğunu da ekler; *Belirsizliğin bize yaptığı en büyük kötülük, zihnimizi en uçlarda çalışmaya zorlaması... Bunca belirsizliğin insanlarda yaygın bir endişe salgınına yol açması çok doğal... Kaygı belirsizlikten besleniyor. Pek çok insan belirsizlikle nasıl baş edeceğini bilemez. Belirsizlik çaresizliği besler, çaresizlik duygusu da korku ve kaygıya yol açar* (Sayar, 2020: 164).

Belirsizliğin ortasında kalan insan için ölümün de gelebileceği korkusunu ele alan yazar, bu durumu, hayatı / varlığı dikkate almak ve

⁵⁷ (Dosya: Avrupa'da Türk Korkusu) Sayar, Kemal, “Teslimiyet ve Yakınlık”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 44, Sayfa: 80, Ocak 2007).

bugünü daha güzel değerlendirmek yönünde fırsata çevirmeyi önerir; *Oysa ölüm farkındalığı derin bir biçimde hayatı besler... Ölümü fark etmek, bizi hayatın bir alanını değerlendirmeye, bugünü daha dolu yaşamaya iter. Ölümü dikkate almak, bizim için varlığı da dikkate almaktır* (Sayar, 2020: 183). Yazar bu noktada korku ve kaygının insan hayatını nasıl etkilediğine de değinmiştir. Bu duyguların hem bulunulan an için hem de gelecek için nasıl bir etki yarattığı üzerinde durmuştur; *Korku ve kaygı bir bakıma geleceği tahmin edebilmek için ödediğimiz bedellerdir... Korku ve kaygı, ani tehlikelere karşı biyolojik olarak bizi korumaya dönük uyum sağlayıcı duygulardır* (Sayar, 2020: 167). Bu olumsuz duruma karşı da insanın geleceğe dair umut ve hayallerinin hep var olması gerektiğini önemle belirtmiştir.

Salgının insanlara fazlaca zaman sunması, yazarın bu konuda ele aldığı bir başka detaydır. O, hızla yaşanan çağ karşısında zamansızlıktan şikâyet etme durumunu ele alır. İnsanın asıl arayıp da bulamadığı zamanın, pandemi boyunca bir fırsat olarak görülmesi gerektiğini salık verir. Özellikle kişinin kendisine karşı yapacağı en büyük iyiliğin, bu zamanda gerçekleştirileceğini söyler. *Dolayısıyla aslında şu “yavaşlamış zamanlar”, insanın kendini oyalamayı, kendine bakmayı, kendisiyle konuşmayı öğrenmesi açısından da fevkalade önemli* (Sayar, 2020: 177). Bunun yanı sıra, empati sağlanarak dünya ve ilişkilerimiz hakkında da düşünmenin mümkün olduğunu söyler. Fakat yazar, bu salgın boyunca da birçok insanın boş durmadığını, zamanlarının çoğunu sosyal medyayla hızlandırmaya çalıştığını büyük bir hüznle belirtir. Diğer yandan, sınırlı kullanımın şart olmasıyla birlikte, teknolojinin bu dönemde de sağladığı kolaylıkları hatırlatır. Dolayısıyla sabretmeyi ve çaba gerektiren etkinliklerin çoğaltılmasını salık verir.

Yazar salgın zamanında fark edilen bir başka şeyin ise maddiyat hakkında olduğunu söyler ve maddi olanın artık hiçbir değerinin kalmadığını belirtir; *Pek çoğumuz şu süreçte maddi olanın değer kaybettiğini fark ediyoruz. Paranın kudreti kalmadı; artık bize bir hayat satın alamaz* (Sayar,

2020: 196). Bu noktada ise yazar, dönemi ciddiye alıp fedakârlık gösterilmesi ve sosyal bağlara tutunulması gerektiğini söyler.

Konu hakkında ele alınan bir başka şey, alışkanlıkların kaybolması halidir. Yazar bu durumun da nasıl olumlu hale çevrilebileceğini sorgulamış, endişe ve uyuma katacağı olumlu etkilerini eklemiştir; *Salgın nedeniyle birçok rutinimizi kaybettik. Oysa rutinler endişelerimizi yönetmemize ve yeni durumlara uyum sağlamamıza destek olur* (Sayar ve Yalaz, 2022: 36). Bu bağlamda yazar, salgın sürecinin uzaması ve belirsizliğin devam etmesiyle ilgili farklı sorgulamalar yapmış ve sonuçlara ulaşmıştır. Evde durma mecburiyetinde olan insanın daha çok içine kapandığı, daha az sosyalleştiği ve hareket eder olduğu üzerinde durmuştur. Bu durumların zaman sonra nasıl değiştiğini ve artık bir kayıtsızlık halini aldığını yazar özellikle belirtmiştir; *Süreç uzadıkça ve belirsizlik devam ettikçe birçoğumuz gitgide daha fazla içimize kapandık; daha az hareket eder ve daha az sosyalleşir olduk. Pandeminin başında hissettiğimiz o korku ve hayatta kalma içgüdüğü de yerini bir çeşit kayıtsızlığa bıraktı* (Sayar ve Yalaz, 2022: 52).

Görüldüğü üzere Kemal Sayar, dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan Covid-19 salgınıyla ilgili görüşlerini ve sorgulamalarını detaylıca aktarmıştır. Farklı kavramlara yönelik açıklamalarının tümünde olduğu gibi bu durum hakkında da birçok yönü dikkate almış, analizlerini yaparken tüm açılara dikkat etmiştir. Bir yandan bu süreçte insana yön veren teknolojinin nimetlerini ele almış, diğer yandan bağımlılık sağlamaması açısından sosyal medyanın sınırlı kullanımının altını çizmiştir. En önemlisi ise, yaşanan bu zorlu süreçte olumsuz pek çok şeyin bir imkâna dönüştürülmesi yönündeki eyleme geçirmeyi hedefleyen görüşleridir. Çünkü O, sürece boyun eğmektense bu dönemi fırsata çevirmenin hem kişinin kendisi hem de toplumsal hayat için daha iyi olacağını ifade etmiştir. Nihayetinde yazar, bu konu hakkında kendi önerisini sunmuştur; *Benim önerim, salgın durumlarında bir toplumsal teyakkuz haline geçilmesi gerektiği. Bunun için TV'lerde ve şehrin ekranlarında, entübe olup bu kâbustan kurtulanların hikâyelerini dinlemeliyiz. Ürpermeliyiz, bunun bizim ve sevdiklerimizin başına gelebilecek kadar yakın olduğunu hissetmeliyiz* (Sayar, 2020: 187).

2. 5. PSİKOLOJİ VE RUH SAĞLIĞI

2. 5. 1. Terapi / Psikoterapi

Kemal Sayar, kendi mesleğinde büyük başarılarla imza atmış ve halen daha atmakta olan bir bilim insanıdır. Bu bakımdan insanı merkezde kabul edip onun etrafında gelişen ve şekillenen değerleri, durumları ve olayları, özellikle modern çağı göz önüne alarak, detaylıca analiz etmiş ve biz okuyuculara / dinleyicilere tüm bilgi ve tecrübelerini aktarmıştır. Dolayısıyla terapist ve danışan denildiğinde akla gelecek olan en önemli isimlerden birisi de odur.

Türlü dertlerle dertlenen ve kendisinin de dertleri olduğunu söyleyen Sayar, terapiyi *biri diğerinden daha dertli iki insanın karşılaşması* (Sayar, 2017: 79) olarak tanımlamıştır. İki insanın yan yana geldiği ve dertlerini paylaştığı bir ortamda, varılmak istenen çözümlerin ise kısa yoldan sağlanmadığını söyler. *Terapi hiçbir zaman kısa yollar, hızlı ve çabuk çözümler vaat etmez* (Sayar, 2021: 191). Diğer yandan terapinin amacını kişiyi dikkate alarak açıklar; *terapinin görevi kişiyle empati kuran terapistin onu anlaması ve kişinin kendini anlamlandırmasına yardımcı olmasıdır* (Sayar, 2022: 76).

Yazarın sinir hastalarıyla gerçekleştirdiği psikoterapilerden de bahsetmek mümkündür. Hasta ve doktor arasında sağlanan iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için yapılan bu tedaviye önem verilmesi gerektiğini belirtir. Dolayısıyla *özü itibariyle psikoterapi; hastanın yaşantısına ve fikirlerine saygı duymak, düzgün / açık konuşmak ve başka insanları anlayıp onlarla duygusal ilişki kurmak gibi alternatif değerler önerir* (Sayar, 2022: 94).

Sayar, psikoterapinin ümitle olan bağlantısına da değinir ve aslında bu tedavinin özünde ümit duygusunu yeniden diriltmenin yattığını söyler. Dolayısıyla karşıdaki insanı gerçekten duyma, hissetme ve anlama yetilerini de içinde barındırdığını ifade eder. Böyle bir duygusal bağ kurulduğunda psikoterapinin amacının gerçekleşmiş olacağı üzerinde durur. *Bütün*

psikoterapilerde ortak olan öz, ümidi uyandırabilmek, ümidi yerinden kıpıratabilmektir... İşte psikoterapi bu yüzden karşımızdakini duyma, ona içten bir ilgi gösterme edimidir. Onu hakikaten duyabilme, hakikaten işitebilme, hissedebilme edimidir (Sayar, 2016: 228).

Sayar, çoğu kavramı incelemeye aldığında bazı kavramların tasavvufi yönden nasıl düşünülebileceğine de değinmiştir. Dolayısıyla tasavvufun yenileyici, zenginleştirici ve onarıcı yönüne de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda yazar, psikoterapinin tasavvufi görüşle ilişkilendirildiğinde nasıl imkânlar sağlayabileceğini ihtimaller dahilinde sorgulamıştır; *Psikoterapi tasavvuftan aldığı ilhamla daha da zenginleştirici bir tecrübeye dönüşebilir. Hem terapist hem danışan olarak daha az yargılayan, daha merhametli, daha erdemli ve iyi insanlar olmamıza imkân sağlayabilir* (Sayar, 2021: 200).

Görüldüğü gibi terapist ve danışan arasındaki gerçekçi bağın kuvvetli olması için hem yaşantılarını hem de mesleki tecrübelerini kaleme alan yazar, bu çabasının, modern çağ göz önüne alındığında, pek de umut verici bir yanının kalmadığını da hüznle belirtir; *Modern çağda insan ruhunun çoraklaştığını, insanın anlam arayışına bütüncül bir cevap sunamayan psikoloji ve psikoterapi öğretilerinin ruhun sızısına da merhem olamadığını görüyoruz* (Sayar, 2022: 45).

2. 5. 2. Ruh / Ruh Sağlığı

Kemal Sayar eserlerinde, yazılarında ve verdiği röportajlarda insan ve insan ruhu üzerinde oldukça fazla durmuş ve ruh üzerine geniş açıklamalar yapmıştır. Yazarın insan ve ruh ile yakından ilgilenmesi, kendisinin psikiyatr / akıl hekimi olmasındandır. Hekim kimliği ile yazar kimliğini birleştiren yazar, çoğu eserini bu bilgi ve tecrübesiyle kaleme almıştır.

İnsan ile yakından ilgilenen yazar, ruh üzerine etkileyici tespitler yapmıştır. *Ruh, deneyimleyen öznedir... Ruh, hayatı ve kendimizi derinlik, değer, bağlılık, merhamet ve kişisel özümüzle deneyimleyebilmenin yoludur. Ruh, duyguların yani hayatımızın merkezidir* (Sayar ve Yavuz, 2023: 220). Yazar, ruhu hayatın merkezi olarak değerlendirmiştir. *Ruhumuzun menzili,*

kavrayışımızın ötesindedir. Ruh devamlılıktan fazlasını arzular; bizi aşan, ötemizde bir yere varmak ister. Ruhun en derin özlemi olan gerçek mutluluk, insanın elde ettiği güçte değildir. Ruh ebediyeti arzular. Bu dünyada olmayanı. İnsan işte hep bu gerilim hattında yaşar; ruhun aşkınlığa duyduğu özlemle bedenın pek sınırlı güçleri arasındaki gerilim hattında (Sayar, 2020: 31). Ruhun kendi sınırlarını aşmak istediğini ve sonsuzluğa özlem duyduğunu belirtir. Ruh bildiğinden daha fazlasıyla beslenmek ister, ulaşabildiğinden daha yücesi ile huzur bulmayı arzular (Sayar, 2020: 61).

Ruhun bence en önemli arayışı, müteal olanı, yüce olanı aramasıdır. Yani sonsuzluk arzusunu dindirecek olanı arar... İşte müteal olana, aşkın olana, Allah'a yöneliş de insanın bu arayışının meyvesidir (Sayar, 2021: 97). Yazar, ruhun sonsuzluk arayışını dindirecek şeylere yöneldiğini söyler. Bu yönelişin en temel örneğinin ise Allah'a olan teslimiyet ve yönelim olduğunu ifade eder. Yazar, ruhun arayışına değindikten sonra ruhun iyileşmesi ve güzelleşmesi üzerine de açıklama yapar. Bu bakımdan ruhun beslenmesinde güzelliğın etkisi olduğunu savunur. Ruh güzellikle beslenir (Sayar, 2020: 21).

Ruh için günlük pratik hayattan zaman zaman uzaklaşmak ve zamansız, ebedi gerçeklikleri tefekkür etmek önemlidir (Sayar, 2020: 21). Ruhun dünyanın sıkıntılarından ve zorluklarından arınması ve ferahlık bulması için ara ara günlük hayattan uzaklaşması, ebediyete yönelmesi gerektiğine yer verir. İnsanın kendi ruhunun farkına vardığında başka ruhları etkileyebileceği ve iyileştirebileceği konusuna da değinir. İnsan ancak yoğunlaşabilmekle kendi ruhuna değebilir. Kendi ruhuna değmekle başka ruhlara da dokunabilir (Sayar ve Yalaz, 2019: 165).

Sayar, insanın hayal ve hakikat arasında bir ikilemde yaşadığını belirtmek amaçlı *insan ruhu gerçeklik ve tahayyül arasında bir tahterevallidir* (Sayar ve Yalaz, 2019: 313) ifadesini kullanır. O, tahterevalli benzetmesi yaparak ruhun hayal ve hakikat arasında gidip geldiğini anlatmaya çalışır.

Yazar kendi yaşantısından örnek vererek ruhun iyileşmesi için güzellikten daha iyi bir hekimin olmadığını söyler. *Ben dün gece ve bu sabah, yakınlarda bir ağaçlıktan gelen bülbül seslerini bir suyu kana kana içer gibi*

içime çektim. Varlığın ihtişamı karşısında haşyetle ürperdim. Ruhu iyileştirmek konusunda güzellikten daha iyi bir hekim yok, inan bana (Sayar, 2021: 73). Bu açıdan kişinin çevresindeki güzelliklerin farkına varmakla ruhunda güzellik bulacağından bahseder.

Ruhun şifası televizyon ekranlarında yahut tımarhanelerde değildir. O, hakikatin peşinde güneşte kavrulmayı göze alabilmektedir (Sayar, 2017: 225). Televizyon ekranlarında şifa bulmanın mümkün olmadığını söyleyen yazar, hakikat uğruna verilen mücadeleyi yüceltir. Bu bakımdan emeğin anlam ile olan bağlantısına değinir ve bu noktada anlam sorunu yaşayan varlık üzerinde durulur; *Emeğin olmadığı yerde anlam da yoktur. Ruha canlılık hissini veren anlamın ta kendisidir ve anlamın kaybı dünyanın kaybedilişi ve yoksullaşmasıdır. Anlam kaybını hisseden bir varlık sıkılabilir ancak* (Sayar, 2021: 229).

Sabahtan akşama kadar mâlâyânîyle meşgul oluyoruz ve ruhumuz kirleniyor (Sayar ve Ökten, 2021: 173). İnsanın günlük hayatta oldukça fazla şeyle meşgul olduğunu ve bu durumun ruhunun kirlenmesine sebebiyet verdiğini açıklar. Dolayısıyla asıl amacın tüm meşguliyetlere rağmen güzelliklerin görülmesi olduğunu belirtir. Güzelliklerin görülmesi noktasında ise ruhun eğitilmesi gerektiğini söyler; *Ashında güzelliği görmeyi de kendimiz için daha kolay hâle getirebilmek, bu da ruhu eğitmekle mümkün* (Sayar ve Ökten, 2023: 41).

Sayar, ruhun özgürlükle olan bağlantısı hakkında da görüşlerini sunar ve bunu somut bir olay üzerinden örneklendirir; *Ruh ancak özgürlükle yeşerir, meyveye durur* (Sayar, 2017: 210). Ancak özgür ruhların, meyve vermeye elverişli olduğunu belirtir.

Ruhun daima ötekine yakınlık ve arzu duyduğunu ve yalnızlığı değil kalabalıkla birlikte gelen çeşitliliği, farklılığı aradığını ise yazar ayrıca ele alır. *Ruhun en güçlü ihtiyaçlarından birisi, topluluk ihtiyacıdır. Ruh, bağlanmak için can atar; farklı kişilikler, yakınlık ve biriciklik için can atar. Ruhun aradığı, yekparelik ve benzerlik değil, toplumda zaten var olan renklilik ve çeşitliliktir* (Sayar, 2022: 242).

Ruh ile ilgili oldukça fazla sorgulama ve değerlendirme yapan Kemal Sayar, bir başka eserinde insanın ruh sağlığını nasıl koruması gerektiğine dair de fikrini belirtir; *Ruh sağlığının en önemli bileşenlerinden birisi, insanın kendisine acımayı karakterinin asli unsuru yapmaması ve sahip oldukları için şükran duyabilmesidir* (Sayar, 2020: 81).

Kemal Sayar ruhun, insanın canlı bir varlık olduğunun kanıtı olduğuna değinir. Yazara göre ruh güzelliklerle hemhal oldukça huzur / iyilik bulur ve ruh daima sonsuzluğu arar. Ruh sağlığının ise insanın güzellikleri görmesinde, kendini güçlü ve ruhunu temiz hissetmesinde saklı olduğunu belirtir.

2. 5. 3. Kültür

Kültür, Sayar'ın ele aldığı konular arasındadır. O, kültürün dünya üzerinde yaşayan tüm toplumlarda farklılık gösterdiğini ve bunun sebebinin birçok nedene dayandığını (Coğrafya, ev, aile, halk vs.) anlatmaya çalışır. *Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür. Kültür, bir toplumun kimliğini oluşturur, onu diğer toplumlardan farklı kılar. Kültür, toplumun yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Bir toplumda kullanılan dil, o toplumdaki insanların yaşayış tarzları, aile hayatı, gelenek ve görenekleri kültürü oluşturan özelliklerdir* (Sayar ve Dinç, 2017: 156). Her toplumun kendi kültürü etrafında gelişip değişim gösterdiğinden ise özellikle bahseder. *Ne olduğumuz, kim olduğumuz, hayatı nasıl kavramlaştırdığımız, neye sevinip neye yerindiğimiz büyük oranda içinde yaşadığımız kültür tarafından şekillendirilir* (Sayar, 2020: 230).

Yazar kültürün psikiyatride önemli bir olgu olduğunu da ele alır. İnsanın ruhu ile ilgilenen psikiyatr'ın, o kişinin yetişme ve anlayış kültürünü de dikkate alması gerektiğini söyler. Kişinin tanınmasında ve kendini ifade etmesinde, bu durumun önemine özellikle yer verir; *Kültürü dikkate almak psikiyatrik bozuklukların altında yatan patolojiyi daha iyi anlamaya, belirtilerin ve uyum bozucu davranışların daha iyi tedavi edilmesine yardımcı olur* (Sayar, 2022: 67).

Yazar, popüler kültür diye adlandırılan ve gündelik hayata hâkim olan kültürden de bahsetmektedir. *Popüler kültür, geniş dışsal talepleri, benliğin kendisini gerçekleştirmesine engel olduğu ölçüde gayrimeşru kabul eder... Bu kültür, düşük özgüveni insanların hayatlarını kontrol etmelerini güçleştiren görünmez bir hastalık gibi sunar* (Sayar, 2022: 114). Popüler kültürün hızlı üretim ve tüketim üzerine kurulu bir sistem olduğunu ve insan üzerinde hastalık gibi bir etki yarattığını vurgulamıştır. Ayrıca popüler kültür malzemesinin değiştiğini ve insanların kendilerini / düşüncelerini değiştirmek yerine popüler kültürün onlara gizlice empoze ettiği anlayış ve düşünce ile hareket ettiklerini eleştirmektedir.

Yazar ayrıca bir dergi yazısında kültürün farklı bir türüne de değinmiştir. *Endüstri kaynaklı kültür, çocukları giderek daha erken yaşlarda, ailelerinin izni olmadan karar vermeye zorluyor*⁵⁸ Endüstri kültürünün, küçük yaşlardaki çocukların ailelerinden bağımsız bir şekilde hareket ederek kararlar almalarına sebep olduğunu söylemektedir.

Kemal Sayar, kültür kavramına da değinmiş olup, kültürün farklı bir yöne evrildiğini söylemiştir. Popüler kültürün insanları nasıl etkisi altına aldığına ve hasta ettiğine değinmiştir. Popüler kültür ve endüstri kültürünün ise kendine yeterince güven duymayan ve daha çocuk sayılabilecek yaşlardaki bireyler üzerinde yarattığı olumsuz davranışları, açıkça irdelenmiştir.

2. 5. 4. Psikiyatri / Empati / Önyargı

Psikiyatri diğer ismi ile ruh hekimliği, insanların ruhsal hastalıkları ile ilgilenen, tanı koyan ve tedavi uygulayan tıbbi uzmanlık alanlarından biridir. Psikiyatrist olan Kemal Sayar ise psikiyatri kavramını, *psikiyatri, ruhu iyileştirmek anlamına gelir ve başlı başına bu adlandırma bile, bir çağrıdır* (Sayar, 2022: 23) diyerek tanımlamıştır. Yazara göre psikiyatri, insanın zedelenmiş ruhunu iyileştirmeye yönelik bir hizmettir. Başka bir ifade ile

⁵⁸ (Dosya: Hangi Müze Hangi Kültür?) Sayar, Kemal, “Televizyonunuzu Kapatmayı Unutmayın”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 18, Sayfa: 18, Ağustos 2006.

psikiyatri için “zihnın bilimi, zihin bilimi” diyebiliriz (Sayar, 2021: 165). Yazar, yaptığı tüm bu tanımlamalar ile tek bir sonuca ulaşmaktadır; Psikiyatri, insanın ruhu ile ilgilenerek ve ruhu körelten durumlardan arındırmayı amaç edinerek, ruhu iyileştirme gayesi gütmektedir.

Yazar bir eserinde psikiyatri hizmetinin en önemli temel taşının empati olduğunu vurgular. *Psikiyatri hizmetinin temel taşı empatidir: Bir insanı anlamak için, onu bütün kalbimizle dinlememiz gerekir (Sayar, 2022: 227). Ötekini anlamak için onu içtenlikle dinlemenin gerekeceğini söyler. Kişinin empati kurup, başkasının yerine kendini koyarak, ne yaşadığını anlamaya ve hissetmeye çalışmasının öneminden bahseder.*

Empati erken yaşlarda ortaya çıkan ve gelişen bir yetenek olduğu için ailenin çocuğu yetiştirme tarzı da empati gelişimine doğrudan tesir eder. Çocuk bu yeteneği hayatın ilk aylarında anne ve babanın ‘aynalama’ dediğimiz duygusal ayarı yakalamasıyla sağlar⁵⁹ Yazarın belirttiği gibi, birçok soyut duyguları insan doğup büyüdüğü yerden yani ailesinden edinir. Kültürel değerlerin, ahlaki değer ve davranışların ailenin farkında olmadan çocuğa yüklediği erdemler olduğunu belirtir. Dolayısıyla empati gibi değerli bir olgunun aileden edinildiğine değinilir.

Gerçek empati sadece başkalarının düşünce ve duygularını anlamak değil onlarla birlikte hissetmek, onlarla hemhal olmayı başarabilmektir (Sayar, 2021: 152). Gerçek empati duygusunun ise, başkasını koşulsuz kabul etmek, anlayabilmek, dinleyebilmek ve yeri geldiğinde ötekinin üzüntüsüne kalpten üzüлp eşlik edebilmek olduğunu söyler.

Empati duygusuna sahip olan bireylerin daha merhametli ve ahlaklı bir duruşa sahip oldukları üzerinde de durur. *Empati ahlaklı bir kişi olmanın özüdür... Empatiyle ruhun zirvelerine yükselebiliyoruz (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 231). Kısacası yazar ahlaklı olmanın temelini empati duygusuna sahip olmaya bağlamıştır.*

Kemal Sayar empati duygusunu yok etmeye çalışan bir tutumdan, önyargıdan da bahseder. *Önyargı, özellikle sosyal psikolojide yer alan;*

⁵⁹ (Dosya: Yerliler İktidarda) Sayar, Kemal, “Taraf Tutmak”, Anlayış Dergisi, Sayı: 33, Sayfa: 77, Şubat 2006.

*bireysel, grupsal ve toplumsal yönü bulunan bir kavramdır. Önyargının kullanıldığı alana göre tanımı değişmektedir. Önyargı en kısa anlamıyla; birey, grup ya da toplumun yeteri kadar bilgi sahibi olmadığı ya da yanlış bilgi edinerek karşı tarafa (bilgi-grup-toplum) takındığı olumlu-olumsuz tutumlardır*⁶⁰ Olumsuz bir manaya sahip olan önyargı kavramı Kemal Sayar’a göre, *empatiyi yok eder, hemhal olmayı zorlaştırır* (Sayar ve Yalaz, 2019: 278). Önyargının artışıyla birlikte empati duygusunun yok oluşundan bahseder.

Görüldüğü üzere Kemal Sayar kendi uzmanlık alanı olan psikiyatri kavramı üzerine çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Yazar, psikiyatri kavramı ile empati arasında ilişki kurmuş ve psikiyatrinin temelinde empati duygusunun yattığını söylemiştir. Empati kavramı üzerine çeşitli eserlerinde açıklamalar yapan yazar, empatinin zıttı olan önyargı kavramına da değinmiştir. Önyargılı bir insanın empati duygusundan yoksun olacağını vurgulamıştır.

2. 6. DİĞER KAVRAMLAR

2. 6. 1. Şiir

Şiir, Kemal Sayar’ın değindiği kavramlardan biridir. Yazarın aynı zamanda şair kimliğine de sahip olması, şiir hakkında derin bilgilere ve düşüncelere vâkıf olmasını normal kılmıştır. Yazara göre *şiir, duygularımızı çok yoğun ve az sözle aktarabildiğimiz çok sarsıcı, vurucu bir sanat* (Sayar, 2021: 130). İnsan duygularının çok yoğun bir şekilde anlatılması ve bu duyguların insanı derinden etkilemesi yönüyle şiir sanatını yüceltmıştır. *Şiir bütün sözlerin daha hası ve damıtılmış olanı. Dolayısıyla iyi şiir her zaman insan ruhunda yankı bulur* (Sayar, 2021: 128). Daha az sözcükle tüm hislerin açığa vurulabilmesi olarak tanımladığı iyi şiirin, insanın ruhunu yansıttığını ve dolayısıyla kişide karşılığını bulduğunu belirtir.

Yazar, kendi şairliği üzerine düşünür ve şiir yazarak aslında kendi varlığını aradığını söyler; *Şiirle aslında bir tür kendi ruhumun sızısına bir*

⁶⁰ Erdoğan, M. Ve Vatandaş, C. (2020), “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 476.

şifa, bu dünyadaki var oluşuma bir anlam aradım (Sayar, 2021: 130). *Şiir bana hep “Bitti galiba!” dediğim zamanlarda geldi: Uzun gurbet ve yalnızlıklarda, insanın kendi iç sesini duyabilecek kadar kendisine yakınlaştığı anlarda* (Sayar, 2021: 270). Yazar ayrıca şiirin söz ve ses gibi insana şifa olduğunu söyler; *Şiir şifadır. Söz şifadır, ses şifadır* (Sayar, 2021: 274).

Yazar, kendi şiir yazma yolculuğunun aslında kendi ruhunu iyileştirmek üzerine olduğunu söylemiştir. *Şiirim de kendi tekâmül yolculuğumun bir parçasıdır, olmak yolundaki cehdimin en önemli parçasıdır. Ruhumun sızladığı yerden neşet etmiş ve bana fener tutmuştur* (Sayar, 2021: 273). Şiirin kendisine tekâmül yolculuğunda bir fener tuttuğunu ve yolunu aydınlattığını söyler.

Yazar, şiirin insanın hayatından izler taşıdığını; mutluluğunu, üzüntüsünü, yalnızlığını ve hayata bakış açısını tasvir ettiğini söylemek istemiştir. *Ricat’ı oluşturan şiirlerin ekseriyeti Trabzon ve Montreal’de geçirdiğim yalnız akşamların meyvesidir* (Sayar, 2021: 271) diyen yazar, “*Ricat*” adlı kitabını nerede ve hangi duygu ile oluşturduğunu anlatmıştır. Yazar artık pek şiir yazmadığını ifade ederek bu durumun nedenini de açıklar; *Şiir bana uzun sessizliklerin, uzun yalnızlıkların arkasından gelmişti. Şimdi koşturması çok bir hayatın ortasında ne yalnızlığa ne de uzun sessizliklere tahammülüm var. Şiir de haliyle o gürültülü haneye uğramıyor artık* (Sayar, 2021: 276).

Sayar başka bir eserinde yine şiir üzerine bir tanımlama yapar; *şiir de, sanatın diğer görünimleri gibi, hakikati yakalamak için insana kılavuzluk eden insani etkinliklerden birisidir* (Sayar, 2021: 188). Hakikati yakalamak uğruna verilen en önemli uğraşlardan birinin de şiir olduğunu ve bu bakımdan diğer sanat dalları gibi şiirin de insana yol gösterdiğini anlatmak istemiştir.

Doktor olan Kemal Sayar, şiir yazması ile hekimliği arasında da bir bağlantı kurmuştur. Bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir; *Hocam eğer biraz şiir mürekkebinden yalamasaydım hekimliğim çok eksik kalırdı diye düşünüyorum... Bazen şiir bazen hikâye bazen metafor bazen mit bazen bir kıssa insanlığın yolunu açar* (Sayar ve Ökten, 2021: 184). Hekimlik mesleği

sırasında şiirle ilgilenmesinin kendisine çok şey kattığını ve herhangi bir edebi tür gibi şiirin de insanlığa fayda sağladığını söylemiştir.

Yazar başka bir eserinde şiiri bir benzetme üzerinden anlatmıştır. *Gönüle düşen kum tanesini büyütüp inci yapan istiridyedir şair* (Sayar, 2023: 296). Yazar, şairi inciye meydana getiren bir istiridyeye benzetmiştir. Diğer yandan yazar, liseden kalma matematik sevgisinden bahseder ve matematik ile şiir arasında bir bağ kurar. *İçimde bir tane de matematik heveslisi bir adam kaldı. Lise yıllarında matematik benim aşkımdı, hakikaten aşkımdı! Matematik bir şiir gibi aslında* (Sayar, 2021: 248).

Verdiği bir derste yaşadığı anısını da anlatan yazar, bu yaşadığı olay ile edebiyatın insanın tanınmasındaki önemini vurgulamıştır; *Ben ders anlatırken sık sık sorarım, takılırım öğrencilere, şiir okutmaya çalışırım. Bir seferinde büyük hüsrana uğradım... Bir yazımda da ifade etmiştim: elli kişilik sınıfta, bir dize okuyabilen bir tane öğrencim çıkmadı. Çok üzuldüm o gün. Çocuklara dedim ki, "Siz doktor olacaksınız, biraz insanı tanımanız lazım, edebiyatla hemhal olmanız lazım."* (Sayar, 2021: 250).

Kemal Sayar, şiir kavramını şair kimliği ile anlatmaya çalışmış ve etkili bir şekilde düşüncelerini açıklamıştır. Şiirin az sözle çok şey anlattığını, tüm insanlara hitap ettiğini ve insanı tanımanın şiirden de geçtiğini vurgulamıştır. Şair olan yazar, şiir üzerine ele aldığı bu düşüncelerini mesleki deneyimleriyle zenginleştirmiştir.

2. 6. 2. Sanat

Bilgi, beceri ve yaratma sonucu ortaya çıkan etkinlik sanat olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan yaşamın çoğu alanında sanata rastlamak mümkündür; edebiyat, mimari, heykel, resim, müzik vs. Kendi de bir edebiyat sanatçısı olan Kemal Sayar, kaleme aldığı eserlerinde ve yazılarında sanat üzerine düşüncelerini ortaya koymuştur.

Yazar, sanat kavramını şu şekilde tanımlamıştır. *Sanat, örtülerin kaldırıldığı, gizli olanın aşikâr kılındığı bir yolculuktur* (Sayar, 2020: 43). Görüldüğü üzere sanatı bir yolculuk haline benzetmiştir. Gizli olanın ve

keşfedilmeyi bekleyen şeylerin aşikâr olmasını, sanatın tezahür etmesi şeklinde yorumlamıştır. Sıradan sayılabilecek birçok şeyin sanatın içine girince bambaşka bir hale bürünüp değiştiğini ve farklı bir mana kazandığını da söylemiştir; *Sanat, insanı sıradan olanın ötesine, kavramların ve kategorilerin ötesine taşır* (Sayar, 2020: 42).

Sanat olarak tanımlanan her şeyin en temelinde Allah'ın dünya üzerindeki sanatının bir tecellisi olduğu konusunu da ele alır; *Sanat, Allah'ın "Yaratan" isminin tecellisidir insanda; ekserimiz dalgınca dünyayı seyreden bir bakışla taşırız bu emaneti, nazar ehli olan pek azımız da göğüsteki bir rikkatle* (Sayar, 2023: 285). Yazar insanların da Allah'ın bir tecellisi olduğunu ve her insanın bunu emanet gibi taşıdığını söylemektedir.

Kemal Sayar, varlığa ve insanlığa değer katan şeylerin doktorluktan daha kıymetli olduğunu söyler; *İnsan olarak bize değer katan şeyler, doktor olarak değer katanlardan daha ehemmiyetli: Sanat, şiir, hikmetli şarkılar – türküler, irfani metinlerle beslenen bir ruh ve sezgi dünyası, yalnızca kendinizi geliştirmenizi sağlamakla kalmaz, hastalarınızla da daha verimli iletişim kurmanızı sağlar* (Sayar, 2023: 302). İnsanın kendisini geliştirmesi ve başkalarıyla sağlıklı iletişim kurması açısından sanatın önemini belirtir.

Yazar, manevi olarak rahatlamanın ve ruhu iyileştirecek şeylerle meşgul olmanın hastalar ile verimli bir iletişim kurmayı sağlayacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda insanın başına gelen zor durumların ve ruhsal sıkıntıların aslında insanın içindeki cevheri çıkarttığını söylemiştir. Zorluk, üzüntü, kırgınlık ve yalnızlıkların sanata döküldüğünde yani şiir, resim, heykel veya türküyeye dönüştürüldüğünde asıl manasını bulduğunu ve gönülde olanları derinden hissettirdiğini belirtir; *Hülasa-ı kelam ruhsal dengesizlikler sanatkarlar için şaşılması, üzülünesi durumlar değildirler. Onlar ruhsal iniş çıkışlarını bir şiire, bir beste ya da resme tahvil edebilirler.*⁶¹

Sanatın güzellikle olan ilişkisine ayrıca değinen Sayar, sanatın normal veya sıradan kabul edilen şeyleri farklı ve güzel bir şekle soktuğunu söyler. Dolayısıyla insanın çevresinde olan güzellikleri görmesi ve kişiye canlılık

⁶¹Sayar, Kemal, "Deha ve Delilik Üzerine", **Kültür Dünyası**, Sayı: 4, Sayfa: 33, Ağustos 1997.

katması yönüyle de sanat yüceltilir; *Sanat bize güzelliğin kapılarını açıyor, güzellik bize canlılık veriyor* (Sayar, 2021: 247).

Yazar, sanatın ne olduğunu ve nasıl tezahür ettiğini açıklamaya çalışmıştır. Sanatın aslında insandan geriye kalan güzellikleri sergilediğine ve her şeyin Allah'ın bir tecellisi olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca sanat ile ilgilenmenin insana ruhsal bir ferahlık verdiğini ve yaptığı meslekte de verim sağlayacağını söylemiştir.

2. 6. 3. Eğitim

İnsanın davranışlarında istenilen düzeyde değişim ve gelişim sağlamayı amaçlayan, onu yetiştiren ve beceri sahibi olmasına yardımcı olan sisteme eğitim denilmektedir. Kemal Sayar, eğitim kavramı üzerine de dikkat çekici açıklamalar yapmıştır. Yazılarında, eğitim kavramını farklı bakış açısı ile kaleme almıştır. Yazara göre, *eğitim zahmet ve çile ister* (Sayar, 2021: 41).

Eğitim, sadece bizim bireysel geleceğimizle ilgili değildir, aynı zamanda içinde bulunduğumuz topluma karşı da borcumuzdur (Sayar, 2021: 279). Eğitimin sadece insanın kişisel gelişimini geliştirmeye yönelik olmadığını, aynı zamanda kişinin toplumu da geliştirmesi ve yaşadığı çevreye faydalı olması üzerine kurulu bir düzen olduğunu belirtir.

Bizde öğrenmek aynı torna tezgahından çıkmak, demek. Üretilmiş bir hakikate kayıtsız şartsız teslim olmak demek. Öğrenmekte sorgulama tarafı maalesef ihmal ediliyor (Ökten ve Sayar, 2023: 124). Yazar burada, Türkiye'deki eğitim anlayışını irdelemiştir. *Türkiye eğitimde süreç değil sonuç odaklı bir eğitim güdüyor* (Ökten ve Sayar, 2023: 125). Yazara göre öğrenciye, sorgusuz sualsiz verilenlerin ezberletilmesi öğretilmektedir. Oysa ona göre, öğrenci kesin bilgiye, kendi zihninde sağlamasını yaparak, verilen bilgiyi kendi akıl süzgecinden geçirerek ulaşmalıdır. Eğitimde sorgulamanın ihmal edilmesi durumunun; her şeye kayıtsız şartsız inanan, eleştirel yönü gelişmeyen ve sorgulama yapamayan nesillerin yetişmesine zemin hazırladığını söyler. Aynı zamanda yazar, eğitimde süreç odaklı hareket etmenin önemini vurgular.

2. 6. 4. Kelimeler / Dil

Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan faydalanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş sistem, lisan⁶² olarak tarif edilen dil kavramını da Kemal Sayar, eserlerine konu etmiştir. Kelimelerin insanla, duygularla ve ruhla ilişkisine değinerek aralarında bir bağ olduğunu söylemiştir. Yazara göre, *kelimeler etrafımızı sarıyor, onlardan bir dünya kuruyoruz, uzun sessizlikler kuruyoruz onlardan, kelimeler ruha değişiyor ve bazen can yakıyor* (Sayar, 2021: 253).

Sayar, ruhun çıkmazları noktasında kelimelerin çoğu kez ifade edilemediğini söyler; *Kelimeler bazen bizi bizden örtüyor, çünkü ruhun heyelanları çok kez söze gelmiyor* (Sayar, 2021: 253). Yazar, kendi yazın hayatına da değinerek kelimelerinin ve söylediklerinin kendinde nasıl bir etki yarattığını açıklar; *Söylediğim sözlerle hayatım arasında günbegün derin bir yarık oluşuyor. Ruhuma şifa olsun diye yazdığım her kelime, ona ayıracak bir sessizliğim yoksa, yaramı daha da onulmaz kılıyor. Yazmak tehlikeli. Yazmak insanın hançeresinden bir neşide gibi fırlamıyorsa eğer, endişeyi tırmandırıyor. Söz, sükûtle taçlanmıyorsa yerlere düşüyor. Bir ruhtan çıkıp başka bir ruha değişorsa sözün anlamı var* (Sayar, 2020: 85).

O, dil ile insanların eski devirler ile bağlantı sağladığını ve onların tecrübelerinden yararlandıklarını söyler; *Dil de bize gerçekliği gösteren bir şeydir... Kullandığımız her kelime, içinde önceki nesillerin ümit, değer, beklenti ve inançlarını taşır. Onların tecrübesiyle hayat bulur* (Sayar, 2020: 49). İnsanlar arasında ortak anlamlar kurması ve tecrübelerle hayat bulması yönüyle de dili açıklamıştır.

Yazar, doktor olmasının yanı sıra öğretmen, şair ve yazar kimliğine de sahiptir. Dil ile alakalı düşünceleri içerisinde kendi yazın hayatına da değinen yazar, *oldum olası yazı denen bu işi gereğinden fazla ciddiye almış ve bu konuda ciddiyet kasılmasından mustarip bir adamım* (Sayar, 2021: 143)

⁶² <https://lugatim.com/s/dil>

der. Yazar, kaleme aldığı tüm eserlerini büyük bir ciddiyet ve özenle ortaya çıkardığını ve bu durumdan mustarip olduğunu belirtir.

Yaptığımız iş sözle çok alakalı. Edebiyat ve söz zaten beni baştan beri cezbeden bir şeydi (Sayar, 2021: 252). Yazar, sözün / edebiyatın kendisini cezbedtiğine değinerek, kelimelerin gücüne daima inandığını söyler. Bununla birlikte yazar, geçmiş dönemlere olan özlemini dile getirerek kelimelerle sarhoş olduğu zamanları aradığını söyler; *İlk gençliğimden başlayarak kelimenin kudretine inandım. Kelimelerin kudretinin pek çok şeyi değiştirmeye yeteceğine inandığım o saflığı özliyorum. Kelimelerden kurduğumuz dünyaya itikadımın sağlam olduğu zamanları, dostluk hevesinin harını, kelimelerle sarhoş olduğumuz “dumanlı odalar”ı özliyorum* (Sayar, 2021: 271-272). Kelimelerin gücüne inandığı ve verdiği sarhoşluğu aradığı zamanlardan bahseden yazar, bir başka eserinde de artık kelimelerin süsüne inanamayacak kadar yaşlandığını dile getirir; *Süslü kelimelerin bizi bir yere götürmediğini görecektik kadar yaşıyım artık. Ama onlar yok mu, o iyiler, gerçek soyluları bu dünyanın... İşte onlarla karşılaştığım her seferinde ruhum ümit ve nurla doluyor, bir insan olarak dünyaya salındığıma hamd ediyorum* (Sayar, 2017: 33). İyi olarak bahsettiği gerçek soylularla kurduğu her münasebetinde ise ümitli ve mutlu olduğunu belirtir.

Yazar başka bir eserinde dili parçalanmış bir enstrümana benzetmiş ve *dil, her ne kadar kırık dökük bir enstrüman da olsa belki bir nebze sadra şifa olabilecek çok yönlü bir gösterendir* (Sayar, 2021: 149) demiştir. Dilin çok yönlü işlevine değinmesinin yanı sıra, kelimelerin insandan insana fark ettiğinden ve her insanın kullandığı kelimeler ile karakterinden ipuçları verdiğinden de bahseder; *Kelimeler dünyayı değiştirebilir... Kelimelerimizi değiştirdikçe düşünme biçimimizi de değiştiririz aslında... Kelimelerimizle iletişim kurarken onların bize izin verdiği ölçüde iletişime geçebiliriz* (Sayar ve Yavuz, 2023: 33). Kısacası kelimelerin değişmesiyle birlikte dünyanın ve düşünme biçimlerinin farklılık göstereceğini savunur. Ayrıca zengin kelime bilgisine sahip olmanın, iletişimi yöneteceğine değinir.

Görüldüğü üzere Kemal Sayar, kelimeler ve dil üzerine düşüncelerini aktarmış ve bunu yaparken kendi yazar kimliğine değinmiştir. Kelimelerin kendinde bıraktığı etkiden de bahsederek bu konuda çeşitli örnekler vermiştir.

2. 6. 5. Algı / Bellek / Bilinç

Kemal Sayar, eserlerinde ve çeşitli yazılarında, psikoloji alanında da önemli olan algı, bellek ve bilinç kavramlarına değinmiştir. Yazar kavramları açıklarken benzetme yönteminden de yararlanır. *Algılar birer portre gibidir. Fotoğraf değildir. Çizilen şeyin gerçekliği kadar, çizen ressamın niteliğinden de etkilenir. İki kişi aynı nesneye bakar, ama farklı şeyler görür* (Sayar, 2020: 46). Her insanın algılama yeteneğinin farklı olduğunu, dolayısıyla aynı şeylerde farklı şeyler görmelerinin mümkün olacağını söyler.

Yazar bellek kavramı için *Bellek; beklentiler, ihtiyaçlar ve inançlar tarafından şekillendirilen, duyguların renk verdiği ve insanların içsel öykü yaratma kapasitelerinin zenginleştirdiği dinamik bir yaşantı ortamıdır* (Sayar, 2021: 198) tanımlamasını yapmıştır. Belleğin de algı gibi kişisel bir olgu olduğunu, her insanın belleğinde yer eden konular ve duyguların farklı olabileceğini belirtir. Ayrıca yazar, belleğin dinamik bir ortam olduğunu söylemiştir. *“Bellek” sıklıkla travmayla da ilişkilendirilir, korkunç olaylarla veya bir büyük kayıpla başa çıkmanın aracıdır... Yas için belleğe ihtiyaç duyarız, unutmak ve geçmişin ağırlığından kurtulmak için bellek olmazsa olmazdır* (Sayar, 2023: 126). İnsanın hatırlamak ve unutmak için belleğe ihtiyaç duyduğunu da söyler. *Bellek ve algılarımızın mutlak gerçekliği yansıttığını düşünmekle yaptığımız hatayı, geleceğimizi hayal ederken de yapıyoruz* (Sayar, 2020: 47). Yazar, belleğin ve algıların mutlak gerçekliği yansıtmadığını vurgulamıştır.

Gerçeklik dediğimiz şeyin özü bellektir (Sayar, 2020: 48). Yazar, bellek üzerinde özellikle durmuş ve belleğin insanlar arasında ortak bir anlayışın oluşmasını sağladığını söylemiştir. *İnsanlar ancak bir toplum içinde bellek edinirler. Ancak bir toplum içinde anılarını hatırlar, onları tanır ve yerli yerine oturturlar* (Sayar, 2017: 107). İnsanların kendi yaşantılarında olduğu gibi başkaları ile olan ortak yaşantılarından da belleğe katkıda

bulunduklarını belirtir. *Belleği olan insanla bir müştereğiniz vardır zira aynı göğün altında, aynı türküler, aynı dualar ve benzer acılarla büyüdünüz* (Sayar, 2017: 189). Yazar bu cümlesiyle de yine ortak inanca ve yaşantıya sahip olunan insanlarla ortak belleğe sahip olunduğunu savunur.

Yazar bir başka eserinde ise bilinç kavramına değinir. Yazara göre bilinç, algının ve belleğin üzerinde yaşam boyunca her şeye görünmez bir imza bırakır ve yaşanan her şeyi farklı kılar. *Bilinç her yere görünmez imzasını bırakıyor ve yaşanan şeyi farklılaştırıyor* (Sayar, 2020: 47).

Yazar algı, bellek ve bilinç kavramları üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Yazara göre bilinç, her şeyin yani zihinsel düşüncelerin ve hislerin farkında olma hali iken algı, çevreden gelen uyaranların algılanma biçimidir. Belleğin ise yaşam boyu devam eden depolama alanı olduğunu söyler.

2. 6. 6. Güzel

Kemal Sayar, güzel kavramını çeşitli benzetmeler yaparak ve metafor kullanarak anlatmaya çalışmıştır. *Güzellik, uyuyakaldığımız bir dünyada hakikate uyandırma çağrısıdır* (Sayar, 2021: 55). Yine yazara göre; *güzel, ebedi olanın zamanda vücut bulmasıdır* (Sayar, 2021: 118). Yazar, manevi tanımlamalar yapar ve kusursuz ve göze hoş gelen olguların, fiziksel ve görüntüsel güzelliğin dışında bir güzellik algısına sahip olduğunu söyler. *Güzellik, tahayyüle hadsiz bir ufuk kazandırır, asla kuruyup yitmeyecek bir tahayyülü besler* (Sayar, 2020: 22). Güzelliğin, hayalleri besleyen bir olgu olduğunu belirtir.

Yazar güzelliği farklı bir açıdan da ele alır ve bütün güzelliklerin Allah'ın bir tecellisi olduğunu söyler; *Bütün güzellikler O'nun güzelliğinin tecellisidir* (Sayar, 2020: 23). *Güzellik ve onun tecrübesi bizi kendimizden alır. Güzel şeylerle karşılaştığımızda dünyayla farklı bir ilişki içinde bulunduğumuzu hissederiz* (Sayar, 2020: 42). Yazar burada, güzel düşünenin güzellikler göreceğini savunmuştur. *Güzelden haberdar olanlar güzelleştirir,*

güzeli görebilenler güzeli arar. Bu, insan ilişkilerinde de böyledir (Sayar, 2020: 117).

Sayar, günümüzün güzellik algısına kendini kaptırmış gençlere sitem etmektedir. Yazara göre herkese benzemek, herkes gibi olmak güzellik değildir, aksine önemli olan özgün bir güzelliğe sahip olabilmektir; *Lise ya da üniversite çağında birçok genç, kusursuz görünüme kavuşmak için ailesini ikna etmeye çalışıyor... Oysa gerçek güzellik, bir özgünlük gerektirir* (Sayar ve Yalaz, 2019: 73).

Güzeli görebilmek için, ruhun da güzele meyli olması gerektiğini söyler; *Güzellik duygusu bütün nihai değerler gibi ruhun nesnesiyle buluşmasıyla ortaya çıkar. Nesnenin güzel olması yetmez, onu algılayacak zihin ve ruh da güzel olmalıdır* (Sayar, 2021: 73). Yazar sonrasında *hayata nasıl baktığımız neyi gördüğümüzü belirler. Güzelliğe aşına olanlar, onu her yerde kaim kılmak ister.*⁶³ der ve burada şu söze atıf yapar; güzel gören güzel düşünür, güzel düşünen hayatından zevk alır.

Yazar genel itibariyle güzelliği ruhun ve düşüncenin güzelliği olarak tanımlamıştır. Görüntü güzelliğinin ise kişiye has olması gerektiğini savunarak, özgün ruhların kendilerine özgü güzelliklere sahip olması gerektiğini söylemiştir.

2. 6. 7. Mazi ve Çocukluk

Kemal Sayar, yazılarını kaleme alırken psikiyatr doktor kimliğinden de yararlanmaktadır. Kendine has üslûbu ile çeşitli konularda fikir ve düşüncelerini aktarmaya çalışmaktadır. Mazi ve çocukluk kavramları da yazarın doktor kimliği ile açıklamaya çalıştığı kavramlardandır. *Mazi ve çocukluk, kimilerimiz için cerahat püskürten bir yara iken, kimimiz için bir düş ülkesi, bir sığınak* (Sayar, 2020: 40). Yazar çocukluğun bazıları için sığınak ve mutluluk, kimilerine göre ise kapanmayan yara olduğunu belirtir.

⁶³ (Dosya: Barbarlar Kapımızda) Sayar, Kemal, “Güzel Gören, Güzel Eyler”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 39, Sayfa: 79, Ağustos 2006.

Çocukluk demek aynı zamanda gelişmek, hata yapmak ve hatalardan ders çıkarmak demektir (Sayar, 2022: 215). Yazar burada çocukluğun gelişime tabi olduğunu ve hata yapmanın doğal olduğunu, dolayısıyla yapılan hatalardan ders çıkarmanın önemini belirtir.

Çocukluk, yaşam boyu ritimlerimizin kaynağıdır (Sayar, 2022: 249). Öğrenmenin ve deneyimlemenin ilk örneklerine ve ritimlerine çocuklukta rastlanıldığını ve hayat boyu bu ritimlerin kaynağının çocukluğa dayandığını söyler.

Yazar, mazi ve çocukluk kavramları ile yaşam ritmi arasında bir bağ kurmuş ve çocukluğun insanın geri kalan yaşamını oldukça etkilediğini savunmuştur. Bu bakımdan mazi ve çocukluğun insan hayatının en önemli evrelerinden biri olduğunun altını çizmiştir.

2. 6. 8. Tabiat

Genel manada modern çağın değişime sebep olduğu bir yer olarak bilinen tabiat, yazarın değerlendirmeye aldığı bir başka konudur. İnsanın bedenine, ruhuna, duygularına ve düşüncelerine sakinlik ve canlılık vermesi yönüyle tabiatın önemi üzerinde durulur. Aynı zamanda bir imtihan yeri olarak da görülür; *Tabiat insana bağışlanmış bir armağandır ve bir imtihan meydanıdır* (Sayar, 2022: 167).

Tabiatı daha çok insan açısından sorgulayan yazar, insanın içinde gizli olan kutsalın yeniden canlanması için tabiatın gerekliliğinden bahseder; *Tabiat içimizde saklı duran kutsalı hareketlendirir* (Sayar, 2022: 168). İnsanın tabiatla canlandığına ve canlılığının tüm yaşamını etkilediğine değindiği gibi, tabiata vereceği önemin de altını çizer. Dolayısıyla insanın ancak o zaman kendini değerli göreceğini ve dost bileceğini, sonrasında da başkalarına dostluğunu göstereceğini söyler; *İnsan tabiata dost olmadan kendisine dost olamaz, kendisine dost olmadan gayrıya da dost olamaz* (Sayar, 2023: 163). Kısacası yazar, insanın tabiatla hemhal olmasının, kendisine ve başkasına yapacağı yatırım sayılacağının altını çizmiştir.

Tabiatı tüm insanların koruması gerektiğini vurgulayan yazar, onun da bazı değerler gibi yok olup gitmesine göz yumulmaması gerektiğini söylemiştir; *Haddimizi bilip içinde yaşadığımız tabiata sahip çıkmak mecburiyetindeyiz, onun yok olmasına, cayır cayır yanmasına yahut inşaat paletleri altında inim inim inlemesine karşı durmak zorundayız* (Sayar ve Ökten, 2022: 133).

2. 6. 9. Güç

Kemal Sayar, bütün eserlerinde hayatın içinden gelen kavramları somutlaştırmaya ve bu kavramlar üzerine insanın düşünmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bakımdan güç kavramı da Kemal Sayar'ın dikkat çekici tanımlamaları ile etkili anlamlar kazanmıştır.

Kemal Sayar gücü, *kontrol ve otoriteye sahip olmak; başka kişileri ve olayları etkileyebilme hali* (Sayar, 2017: 28) olarak tanımlamıştır. Güç ne kadar büyükse, başkasına karşı kör olma durumu o kadar fazladır. Yazar bunu şöyle ifade etmiştir: *Güç, pek çok zaman başkalarına karşı körlüğü de beraberinde getirir* (Sayar, 2021: 90).

Başkalarını ne kadar güçlendirebiliyorsak, iyilik o kadar çoğalır (Sayar, 2021: 203). Gücü elinde tutup bencil olmayan insanların, başkalarına yardım edip onların da güçlenmesini sağladıklarını söyler. Gücün verdiği ihtişamdı gözleri kamaşanların ise sadece kendilerini daha ileriye taşımak için çabaladıklarını belirtir. Sayar, hem kendini hem karşısındakini güçlü kılmaya çalışanların, sevgiyi de o derece çoğalttıkları konusuna dikkat çekerek sorar: *İyiliğin ve sevginin gücünü mü yeşerteceğiz yoksa kötülüğün (güç sevgisi) gücünü mü?* (Sayar, 2023: 257). Bu noktada yazar, iki farklı insan tipine seslenir; bencil olan ve diğerkamlık yapan insan.

Yazar, gücün ve kudretin üstünde bir meziyetten de bahseder; *Gerçek güç, başka insanların hayatında olumlu bir fark yaratabilmektir* (Sayar, 2021: 142). Gücün büyük maddi olanaklara sahip olmakla değil, başka insanların hayatlarında faydalı değişiklikler yaratabilmekle mümkün

olduğunu vurgular. Görüldüğü üzere Kemal Sayar, gücü farklı yönlerden bakarak açıklamaya çalışmıştır.

2. 6. 10. 15 Temmuz

Kemal Sayar, ülkemiz ve bayrağımız için büyük önem taşıyan ve tarihe milletin zaferi olarak geçen 15 Temmuz gecesini, yüreklilikle ve hisli cümlelerle hatırlatmıştır. Eserlerinde ve yazılarında yer verdiği 15 Temmuz gününü; *15 Temmuz kendisine dayatılanı kabul etmeyen “fikri hür, vicdanı hür” insanlarımızın bize bıraktığı bir miras* (Sayar, 2021: 243) ifadesiyle anlamlandırmıştır.

Türk milletinin en büyük zaferlerinden biri olan 15 Temmuz günü, her zaman Türk milletinin gücünü, kudretini ve inancını hatırlatacak bir tarihtir. *O gece, sessizlerin gecesidir, susturulmuşların konuştuğu gecedir* (Sayar, 2021: 249). Yıllarca ezilmiş, düşüncesi yüzünden yok sayılmış bireylerin zaferi olan 15 Temmuz kıymetlendirilmiştir.

Yazar 15 Temmuz zaferinin herkese bir ders verdiğini söylemektedir. *15 Temmuz bize bir ödev yüklüyor, her birimiz bu ülkeyi bulduğumuzdan daha güzel bırakmak zorundayız* (Sayar, 2021: 250). Her insanın kendi ülkesi için sorumluluklarını yerine getirmesini ve ülkeyi daha güzel bırakmasını salık verir.

Yazar 15 Temmuz üzerine olumlu ve etkili fikirler sunmakla birlikte, bu zafer üzerine yapılan ya da yapılması gerekenler üzerine bir eleştiri yapmıştır; *15 Temmuz milletin zaferiydi ve eğer bu zaferin boşalttığı büyük enerji daha iyi değerlendirilebilseydi, bu ülkeyi şaha kaldıracak topyekûn bir hamleye dönüşmesi kaçınılmazdı* (Sayar, 2021: 247).

Yazar daha sonra insanın yapılan zulümlere ve vahşetlere boyun eğmesini değil tüm insanların birleşerek vahşetin boynunu eğmeleri gerektiğini vurgulamıştır; *Binbir çehreli zalimliğe karşı insanlığın ortak çehresiyle karşı duralım. Vahşet bizi terbiye edemez, terbiye edilmesi gereken vahşettir* (Sayar, 2021: 309).

Yazar, Türkiye tarihinin günümüze yakın bir döneminde gerçekleşen 15 Temmuz zaferi üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Bu konu hakkında olumlu düşüncelerini ifade eden yazar, sorgulamalarını da bu ele aldığı tüm yönleri değerlendirerek yürütmüştür.

2. 6. 11. Darbe / Deprem / Zulüm

Kemal Sayar geçmişten günümüze kadar var olan birkaç soruna da dikkat çekmiştir. Ülkemizin maruz kaldığı darbeler ve depremlerle birlikte yapılan zulümler de yazarın eserlerine ve yazılarına konu olmuştur. Kemal Sayar insan psikolojisi üzerine yoğunlaşarak, bu toplum ve insan üzerinde kötü etkiler bırakan olayları da değerlendirmiş ve bu sözcükler üzerine çeşitli açıklamalar yapmıştır.

Darbelerin sadece hükümet üzerinde değil toplum üzerinde de çeşitli değişikliklere ve zarara yol açtığı konusunda yazar, *bu ülke askeri ihtilallerin travmalarından iyileşmedi henüz* (Sayar, 2017: 31) demiştir. İhtilallerin bıraktığı enkazların hâlâ toplum içinde mevcut olduğunu, çoğunun psikolojik veya fiziksel olarak zarar gördüğünü dile getirmiştir.

Yazar bir eserinde 15 Temmuz'un kendisi üzerinde bıraktığı etkiyi açıklamıştır; *Hal tercümesi, bu yazıyı zorla yazıyorum, tadım yok. Gördüğüm kötülük, bu topraklarda bugüne dek gördüklerimin en büyüğüydü* (Sayar, 2017: 32). Türkiye'nin, 15 Temmuz'da yaşanan olaya müdahale ettiğini ve milli iradenin gücünü vatan bölücülere gösterdiğini söyler. *O gece isimsiz kahramanların gecesi* (Sayar, 2017: 32). Ona göre 15 Temmuz; isimsiz kahramanların, vatan uğruna can verenlerin, vatanı bölmek isteyenlere karşı milletin gösterdiği direncin ve inancın tarihidir. *İnsanlar güvenlik ihtiyaçlarını da göz ardı ederek kahramanca şeyler yapabiliyorlar. 15 Temmuz'da bunu gördük* (Sayar ve Ökten, 2021: 94).

Yazar bir başka konu olarak ülkemizin acı gerçeklerinden olan deprem üzerine düşüncelerini kaleme almıştır. Bir deprem ülkesi olan Türkiye'nin, geçmişten bugüne depremi acı bir şekilde tecrübe ettiğini söyler.

Deprem yüzünden toplumun birçok ferдинin aile üyelerini kaybettiğini, evlerinden, işlerinden ve en çokta psikolojilerinden olduklarını anlatır.

Kemal Sayar, en son yaşanan 6 Şubat depremleri üzerine de düşüncelerini dile getirmiş ve felaketin insanda nasıl etkiler bıraktığını üzerinde durmuştur; *Ülkemizi sarsan depremler yüzyılın afeti diye tanımlandı. Bu afet sadece bedenleri değil ruhlarımızı da enkaz altında bıraktı... Ama mesele sadece bireyde bitmiyor. Sadece bireyler değil toplumlar da travma geçirir* (Sayar, 2023: 104). En son yaşanan depremlerin örneğine az rastlanılan felaketlerden biri olduğunu ve hem bireyde hem de toplumda büyük travmalara sebebiyet verdiğini belirtir.

Bu büyük depremden öğrenemezsek keder gelecek nesillere miras kalır. O yüzden şefkatle, ihtimamla ve elbette zamanın usul eliyle yaraları sararken kendi kusurlarımızı değiştirmeyi de öğreneceğiz (Sayar, 2023: 117). Depremlerin verdiği zararlardan ders alıp gelecek nesillere daha sağlam ve depreme dayanıklı toplumlar ve mimariler bırakılması gerekeceğini salık verir. *Travma etkilerini mümkün olduğunca zarar görmeden karşılamak için, yas sürecinin sağlıklı bir şekilde yaşanması gerekiyor* (Sayar, 2023: 97). Felaketlerin insan üzerinde yarattığı travmaların geçmesi konusunda ise sağlıklı bir şekilde gerçekleşen iyileşme sürecine önem verir. Bu iyileşmenin zaman alacağına ve dolayısıyla birlik ve beraberliğin önemine değinir; *Ancak birbirimizi iyileştirerek, birbirimize kulak ve omuz vererek zaman içinde iyileşebileceğiz* (Sayar, 2023: 113).

Türkiye’de psikiyatri kliniklerinde pek çok travma kurbanı tedavi edildi. Bunların önemli bir kısmı Eylül sonrası hapishanelerde işkenceden geçmiş insanlardı (Sayar, 2017: 51). Yazar burada gerçek bir örnek vererek, darbelerin insanları nasıl bir yıkıma uğrattığına değinir. Kendi başına halledilemeyen şeylerin, başka bir insanın yardımı ile daha kolay çözülebileceğini, yaşanan üzüntü ve acıların da ötekinin yardımı ve anlayışı ile azalabileceğini söyler.

Tüm zorlu ve acılı durumlar karşısında umudun daima diri tutulması gerektiğini de belirten Sayar, umudun insana nasıl bir fayda sunduğunu açıklar; *Umut sayesinde daha uzak ve daha geniş bir geleceğe kendimizi*

açarız. Böylece geleceğin vaat ettiği zenginlikler şimdiki zamanda önümüze serilir (Sayar, 2023: 117). İnsanın zorlukla beraber bir kolaylık bulacağına olan inancı ve umudu ile yaşam sürmesini tavsiye eder. Felaketlere yakından tanıklık eden insanların ise acıyı yürekten hissettiklerini, dolayısıyla yaşantılarında birçok değişikliğe gittiklerini söyler; Kayıptan sonra hayatta kalmak, birçok insanın yavaşlaması ve sahip olduklarının değerini daha fazla takdir etmeyle sonuçlanır (Sayar, 2023: 134).

Yaşanan felaketlerin insanda meydana getirdiği travmalardan kurtulmanın kişisel güç ile mümkün olduğunu yazar ayrıca belirtir; *Travmadan kurtulmak başlı başına kişisel güç gerektirir (Sayar, 2023: 136).* Dolayısıyla kişinin başına gelen her şeyi atlatabilecek direnci ve kuvveti kendinde bulacağı konusuna yer verir.

Kemal Sayar'ın üzerinde durduğu bir diğer kavram ise zulümdür. *Zulüm, kendisinden saymadığını yok etmek, onun acısına kayıtsız kalmak, onun acısından haz duymaktır (Sayar, 2020: 102).* Kendisinden olmayana karşı duyulan kayıtsızlık ve merhametsizliğe zulüm ismini veren yazar, bu acımasızlığı yapan kişinin haz duyduğunu söyler. Aynı zamanda *arsızlığın, kaba kuvvetin, kan içiciliğin zaferi; yeryüzünde güvenin, insanın insana duyabileceği yakınlığın, insan kardeşliğinin yenilgisidir (Sayar, 2020: 102)* ifadesiyle ise yazar tüm kötü eylem ve söylemlerin, kişiler arası güveni, yakınlığı ve kardeşliği yok ettiği üzerinde durur.

Yazar bir başka açıdan aklın ve kalbin yapılan zulümlerde ne derede önemli olduğunu anlatır; *Bu ülke ve bu dünya, akli bitirmeye yeltenen bombalara karşı, aklın ve kalbin buluşmasıyla kendisini onaracaktır (Sayar, 2021: 174).* Akli hedef alan ve bu yönde zulmünü gerçekleştiren zalimlere karşı aklın ve kalbin buluşmasını önemli görür ve bu buluşmanın ülke ve dünya açısından onarıcı yönüne vurgu yapar.

Yazar, yapılan zulümlere en canlı örneklerden birini verir: Gazze. *Gazze Modern Batı'nın günbatımı olarak görünüyor bana, vicdanı yok sayan bir uygarlığın insanlığa söyleyecek daha nesi olabilir? (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 400).* Gazze'de yapılan zulme sessiz kalan Batı, yazara göre vicdanın yok olduğunun resmidir. İnsanların suçsuz yere katledildiği bir toplumda

sessiz kalmanın zulmü onaylamak ve zulmün yapılmasına fırsat vermek olduğunu anlatır.

Gazze ruhen ezilmiyor ve sömürgeciye meydan okuyor (Sayar ve Manisalıgil, 2021: 401) ifadesiyle Gazze'nin zulme boyun eğmeyi değil direnmeyi seçtiğini söyleyen yazar, ruhundaki gücü diri tutanların zalime yenilmeyenler olduklarını belirtir. *Şiddet, çoğunca güçlü insanların işiymiş zannedilir, aslında tam tersine âcizin işidir* (Sayar, 2023: 219). Yazar ayrıca yanlış zannedilen bir durumu ele alır ve kendisini güçlü zannedip şiddete meyleden insanların aslında âciz olduklarını söyler.

Yazar, zulüm üzerine hissettiklerini açıkladıktan ve örnek verdikten sonra başka bir dergi yazısında tarih boyunca insanlığın yaşadıklarının asla unutulmaması gerektiğini savunmuştur; *Unutarak uzlaşılmaz. Unutanlar konuşamaz. Konuşmak için bir "hatırlama adaleti" sağlamak gerek. Tarih her milletin iniltileriyle dolu. İniltilerin bir önceliği yoktur. Her acı, insanlığın acısıdır*⁶⁴ İnsanlığın ortak acısı olarak gördüğü tüm zulümlerin, unutularak yok sayılmasına karşıdır.

Sayar, insanın zalimlik karşısında pasif kalmaması gerektiğini de savunmuştur; *Örgütlü, kitlesel, ölümcül zalimliğe baş kaldırmalı insan. Ahlaka çağrı, hayata çağrıdır* (Sayar, 2017: 88). Her türlü zalimliğe baş kaldırılması ve ahlakın önemszenmesi gerektiğini vurgular. Aynı zamanda *özgürlük ve adalet, hayatımıza anlam katan iki büyük değerdir* (Sayar, 2021: 148) ifadesiyle özgürlük ve adaleti hayata anlam katması açısından yüceltir.

Yazar tüm bu düşüncelerini destekleyecek güncel bir örnek daha verir. Türkiye'nin terör gerçeğini hatırlatır. Terörün nasıl bir kıyım olduğunu, yanlışlığını ve gaddarlığını vurgular. Daha sonra yazar, namuslu bir Türkiye'nin nasıl olması gerektiğini açıklar; *Namuslu bir Türkiye için, 'kalbten kalbe giden yol'u diriltmemiz, 'kibir ve önyargı'dan sıyrılarak yarenlik ve sohbeti ihya etmemiz gerekiyor. Terör, milletimizin ortak acısıdır*

⁶⁴ (Dosya: Bir Katliamın Ardından Gazze) Sayar, Kemal, "İnsanlığın Acısı", **Mostar Dergisi**, Sayı: 48, Sayfa: 19, Şubat 2009.

*ve ancak kalplerimizin aynı hızda durmasıyla alt edilecektir. Birbirimizin omuzunda ağlamayı üstün görür*⁶⁵

Kemal Sayar son yılların güncel konuları olan deprem, darbe ve zulüm kavramlarını kendi düşünce ve sorgulamalarıyla açıklamıştır. Deprem, darbe ve zulüm gibi insanlığı yok eden felaketlerin ne kadar büyük yıkımlar meydana getirdiğini vurgulamıştır. 15 Temmuz Darbe Girişimi örneğini, Gazze’de yapılan zulmü ve Türkiye’nin 2023 tarihli 6 Şubat depremini örnek göstererek felaketlerin insanlar üzerinde bıraktığı travmalara dikkat çekmiştir. Ayrıca insanlığın bu felaketler karşısındaki duruşlarına ve gösterdikleri dirence karşı hayranlığını / minnettarlığını dile getirmiştir.

SÖYLEŞİ

Kemal Sayar İle Yapılan Online Söyleşi⁶⁶

Kemal hocam merhaba, hoş geldiniz. Dilerseniz söyleşiye başlamadan önce kendimi kısaca tanıtayım. Ben Fatma TAŞCI. Erzurum Teknik Üniversitesi’nde Lisans eğitimimi tamamladım ve hemen ardından Yeni Türk Edebiyatı alanında Yüksek Lisansa başladım. Onun öncesinde Atatürk Üniversitesi’nde Çocuk Gelişimi ve Eğitimi bölümünü bitirdim. Bitirir bitirmez dört seneye yakın devlet okullarında ücretli öğretmenlik yaptım. Sizi tanışışım daha çok Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü okumamla başladı. Gerek sosyal medyada ve gerekse dergi yazılarınızda sizi az çok tanımıştım. Daha tez konum belirlenmeden önce sizin dergi yazılarınızı dikkatle okur, hoşuma giden satırların altını çizerdim. Sonrasında sizin edebî dünyanız benim tez konum oldu ve çok mutlu oldum. İsterseniz bu tanıtımdan yola çıkarak ilk sorumu sorayım size. Hocam ben sizi ilk olarak okumalarımda tanıdım demiştim. Sosyal medyada ise bu tanışışım daha da netleşti ve ilgiyle takip ettim. Şu soruyu sormak isterim. Okurlarınızı ve dinleyicilerinizi göz önüne

⁶⁵ (Dosya: Trenden İndi Dolmuşa Bindi) Sayar, Kemal, “Bu Ülke İçin Ortak Düş Kuranlar’ın İttifakına İhtiyaç Var”, **Gerçek Hayat Dergisi**, Sayı: 404, Sayfa: 15, Temmuz 2008.

⁶⁶ Bu söyleşi Kemal Sayar ile 06. 09. 2024 tarihinde online olarak yapılmıştır.

aldığımızda, sizi daha çok hangi yönden takip ettiklerini düşünüyorsunuz? Sizi ünlü bir psikiyatri uzmanı olarak ekrandan mı yoksa üretken bir yazar olarak yazdığınız metinlerden mi? Bu konuda geri dönüşler nasıl oldu?

Öncelikle elinize sağlık, çok güzel bir tez yazmışsınız. Tebrik ederim. Sorunun cevabına gelecek olursak, ben her ikisinin de birbirini beslediğini düşünüyorum. Yani sosyal medya hikâyemiz şunun şurasında beş-on seneye dayanıyor. Ama ondan öncesinde de ben bir yazar olarak vardım, yazıyordum, üretiyordum. Dolayısıyla yazarlığımın sosyal medya görünürlüğünün önünde olduğunu düşünüyorum. Ama sosyal medya beni normalde kitap okuru olmayan daha geniş bir kitleyle buluşturdu ve onlarla da yazı üzerinden, kitap üzerinden iletişim kurmamı sağladı. Dolayısıyla bu her iki durumun birbirini beslediğini düşünüyorum. Televizyon görünürlüğünün de yazılarıma ulaşma açısından kitaplarıma, ortaya koyduğum eserlere ulaşma açısından insanlara bir tür iştah açıcı işlevi gördüğünü ve televizyon görünürlüğünün de yazıyla ünsiyet kurmada yine bir aracı olduğunu düşünüyorum.

Hocam eğitim ve yazma serüveninizi tez konum hasebiyle de çok yakından takip edip inceledim. Ülkemize, insana ve dolayısıyla insan ruhuna yönelik çalışma ve sorgulamalarınız sürekliliğini devam ettirdi. Bu süreklilikte ve üretkenlikte yazma şevkinizi kamçıl原因an şeyleri merak ediyorum. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Ben genellikle modern çağın insan ruhunda açtığı yaralar üzerine düşündüm. Çünkü birebir insan ile çalışıyorum. İnsanların problemlerini doğrudan dinleyen bir mesleğin mensubuyum. Ve her şeyin sadece ruhsal rahatsızlıkların biyolojisiyle alakalı olmadığını, ruhsal rahatsızlıklarının bir sosyal ve kültürel çerçevesi olduğunu da fark ettim. Bu fark edişle beraber acaba içinde bulunduğumuz çağ, içinde bulunduğumuz ilişkiler ağı, teknolojik medeniyet, bütün bunlar insan ruhunda ne gibi yaralar açıyor ve bunları nasıl sağaltabiliriz bunun üzerine düşünmeye başladım. Bu kitaplar benim kendi kendime sorduğum sorulardan neşet ediyor çoğu zaman. Bu

kitaplar sevildi, bazıları çok fazla baskılar yaptı. Neden bu kadar alaka gördü diye kendime sorduğum zaman bulduğum cevaplar şunlar: edebiyat ve psikolojiyi harmanlayan yazılar yazmaya gayret ediyorum. Yani kuru bilgi yazıları değil aynı zamanda ruha dokunan, duygulara seslenen, insanı bir var olma biçiminden daha üstün bir var olma biçimine taşımaya çalışan, sorduğu sorular genellikle bu konularla alakalı olan yazılar yazmaya çalışıyorum. Kendi yazılarıma böyle çok üstün bir misyon da biçmek istemem. Sadece kendi kendimi tarif etmeye çalışıyorum. Ben oluşmakta olan bir yazarım. Yani kendi yazarlığımı asla tekemmül etmiş halde bulmuyorum. Bunun zaten çok yanlış bir kanaat olacağını düşünüyorum bütün yazarlar için. Herkes oluşmakta olan bir yazardır. Herkes daha iyiye doğru yol almakta olan bir yazardır. Dolayısıyla yapmaya çalıştığım şey, yaralı ruhlara yazı yoluyla şifa vermek. Ama bunun yolu da önce kendime şifa vermekten geçiyor. Yani kendi kendime sorduğum sorular benim zihnimi kurcalayan sorulara cevap üretirken zannediyorum insanların ruhuna da dokunmuş oluyorum. Bu manada da bu kitaplar revaç buluyor ve okunuyor diye düşünüyorum.

Kıymetli hocam müsaadenizle bir üstteki soruyla bağlantılı olarak bir başka soru sormak istiyorum. Biliyoruz ki sizin tek bir şiir ve öykü kitabınız mevcut. Bu eserleriniz sizin özellikle edebî yönünüzü ortaya çıkarması açısından oldukça önemli. Bu noktada siz kendi şair ve yazar yönünüzü nasıl değerlendirirsiniz? Kısacası hangi alanda kendinizi daha üretken ve başarılı buluyorsunuz?

Ben iyi bir şair olduğumu zannediyorum bir dönem. Fakat şairliğim tutuklu kaldı. Meslek hayatım şairliğimi adeta gölgeledi ve onu güdük bıraktı. Şairlik serâzat olmayı gerektiren bir şey. Âvâre hatta aylak olmayı, zamanı sonsuzca kullanmayı gerektiren bir meslek. Şairin sıkışmış mesailer olmamalı. Oradan oraya koşturup durmamalı. Durup yeri geldiğinde tabiatı seyretmeyi bilmeli. Hayata bakmayı bilmeli. Hayatla konuşmayı bilmeli. Saatlerini bir su kenarında harcamayı, tabiatın koynunda harcamayı bilmeli. Ben her ne kadar en çok okunan kitap olarak benim *Yavaşla* adlı kitabım görünse de mesleki uğraşlarım çok yavaşlamama müsaade etmedi. Hekimlik çok sorumluluk

gerektiren bir meslek. Hem üniversite hocalığı hem bir yanda serbest hekimlik, bütün bunlar zamanımın çoğunu ele geçirdiği için zaten kıskanç bir husus olan şiir uğraşı geri çekildi. Ama yarın bir gün bir gurbete gidersem, yalnız kalırsam, kendimle daha fazla karşılaşacağım, dış dünyanın uğultularından daha uzak duracağım bir zaman olursa, onun geri geleceğine inanıyorum. Şimdilik gelen ilham kırıntılarını yazılara serpiştirerek kullanıyorum. Ama o gün, yani ruhun daha aylak daha serbest olduğu zamanlarda ilham bulutlarının daha sağanak halinde yağacağına da inanmak istiyorum.

6 Şubat depremini bizzat yaşamış ve bu afetten ruhsal anlamda çok sıkıntı çekmiş biri olarak ifade etmek isterim ki ülkemiz ve insanları maddi ve manevi olarak çok zorluk çekti. Pandemi ile birlikte evde kalmanın daha sağlıklı görüldüğü zamanlardan, evden veya yurttan ayrılma dönemine geçiş gerçekleşti. Siz bu dönemleri ve ülkemizin daha önceki birçok sıkıntılarını göz ardı etmeyip kaleme almaktan asla geri durmadınız. Bu kez bu süreç biz okuyucu ve izleyicilerinize değil de size ne kattı veya sizde hangi değişimlere neden oldu? Bu süreçle birlikte kaleminiz sizi hangi konuları ele almaya sevk etti?

Pandemi dönemi bizim için hakikaten bir içe kapanma ve zenginleşme dönemi idi. Ruhsal anlamda neyin daha önemli olduğunu, hayatın anlamının ne olduğunu, hangi yönü tutmamız gerektiğini, nasıl ilerlersek hayatta daha anlamlı bir hayat yaşamış olacağımız gibi soruları kendi kendimize sordüğümüz adeta bir varoluşçu egzersiz dönemi idi. O dönemden pek çoğumuz evet bir endişeyle ama bir yandan da zenginleşerek çıktık. Pandemi aynı zamanda dünyaya ne kadar kırılgan olduğunu gösterdi. Bizim teknomedyatik medeniyetimizin aslında nasıl pamuk ipliğine bağlı olduğunu ve işte toplam ağırlığı üç-dört gramı bulan bir virüsün bütün dünyada bütün hayatı durdurabileceğini ve her şeyi kasıp kavurabileceğini göstermiş oldu. İnsanın acizliğini, kurduğumuz uygarlıkların kırılganlığını ilk elden hissetmiş olduk.

Deprem tecrübesi çok yakıcıydı. Orada milletçe travmatize olduk aslında. Fakat Türk milletinin, bizim toplumumuzun diyelim daha doğrusu, çok hızlı kendini onaran bir tabiatı var. Kendimizi zorluklar karşısında önce bir şaşkınlık yaşıyoruz sonra hızlı bir şekilde kendimizi onarabiliyoruz. Deprem bizde böyle bir etki yarattı. Hızlı bir örgütlenme ve hızlı bir onarma sürecine geçtik. Deprem döneminde de çok üzüldüğümü hatırlıyorum. Yani iki-üç ay gözüm yaşlı dolaştım diyebilirim zaman zaman bazı haberleri almakla.

Son olarak Gazze soykırımını beni çok derinden etkiledi. Hatta işin doğrusu Gazze soykırımını başladıktan sonra kalemi kâğıdı bile bıraktım diyebilirim. Orada da dünyanın ikiyüzlülüğü, insan hayatının bu kadar kolay hiçe sayılması, bazı hayatların diğerlerinden daha değerli sayılırken bazı hayatların değersiz kabul edilmesi, beni yürekten yaraladı. Ve bu küresel riyakârlık karşısında özellikle İslam dünyasının fevkalâde güçsüz ve kimi yerlerde riyakâr tutumları beni hayatın anlamını yeniden bir kez daha sorgulamaya itti. Bu tür küresel travmalar, ulusal düzeyde yaşanan travmalar, küresel travmalar bizleri zaman zaman altüst eder. Ve hayatta neyi öncelikli sıraya almamız gerektiğimiz sorusunu bize sordurur. O bakımdan bir muhasebe açısından, varoluşsal bir sorgulama açısından bir sıçrama tahtası işlevi görür diye düşünüyorum.

Hocam siz daha iyi bilirsiniz ki üzerinde önemle durduğunuz konulardan biri hız. Siz daha çok yavaşlıktan ve sakinlikten yana olan tavrınızı devam ettiriyorsunuz. İnsanın kendini tanımasını, anlamlandırmasını ve sağlıklı bir yaşam sürdürmesini bu hâle bağlıyorsunuz. Bu bağlamda hız konusunu edebiyat ile ilişkilendirdiğimizde, edebiyatın ve teknolojinin değişim hızını nasıl değerlendirirsiniz?

Edebiyat değişmiyor. Bazı anlatı biçimleri, hikâye etme biçimleri deneniyor. Fakat edebiyat neticede insan hikâyesidir ve biz bu hikâyeye sahici ve gerçek olduğu zaman, yüreğe hitap ettiği zaman hangi üslûpla yazılırsa yazılsın onu baş tacı ediyoruz, gönlümüze buyur ediyoruz. Yüzyıl önce yazılmış bir Rus romanı yüreğimizi titretebiliyor. Tolstoy'un hikâyeleri, Dostoyevski'nin hikâyeleri / insanları hâlâ bize çok gerçek ve sarsıcı gelebiliyor. Çok klasik

bir üslûpla anlatıldığı halde bence görüntüler sahasında cereyan eden hızlı değişim kitaplar alanında gerçekleşmedi. İyi ki gerçekleşmedi. Zaten kitap durağan bir şey, yani bir kitabı okumak için saatlerce sessiz kalmanız ve odaklanmanız gerekiyor. Bu, kitabın / sözün kendisini imgeden ayıran doğası. Her ne kadar Fransız düşünür Jacques Ellul *Sözün Düşüşü* diye bir kitap yazmış olsa da imge yükselirken söz düşer onun kanaatine göre, günümüz toplumunda modern toplumda. Veya Guy Debord *Gösteri Toplumu* diye bir kitap yazmış olsa da kadim bazı şeyler değişmez. Kadim olarak kalan, dünden bugüne değişmeyen şeylerden bir tanesi sözün şifa verici mahiyetidir. Söz konuşulduğunda veya yazıldığında muhatabına bir şefkat, bir sevgi, bir iyileşme vaadi içerebilir. O bakımdan ben kitaplarda yüzyıl veya iki yüzyıl öncesine göre büyük bir değişim olduğuna inanmıyorum. Her ne kadar e-kitap filan gibi bazı modern icatlar çıksa da insanlar yine büyük çoğunlukla kitabın dokusunu ellerinde hissetmek ve kâğıt üzerindeki satırlardan kitabı okumak istiyorlar. Anlatım bakımından bazı postmodern teknikler denense de insanın yine bir hikâyeyi başı, gelişimi ve sonu olan klasik bir biçimde algılama eğilimi devam ediyor. Ve yüreğe dokunan her hikâye insanlar tarafından baş tacı ediliyor.

Hazır edebiyat konusu açılmışken bir soru daha aklıma geldi hocam. Kırktan fazla eserinizin tahlil eden biri olarak, çoğu eserinizin birbiriyle ilintili veya ilişkili olduğunu düşünüyorum. Hepsinde de hem mesleğiniz gereği hem de edebiyatın insana ve insan ruhuna odaklanmasından dolayı insana gerekli önemin verildiğini ve insanın merkeze alındığını gördüm. Çağımızda özellikle ekonomik şartları göz önüne aldığımızda, insanın bu şartlar altında kendi dünyasını kurabilmesi ve bunu sürdürebilmesi ne derece mümkün? Çünkü her ne kadar iyi düşünmeye meyilli bir tarafımız olsa da bu şartlar insanı inanılmaz derecede zorlayıp yıpratıyor. Bu konu hakkındaki fikriniz nedir hocam?

Sabahattin Ali'nin bir sözü var, mealen şöyle diyor; İyilik fırsatını bulduğunda iyi şeyler yapmak değildir. İyilik kötülük etmeye kudretin olduğu halde iyiliği tercih etmektir. Yani bir insan yollar çatallanıyor diye kötülük de

yapabilir. Ama ona rağmen, o kudreti bulunmasına rağmen iyiliği tercih ediyorsa gerçek manada iyidir. Her birimiz günümüz dünyasında sürekli bir çaba içinde olmak zorundayız. Çünkü dünya bizi olduğumuzdan başka birisi olmaya zorlar. Bakın gözümüzün önünde bir soykırım oldu. Vicdanen kendimizi nereye ait hissettik, bu çok önemli. Yani orada mazlumlarla saf tutabildik mi, tutamadık mı? En azından hiçbir şey yapamadıysak dahi yüreğimizdeki buğzu bu soykırımı gerçekleştiren zalimlere karşı diri tutabildik mi? Bütün bunlar her gün olan biten şeyler bizi daima iyiyle kötü arasında bir seçim yapmak zorunda bırakır. Ve iyiyi seçtiğimiz her seferinde biz iyilik yönünde güçleniriz. Kötülüğe taviz vermediğimiz her seferinde güçlenmiş oluruz. Bunun insan olmanın zor ama en önemli parçası olduğunu düşünüyorum. Yani bizler bu seçimleri yaparak iyilik yönünde, güzellik yönünde, hakikat yönünde seçimlerimizi yaparak kendimizi de insan olarak ikmal etmiş, tamamlamış oluruz. Zaten hayat boyu sürekli iyiyle kötünün arasındaki seçim devam edecektir ve ömrümüzün hâsılası ne kadar iyiyi ne kadar kötüyü seçtiğimizle muhâsebe edilecektir en sonunda. Buna bir psikanalist ümitsizlik ve bütünlük arasındaki seçim diyor. Yani insan talihi yaver gider de seksenli yaşlarını görürse geriye dönüp baktığı zaman eğer hayatında doğru seçimleri, anlamlı seçimleri yaptığını düşünüyorsa bir bütünlük duygusuna sahip olacaktır. Yok eğer hep yanlış yerlerde durduğunu ve hayatını mahvettiğini, kararttığını düşünüyorsa o seksenli yaşlardan arkada uzanan geniş hayat ovasına baktığında o zaman da bir ümitsizlik buhranı içine düşecektir diyor Erik H. ERİKSON, ünlü psikanaliz kuramcısı. Her birimizin hayatı doğru seçimlerle, anlamlı seçimlerle güzel yaşamaya kendi değerlerimize, kendi fitratımıza uygun bir şekilde yaşamaya gayret etmemiz lazım diye düşünüyorum.

Özel bir soru olmazsa eğer bir soru daha sormak isterim hocam. Hem babanız Nuri Sayar'ın hem de anneniz Nuran Sayar'ın eğitiminizde ve yaşantınızda önemli etkileri ve destekleri olduğunu çoğu eserinizde yer yer ifade ettiniz. Allah ikisine de ganî ganî rahmet eylesin. Hocam ben bu kez ailenizin diğer bireyleri olan çocuklarınız hakkında birkaç şey merak ediyorum. Türkiye'nin önde gelen psikiyatri uzmanı ve yazarlardan

birisiniz. Çocuklarınızın hem eğitiminizden hem de yazarlık tavrınızdan çok şey öğrenebileceklerini düşünüyorum. Dolayısıyla çocuklarınızın sizden örnek aldığı şeyler var mı? Veya sizden etkilenip de bazı konulara meyilli hale geldiklerini fark ettiniz mi?

Şöyle söyleyeyim büyük oğlum benim yolumdan gidiyor. Tıp ihtisası yapıyor ve uzmanlığını almak için sınavlara büyük bir gayretle çalışıyor. Onun da benim gibi soyut şeylere merakı var. Küçük oğlum mühendislik okuyor. Daha geniş zamanlarımın olduğu bir dönemde büyük oğlumla ilgilenme imkânı buldum. Her gece onu hikâyelerle beraber oluşturduğumuz, beraber yazdığımız imajinatif hikâyelerle büyüttüm. Küçük oğlum daha dar zamanlarıma denk geldi. O daha teknolojiye düşkün. Zaten meslek seçiminden de anlaşılacağı gibi mühendisliği tercih etti. Fakat genel olarak evde tartışmanın eksik olmadığı, yani münâkaşa anlamında değil görüş mübâdelesi anlamında tartışmanın eksik olmadığı, herkesin kendi fikrini rahatlıkla ifade edebildiği, muhâlif görüşlerin sıklıkla birbiriyle çatışabildiği gayet esnek ve demokratik bir ortamın olduğunu söyleyebilirim. Her fikir hoşgörülle dinlenir ve müzâkere edilir. Yani çocuklarım aile ortamından bu hoşgörülü tartışma ortamını tevârüs ettiğini söyleyebilirim.

Tahlil ettiğim son kitabınız *Dün Gece Yâr Hanesinde* isimli eserinizdi. Sadettin Hoca ile yaptığınız sohbetin devamı olan bu eserde, Doç. Dr. Psikolog Mehmet Dinç'in de yer aldığını görüyoruz. Ayrıca bu serinin isimleri Kadim şiirimizin mısralarıyla bezendiği gibi, son eser de bir Erzurum türküsünden alınmış. Bir Erzurumlu olarak bu beni ayrıca mutlu etti. Soruma gelecek olursak hocam modern çağ gençlerinin geleneklerimizden git gide koptuğu / koparıldığı göz önüne alındığında, genel manada ailelere ve özel anlamda gençlere ne söylemek istersiniz?

Ben de bir Erzurum damadıyım bu arada. Ailenin özünü kaybetmemesi gerekir. Göz göze bakışı, diz dize duruşu kaybetmemesi gerekir. Sıcaklığı, yârenliği, muhabbeti kaybetmemesi gerekir. Bir evi yuva yapan şey içinde tüten muhabbettir. O muhabbet olmazsa o ev içinde yabancıların yaşadığı ve birbirlerinin hayatına değmediği bir otele dönüşür. Evlerimizi bir yuva

kılmak için hatıralar oluşturmaya bilmemiz lazım. Hatıralar da birbirimizi dinlememizle, birbirimize gönül ve kulak vermemizle oluşur. Birlikte bir şeyleri yapabilmekle oluşur. Bugün hem insanın hem de ailenin en büyük problemi yabancılaşmadır. İnsan âleme yabancılaşıyor, insan tanıya yabancılaşıyor, insan kendine yabancılaşıyor. Aile de aile fertlerinin birbirine uzaklaşması ve yabancılaşması ile yaralanıyor maalesef. Aileyi korursak toplumu koruyacağız. O yüzden hayatta temel önceliğin, temel meselenin sevgi alışverişi olduğunu, sevginin kalplerimizi ve zekâmızı büyüten çok değerli bir hayat ilacı olduğunu hiçbir zaman unutmayalım. Ve ailede sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü, yârenliği baş tacı edelim. Muhabbetsiz bir aile olmaz. Muhabbeti, sevgiyi her zaman o ocakta tüter halde kılalım ki evlerimiz bir yuva olmaya devam etsin.

Kemal Hocam bu güzel söyleşi için size içtenlikle teşekkür ederim. Hakkınızda merak ettiklerimi sormak ve cevaplarınızı Yüksek Lisans tezime eklemek maksadıyla giriştiğim bu söyleşi çok güzel oldu. Umarım bu söyleşi hem ilgililerine hem de bu alanda çalışmak isteyip de kaynak arayanlara faydalı olur.

Ben teşekkür ederim. Gayet iyi bir söyleşi oldu. Tebrik ediyorum. İnşallah kitap halinde de görelim. Bir katkımız olabildiyse ne âlâ. Siz de sağ olun, hoşça kalın.

SONUÇ

İnsanın kendi benliğini bulma ve anlamlandırma çabası, yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Çabanın devam ettiği göz önüne alındığında, kendi farkındalığını keşfeden insan hayatın anlamını sorgulamaya başlayacaktır. Bu bağlamda dünyaya geldikten sonra hangi amaç ve anlam onu kuşatacaktır suali çok önemlidir. İşte bu açıdan insanın kendi doğal benliğini bulması ve onunla var olarak hayatını / ilişkilerini şekillendirmesi çok mühimdir. Dolayısıyla farklı yaşantı, sorgulama ve çelişkilerle donanan insanın hem kendini ifade etme hem de başkalarıyla iletişim kurma ihtiyacı oldukça doğal ve gereklidir.

İletişim, farklı yollar ve araçlar sayesinde gerçekleşebilmektedir. Gerek sözlü ve gerekse yazılı iletişim sayesinde iletişim sağlanmakta, ilişkiler seyrinde devam etmektedir. Bu noktada ötekinin varlığı elbette çok önemlidir. Karşılıklı ilişkiler ancak öteki ile kurulabilir, öteki ile toplum var olabilir. Bu bakımdan insanın insana olan ihtiyacı dikkate alınmalı, ilişkiler sağlam temellere oturtulmalı, sınırlar ve kişilik yapılanması önemsenerek hareket edilmelidir.

Henüz teknolojik aletlerin gelişip de yaygınlaşmadığı zamanlarda, insanlar yüz yüze iletişime önem verir, göz göze gelmekten geri durmazlardı. Bu insanın varlığına ihtimam göstermekti. Kendi değerine farkındalık sağlanan insan, toplu ortamlarda kendini ifade edebilir, sohbe katılabilirdi. Bu sayede sohbet ortamlarında sağlanan iletişime ve etkinliklere katılım fazla olur, anlatılanlar dikkatlice dinlenirdi.

Çağdan çağa geçişte ve kültürden kültüre etkilenişte yaşanan değişim ve gelişimler ile artık çağ, insan ve toplum farklı anlamlar bürünmeye mahkûm olmuştur. Teknolojik gelişmeler, tüm bu farklılığın ana sebeplerindendir. Teknolojik aletlerle sanal âleme katılan insan, artık bir dönüm noktasındadır. Eski alışkanlıkların, değerlerin ve yaşantıların yerini yeni yaşam süreçleri ve koşulları almıştır. Faydasının göz ardı edilmemesi gereken aletlerin, insan yaşamını ve toplumsal huzuru çıkmazlara

sürüklemesi de ayrı bir gerçektir. Sonuç itibariyle çağ ve insan, modernliğin tahakkümü altındadır.

Kendi mesleki bilgilerini ve hayatında yaşadığı deneyimleri hiç yüksünmeden ifade eden ve bu dönüşüm noktasındaki sorunlara yönelen, açıklık getiren ve öneriler sunan Kemal Sayar, bu çalışmanın ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. O bir psikiyatri uzmanıdır ve aynı zamanda televizyonda / radyoda programlar yapmış ve sunmuştur. Birçok programa da katılım sağlayan Sayar, çalışmalarına hâlâ devam etmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle *Türk Psikiyatri ve Yazar Kemal Sayar'ın Hayatı ve Eserleri* başlığı altında onun hayatına ve mesleğine odaklanılmıştır. Çalışma Sayar'ın edebî yönünü ortaya çıkarmak amaçlı kaleme alındığı için, onun hayatında; edebî türlerin hangi önem ve sırada olduğuna, sanata ve şiire ilgisine, mesleği gereği insana ve dolayısıyla edebiyata yönelişine dair açıklamalar yer almıştır.

Yazarın derleme ve telif eserleri, başka bir yazarla yazdığı kitapları ve söyleşi / sohbet eserleri sonrasında detaylıca tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Derleme kitaplarında yazarın ele aldığı konular daha çok psikiyatriye ve antipsikiyatriye, psikiyatrinin bilimdeki yerine, psikiyatrinin kültür ile olan ilişkisine ve geleneksel psikoterapiye açıklık getirir niteliktedir.

Yazarın yirmiden fazla telif eserinin tanıtım ve açıklamalarına gelindiğinde ise; genel anlamda çağın bozuklukları, sıkıntıları ve hastalıkları konu edilmiştir. Daha çok yavaşlığın ve sakinliğin tercih edilmesinden yana olan Sayar; hız, haz ve uyaran fazlalığından yakınmaktadır. Dolayısıyla ilk eleştirilerini bu yöne çekmektedir. Bu açıdan gürültü ve uyuşma çağına karşılık, zaman ve gerçeklik algısının nasıl oturtulması ve yürütülmesi gerekeceğine yönelik görüşlerini dikkatle dile getirmiştir.

Gerçeklikten ve ölüm farkındalığından kaçan çağ ve insan için de yazarın altını çizmek istediği hususlar vardır. Önemli olanın hayatı tüm gerçekliğiyle kabullenmek, sahte sahiciliği yansıtmaya çabalayan güç ve telkinlerden uzaklaşmak olduğunu söyler. Gerçeğin eninde sonunda ortaya

çıkacağını ve ihtimallere, yersiz hayallere ve boş hülyalara kapılmanın ne kadar gereksiz ve yıpratıcı olduğunu özellikle belirtir.

21. yy'da modernliğin insanı nasıl çevrelediği ve ne tür benlik değişimine sebep olduğu, Sayar'ın üzerinde fazlaca durduğu konular arasındadır. Sanal ortamla ve ilişkilerle şekillenen farklı kimliklerin, insanı bencilliğe ve varoluşsal çıkmazlara sürüklediği anlatılır. Gençliğinin kutsanması, aidiyetinden soyutlanması, meşguliyetlerinin artırılması ve narsistik eğilim sağlanması amaçlanan bireyin hem kendine yabancılaştığı hem de boşluk yaşantısıyla karşı karşıya kaldığı vurgulanır. Aynı zamanda öteki ile kurduğu gerçek ilişkide, sanal kimliklere sığınarak afalladığı ve dolayısıyla esas kimliğiyle baş başa kaldığı üzerinde durulur. İşte bu noktada Sayar, gerçek kimlikle çevrelenen varlığın özüne ve yüceliğine kıymet vermiş, bunu her fırsatta dile getirmeye çabalamıştır.

Sayar ayrıca geleneksel ve modern aile ilişkilerinin karşılaştırmasını yaparak; evin insan hayatındaki bütünleştirici ve huzur sağlayıcı işlevine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla ebeveyn tutumlarına / eğitimlerine, kadın – erkek ilişkilerinin nasıl değiştiğine ve anne – baba rolüne değinmiştir. Bu bakımdan bu konuda ne yapılması gerektiğine yönelik fikir ve deneyimlerini paylaşmıştır. Sanal oyunlara kendini kaptırmış ve gerçeklere varlığını kapatmış çocuk sorunları üzerinde de özenle durmuştur.

Yazarın özellikle telif eserlerinde üzerinde çokça durduğu konulardan bazıları da depremler, salgınlar ve darbelerdir. Geçmiş ve yakın zamanda yaşanan depremlerin ülkemize ve topluma nasıl sirayet ettiğine, salgınların çağ ve bireyde nasıl karşılandığına ve darbelerin ruhsal direnci ve toplumsal dayanışmayı nasıl sağladığına vurgu yapmıştır.

Gösteri ve kapitalizm çağına yönelik eleştirilerini sürdürmeye devam eden yazar; hayatın ütöpikleştirilmesi, küreselleşme, şehir-insan bağlantısı, modern bilim, gök ile bağlantı, manevi yaşam, dincilik, tabiat, terapist-danışan ilişkisi, tüketim kültürü ve hızlı yeme-içme şekli gibi konuları da gündeme taşımıştır.

Yazarın telif eserlerinden olan *Bütün Şiirleri* isimli kitabı ise onun hem şiirsel hem de edebî yönünü ortaya çıkarmak maksatlı incelendiği için şiirleri biçim, üslûp ve içerik olarak alt başlıklar altında açıklanmıştır.

Kemal Sayar'ın başka bir yazarla yazdığı kitaplara bakıldığında, yine benzer konular etrafında fikirler sunulmakla beraber, daha çok dijital çağ ve çocuk üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda sanal iletişim ve oyunlar değerlendirilmiş, bu değerlendirme toplum, aile ve çocuk açısından sorgulanmıştır.

Türkiye'nin önemli Türk yazarlarından / düşünürlerinden olan Sadettin Ökten, Kemal Sayar için önemli bir isimdir. Onunla birlikte Erkam Radyo'da yaptıkları "Gönül Sadası" isimli programı yönetmiş ve sunmuştur. Gerek gelenek ve kültürel değerler konusunda ve gerekse modern çağ hakkında fikir alışverişi yapmaları bu açıdan kıymete değerdir. Doğaçlama söyleşi olarak gerçekleşen bu sohbetlerin kitaplaştırılması da ayrıca mühimdir. Altı kitap halinde oluşturulan bu söyleşi serisinin de tanıtımı yapılmış, üzerinde önemle durulan konular ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Ayrıca serinin isimleri İslam kültürünün önemli şairlerinin / yazarlarının beyitlerinden esinlenerek konulmuştur. Sayar Ökten'in; yaşantısından, deneyimlerinden, dünya görüşünden ve İslâmî değerlere bağlılığından etkilenmiş olup, bunu söyleşi serisinde çokça ifade etmiştir. Hayatın anlamını sorgulama noktasında modernite ve çağın / bireyin sıkıntıları farklı açılardan sorgulanmış, gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın *Kemal Sayar'ın Edebi Dünyası* isimli ikinci bölümü daha çok Kemal Sayar'ın edebî yönünü ortaya koymak amaçlı kaleme alınmıştır. Bu bakımdan Sayar'ın tüm eserlerinde, dergi yazılarında ve televizyon programlarında üzerinde önemle durduğu temalar ayrı ayrı başlık altında açıklanmıştır. Bireysel, sosyal ve dini konular başlığı altında önemli temalar açıklandığı gibi, insanın var oluşunu anlamlandıran duygu durumları üzerinde de durulmuştur. Yazarın modern çağa dair eleştirileri ve değerlendirmeleri ise daha sonraki başlıkta ele alınmıştır. Alanına yönelik ve diğer kavramlar, yine yazarın mesleği, yaşantısı ve ülkemizin sıkıntıları etrafında şekillenmiştir.

Ayrıca *Söyleşi* başlığı altında Kemal Sayar ile 06. 09. 2024 tarihinde yapılan online söyleşi yer almıştır.

Görüldüğü üzere, Kemal Sayar'ın edebî dünyasını ortaya çıkarmak amaçlı kaleme alınan bu çalışma, bu konuda bir ilk araştırma olması hasebiyle oldukça önemlidir. Kemal Sayar'ın hayatını, bakış açısını, edebî yönünü ve modern çağa yönelik görüşlerini içermesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Umulur ki bu çalışma, alandaki farklı çalışma ve incelemelere kaynaklık etsin ve fayda sağlasın.

KAYNAKÇA

A. İNCELENEN ESERLER

Sayar, K. ve Türkçapar, M. H. (1992), **Antipsikiyatri**, İstanbul: Ağaç Yayınları.

Sayar, K. (2000), **Psikiyatri ve Kültür**, İstanbul: İnsan Yayınları.

Sayar, K. ve Göka, E. (1992), **Bir Bilim Olarak Psikiyatri**, İstanbul: Ağaç Yayınları.

Sayar, K. (Ed.) (1991), **Sana Ruhtan Soruyorlar**, İstanbul: İz Yayınları.

Sayar, K. (Ed.) (2001), **Ruh Hastalığını Anlamak**, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Sayar, K. (2020), **Merhamet**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2022), **Sufi Psikolojisi**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2016), **Kalbin Direnişi**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2022), **Olmak Cesareti**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2022), **Melekleri Ürkütmek**, İstanbul: Albaraka Yayınları.

Sayar, K. ve Yalaz, B. (2016), **Sanal Aşk**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2017), **Hüzün Hastalığı**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2021), **Ölümden Önce Bir Hayat Vardır**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2020), **Ruhun Labirentleri**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2022), **Yavaşla**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2020), **Her Şeyin Bir Anlamı Var**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2021), **Beni Sessiz De Sevebilir Misin?**, İstanbul: Kapı Yayınları.

Sayar, K. (2022), **Ruh Hali**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Sayar, K. (2017), **Karanlıkta Görmek**, İstanbul: Kapı Yayınları.

- Sayar, K. (2019), **Özgürlüğün Baş Dönmesi**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Başı Sınıklar İçin Kılavuz**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Benli, S. (2020), **Dijital Çocuk**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Şimdi Şehir İçin Kalp Zamanı**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (Ed.) (2020), **Kaygı Çağı**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Yalaz, B. (2022), **Dijital Yorgunluk**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Bir Kalbi Kırılmaktan Koruyabilsem**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2022), **Hatıraların Evi**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Bağlan, F. (2017), **Koruyucu Psikoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Ruhun Derin Yaraları**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Yalaz, B. (2019), **Ağ**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. (2017), **Kendine İyi Bak**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Kayıp Arkadaş**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Manisalıgil, A. (2021), **Merhamet Devrimi**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. (2022), **Hayat Teselli Bulmaktır**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. (Ed.) (2019), **Kültür ve Ruh Sağlığı**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayar, K. ve Dinç, M. (2017), **Psikolojiye Giriş**, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Sayar, K. (2022), **Terapi**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. ve Karaköse, R. (2018), **İnsan Halleri**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Sayar, K. ve Ökten, S. (2021), **Dünyaya Geldim Gitmeye**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. ve Ökten, S. (2021), **Aşk İle Ânı Seyretmek**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. ve Ökten, S. (2021), **Aleme Bir Yar İçin Ah Etmeye Geldik**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. ve Ökten, S. (2022), **Dem Bu Demdir Saat Bu Saat**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. ve Ökten, S. (2023), **Gönül Çalab'ın Tahtı**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. ve Yavuz, R. (2023), **Kendi Özünü Bil**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Sayar, K. (2020), **Otoyol Uykusu**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2021), **Bütün Şiirleri**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2023), **Ses ve Yankı**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. (2023), **Kendi Işığına Yürü**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, K. ve Ökten, S. (2024), **Dün Gece Yâr Hanesinde**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.

B. YARARLANILAN DERGİLER / MAKALELER / TEZLER

- (Dosya: Hacı Bektâş-ı Velî) – Röportaj. Kala, Şule, “Kemal Sayar İle Röportaj”, **Karabatak Dergisi**, Sayı 35, Kasım-Aralık 2021.
- (Dosya: Zâhir Bâtın Dengesi, Şekli Öze Özû Şekle Fedâ Etme) – Röportaj. Yusuf, Muhammed, “Kemal Sayar İle...”, **Altınoluk Dergisi**, Sayı 43, Temmuz 2019.
- (Dosya: Gönül Genişletme Zamanı, Hata Arama Hatanı Ara) “Kemal Sayar İle Söyleşi...” **Altınoluk Dergisi**, Sayı 20, Haziran 2019.

Göksu, M. Davut, **İstanbul Kültür ve Edebiyat Atlası**, Sayfa 198, İstanbul 2015.

(Dosya: Meslek Değil, Meşrep Seç) – Temizcan, Yusuf, “Söyleşi”, **Genç Dergisi**, Sayfa 40, Temmuz 2019.

(Dosya: Ramazan: Sevinç, Huzur ve Şifa İklimi) – Tanıtım (Gönül Sadâsı), **Altınoluk Dergisi**, Sayfa: 64, Nisan 2021.

(Dosya: Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi) Sayar, Kemal, “Şiddet ve Merhametsizliğin Kökenleri”, **Diyanet Aylık Dergisi**, Sayı: 244, Sayfa: 23, Nisan 2011.

(Dosya: Silahsız İşgal) Sayar, Kemal, “Egoizm Şahlandı”, **Gerçek Hayat Dergisi**, Sayı: 447, Sayfa: 9, Mayıs 2009.

Sayar, Kemal, “Bu Ülke İçin Ortak Düş Kuranların İttifakına İhtiyaç Var”, **Gerçek Hayat Dergisi**, Sayı: 404, Sayfa: 15, Temmuz 2008.

(Dosya: İdamdan Apo Mu Kurtuldu?) Sayar, Kemal, “Dikkat Şiir!”, **Gerçek Hayat Dergisi**, Sayı: 95, Sayfa: 19, Ağustos 2002.

Sayar, Kemal, “Çocuklarla Oynayan Oyuncaklar”, **Gerçek Hayat Dergisi**, Sayı: 165, Sayfa: 36, Aralık 2003.

(Dosya: İmparatorluğun İlk İşçileri: Âhiler, Gaziler, Abdallar, Bacılar) Sayar, Kemal, “Her Dem Yeniden”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 49, Sayfa: 12, Mart 2009.

(Dosya: Kendisi Az Sorunu Çok – Yeni Yüzyılda Enerji Meselesi) Sayar, Kemal, “Aşka Dön!”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 50, Sayfa: 19, Nisan 2009.

(Dosya: Bir Katliamın Ardından Gazze) Sayar, Kemal, “İnsanlığın Acısı”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 48, Sayfa: 18, Şubat 2009.

(Dosya: Yurt Kuran Bir Devlet Selçuklular) Sayar, Kemal, “Kabile Ahlâkı’ndan Kurtulmak”, **Mostar Dergisi**, Sayı: 46, Sayfa: 18, Aralık 2008.

- (Dosya: Osmanlı'nın Beş Şehri) Sayar, Kemal, "Hayat Bir Mucize", **Mostar Dergisi**, Sayı: 38, Sayfa: 14, Nisan 2008.
- (Dosya: Yolu İstanbul'dan Geçen Seyyahlar) Sayar, Kemal, "Haset ve Şükran", **Mostar Dergisi**, Sayı: 39, Sayfa: 16, Mayıs 2008.
- (Dosya: Kadîm Bir Hayat Tecrübesi Mahalle) Sayar, Kemal, "Her Şeyin Bir Anlamı Var", **Mostar Dergisi**, Sayı: 33, Sayfa: 22, Kasım 2007.
- (Dosya: 22 Temmuz Ya Da Sandıktan Çıkan Yeni Türkiye) Sayar, Kemal, "Ümidin Seçimi" **Mostar Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 14, Eylül 2007.
- (Dosya: Zamanı Aşan Bazı Kasabalar...) Sayar, Kemal, "Hayret", **Mostar Dergisi**, Sayı: 30, Sayfa: 16, Ağustos 2007.
- (Dosya: 80'den Önce, 80'den Sonra Kısa Türkiye Tarihi) Sayar, Kemal, "Ümit, Daima", **Mostar Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 18, Temmuz 2007.
- (Dosya: İşgalden Sonra Ortadoğu) Sayar, Kemal, "Korku ve İtaat", **Mostar Dergisi**, Sayı: 28, Sayfa: 18, Haziran 2007.
- (Dosya: Gençlerin Bakış Açısından Bir Türkiye Resmi) Sayar, Kemal, "Mahremiyete Devam", **Mostar Dergisi**, Sayı: 22, Sayfa: 20, Aralık 2006.
- (Dosya: Eşyaya Teslim Olmayan Ahlak Ahilik) Sayar, Kemal, "Otomobil Uçar Gider", **Mostar Dergisi**, Sayı: 20, Sayfa: 16, Ekim 2006.
- (Dosya: Hangi Müze Hangi Kültür?) Sayar, Kemal, "Televizyonunuzu Kapatmayı Unutmayın", **Mostar Dergisi**, Sayı: 18, Sayfa: 18, Ağustos 2006.
- (Dosya: 11 Eylül'den Sonra...) Sayar, Kemal, "Ey Merhamet!", **Mostar Dergisi**, Sayı: 19, Sayfa: 18, Eylül 2006.
- (Dosya: Dördüncü Kuvvet Kimin Kuvveti?) Sayar, Kemal, "Onlara Anlatabiliriz", **Mostar Dergisi**, Sayı: 13, Sayfa: 18, Mart 2006.
- (Dosya: Millet'e Kimlik Aramak!) Sayar, Kemal, "Anlam Boşluğu", **Mostar Dergisi**, Sayı: 12, Sayfa: 16, Şubat 2006.

- (Dosya: Kalpler de Konuşur) Sayar, Kemal, “Yeni Yerler Görmekten Çok, Yeni Bir Bakış Lazım”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 479, Sayfa: 12, Kasım 2016.
- (Dosya: Yazı Gör Kışı Anla Yokuşu Gör İnişi Anla) Sayar, Kemal, “Merhamet Herkes İçin Lazım”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 475, Sayfa: 13, Temmuz 2016.
- (Dosya: Sevgililer Sevgilisine) Sayar, Kemal, “Hayatın İçinden Kopmamak Lazım”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 458, Sayfa: 14, Şubat 2015.
- (Dosya: Rabbim Adınla Atıyor Kalbim) Sayar, Kemal, “Gönül Yorgunluğu”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 444, Sayfa: 28, Aralık 2013.
- (Dosya: Hasretin Zevki) Sayar, Kemal, “Mutluluğu Doğru Yerde Aramalı”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 440, Sayfa: 42, Ağustos 2013.
- (Dosya: Genç Arkadaş Nerdesin?) Sayar, Kemal, “Daha Mutlu Bir Hayat İçin İyimserlik”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 439, Sayfa: 22, Temmuz 2013.
- (Dosya: Mutluluk Nerede?) Sayar, Kemal, “Mutluluk Hakkındaki Gerçekler”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 438, Sayfa: 10, Haziran 2013.
- (Dosya: İstanbul Niçin Fethedildi?) Sayar, Kemal, “Modern Dünyada İnsanın Mutluluk Arayışı”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 437, Sayfa: 36, Mayıs 2013.
- (Dosya: Küçüklerdeki Büyük Sanat) Sayar, Kemal, “Ahlâkî Zekâ”, **Zafer Dergisi**, Sayı: 423, Sayfa: 44, Mart 2012.
- (Dosya: Körfez Savaşından Sonra Ortadoğu) Sayar, Kemal, “Şehir Konuşmaları”, **Kitap Dergisi**, Sayı: 48, Sayfa: 58, Şubat 1991.
- (Dosya: Göçmen İşçilerin Kimlik Sorunu) Sayar, Kemal, “Cinnetin Kıyısında Ölmek”, **Kitap Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 39, Eylül 1989.
- (Dosya: İslami Arabesk’in Dili) Sayar, Kemal, “Kuş Seslerinden Düşülen Tarih: Yeni Bir Sevda Süleyman’ı”, **Kitap Dergisi**, Sayı: II. Cilt 28. Sayı, Sayfa: 38, Haziran 1989.

Sayar, Kemal, “Deha ve Delilik Üzerine”, **Kültür Dünyası**, Sayı: 4, Sayfa: 33, Ağustos 1997.

(Dosya: Üniversite Sistemimiz Niçin Çöküyor?) Sayar, Kemal, “Türkiye’nin Üniversiteleri”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 39, Sayfa: 6, Kasım 1996.

(Dosya: Cinsellik ve Sömürü) Sayar, Kemal, “Biyolojinin Krallığı”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 27, Mart 1996.

(Dosya: Avrupa ve İslâm) Sayar, Kemal, “Yere Tükürmek”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 80, Ocak 1996.

(Dosya: Değişim Sürecinde Giyim Kültürümüz ve Moda) Sayar, Kemal, “Jean Çarpması”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 23-24, Sayfa: 38, Temmuz-Ağustos 1995.

(Dosya: Din-devlet ilişkileri bağlamında DİYANET) Sayar, Kemal, “Orda Bir Gen Var Uzakta”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 21, Sayfa: 53, Mayıs 1995.

(Dosya: İslâmcılık Türkiye İçin Neler İfade Ediyor?) Sayar, Kemal, “Bilginin Arkeolojisi”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 19, Sayfa: 46, Mart 1995.

(Dosya: İslâm Toplumu ve Tasavvuf: Göçtü Kervan Kaldık Dağlar Başında...) Sayar, Kemal, “Türkiye İçini Döküyor”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 18, Sayfa: 35, Şubat 1995.

(Dosya: Rejimler Tanıdı Ama... Ümmet İsrail’i Tanımıyor!..) Sayar, Kemal, “Gelecek Ölüm”, **İzlenim Dergisi**, Sayı: 16, Sayfa: 64, Aralık 1994.

(Dosya: Eğitim Sistemi Eğitmiyor Öğütüyor) Sayar, Kemal, “Ütopyalara Hayır!” **İzlenim Dergisi**, Sayı: 15, Sayfa: 68, Kasım 1994.

(Dosya: Mikrofonun Ağabeyleri) Sayar, Kemal, “Kendine İyi Bak”, **Genç Dergisi**, Sayı: 6, Sayfa: 13, Mart 2007.

Dosya: Çocuk ve Aile) Sayar, K. ve Dinç, M. “Televizyon ve Çizgi Filmlerin Çocukların Değer Oluşumuna Etkileri, **Eğitim Yazıları**, Sayı: 12, Sayfa: 101, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007.

- (Dosya: Din, Kimlik ve Yabancılaşma) Sayar, Kemal, “Ergenlik ve Kültürel Yozlaşma”, **Diyanet Dergisi**, Sayı: 303, Sayfa: 20, Mart 2016.
- (Dosya: Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi) Sayar, Kemal, “Şiddet ve Merhametsizliğin Kökenleri”, **Diyanet Dergisi**, Sayı: 244, Sayfa: 23, Nisan 2011.
- (Dosya: Kur’an ve Çocuk – Sevgi Medeniyeti) Sayar, Kemal, “Aşk Daima”, **Diyanet Dergisi**, Sayı: 162, Sayfa: 5, Haziran 2004.
- (Dosya: Oruç ve Ramazan) Sayar, Kemal, “Ey Unutuş Kapat Artık Pencereni”, **Keşkül Dergisi**, Sayı: 27, Sayfa: 104, Yaz 27.
- (Dosya: Rüya) Sayar, Kemal, “Rüya: Bilinç Dışının Anahtarı Mı?”, **Keşkül Dergisi**, Sayı: 11, Sayfa: 62, Kış 11.
- (Dosya: Özel Bölüm / Bir Adam Yaratmak – Özel Bölüm: R. Özdenören Üzerine) Sayar, Kemal, “Aşkın Diyalektiği’ne Derkenar”, **Kaşgar Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 204, Şubat 2003.
- Sayar, Kemal, “Dans Eden Psikiyatristler” **Kaşgar Dergisi**, Sayı: 21, Sayfa: 75, Haziran 2001.
- Sayar, Kemal, “Benliğin Dönüşümü”, **Kaşgar Dergisi**, Sayı: 19, Sayfa: 104, Şubat 2001.
- (Dosya: Çocuk Eğitimi Anne Karnında Başlar) Sayar, Kemal, “Merhametin Şarkısı”, Sayı: 28, Sayfa: 140, Güz 2014.
- (Dosya: Ben Bilincinin Yeniden İnşası) Sayar, Kemal, “Benlik: O Yakın Soru, O Uzak Ülke”, **Bilge Adam Dergisi**, Sayı: 2, Sayfa: 11, Ocak-Şubat-Mart 2003.
- Sayar, Kemal, “Yağmurun Sesini Dinle”, **Yalnız Ardıç Dergisi**, Sayı: 13, Sayfa: 1, Ocak-Şubat 1997.
- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden”, **İkinci Yazıları Dergisi**, Sayı: 120, Sayfa: 1, Ağustos 1992.
- Sayar, Kemal, “Otoyol Uykusu”, **İkinci Yazıları Dergisi**, Sayı: 121, Sayfa: 1, Eylül 1992.

- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 122, Sayfa: 1, Ekim 1992.
- Sayar, Kemal, “Rüknettin’in Kalbi İçin Kehanetler”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 123, Sayfa: 1, Kasım 1992.
- Sayar, Kemal, “Asya İçin Henüz Vakit Var”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 124, Sayfa: 1, Aralık 1992.
- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 116, Sayfa: 1, Nisan 1992.
- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 117, Sayfa: 2, Mayıs 1992.
- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 119, Sayfa: 6, Temmuz 1992.
- Sayar, Kemal, “Yol Mektupları”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 109, Sayfa: 5, Eylül 1991.
- Sayar, Kemal, “Rüknettin’in Kalbi İçin Kehanetler”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 110, Sayfa: 6, Ekim 1991.
- Sayar, Kemal, “Rüknettin’in Kalbi İçin Kehanetler”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 114, Sayfa: 1, Şubat 1992.
- Sayar, Kemal, “Üç Kanto”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 105, Sayfa: 1, Mayıs 1991.
- Sayar, Kemal, “Ruşen’in Fotoromanı...”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 104, Sayfa: 2, Nisan 1991.
- Sayar, Kemal, “Yağmurlu Pazar”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 98, Sayfa: 2, Ekim 1990.
- Sayar, Kemal, “Highway”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 102, Sayfa: 1, Şubat 1991.
- Sayar, Kemal, “Editörden”, **İkindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 93, Sayfa: 1, Mayıs 1990.

- Sayar, Kemal, “Şiir ve Cıstakcıstak Kültürü”, ** kindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 93, Sayfa: 4, Mayıs 1990.
- Sayar, Kemal, “Şaşkın Bir Seyyahın Günlüğünden: Çalakalem Avrupa”, ** kindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 94, Sayfa: 2, Haziran 1990.
- Sayar, Kemal, “Bütün Firaklardan Gelen Feryatlar 2”, ** kindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 91, Sayfa: 2, Mart 1990.
- Sayar, Kemal, “Bütün Firaklardan Gelen Feryatlar”, ** kindi Yazıları Dergisi**, Sayı: 92, Sayfa: 2, Nisan 1990.
- Sayar, Kemal, “ lk ölümden Sonra Yoktur Bir  kincisi”, **Yönelişler Dergisi**, Sayı: 52, Sayfa: 21, Kasım 1990.
- Sayar, Kemal, “Ve şair Gidiyor”, **Yönelişler Dergisi**, Sayı: 44, Sayfa: 16, Mart 1990.
- Sayar, Kemal, “ ç Kıyamet”, **Yönelişler Dergisi**, Sayı: 45, Sayfa: 23, Nisan 1990.
- (Dosya: Ailenin Halleri – Modern Ailenin Krizi, Aile Politikaları ve Kuşaklar Arası İlişkiler) Sayar, K ve Bağlan, Feyza, “Modern Çaðda Ailenin Dönüşümü”, **Umran Dergisi**, Sayı: 201, Sayfa: 36, Mayıs 2011.
- (Dosya: Küresel Roma ve İslâm’ın Meydan Okuyuşu) Sayar, Kemal, “Küreselleşme Bir İmkan Olabilir Mi?”, **Umran Dergisi**, Sayı: 97, Sayfa: 54, Eylül 2002.
- (Dosya: Haritalar Yeniden Çizilirken Hedef Türkiye) Sayar, Kemal, “Sömürgecilik, Psikiyatri ve Frantz Fanon”, **Umran Dergisi**, Sayı: 99, Sayfa: 39, Kasım 2002.
- Sayar, Kemal, “Bir Uykuyu Cananla”, **Ayane Dergisi**, Sayı: 5, Sayfa: 1, Mayıs 1988.
- Sayar, Kemal, “Hindistan Notları”, **Genç Birikim Dergisi**, Sayı: 11, Sayfa: 33, Mayıs 1999.

- Sayar, Kemal, “Ölümcaz”, **Yedi İklim**, Sayı: 2. Cilt 14. Sayı, Sayfa: 23, Nisan 1988.
- Sayar, Kemal, “İlm-i Hal”, **Yedi İklim**, Sayı: 2. Cilt 15. Sayı, Sayfa: 13, Mayıs 1998.
- Sayar, Kemal, “Ölümcaz/2”, **Yedi İklim**, Sayı: 2. Cilt 16. Sayı, Sayfa: 22, Haziran 1988.
- Sayar, Kemal, “Kutsal Uzaklar”, **Yedi İklim**, Sayı: 1. Cilt 5-6. Sayı, Sayfa: 73, Temmuz-Ağustos 1987.
- Sayar, Kemal, “Bruce’nin Rüyası”, **Kayıtlar Dergisi**, Sayı: 35, Sayfa: 21, Eylül 1993.
- (Dosya: ‘Özü Korumayı Yeniliği Teşvik Et’) Sayar, Kemal, “Mârifet İltifâta Tâbidir”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı: 39, Sayfa: 27, Haziran 2006.
- (Dosya: Takiyyeci Hurafeden Açık İhanete – Fetö Özel Sayısı) Sayar, Kemal, “Kült Psikolojisi”, **Kur’ani Hayat**, Sayı: 49, Sayfa: 131, Eylül-Ekim 2016.
- (Dosya: Avrupa’da Türk Korkusu) Sayar, Kemal, “Teslimiyet ve Yakınlık”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 44, Sayfa: 79, Ocak 2007.
- (Dosya: Sermayenin Renkleri – Din, Ticaret ve Devlet) Sayar, Kemal, “Yavaş Büyüme Hakkı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 43, Sayfa: 82, Aralık 2006.
- (Dosya: Siyaset Ağırlaşıyor) Sayar, Kemal, “Hakikate Götüren Yollar”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 42, Sayfa: 78, Kasım 2006.
- (Dosya: Allah Akıl Versin) Sayar, Kemal, “Yıkılma Sakın! Diyebilmek”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 41, Sayfa: 82, Ekim 2006.
- (Dosya: Lübnan Neyimiz Olur?) Sayar, Kemal, “Bu Ülkenin Soylusu”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 40, Sayfa: 76, Eylül 2006.
- (Dosya: Barbarlar Kapımızda) Sayar, Kemal, “Güzel Gören, Güzel Eyler”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 39, Sayfa: 78, Ağustos 2006.

- (Dosya: Bu Dergiyi Başörtülüler Alamaz) Sayar, Kemal, “Terörist mi, Psikopat Mı?”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 34, Sayfa: 78, Mart 2006.
- (Dosya: Yerliler İktidarda) Sayar, Kemal, “Taraf Tutmak”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 33, Sayfa: 76, Şubat 2006.
- (Dosya: Kimlikler alt-üst) Sayar, Kemal, “Baba: O Eşsiz Gölge”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 32, Sayfa: 60, Ocak 2006.
- (Dosya: Ak Parti’nin 3 Yılı) Sayar, Kemal, “Aşkın Halleri”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 31, Sayfa: 76, Aralık 2005.
- (Dosya: YÖK ya! Devlet benim) Sayar, Kemal, “Kahire, ‘Ölümler Şehri’”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 30, Sayfa: 76, Kasım 2005.
- (Dosya: Türkiye İle Zar Zor) Sayar, Kemal, “Narsisizmin Yükselişi”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 80, Ekim 2005.
- (Dosya: Neden Kendinle Savaştasın?) Sayar, Kemal, “Kuzey Işıkları”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 25, Sayfa: 72, Haziran 2005.
- (Dosya: Siyaset Boşluk Kaldırmaz) Sayar, Kemal, “Tunus’ta Seyyah”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 24, Sayfa: 76, Mayıs 2005.
- (Dosya: Sahibinin Sesleri İşbaşında) Sayar, Kemal, “Türkiye’de Dinciliğin Sonbaharı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 22, Sayfa: 72, Mart 2005.
- (Dosya: Aynı CHP Aynı Tas) Sayar, Kemal, “Montreal Mektupları”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 21, Sayfa: 89, Şubat 2005.
- (Dosya: AB Amaç Mı Strateji Mi?) Sayar, Kemal, “Sır Dizilerinin Sırrı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 20, Sayfa: 80, Ocak 2005.
- (Dosya: Amerika Şok ve Dehşeti Seçti) Sayar, Kemal, “Ayşe Ağlıyor”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 19, Sayfa: 88, Aralık 2004.
- (Dosya: Kamusal Alanda Kimliğe Yer Yok) Sayar, Kemal, “Fabrika Kızı”, Sayı: 15, Sayfa: 94, Ağustos 2004.
- (Dosya: Zalim Hizmetkârın Sonu) Sayar, Kemal, “Terörün Zihinsel Arkaplanı”, **Anlayış Dergisi**, Sayı: 8, Sayfa: 56, Ocak 2004.

- (Dosya: Modern Tarihin Dinamikleri – İlerleme, Değişme ve İslam) Sayar, Kemal, “Hüzün Hastalığı”, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sayı: 7, Sayfa: 173, Yaz 1994.
- (Dosya: 12. Yıl) Sayar, Kemal, “Şimdi Mavi Bebeğim”, **Mavera Dergisi**, Sayı: 12. Cilt 133. Sayı, Sayfa: 4, Ocak 1988.
- Sayar, Kemal, “Sorular”, **Mavera Dergisi**, Sayı: 11. Cilt 130. Sayı, Sayfa: 31, Ekim 1987.
- Sayar, Kemal, “Rüknettin’in Kalbi İçin Kehanetler 18”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 47, Sayfa: 4, Aralık 1993.
- Sayar, Kemal, “Ara Dönem”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 27, Sayfa: 7, Nisan 1992.
- Sayar, Kemal, “Ayrılıklar İçin İyi Bir Anne”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 58, Sayfa: 1, Kasım 1994.
- Sayar, Kemal, “Nedim Ali”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 111, Sayfa: 1, Mayıs 1999.
- Sayar, Kemal, “Şemsi Ararken”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 134, Sayfa: 3, Nisan 2001.
- Sayar, Kemal, “İnsan: Bugün, Yarın”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 175, Sayfa: 9, Eylül 2004.
- Sayar, Kemal, “Tanrı Konuşur”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 144, Sayfa: 1, Şubat 2002.
- Sayar, Kemal, “Yazılı Kaya”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 28, Sayfa: 6, Mayıs 1992.
- Sayar, Kemal, “Muhyiddin”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 135, Sayfa: 3, Mayıs 2001.
- Sayar, Kemal, “Seniha”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 68, Sayfa: 24, Eylül 1995.
- Sayar, Kemal, “Seslenen Yakından Sesleniyor”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 79, Sayfa: 3, Ağustos 1996.

- Sayar, Kemal, “İlkyaz Sessizliği”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 29, Sayfa: 4, Haziran 1992.
- Sayar, Kemal, “Sevgilim Bir Kelebek”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 69, Sayfa: 3, Ekim 1995.
- Sayar, Kemal, “Zeyl”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 113, Sayfa: 3, Temmuz 1999.
- Sayar, Kemal, “Dağları Delmek”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 10, Sayfa: 24, Kasım 1990.
- Sayar, Kemal, “İki Mehtap Arasında”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 40, Sayfa: 1, Mayıs 1993.
- Sayar, Kemal, “Rüknettin’in Kalbi İçin Kehanetler 20”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 50, Sayfa: 3, Mart 1994.
- Sayar, Kemal, “Dağılan Bir Orduya Resimler”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 145, Sayfa: 24, Mart 2002.
- Sayar, Kemal, “Ricat”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 146, Sayfa: 3, Nisan 2002.
- Sayar, Kemal, “Eyvah”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 147, Sayfa: 2, Mayıs 2002.
- Sayar, Kemal, “Terk-i Terk”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 81, Sayfa: 5, Ekim 1996.
- Sayar, Kemal, “Forever Ayşegül”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 12, Sayfa: 24, Ocak 1990.
- Sayar, Kemal, “Bebegin Duası”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 128, Sayfa: 3, Ekim 2000.
- Sayar, Kemal, “Babanın İç Geçirışı”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 128, Sayfa: 3, Ekim 2000.
- Sayar, Kemal, “Bir Dağ Yolculuğu”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 139, Sayfa: 1, Eylül 2001.
- Sayar, Kemal, “Gölgeden Bir Güneş”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 63, Sayfa: 3, Nisan 1995.
- Sayar, Kemal, “Laisses Faire”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 43, Sayfa: 1, Ağustos 1993.

- Sayar, Kemal, “Sessiz”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 140, Sayfa: 1, Ekim 2001.
- Sayar, Kemal, “Paul Celan’ı Neden Okumalıyız?”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 150, Sayfa: 6, Ağustos 2002.
- Sayar, Kemal, “Yaşarken”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 150, Sayfa: 24, Ağustos 2002.
- Sayar, Kemal, “Rüknett’in Kalbi İçin Kehanetler”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 45, Sayfa: 3, Kasım 1993.
- Sayar, Kemal, “Kötülüğün Okları”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 141, Sayfa: 2, Kasım 2001.
- Sayar, Kemal, “Rüknett’in Kalbi İçin Kehanetler 17”, **Dergâh Dergisi**, Sayı: 46, Sayfa: 4, Kasım 1993.
- Sayar, Kemal, “Bolluk Çağında Mutsuzluk”, **Muhit Dergisi**, Sayı: 2, Sayfa: 48, Şubat 2020.
- Sayar, Kemal, “Gazze: İnsanlığın Direnişi”, **Muhit Dergisi**, Sayı: 48, Sayfa: 52, Aralık 2023.
- Sayar, Kemal, “Hazer Kıl!”, **Muhit Dergisi**, Sayı: 45, Sayfa: 42, Eylül 2023.
- Sayar, Kemal, “Kıtlık Üzerine”, **Muhit Dergisi**, Sayı: 52, Sayfa: 32, Nisan 2024.
- (Dosya: Günümüz Dünyasında Arkadaşlık Ahlakı) Sayar, Kemal, “Edebiyat Bize Ne Söyler?”, **Muhit Dergisi**, Sayı: 50, Sayfa: 58, Şubat 2024.
- Söyleşi. Koç Hancı, Hilal, “Kemal Sayar İle Söyleşi”, **Geçerken Dergisi**, Sayı: 40, Sayfa: 29, Ocak 2024.
- (Dosya: Salgından Sonra Bizi Nasıl Bir Dünya Bekliyor?) Sayar, Kemal, “Umudun Kandili”, **Nihayet Dergisi**, Sayı: 68, Sayfa: 74, Ağustos 2020.
- (Dosya: Uzaktan Eğitim Sorunlar, İmkânlar) Sayar, Kemal, “Yüksel Ki Yerin Bu Yer Değildir!”, **Nihayet Dergisi**, Sayı: 69, Sayfa: 68, Eylül 2020.

Erdoğan, M. Ve Vatandaş, C. (2020), “Bireysel ve Toplumsal Dışlanma Pratiği: Önyargı ve Ayrımcılık”, **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, 476.

Hülya Özcan, **Kemal Sayar’ın Eserlerinde Gelenek ve Modernizm**, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2023, 22.

Özcan, H. Ve Ayyıldız, M. (2024), “Bir Şair Olarak Kemal Sayar”, Bayburt Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7(13), 18-30.

C. İNTERNET KAYNAKLARI

Sayar, Kemal, “Web Sitesi”, <https://www.kemalsayar.com/> , (16. 04. 2018)

Sayar, Kemal, “Youtube”, <https://www.youtube.com/@ProfDrKemalSAYAR-official> (16. 04. 2018)

Sayar, Kemal, “Twitter”, <https://twitter.com/mkemalsayar> , (Kasım 2009)

Sayar, Kemal, “İstagram”, https://www.instagram.com/kemalsayar_official/ (Mart 2020)

Sayar, Kemal, “Facebook”, <https://www.facebook.com/people/Kemal-Sayar/100044342410269/?ref=hl>

Leyla Kimdir?, <https://www.leyladansonra.com/>

TRT 2, <https://www.trt2.com.tr/>

Benim Annem Benim Babam, <https://www.youtube.com/watch?v=lkJl5vgpgvY> , (26. 08. 2017)

Diyanet TV, <https://www.youtube.com/@diyanetv> , (14. 04. 2013)

Erkam TV, <https://www.youtube.com/@ErkamTV> , (25. 01. 2019)

TRT Türk, <https://www.youtube.com/@TRTTurk> , (24. 05. 2013)

İslamcı Dergiler Projesi, <https://idp.org.tr/>

Kubbealtı Lugatı, <https://lugatim.com/s/FEYYAZ>